

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI

I IUNIE 1939

Nr. 6

V. VOICULESCU	Versuri	483
PAUL ZARIFOPOL	Clasicismul în școală	487
E. LOVINESCU	Acord final (sfârșit)	494
CONST. I. NICULESCU	Din Horațiu	521
VIRGINIA DARIA	Destin	529
N. ARGINTESCU	Cimitirul marin	549
LUCIEN VAN HOORN	Igor Strawinsky	554
BARBU SLĂTINEANU	Ceramica dela Cotnari	566
MIRCEA DJUVARA	Despre educația socială a tineretului	583
MARIA GOLESCU	Simbolica animală în sculptura veche românească	600
ION BIBERI	Faptul individualității	608
ANTON DUMITRIU	Cunoașterea microfizică	629
VLADIMIR STREINU	Poezia d-lui V. Voiculescu	641
ȘERBAN CIOCULESCU	Privire evolutivă asupra teatrului lui Caragiale	655

C R O N I C I

CENTENARUL NAȘTERII REGEI CAROL I de *C. Rădulescu-Motru* (679); NOTĂ DESPRE LITERATURA ENGLEZĂ IN ROMÂNIA de *Mihail Sebastian* (689); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (695); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (698); ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂTATE de *Nicolae Missir* (703).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 3 6 0
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.500
E X E M P L A R U L 3 0 L E I

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI, NR. 6, IUNIE 1939

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1939

P S I H A N A L I Z A

Mereu visez războaie și 'n somn parcă rănită
Neconținut o mână pe spadă mi s'abate.
Ce dragoste 'n adâncuri mocnește surghiunită
Și-ascunsă în simboluri potrivnice se sbate?

Peste fântâni de vise cu ape turburate
Mă plec și-i cat în țândări de reci vedenii chipul
Fug lung la fund cu spaimă obârșii de păcate
Și semne rătăcite își spulberă nisipul.

Simt megieș cu carnea un țărșm de suflet unde
Stă neîngăduită o taină... Mi-e streină?
In inimă-mi bat umbre și tremurări de unde
Mi-aduc doar vești întoarse, de-o dragoste haină.

Scol noaptea ca pe-o roabă, o 'ntreb și pun s'o bată
Prefir zadarnic somnul cu ascuțimi ce-l taie.
Mereu necunoscută stă marea exilată
Destăinuită 'n vise cu răni și cu războaie.

FĂURĂRIA TOAMNEI

Făurăria toamnei s'aprinde largă 'n zare
Vărsând pe țara toată a ei metalurgie,
Vechi măestrii de aur vremelnic, în frunzare
Incoronează codrii cu 'naltă agonie.

Argint brumat pe domul pustiilor podgorii
Mausolee munții gătiți cu giuvaeruri
Pe căi de smaltș sub care aștern arămuri norii
Seri lungi se plimbă 'n rochii împărătești pe ceruri.

Cu aur peste jafuri și aur peste moarte
Stau sufletele strânse bătrâne pălimeseste.
Nu sgâriați sub stratul de 'nluminări deșarte
Dați peste blestemata trecutului poveste.

Ies primăveri de zâmbet și sângele-i de grindeni
Iubitele scot sâni dulci poame de lumină
Mireasma lumii toată colindă pretutindeni...
Făurăria toamnei le-astupă cu rugină.

S O N A T A I E R N I I

Cohorte reci de aripi fâșii tăiară seara
Tot ce-a fost cald și dulce luă drumu 'n depărtare
Chiar cerurile parcă stau gata de plecare
Sub patrafirul iernii închide ochii țara.

Se 'nchină 'n crivăț codrii sleiți de spovedanii
Siliți foaie cu foaie ca un păcat să-și smulgă.
Domestica tristețe stă 'n case toți s'o mulgă
Cu laptele-i sălbatec să 'nvârtoșeze anii...

Vin zimbri de zăpadă năvală în odaie
Adânc se 'nfipse gerul cu rădăcina 'n fire...
Infășurat în gânduri mă 'nchid în amintire
Cu sâmburul ce-așteaptă în veșteda păstaie.

Dau foc azi amintirii... Iubita e aproape
Văd Dunărea 'nghețată și uriaș de oase.
Și, cum mi-e dor de moarte, trec mâinile frumoase
Cu degete 'ncărcate de plânsete pe clape.

M Â N T U I R E

La temelia lumii minunea doarme încă...
Mereu mă 'ncercuiește un orizont de dor
Pe-un fraged țărniș de sunet apăs o umbră adâncă
Văd aurora morții pe-un munte viitor...

Ce greu să treci din carne iar în eternitate
Un continent de suflet s'afundă în uitare
Dar altele din sânge ies noi și 'nfierbântate
Tiparele durerii s'abat pe fiecare.

Fără liman m'aruncă la capetele firii
Lăuntricele mele cumplite depărtări
Când tropicul iubirii cu jungla de visări
Când dincolo de cercul polar al amintirii...

Trec veacurile cete cu frunțile în tină.
Rămâne 'n mâini viața cu sdrențe de tristețe.
Cât nu vom smulge vremea din noi cu rădăcină
Nu este mântuire decât prin frumusețe.

V. VOICULESCU

CLASICISMUL ÎN ȘCOALĂ

Ca toate lucrurile din lume, problema învățământului clasic a căzut, din când în când, și pe mâna politiciii. Vreau să vă amin-tesc, acum la început, câteva fapte curioase din ceea ce s'ar putea numi istoria politică a clasicismului.

În Rusia, după primele agitații și atentate nihiliste, pe la anii 70 și următorii, presa — presa oficială și oficioasă, se înțelege, căci alta aproape nu era — a început să scrie că vina cea mare pentru stricarea tineretului revine învățământului realist. Tot răul de care suferă Rusia vine din neglijarea limbii grecești și latinești, din cultivarea prea intensă a științelor. Și imediat s'a și pornit o goană mare împotriva liceelor și gimnaziilor reale și s'a decretat că numai certificatele liceelor clasice dau drept de primire în universitate și alte școli superioare.

Negreșit ne aducem aminte că Taine, în critica pe care o face Revoluției franceze, atribue excesele ei tocmai culturii uni-lateral clasice a conducătorilor revoluționari. În acești oameni, Taine nu vedea decât niște capete strâmte și nimic mai mult, pline numai cu niște foarte simple și simpliste idei libertare și republicane, scoase din lectura clasicilor vechi, a celor latini în deosebi.

După convingerea unora și a altora, același clasicism face servicii revoluționare într'un loc și un timp, servicii conserva-toare, în alt loc și alt timp. Aceasta dă de bănuț că studiul antichității a fost, în realitate, inocent în ambele cazuri. Cauzele mișcărilor politice și sociale nu stau închise, probabil, în pro-grame școlare.

•

În Franța din zilele noastre, am văzut repetându-se întrucâtva situația din Rusia de pe vremea teroarei nihiliste: partidele de stânga țin pentru realism, cele de dreapta, pentru clasicism.

În 1921, sub ministerul Poincaré, Léon Bérard, care ținea portofoliul Instrucției Publice, a adus un proiect de lege școlară, prin care voia să readucă învățământul secundar la starea dinaintea reformelor lui Victor Duruy, din 1865, la un clasicism, adică din cele mai radicale și tradiționale. Proiectul lui Bérard nu admitea decât bacalaureatul clasic. Acest proiect era urmarea practică a unei agitații conservatoare pe tema clasicismului, agitație care dura de ani de zile și avea, între alții, în frunte pe criticul catolic, astăzi foarte cunoscut, Henri Massis.

Evident învățământul clasic este învățământ de lux și numai copiii oamenilor cu dare de mână sunt în stare a cheltui mulți ani și multă energie pentru a învăța grecește și latinește. Oamenii politici de stânga au descoperit în proiectul Bérard un fond scandalos de nedreptate socială și au pornit agitația pe această temă. Nu insist asupra acestei istorii politice a clasicismului. Există o literatură de informații foarte bogată, asupra căreia ne-ar putea orienta orice pedagog de meserie. Am amintit amănuntele de mai sus, numai pentru a atrage atenția asupra faptului, că problema învățământului clasic a fost și este implicată pătimaș în luptele politice și sociale, și pentru a îndemna pe acei care au spirit obiectiv, să fie cu băgare de seamă față cu broșurile cărțile și articolele în care se dau discuțiile, mai adesea încă, certurile despre clasicism și realism.

* * *

Cunoașterea unei limbi poate folosi, mai întâi, ca știință gramaticală, iar apoi ca instrucție generală.

Învățând gramatica unei limbi străine, vii sau moarte, ajungem a cunoaște deosebiri de exprimare, prin urmare și de gândire, care ne pot lumina asupra felului de gândire și exprimare propriu limbii noastre materne. Să observăm aici îndată, că o limbă străină va fi cu atât mai instructivă în privința de care vorbim, cu cât ea va face parte dintr'un grup de limbi mai deosebit de acel al limbii noastre părintești. De exemplu, pentru noi, studiul gramatical al limbii basce, al celei ungurești sau al

cele chineze ar fi din cele mai profitabile, fiindcă structura acelor limbi e foarte deosebită de structura limbii noastre.

Cred că astăzi, nici un pedagog nu mai vrea să dăm 6 ceasuri pe zi în școală, gramaticii, oricare ar fi ea. Învățământ aproape exclusiv gramatical au avut Bizantinii și din tradiția bizantină au adus-o dascălii greci și în țările române; însă cultura bizantină, oricât de interesantă altfel, a încetat, pe cât știm, de a fi model general, după care s'ar putea lua astăzi, școala secundară.

Prin urmare, nu exclusiv gramatical pot vrea pedagogii să se bucure tineretul de cunoașterea limbilor greacă și latină, ci de adăparea spiritului în general la izvorul de adevăr și frumusețe care e literatura clasică antică. Iată ce înseamnă această dorință nobilă, dacă o înțelegem serios: înseamnă că elevul secundar să poată citi autorii greci și latini aleși, așa cum citește un roman al d-lui Ionel Teodoreanu sau al d-lui Cezar Petrescu, fiindcă: ori ajungem să familiarizăm, în adevăr, elevul cu gândirea antică, ori ne oprim la învățătura pur gramaticală, care se poate obține, în definitiv, fără ca copilul să fie în stare a ceti pe Herodot cum citește un ziar. Să nu uităm că, a întrebuița textul divinului Platon, pentru ca să scoatem din el formarea aoristelor și regimul prepozițiilor, este altceva decât a cunoaște pe Platon filosoful și artistul și a se folosi de el ca de un genial prieten. Ce legături ar avea cu Eminescu, un om care ar fi citit și tradus în limba lui, două sute de versuri din poetul nostru, căutând să învețe variația vocalelor radicale în conjugarea românească? Cred că nu e excesiv a zice: gramatica omoară pe autorii buni, în judecata și în sufletul copilului. În amintirea elevului rămân din cititul autorilor clasici în școală, niște asociații extrem defavorabile acelor autori. De sigur, a crede că învățătura se poate alcătui numai din elemente plăcute și distractive, este o utopie sentimentală de care pedagogia, cred, că nu mai ține seamă. Școala secundară trebuie, dimpotrivă, să deprindă elevul cu asprimile și obstacolele de neînălțurat ale științei. Însă, de altă parte, dascălul și programul lui nu trebuie să rămâie străine de spiritul real al elevului, ci să-i cerceteze bine curiozitățile și interesele naturale. Altminteri învățământul riscă a se reduce la o minciună convențională. Spiritul școlarului se falsifică, mai adesea încă, el se face frivol, — și în mintea lui

școala rămâne doar o amintire ironică, o amintire de farse și păcăleli răutăcioase, de desconsiderare pentru învățătura ce i s'a dat acolo și pentru cei ce i-au dat-o.

Înțelegem din acestea că învățământul clasic e, astăzi, problemă delicată.

Jaurès zicea drept, că valoarea esențială a învățământului clasic, stă în calitatea sa de a deprinde sufletul tânăr cu un studiu fără utilitate imediat practică. De sigur, e puțină exagerare aici, fiindcă nici Shakespeare, nici Goethe, nici Dante, nu ne pot face, prin stilul lor, să ne gândim la cunoașterea practică a limbilor respective. Lectura lor nu e mai utilă decât lectura lui Eshil sau Thucydide. Rămâne totuși că cei mai vechi clasici sunt și cei mai inutili, — și valoarea aceasta cu deosebire nobilă a inutilității e un punct considerabil în complexul culturii generale. Imediat apare aici una din greutățile mari, actuale, ale învățământului clasic: este vorba, în niște vremi practicește atât de nemiloase ca ale noastre, să dăm prioritate valorilor de lux, deci culturii inutile. Să nu pierdem din vedere că aceasta înseamnă a avea curajul de a săpa o graniță aproape dușmănoasă în sânul generațiilor tinere, deoarece nu ne închipuim că pedagogii autorizați se vor hotărî să creeze numai școli în care să se învețe limbile clasice șase ceasuri pe zi. Clasicității vor fi o minoritate; unii, după cum e comun omenesc, vor fi elită autentică, alții vor fi simpli snobi ai clasicismului. Ce va putea face societatea cu această elită greco-latină? Va încredința ea membrilor ei toate posturile de înaltă conducere în Stat, în armată și la căile ferate, la instituțiile industriale, financiare, medicale; — tot numai acei cu greaca și latina perfectă vor avea conducerea supremă? Ar fi, în adevăr, o frumoasă ispită pentru un dictator să întroneze atât de exclusiv o elită clasicistă într'o țară unde, de atâta vreme, aproape fiecare copil se naște, dacă nu cu decretul de Înalt dregător lipit în spate, cel puțin cu speranțe bune în un asemenea document.

Dar să nu întârziem a imagina lovituri utopice, ci să revenim la cercetarea clasicismului în el însuși, în deosebi la situația lui reală față cu viața de astăzi.

Fanaticii religiei clasiciste, întru cât sunt sinceri, pornesc obișnuit dela convingerea nediscutată și neenunțată, că lumea euro-

peană n'a învățat, nici n'a creat nimic propriu dela Renaștere încoace. Se dă astfel, pe negândite, generațiilor care au urmat de pe la 1500 încoace, un certificat foarte curios de imbecilitate.

În fond, clasiști voiesc ca, generație după generație, să ne pierdem vederile, câteodată și bunul gust și judecata dreaptă, pe texte antice, numai pentru ca apoi să încrucișăm brațele evlavios, și să zicem: ce minune, frate! — iar noi rămânem pe veci niște neputincioși fără leac. Slavă Domnului și de atât, că putem întrezări puținel din veșnica frumusețe și veșnicul adevăr! De atâta măcar suntem buni, și numai de atât.

Eu cred că tocmai, este interesant și profitabil să învețe copiii în școală, ce ispravă au făcut Europeanii în aproape patru secole de clasicism. Și mai cred că e păcat ca un copil de european să iasă din școala secundară, cu zece paragrafe din Demostene traduse Dumnezeu știe cum, și fără să aibă idee măcar de un discurs al lui Pitt sau al lui Mirabeau.

Cred, în sfârșit, că este infinit mai profitabil, și ca lux și ca practică, să știe elevul bine ce a gândit filosoful englez Hume, care din fericită întâmplare a fost și un eminent scriitor, decât să se ostenească zadarnic a înțelege din două, trei dialoge ale divinului literat Platon, difuza și, pentru specialiști chiar, greu descifrabila teorie a ideilor.

Iar cât privește lecțiile de eroism, cred că ar fi, astăzi, mult mai potrivit să le luăm din trecutul cel mai apropiat, din istoria cea mai nouă a poporului din care facem parte. Să le spunem copiilor faptele eroice de deunăzi, vitejiile supraomenești pe pământ, pe ape și în văzduh, ale ostașilor din zilele noastre. Acestea vor fermeca în chip firesc și efectiv fantazia copiilor, iar nu legendarele atitudini stilizate cu pedagogică elocvență în istoriile vechi. E simplă datorie de dreptate și respect către ai noștri, să arătăm copiilor că și anticii erau plini de toate păcatele, că și printre noi trăiește tot eroismul și toată înălțarea sufletească, din care o tradițională morală, școlărească s'a îndărătnicit atâta vreme a face un monopol al vremilor vechi.

Figura antichității grece și latine așa cum ea trăiește încă în fantazia unor pedagogi clasiști, este o utopie. Dogma clasicității au dărâmat-o învățații înșiși. Și școala are a ține seamă de dărâmare, ca de orice adevăr.

Când, mai târziu, tinerii vor lua în mână cărți unde antichitatea este arătată cum a fost, ei se vor gândi la antichitatea pedagogilor — dar și la pedagogi — fără bunăvoință și fără considerația cuvenită. Și nu e bine ca școala să rămână de minciună. Ceea ce ea are a ne învăța nu poate fi complet, dar nici nu se cade a umple capetele copiilor cu imagini convenționale.

Grecii ne-au lăsat foarte multe vorbe și foarte puține lucruri — zicea Voltaire, unul dintre inspiratorii, cum se zice, ai oamenilor vinovați de excesele marelui Revoluții. Voltaire trăia în plină înflorire a științelor exacte. Cuvântul lui sună profetic, — el anticipază critica clasicismului dogmatic și anunță nașterea realismului. Cred că nu se poate tăgădui: antichitatea a suferit de pletoară verbală; iar școala umanistică ne-o transmite tocmai ca verbalism, mai cu seamă. Prin aceasta, învățământul clasic tradițional cade în contradicție cu necesitățile timpului actual. Vremea elocvenții clasice a trecut: noi cerem lucruri, cerem vorbă scurtă și scurtimea e acum aproape singura virtute a cuvântului.

E atât de sigur oare, că scurtimea, ordinea și limpezimea graiului nu se pot învăța decât dela cei vechi, exclusiv? E atât de sigur că, dintre cei noi, numai acei care au urmat, sclavic, modele antice, sunt de recomandat în școală și în viață?

Să luăm seama că, spunând toate aceste, presupunem din partea elevului o atât de bună cunoaștere a limbilor vechi, încât cetire a autorilor clasici să-i fie lectură zilnică și curentă. Judece oricine, ce trebuie să prevadă un program de liceu, pentru ca elevii să fie aduși la acest grad de învățătură greacă și latină. Căci, de sigur, dacă rămânem la cele douăzeci de pagini de proză, la câteva sute de versuri, la declinări și conjugări nenorocit memorizate, problema clasicismului pierde orice înțeles. Predarea limbilor vechi rămâne atunci o rutină sterilă, care asigură clasicismului, din partea elevilor cea mai solidă antipatie.

Dacă, în atâtea veacuri, creerul european n'a fost vrednic să fructifice, pe seama lui proprie, moștenirea clasică, atunci, sau creerul acesta e de-a-dreptul debil, sau moștenirea antică e peste măsură stearpă.

Astăzi nu mai învățăm în școli logica din Aristotel, geometria din Euclid. Educația noastră artistică nu se mai face după ghipurile antice. Medicina nu o mai scoatem din Hippocrat, din Galen

sau din Pliniu. În toate s'a așezat, între noi și trecutul antic, o tradiție modernă, — și este copilăros a ne gândi, că putem trece peste dânsa. Nici arta literară, nici eloquența noastră, întru cât e vie și viabilă, nu-și au izvorul, nici unic, nici principal, în lumea veche.

Goethe, acest maniac ilustru al clasicismului, reîncepând a lucra la Faust, pe care îl părăsise lungă vreme, zicea: la minunea grecească, noi nu putem ajunge; să vedem ce putem face cu barbariile noastre. Cu toate cochetăriile clasiciste, Goethe nu-și pierde simțul măsurii: cui avea să i se impuie mai adânc ideea relativităților fatale, dacă nu acestui geniu al înțelegerii obiective?

Antichitatea rămâne element înalt de studiu; din ea au pătruns și vor pătrunde încă germeni în cultura generală, germeni trecuți și transformați prin atâtea pături de gândire modernă, fără ca antichitatea să mai fie autoritate unică sau măcar directivă, în învățământul nostru. Ca dogmă, ea a murit demult.

Vremile se leagă între ele, dar vremile nu se întorc.

PAUL ZARIFOPOL

A C O R D F I N A L

XIII

Până seara Bizu își luase toate măsurile de plecare din București. Cu o viață atât de redusă, cu legături și obligații atât de restrânse, fu la timp pe peronul gării de nord la ceasul trenului de seară, iar dimineața se scoborî la Balomirești. Voichița pregătise casa, ca toate gospodinele; în întreaga uliță îndepărtată dintre grădinile bătrâne, străluceau căsuțele proaspăt văruiute de bidinea și de soarele primăverii cu luminozități lăptoase peste pereți. Abia deschise poarta casei și-i ieșiră înainte, în goană, Ursu și Glonț, întâii vestitori ai sosirii lui, urmați de Voichița și de hărmălaia copiilor, sburdând la fel cu câinii scăpați din lanț; Țilică, băețelul de șapte ani, ducea în brațe o mogâldeată cu ochii, — pe Grigore, noul venit. Ca să se arate ce știe, Mitruț se dădu peste cap în iarbă; numai Iulia stătea rușinată, cu ochi de codană vicleană, cu sentimentul păcatului întipărit în fiecare din atitudinile ei ferite. Bucuria Voichiței fu însă repede urmată de o căutătură mirată și de o mână pusă peste gură; îi zărise chipul palid, supt, bolnav. El zâmbi, amintindu-și de scena dela München, când, după întâia criză de tuse, se întorsese pe neașteptate acasă și dăduse peste Frieda, femeiușcă spălăcită, suptă la față, ce directica. Cum îl zărise, scosese un Iesus-Maria și o întrebare i se stinsese pe buze; dăduse din cap și ieșise. Voichița își pusese și ea mâna la gură, neîndrăznind să-i vorbească. Trăi, astfel, la Balomirești primele impresii dela München, când nu-și dădea seamă de boala, pe care ar fi putut-o totuși ceti și în ochii trecătorilor. Invârtindu-se în jurul canapelei, bătrânul Fritz se frământa în tot felul, și nu-și găsea cuvintele, cu care să-l întrebe,

desperat, plecă apoi la berăria din colț, unde își avea « massul » rezervat. În biblioteca Universității un cetitor îl urmărise cu privirea stăruitoare, un tânăr cu semnele boalei pe față; stânjenit de insistență lui, se îndreptase spre dânsul ca să-i ceară să i-o explice; tânărul, d. Otto Schlag, « doctor philosophiae » aștepta în realitate să-i elibereze ediția lui Kiesling, de oarece lucra la același subiect asupra destinului postum al poeziei lui Horațiu în cursul veacurilor. Își aminti de vizita făcută profesorului Crusius pentru a-l anunța că renunțase la lucrarea lui; fără a-l asculta, profesorul îl privise lung și-i spusese brusc:

— Was ist denn mit Ihnen?

Ceea ce-l făcuse, în sfârșit, atent asupra boalei și-l hotărîse să se ducă la doctor. Privirea mirată a Voichiței semăna cu privirile de atunci.

În casă, găsi cu emoție pe birou fotografia lui Mili. De când își simțise gura plină de sânge, nu se mai gândise la dânsa, cum nu se mai gândise la nimic; boala și mai ales perspectivele ei izbutiră să-l scoată din drama morală, în care intrase, dintr'un conflict fără ieșire. Multă vreme avea să șovăie apoi între două lumi, între două dureri ce-și slăbeau efectele, și-l trăgeau în preocupări opuse; isbutea, astfel, uneori să-și câștige vechea-i atitudine de indiferență față de toate. De ce să se mai gândească la dramă, când deslegarea ei naturală se afla în semnele surde, simțite în partea dreaptă, în țăcănitul perforatorului simbolic, în acul de siguranță ce-l fixa de pe acum pe insectarul eternității? Iar, de altă parte, de ce să se gândească la moarte, ce nimiceste orice conștiință, pe când, chinuind-o în fibrele ei sensibile, drama morală, e mult mai dureroasă? Oscilând astfel între cele două categorii de preocupări, reușea întru câtva să se așeze la limitele lor într'o zonă lipsită de vânturi. În fața fotografiei, terapeutica i se clătină; drama îi reveni cu o intensitate ce-i înnăbuși grijile boalei. Fotografia care fusese făcută de mult la Dresda avea toate anacronismele modei de atunci; sub o pălărie mare cu marginile ridicate în sus ca o corabie plină de flori, abia se mai vedea figura cât un pumn a fetei, cu privirea de o candoare inexpresivă, visătoare. Retrăi momentele legăturii lor, dela timpurile când o zărise întâi cu guvernanta, dela scena nunții în biserica Adormirii, dela vizita în casa din Batiște, când i se

părase atât de distantă, atât de absentă, deși sub aparența mândriei descoperise mai târziu o timiditate la fel cu a lui; — și până la vizita dela hotel Europa și la tot ce urmase, la demersurile ei pentru a-i găsi o situație la Oficiu și a-l reține în București, la toate semnele de dragoste, de intimitate, ce i le dase, și pe care el le primise ca ceva convenit, dincolo de orice semnificație sentimentală; apariția Silviei în aceeași zi îi strecurase în suflet un element necunoscut ce-l turburase, scoțându-l din ritmul vieții obișnuite, îl desferecase din indiferență și-l făcuse să descopere universul nou al simțurilor contopite în sentiment. Revoluția izbucnită într'însul îi astupase însă căile perspicacității obișnuite, fineța discernerii valorilor sufletești și chiar simțul moral. Săvârșise un act de egoism feroce; se gândise numai la dânsul și sdrobise tot ce-i stătuse în cale cu o cruzime inconștientă; împinsese la un act desperat pe singura ființă plămădită din substanța lui.

Vorba lată, cântată, moldovenească a Voichiței îl smulse din visarea, în care căzuse în fața fotografiei demodate de pe birou.

— Mult ne-a mai mâhnit nenorocirea duduiei, că mi-o adus vestea Nuța dela curte și am auzit-o și din târg.

Nu era nimic grav; duduia mergea mai bine și la vară avea să vină ca de obicei la Balomirești, o liniști el.

— Dumnezeu să o ție, bolborosi femeia, că ne-o scos din nevoi.

Voichița ieși. Perforat brusc de acul de siguranță în locul plămânului drept, își aduse aminte de scena petrecută chiar în camera aceasta cu mulți ani în urmă, pe vremea când locuia aici prietenul lui de școală Truțu. Alergaseră împreună la focul unor căpițe de fân pe câmp. Peste noapte, Truțu murise și corpul îi fusese expus chiar în locul biroului de acum, — cu față lunguiață, uscată; o muscă i se așezase bázâind pe pleoapele străvezii și se pusese apoi pe barba popei Movilă și pe chelia dascălului Munteanu. Era cald și mirosea a ceară și a mort. I se făcuse deodată greață; Truțu pornise să intre în descompunere; când își luase ochii dela dânsul, popa începuse și el să putrezească și apoi, pe rând, cu toții, până ce-și simțise propriu-i trup foind de viermi. Ii venise rău; doi morți din apropiere îl scosese în odaia de alături, în dormitorul Gheuculesei, unde Sonia, moartă și ea, îi frecase tâmplele cu oțet. Cehi și Despot îl împinseseră apoi în ghionți,

îl trecuseră prin pridvorul cu cele patru coloane răsucite și-l întinseseră pe o bancă sub teiul stufos din față. De abia acolo se desmeticise și constatase că nu murise; deși dorise atât moartea, se bucurase... Scoborînd pe uliță își amintise că trebuia să meargă la biserica Adormirii la nunta lui Lică. În biserică, blond, frumușel, creț, cu mustăcioara frezată, Lică clipea șiret ca și cum ar fi spus: « am dat lovitura; m'am însurat cu fata lui Grigore Bârză ». Se umfla în hainele lui negre și se ridica în tocuri ca să pară mai înalt; Mili era urâțică. Cald, cumplit de Cald și aici. Ii venise din nou rău; încercase să se sprijine de un stâlp, dar stâlpul se trăsese la o parte; era profesorul lui de română, fălcos, pomădat, cu părul ca pana corbului. I se împăinjeniseră ochii și avusese o impresie ce-l sguduia și acum în amintire: oamenii din biserică se prefăcuseră în schelete. Satisfăcut de nunta lui cu o fată bogată, Lică rânjea din întreaga-i dantură; Mili își ondula iliacele; scheletul popei cu pistrii întorcea foile evangheliei și clămpănea din oase. Când se pipăise, își dăduse seama că și el devenise schelet. Se hotărîse să plece; afară în uliță, impresia durase ca o realitate; toți trecătorii se mumificaseră... Scuturat anevoie din viziunea lui, ieși în pridvor și se scoborî la banca de sub teiul stufos, unde-l svârlise Cehi cu un ghiont:

— «Ți s'a făcut rău ca la mueri?» iar Despot îi aruncase disprețuitor: « Neamț bicisnic ». Înainte de plecare, Cehi îl mai înfruntase odată: « Bagă de seamă, mă, să nu leșini, când o ieși cu mortul ». Iși aminti din nou de senzația de ușurare cu care deschisese ochii și constatase că nu murise, că nu putrezise ca băiatul de pe pe catafalc și când în nări, în locul duhoarei de mort în descompunere, intrase mireasma merilor și perilor, a grădinii încărcate.

Primăvara biruia și acum în copaci; merii își rumeneau mugurii de Paști și natura se smălțuise ca o casă grijită de sărbători. Până când? Acul de siguranță îi înțepă lobul plămânului drept. Nu voi să se lase doborît de presimțiri rele; se sculă și se plimbă prin grădină prididit de copii; îi chemă pe rând și le dădu bani așteptați cu ochi vicleni. Cu o nepăsare prefăcută de piscică, numai Iulia își lăsă privirile în jos. Nuța îi strigă sguduind-o: « ia-i, fă, că știi tu ce-s banii ». Incepură apoi să-i povestească de duduia, de felul cum îi ajutase. Câțiva o sbughiră și se întoarseră

cu urme de jucării: o paiată de pluș roș numai sdrențe, un cal de lemn pus pe două tălpi arcuite, pe care Gheorghită zădarnic încerca să se mai țină. Mitruț îi arătă un tren de tinichea pe șine, cu resortul de mult stricat; din păpușele fetițelor, una avea ochii scoși, iar celorlalte le lipseau câteun picior ori câteun braț... Omenire mărunță ce suferea mai mult decât dânsul, cu resemnare, cu nepăsare, ba chiar cu bucuria animală a lui Glonț și a lui Ursu.

Iși petrecu Paștile la Balomirești, într'un cadru de primăvară neobișnuit de frumoasă și de caldă, într'un ținut, în care înghețul se prelungește de obicei până în Mai. În noaptea Invierii luminile copiilor se lăsară de vale spre biserica orașului, unde mersese și el odinioară. De data astă, rămase însă pe banca de sub tei, și-și petrecu serile cu ochii spre stele, pe când dușmanul îi scurma pieptul și remușcărilor îl frământau. Mili, fata palidă și subțirică dela brațul lui Lică din biserica de devale de acum cincisprezece ani, se aruncase pentru dânsul sub roțile unui tramvai. Viziunea îl turbura mai mult decât ideea morții, cu care se deprinsese de copil, încă de dinaintea experienței vieții; aspirația lui intimă spre neant îl pregătise fără sfâșieri; se va obișnui mai greu cu ideea suferinței morale.

Iși puse în ordine unele treburi legate de moștenirea Gheuculesei, — moșioara din coasta orașului, ce urma să se parceleze de comună pentru locuințe ieftine, niște grădini, banii depuși la banca Vasile Lupu din strada Vasile Scumpu. Iși făcu apoi formalitățile de pașaport și se hotărî să plece în Miercurea Paștilor spre marea mâhnire a copiilor, cu priviri pe sub gene.

— Ce-i cu voi, o întrebă pe Iulia, de sunteți așa de posomorâți? Copiii tăcură.

— Apoi ce să fie, se vârî în vorbă Voichița, azi e hram la Rădășeni.

— Și dacă?

— Apoi copii ar fi voit să meargă acolo.

— N'au decât să se ducă; luați o căruță și duceți-vă cu toții.

— Da' nu, păcatele mele, se rușină femeia, da' ei se miră că nu vii și mata, că Gheorghită m'o și întreat, că nu-i fi păgân, de nu mergi la 'nviere și nici la hramul dela Rădășeni.

Răse.

— Când eram ca Gheorghită mergeam și eu; facem cu rândul.

Apoi în glumă :

— Cu ajutorul lui Dumnezeu o să mergem poate cu toți la Rădeana, de Sântă-Mărie.

Hramul dela Rădeana era tot atât de vestit prin partea locului ca și cel dela Rădășeni.

Urcă în trăsură cu zurgalăi a lui Iancu Pidălă și, urmărit până departe spre grădina publică de copii și de Glonț și de Ursu, o luă spre graniță la Bunești, pentru a apuca trenul la Ițcani.

Nu se opri la München dintr'o preferință personală sau dintr'o încredere mai deosebită în competența profesorului Kuno Fischer ; doctori de valoare lui putea găsi oriunde. La München i se arăta însă întâile simptome ale bolii ; deși neplăcute, era bucuros să-și retrăiască senzațiile, să revină în locuri unde mai fusese. Boala i se situa acolo și i-ar fi părut ciudat să nu-i reia firul de unde-l pornise și unde-l lăsase. Ar fi fost în stare să tragă și la vechea lui gazdă din Türkischegasse, la Frau Frieda, al cărei bărbat tușea toată noaptea înfundat în odaia de alături. Retrăi senzația cu totul ciudată și personală a prezentării lui în fața profesorului Kuno Fischer : nu-l neliniștise atât rezultatul consultației, cât faptul că trebuia să se arate unui necunoscut, și să-i dea dreptul de a-l examina și de a rosti sentința, ca și cum diagnosticul ar fi fost un act arbitrar. Situația se schimbă. Era acum mai informat asupra sănătății lui decât orice doctor după examenul cel mai amănunțit. Nu va înfrunța necunoscutul ca atunci când privirile și întrebările celor din jur nu-l luminaseră asupra situației ; căzuse de sus la rostirea sentinței, deoarece, din nepăsare față de viață și dintr'o aspirație latentă spre moarte, nu prevăzuse boala. O cunoscuse apoi și o învinsese mai mult prin abținere decât prin căutare și iată că reapăruse, fără să-l mai poată surprinde însă. Se gândea și la satisfacția de a putea dovedi profesorului că se înșelase când îl declarase sănătos la a doua vizită.

Doctorul Kuno Fischer nu se schimbă cu mult ; timpul nu-i încovoiasă umerii lași și nu-i spălăcise roșul sângeros al chipului ; bărbița lui caprină se stropise cu pete albe, dar ochii străluceau tot atât de viu sub balconul ieșit la stradă al frunței enorme. Cum nu-l recunosc, el îi aminti de vizitele de odinioară

și-i arată ce i se întâmplase în urmă. Profesorul procedă cu același ritual, începându-și ascultarea dela umărul drept, cu lovitura viguroasă a degetului mijlociu transformat în ciocănel, scoborându-se pe omoplat până în dreptul coastelor și apoi trecând la partea stângă; aplecată pe stetoscop, urechea îi culegea cu încordare svonorile interioare. Fără emoție, Bizu îi urmări gesturile cu zâmbetul superior al omului ce cunoaște de mai înainte rezultatul cercetării, la care e supus mai mult pentru a salva aparențele științei medicale; doctorul se înșelase și-i venea greu să-și recunoască greșala, se gândea. Iși prelungea auscultarea pentru a amâna mărturisirea înfrângerii; își căuta poate o formulă de acoperire, de retragere. După ce-și isprăvi examenul, îi puse mâinile pe umeri și rosti un singur cuvânt, același ca la vizita trecută :

— *Calcium!*

pe care de data aceasta îl înțelese. Cum se uita la el întrebător, doctorul repetă energic :

— Calcium. Ganz gesund.

Nu mai exista nici un punct de infiltrație; totul se calcificase. Nu fusese decât ruptura unui mic vas, în nici o legătură cu ftizia.

— Ce rămâne să fac? îl întrebă ca acum patru ani.

Nimic; să-ți vezi de treburi și mai ales să nu te gândești la ceea ce nu e.

Continuă să-l privească uluit.

— Deoarece e prea cald la München și destul praf ca să se îmbolnăvească și oamenii sănătoși, du-te undeva la munte, în Alpii bavarezi ori în Elveția, de pildă în Oberlandul bernez. Pari, în adevăr, obosit și deprimat. Ai nevoie să te întremezi, dar mai ales să crezi că ești sănătos.

În stradă își aminti de uluirea cu care ieșise odinioară, când se văzuse declarat la fel «sănătos» și aruncat, astfel, în viață, după ce de patru ani se instalase în boală ca într'o situație normală și permanentă. Reluă drumul de atunci spre Englischer Garten, se așeză pe aceeași bancă din fața Isarului, unde constata-se că boala nu i se ivise ca un dușman, ci ca un pretext bine venit pentru a-și satisface năzuința ascunsă de a se slobozi din legăturile vieții active. Se frământase mult până se convinsese

că e, totuși, mai bine să fii sănătos decât bolnav. Scosese din boală tot ce era de preț; ea îl descărnase, îl spiritualizase și îl redase mai pregătit destinului său omenesc; promise viața fără iluzii; trebuia să se împace totuși cu dânsa pentru scurta trecere între cele două neante definitive... Situația se schimbase, cu timpul se deprinsese cu sănătatea, cum se deprind alții cu boala; nu mai avea pentru ce dialoga cu moartea, ca atunci pe banca din fața Isarului. Dacă nu făcuse nici o ispravă de când se întorsese în țară, nu arunca vina pe seama altora, ci o punea pe lipsa lui de dorință; echilibrul sufletesc i se menținea stabil. Situații i se oferiseră, dar nu le putuse primi în condițiile lor morale; numai la Oficiu fusese la locul lui; trebuise să plece însă din alte motive. Dela uluirea iritată, cu care ieșise dela profesorul Kuno Fischer, lunecă pe încetul la o stare de relativă mulțumire de sine și de optimism fără iluzii. Nu-și încheiase socotelile cu viața, dar era gata să le încheie oricând; mai bine însă la timp și nu silit de o boală ce avea să-l scoată dintre oameni, ocolit și temut ca o primejdie. Se ridică de pe banca din fața Isarului de un albastru-verzui ireal și nu se mai simți prins în acul de siguranță ce-l înțepa când se scula; să fi fost oare totul efectul unei sugestii și al unei deprimări? Cele câteva filamente sângeroase să-i fi dat senzații atât de precise și atât de cunoscute din începuturile boalei?

Mai rămase o săptămână la München pentru a-și revedea vechile cunoștințe și profesori; în *Türkische Gasse* dădu peste Frau Frieda așa cum o lăsase, cu privirea absentă și cu figura suptă. Bărbatu-său Karl murise de oftică. «Știați», adăose ea, complice, cu ochi în jos, vinovați; tăcuse însă pe vremuri și-l lăsase să se molipsească; o iarnă întregă bătuse Karl cu pumnii vătuiți ai tusei în zidul odăiei de alături și el nu bănuise ori nu se temuse. Frieda nu-i spusese nimic. Când se întorsese după prima lui criză și o găsisse dereticând prin odaie, se speriasse și pusese mâna la gură, ca și Voichița, fără o vorbă. Ar fi putut avea atunci remușcări.

S'ar fi dus în Engadina, pe care n'o cunoștea; amâna însă totdeauna momentul de a face noi legături, de a vedea noi locuri. Iși găsea vre-o piedică: ori se grăbea, ori nu era încă pregătit sufletește: lăsa pe altă dată și altă dată nu mai venea. Alese

Berna, nu pentru că o socotea ca Goethe cel mai frumos oraș din câte cunoscuse (pe atunci nu trecuse încă Alpii în Italia), ci pentru că o vizitase de mai multe ori și petrecuse chiar o vară întregă la Jolimont, o vilă din apropiere. Trase, firește, tot acolo și reținu aceeași cameră a « chalet-ului » din anexă, la marginea drumului spre pădurea Reichenbachului. Ii plăcea orașul medieval, cu prăvălii prelungite prin galerii cu arcade, ca la Balomirești, sub care te puteai plimba la adăpost; cu fântânele colorate de-a-lungul arterei principale, ce străbăteau orașul dela biserica Sfântului Duh până la cea dela Neideck. Dintr'un mare coș de măgheran, așezat în mijlocul unui bazin, se înalță o coloană cu caneluri văpșite în roș, în albastru și auriu, cu o statuie sau un grup la fel colorat în vârf; fântâna cântărețului din cornemușă; fântâna archebusierului cu statua stegarului companiei trăgătorilor; fântâna Zähringen desprinsă de pe fundalul turnului Orologiului cu ceasurile însemnate prin apariția unei bande de pui de urs întovărășită de muzică; fântâna măcelarilor cu un Samson sfărtecând un leu; fântâna Justiției cu o Temis legată la ochi — toate la rând până sus la Schänzli, dincolo de Aarul, verde-albastru, de unde, de pe terasa Casinoului, se desfășură în apusul soarelui feeria zăpezilor eterne de pe Jungfrau, de pe Eger, de pe Wetterhorn.

Cu o zi înainte de plecare, pe când privea dela balustrada terasei la strajele giganților de zăpadă luminați de razele piezișe ale soarelui, auzi din spate un glas răgușit:

— Donnerswetter!

Când se întoarse, recunoscu într'un om cu haine cadrilate, roșcovan, cu pipa în colțul gurii și cu faruri mari de ochelari, — pe chimistul Samuel Geiger.

— Trădezi chimia cu Jungfrau, care:

*... de son vert piédestal
Déploie aux vents des nuits sa robe de cristal*

cum spune Lamartine ori, dacă preferi pe Musset:

*Jungfrau, le voyageur qui pourrait sur ta tête
S'arrêter et poser le pied sur sa conquête
Sentirait en son coeur un noble battement.*

Ți-aș mai cita și din Byron și din poeții noștri, dar mă grăbesc să te întreb: ce cauți în față ghețarilor eterni?

Samuel Geiger, un elvețian trăit și în țară, îl urmărise prin publicațiile străine și-l prețuia.

— Sunt doar în treacăt prin Elveția și nu bănuiam să te întâlnesc aici.

— Că altfel te ascundeai, glumi descoperindu-și dinții ascuțiți de sub mustața groasă, roșie, lăsată pe gură.

— Ce fel de vorbă e asta, d-le Geiger?

— Spune-mi, de ce te-ai ferit de mine astă vară, când ne-am întâlnit pe bulevardul Domniței?

— Eu? eu? se bălbăi el, fără să nege totuși, de oarece își aminti brusc de întâlnirea din tropicalul sfârșit de Iulie, când umbla după mobile; nu îndrăznise să intre la Kramer și la Lotru și se abătuse în bulevardul Domniței în căutarea unui magazin; nu intrase nici acolo, pentru că i se păruse prea sărăcăcios; în realitate, îl apucase sila de sine, de toate... Când să se întoarcă, zărise dinspre bulevardul Carol pe Geiger cu eterna lui pipă în colțul gurii. Avea să-l oprească și să-i vorbească de ultima lui comunicare din buletinul Academiei de chimie și el nu se simția în stare de nici o conversație. Cuprins de panică, fără să mai țină seama de ce va crede, cotise brusc pe Culmea Veche și se afundase răvășit de notele jalnice ale unei caterinci, ce-i trezise icoana copilăriei, când apărea în mahala Tonio cu lada lui plină de romanțe răgușite.

— Mi-aduc aminte, încuviință el, dar în momentele acelea eram foarte destrămat.

— Unde mai pui că era și cald, glumi celălalt.

Voi să-i explice deprimarea, în care se aflase, dar Geiger îl bătu prietenește pe umăr:

— Înțeleg, înțeleg, sunt și eu destul de ursuz ca să știu ce înseamnă. Și apoi chimia nu dispune la vorbă. Voiam doar să-mi iau rămas bun, căci mă întorceam acasă. Eu sunt de aici, dela Gurten, uite — și-i arătă o colină de cealaltă parte a Bernei, peste Aar, brăzdată de un funicular.

Geiger rătăcise prin multe țări și la cincizeci și cinci de ani se întorsese în orașul lui ca director al Institutului federal de chimie agricolă.

— Am aflat că ai un post important la Oficiul lui Corbescu, adaose el.

— L-am părăsit și sunt hotărît să mă stabilesc în străinătate.

— Să-ți părăsești țara? îl privi nedumerit Geiger. Când vei trece de cincizeci de ani ca mine vei înțelege că nu poți trăi decât la tine în țară. Ești încă tânăr; ai tot timpul.

Scoborîră de pe Schänzli tăcuți; străbătură pe sub arcadele prăvăliilor, ajunseră la groapa cu urși, de balustrada căreia se rezemară alături de atâți trecători ce aruncau morcovi fiarelor ridicate în două labe. Pe neașteptate îi simți mâna lui Geiger pe umăr:

— Domnule Klentze, n'ai voi dumneata să lucrezi cu mine la Institutul federal?

— Eu? eu? se bălbâi el, roșind.

— Lucrul nu e ușor. Dar originea dumitale germană... Știu... nu protesta... ești român, dar nu e mai puțin adevărat că tatăl dumitale a fost german. Apoi studiile la Hohenheim, publicațiile în revistele și buletinele de acolo fac propunerea posibilă. Dacă primești, voi încerca demersurile necesare pe lângă guvernul federal; peste două luni, îți scriu la București despre rezultat. Condițiile nu pot fi decât modeste; chimia nu e alchimie, glumi.

— Primesc în principiu cu recunoștință.

— Rămâne, așa dar, să ne înțelegem peste două luni; și dacă totul merge după cum doresc, te întorci apoi la Berna.

XIV

La București, peste două luni, îl aștepta scrisoarea lui Samuel Geiger. Demersurile pe lângă consiliul federal izbutiseră în principiu și-i putea oferi un angajament în « condiții onorabile » — spunea el — pe doi ani; hotărîrea definitivă rămânea să se ia atunci; îl invita în Septembrie la Berna cu actele și lucrările. « Destui de ai noștri, încheia glumind, își câștigă existența în țara d-voastră pentru ca și un român — mai ales când e de origine germană — să poată lucra în una din instituțiile noastre de stat ». Soluția îl bucură; era soluția dorită de mult, încă dela terminarea studiilor. Se regăsi în Bucureștii caniculari de acum un an — când îl smulsese Lică dela pepinieră și-l aruncase pe caldărâmul lui încropit. Câte nu se întâmplaseră de atunci! Fu-

sese subdirectorul Agriculturii, trecuse la Oficiu și era acum pe cale de a intra la Institutul federal de chimie dela Berna; se logodise aproape cu Diana și se desfăcuse în urma unei drame mai mult polițiste; cunoscuse pe Silvia, provocase divorțul lui Lică, trezise dragostea în sufletul lui Mili și, prin nepăsarea lui involuntară, o împinsese la actul desperat al unei încercări de sinucidere; crezuse că i se deschisese vechea boală din tinerețe și se regăsea totuși sănătos ca înainte. I se întâmplaseră prea multe, și toate prin înlănțuirea fatală a evenimentelor fără participarea lui; nu ceruse să se mute la București, ci Lică îl scosese cu sila dela pepinieră; nu el căutase să înnoade legătura cu Diana, ci ea ajutată, de altfel, și de Lică și de profesorul Gotcu; nu el le descoperise, complotul ci gelozia Rozinei; nu el umblase după Silvia, ci ea îi aținuse calea și i se oferise; nu el făcuse declarații lui Mili, ci ea singură se exaltase într'o dragoste, pe care el nici n'o bănuise; nu el ceruse postul de subdirector al Agriculturii, ci Lică îl silise să-l primească; nu el căutase locul dela Oficiu, ci Mili făcuse demersul pe lângă Corbescu; nu el solicitase locul dela Berna, ci i-l oferise Geiger; jucărie fragilă a întâmplării sau a intereselor altora, totul se petrecuse în afară de dânsul.

Din prima zi, se gândi la Silvia cu remușcare; o părăsise brusc în Mai și nici nu-i mai scrisese de atunci. Deși pricină a încercării de sinucidere a lui Mili, fata nu era vinovată cu nimic; ea îi atrăsese, dimpotriva, atenția asupra situației. Și dacă ar fi ascultat-o, lucrurile s'ar fi oprit din vreme. În dragoste, ea avusese, ca de obicei, inițiativa cu un fel de impudiciție ce-l uluise; răscumpărase apoi prin tact graba de a se fi oferit dela început și izbutise să-l cucerească în fibrele cele mai intime. Sub presiunea descumpănirii morale și a boalei deschise pe neașteptate, o părăsise brutal, fără să țină seama de dragostea ei și de jertfa, pe care știa bine că i-o făcuse. De abia acum își dădea seama că avea îndatoriri față de dânsa și că faptul de a nu-i fi trezit niciodată speranțe de viitor nu era un cuvânt pentru a o părăsi fără forme. Se hotărî să o vadă; dela Ministerul Agriculturii i se răspunse că Silvia lipsea. Cu toată neîncrederea lui față de Margot Dimcea, văduva grăsuță, gata oricând la servicii suspecte, trecu în Popa Tatu, unde o găsi într'o casă cu aspect provincial, în fundul unei curți murdare. Il primi cu o bucurie prea sgomotoasă pentru a fi și sin-

ceră; în elocința-i lăaturalnică, nu-i fu greu să distingă o panică interioară.

— Cât a suferit biata Silvia de pe urma plecării dumitale! Câte nopți de lacrimi și de insomnie! Prin câte n'am trecut și eu! Mă temeam de un act de desperare, că umbla mereu cu niște pastile. Biata fată, ce nenorocire pe capul ei! declama Margot, văitându-se ca de o suferință proprie.

Trebui să-i explice că fusese silit să plece pentru a se consulta cu doctorii; se făcuse acum bine și se întorsese.

— Dar de ce nu i-ai scris de acolo? cum de ai lasat-o luni de zile fără nici o știre dela dumneata?

Tonul se întorcea spre vehemență; o întrerupse deci brusc:

— Și unde-i acum? La Minister n'am găsit-o.

— Unde-i? se opri femeia din apostrofe, ca și cum s'ar fi împiedecat de o cioată. Unde să fie? În concediu, că doar e August.

— Dar unde anume?

Verva femeii căzu de odată.

— Asta nu știu. Poate la Sinaia, poate la Constanța. Eu a trebuit să rămân pe căldura asta aici; nici măcar la Constanța nu m'am dus pe două săptămâni ca în toți anii.

Mințea; pe un plic aruncat pe masă el recunoscuse scrisul Silviei; primise, așa dar, vești dela dânsa chiar în ziua aceia.

— Bine; fiindcă plec din București, să-i spui, te rog, că am căutat-o.

— O să-i pară rău când va afla că ai venit și n'ai găsit-o, mormăi ea, fără convingere și fără să-l întrebe măcar unde pleca.

Nu mai adoase nimic; echivocul din atitudinea femeii îi trezi însă bănuieli. Trecu pe la Oficiu, unde găsi pe Corbescu.

— Mă bucur că te văd atât de sănătos, îl întâmpină el cu o cordialitate ce-i depășea felul strict de a se purta cu subalternii.

— M'am alarmat în zadar; profesorul Kuno Fischer m'a asigurat că n'a fost decât ruptura unui vas minuscul.

— Cu atât mai bine. Munca te așteaptă odată cu viața.

El îi explică situația și-i vorbi de propunerea lui Geiger.

— Geiger, bun lucrător! Il cunosc dela Oficiu. Nu te sfătuesc însă să-ți părăsești țara; munca dumitale acolo se pierde într-o vastă organizație, pe când aici e utilă. Ai lipsit numai câteva luni și ai scăpat o ocazie destul de însemnată: catedra de chimie agri-

colă. Eu cu Florescu și cu Stanian am fost în principiu pentru d-ta, deși nu-ți cunoșteam intențiile. A biruit Gotcu; fiind vorba de specialitatea lui, a avut cuvântul din urmă. A propus pe Raicu. A spus că ești un element de merit, dar că n'ai continuitate în lucru; părăsești repede ceea ce începi. Consiliul l-a aprobat, așa că numirea lui Raicu trebuie să iasă zilele astea.

— Mă bucur că-l știu cel puțin mulțumit.

— Mulțumit? Nemulțumirea la unii e o stare organică de care nu scapă niciodată. N'ar fi de mirare ca la anul să-mi râvnească locul dela Oficiu.

Bizu se sculă.

— Țin să-ți arăt părerea de rău pentru intenția de a pleca; locul te așteaptă însă până când îmi vei scrie dela Berna că situația dumitale acolo e definitivă.

Se regăsi în stradă cu satisfacția, pe care o simțea totdeauna după o convorbire cu Corbescu. Numirea lui Raicu îl bucură într'un fel, dar îl și miră; nu-și putea lămuri schimbarea atitudinii lui Gotcu.

Peste câteva zile, pe bulevardul Academiei, se lovi aproape piept în piept de Vereș, șeful de cabinet al lui Lică.

— Ce plăcere d-le Klentze! îl întâmpină el sgomotos. Nu ne-am văzut de aproape un an! A trebuit să fie pustie Capitala ca să ne întâlnim și pe ce căldură! Dacă nu m'ar fi obligat interesul serviciului, cum aș mai sta la mare scufundat în nisip ca într'un giulgiu și, după ce m'aș prăji bine, m'aș arunca în apă! În locul dumitale nu mă întorceam pe prăpădul ăsta.

În alte împrejurări, Bizu ar fi căutat să scape de vorbăria lui Vereș; cum spera însă să afle ceva despre Silvia, primi să intre în grădina dela Căpitanul. Când află că părăsea pentru totdeauna țara, Vereș deveni și mai limbut; la întrebarea lui asupra celor ce se mai petreceau la Minister, fu bucuros să-și dea drumul gurii.

— Ce să mai fie? Ori ce să nu mai fie? Apoi, după ce ai plecat, a fost zarvă mare. Eu știam ce știam, dar dumneata credeai că bârfesc. Când spuneam tuturor că « domnișoara consilieră e în birou cu d. Ministru » — era un fel figurat de a vorbi mai adevărat decât adevărul și însemna că chimista pusese mâna pe ministru, de nu mai putea scăpa de dânsa. A aflat la urmă și d-na

Scumpu și de aici s'a tras divorțul: spune și d-ta, dacă merita fata aia rece și pedantă ca o nua. D. ministru a concediat-o, de altfel, imediat, dar era prea târziu; răul se consumase și procesul de divorț pornise. Piaza rea; noroc că s'a isprăvit cu dânsa și s'a căpătuit.

— Cum s'a căpătuit?

— S'a măritat. Nu știi?

— Nu știu nimic; nu m'am întors în Capitală decât de trei zile.

— S'a măritat cu Raicu, a cărui numire la Facultate a ieșit chiar azi în Monitor.

— A! bombăni Bizu, care descoperise, în sfârșit, misterul numirii; omul își înnașuse scrupulele și târgul se făcuse. Mai bine pe terasa dela Schänzli, își zise, umplut de desgust.

— N'a avut încotro, că altfel nu-l susținea Gotcu. Tot el a adus-o și la minister și a încurcat-o cu ministrul. Uite așa se ajunge.

— Văd.

— Dar parcă ministrul s'a învățat minte? De unde? Mai ales că nu mai are de cine se teme.

Bizu încuviință din cap.

— Ce-ți mai spun, că doar îl cunoști, ia foc repede! Să nu i se înfunde, într'o zi, deși-i meșter — că-i mai ușor să cucerești o femeie decât să te scapi de ea; dar, până la urmă, tot o să se descotorosească și de Silvia.

— De Silvia?

— Nici de asta n'ai auzit? Apoi ce era cu consiliera nu-i nimic, față de ce-i cu dactilografa asta.

— E dactilografă?

— Una Silvia Dușescu, nepoata directorului contabilității Prișcu; trebuie să-o cunoști.

— Nu-mi aduc aminte.

— Nostimă și cu haz, nu ca ursuza și mândra aia de consilieră; numai râs și voie bună. Se uită la tine și râde, uite așa, fără motive; îi râd ochii, îi râde gura, îi râd gropițele din obraz. Toată ziua e în biroul ministrului; îi dictează, se vede. Are acum și mașină și conduce ca și consiliera.

— Tot marca Globus?

— Se putea alta! Mare lucru să nu-l ducă și pe la starea civilă

cu mașina; deocamdată își petrec vacanța de miere împreună la Fundeni.

— La Fundeni?

— Moșia ministrului din Vlașca; spre nenorocul meu, că asta mă ține aici pe călduri. Fac naveta între minister și Fundeni cu hârtiile curente. Adineaori am venit de acolo, i-am lăsat în plină idilă prin lanurile de grâu. S'o fi văzut pe dactilografa călare băiețește, parcă era pe moșia ei. O prinde bine.

Aflase nu numai misterul numirii lui Raicu, ci și pe cel al dispariției Silviei; îi ajungea; se prefăcu grăbit și plecă...

Putea fi mulțumit. Silvia îl scăpase de remușcarea trecutului și de greutatea unei despărțiri definitive. Convenea că ar fi trebuit să-i scrie, după ce o părăsise în Mai, dar n'ar fi putut bănui o schimbare totală într'un timp atât de scurt; amintirea lui Margot aruncă din nou o umbră echivocă peste imaginea fetei, a dragostei ei suave, a sensualității ei candidе. În trei luni, devenise alta; fusese de ajuns să-l întâlnească pe Lică, tot pe Lică. Din orice colț al vieții îi ieșise înainte; după Diana, trecuse și Silvia de partea cuceritorului cu mustăcioara răsucită și cu privirile șirete sclipind în fundul orbitelor. Biata fată! își zise cu un amestec egal de melancolie și de amărăciune, de părere de rău pentru felul cum se pierdea, de amor propriu rănit. Nu-l mai lega nimic de București; i se isprăvisе și idila, singura lui idilă, în care trupul se amestecase atât de armonic cu sufletul și-i crease un sens nou. Se hotărî să plece pentru două săptămâni la Balomirești; Mili era la Uidești și nu avea cum să o întâlnească.

XV

Sosirea lui la Balomirești deslănțui bucuria celor zece; numai Grigore țipa de-l lua gura în brațele Voichiței.

— Nu-ș ce are, conașule, că m'a' nnebunit, se văicărea femeia.

El îl privi mai de aproape; mic roș ca un rac fiert, slab, avea convulsioni poate cardiace; copil de alcoolic.

— Ce sănătos v'ați făcut! se minună Voichița. Astâmpără-te, Ursule, țibă!

Ursu își ridicase labele pe dânsul și se silea să i le pună pe umeri în semn de mare bucurie și de prietenie; noroc că-l apucă Gheorghită de picioarele dindărăt și se rostogoliră amândoi în

iarbă ca niște vălătuci; ca să nu se lase mai pe jos, Mitruț îl apucă pe Glonț și întreaga hărmălaie se învălmăși în iarba pălită de secetă.

— Se vede că n'a plouat de mult pe aici.

— De două săptămâni.

— De mirare!

La Balomirești ploua mereu. Era totuși răcoare. Nu se întâmplase mare lucru în lipsă. Fructe nu prea erau, după cum se vestise încă din Mai. Nuța și Iulia nu se mai duceau la curte; duduia le luase o săptămâna la Rădeana, dar plecase apoi la Uidești, la coana mare și la duduca Dora.

— Știți, conașule, se vârl în vorbă Nuța, ca și cum s'ar fi priceput pe ce clapă să pună degetul, știți că duduia a fost odată și pe aici.

— Da? se miră el scurt.

— Când o venit dela București, acum vre-o lună, se amestecă Voichița, o trecut să-l vadă pe Gligore, că ne făgăduise să-l boțeze cu mata de Paști...

— Cu mine?

— Apoi așa o zis, când o fost de Crăciun, da' pe urmă n'o mai venit de Paști, că știi mata ce s'o întâmplat!

El tăcu; nu dorea să lungească vorba cu Voichița. Sentimentul lui era complex, turbure, dar reacțiunea categorică: nu voia să o mai întâlnească; conștiința propriei lui vinovății îi făcea prezența insuportabilă... A fi umilit de alții putea răbda cu nepăsare sau chiar cu voluptatea intimă a nedreptățirii; sentimentul atitudinii lui neomenoase față de dânsa îl descumpănea însă cu totul, îi crea o silă de sine și o panică, pe care n'ar fi isbit să o înfrunte. Ce explicații să-i dea? Situația nu se putea deslega prin vorbe și lămuriri; între dânsii se căscase prăpastia unei tăceri, pe care n'aveau cum să-o umple cuvintele. Nu era vinovat prin ce făcuse, ci prin ceea ce nu înțelesese; Mili suferise lângă dânsul și el nu văzuse nimic, o lăsase să se creadă iubită și o împinsese chiar la un act de desperare. Ireparabilul se săvârșise: divorțase din pricina lui, se aruncase sub roțile unui tramvai. Cum s'ar fi putut despovăra de răspunderea celor întâmplate? Cuvintele cad atât de greu în pânza de paijen a situațiilor delicate! Totul din pricina unei fete ce-i aținuse calea cu câteva

ceasuri înainte, din calcule greu de priceput. Cele aflate despre dânsa la București își aruncaseră umbra peste relațiile lor. Intrase și ea în ciclul infernal al oamenilor în mijlocul cărora trăise în urmă; Rosina, Diana, Gotcu, Raicu și mai ales Lică — văru-său Lică. Il cuprinse un sentiment de ură, necunoscut până acum. Totul pornise din uneltirea lui; îi întinsese curse din cine știe ce motive, din cine știe ce strategie egoistă. Pentru a scăpa de Diana, îl aruncase în plasa ei; pentru a evita divorțul de nevastă-sa, i-o scosese în cale pe Silvia. Presupunere posibilă la un om în stare de orice; nu izbutise să împiedice divorțul, dar săpase între dânsii o prăpăstie, pe care nimic n'o mai putea umplea. Imaginația îi lucra acum slobod. Și trecătorul ce sărise în ajutorul la Mili trebuie să fi fost tot un agent al lui Lică. Ea i se plânsese de mult că-i urmărită; se luase după dânsa în Cișmigiu și, în dreptul liceului Lazăr, deschisese poșeta și găsisse fotografia; îi povestise apoi și lui scena pentru a-i semăna remușcarea și scrupulele. Totul din inițiativa lui Lică; accidentul fusese un accident și nu o încercare de sinucidere. El avusese însă naivitatea să se încreadă în vorbele necunoscutului și să plece în străinătate fără să le controleze. Luneca astfel spre presupuneri fără consistență, pe care i le îngăduia firea lui Lică în stare de orice. Izbutise, de altfel; între dânsul și Mili se ridicase un zid de tăcere de netrecut. N'o va mai vedea niciodată.

A doua zi, pe când își lua cafeaua cu lapte sub tei, copiii i se strânsură în jur ca de obicei.

— Ce-i cu voi? îi întrebă.

Ei se împingeau mereu unul pe altul, neîndrăznind. Tot Nuța rupse tăcerea.

— Azi e Sântă Măria, își arăta ea dinții de aur.

— N'auziți cum trag clopotele Adormirii? adaose Iulia.

— Azi e și hramul dela Rădeana, se ușurără ceilalți ca de o taină.

— Ei și?

— De Miercurea Paștilor am fost la Rădășeni, se vârî iarăși în vorbă Iulia, cu ochii galeși de codană.

— Mi-aduc aminte.

— Am petrecut așa de bine, își scârțâiră cu toții bucuria pe tonuri diferite.

— Bine de voi !

— Apoi mata ai zis, își luă inima în dinți Iulia, că, dacă îi fi aici de Sântă Mărie, o să ne lași să mergem și la hramul dela Rădeana.

— Așa am zis? Bine, atunci duceți-vă cu toții; nu-l uitați și pe Grigore.

Se încarcă într'o căruță mare închiriată dela badea Petrea din Buciumeni, și-i învoi până la noapte. De bucurie, copiii se rostogoliră cu câinii prin iarbă.

Bucuria lor îl mișcă și o retrăi pe a lui din vremea când hramul dela Rădășeni din Miercurea Paștilor, cel de Sânta Marie dela Rădeana erau evenimente însemnate. Nu mergea cu trăsura, ci, împreună cu doi-trei camarazi, o lua pe jos cu suflete de exploratori, în care măruntele întâmplări ale drumului se prefăceau în aventuri; treceau păduricea dela Buciumeni cu emoția lui Stanley când străbătuse timp de o sută șaizeci de zile marea și neublata pădure ecuatorială de cincisute patruzeci de mile geografice în lungime și de treisute treizeci și trei lățime. Il cuprinse nostalgia copilăriei. Peste două săptămâni, avea să plece în străinătate; îi fu jale de tot ce lăsa în urmă, de tihna casei și a grădinei Gheuculesei; i se părea că pentru totdeauna; porni spre linia violetă a Carpaților apropiați. Se simți iarăși copil; Glonț și Ursu sburdau prin iarbă; i se uitau apoi în ochi și-l îmbiau să se rostogolească împreună. Nu se mai putea rostogoli; dar la Rădeana tot s'ar fi dus pentru cea din urmă oară. Nu era nimeni acolo; plecaseră cu toții la Uidești. Va fi singur; se va plimba prin parcul a cărui amintire îl urmărea; va vedea și biserica lui Ștefan cel Mare, restaurată, în ruinile căreia era să fie împuns de un taur. Va reface drumul ca odinioară, pe jos, și, cum nu avea alți tovarăși, va lua cu dânsul pe Glonț și pe Ursu.

— Ce zici, Ursule?

Ca și cum ar fi înțeles, Ursu încercă, după obicei, să-și urce labele pe umeri. Pe la trei după amiază, pe un soare dogoritor, în costumul de dril alb de pe vremea pepinierei, despre care Lică îi spusese odată mucalit: « mă, albul e culoare gingașe, nu-l poartă oricine », cu o panama veche de pe vremea studiilor la Hohenheim, cu margini largi, « autentică », dar cu panglica decorată de soare, cu toiagul lui Moș Fritz, despre care Lică pre-

tindea că servise și lui Moisi prin deșerturile Arabiei, o porni la drum cu Glonț și cu Ursu. Apucă la deal și, sărind un pârleaz, ieși în miriștea de grâu; ocoli cărarea ce ducea spre sat și o luă de-a-dreptul peste câmp, spre pârâul de devale, firav firicel de apă păzit de sălcii scorburoase, trecu un podeț și urcă delușorul bisericuții Buciumenilor; poposi puțin sub arinul, de care plănuise odată să se spânzure, dar se spânzurase mai târziu un biet soldat cuprins de dorul de acasă, recunoscă și locul unde i se arătase femeia în alb cu un mănuchi de flori culese de pe câmp și colțul de pădurice de unde se ivise bărbatul păros, pe care-l urmase, supusă, uitând de flori. Lumea nu se schimbase de atunci. Iși făcu loc prin desișul pădurii ecuatoriale a lui Stanley de odinioară, precedat de Glonț și Ursu, și-l străbătu în douăzeci de minute; trecu prin semănături și răzbi în frumoasa șosea națională a lui Mihai Sturza, pornită tocmai dela Galați pentru a ieși în capătul cestălalt de țară, în Bucovina. Scoborî agale spre Pădurenii și se opri la hanul din drum, han mare durat din piatră; sub un tei luă un ciocan de rachiu și câțiva covrigi uscați, rachiul de odinioară dat peste cap în convingerea unei mari isprăvi de explorator. Dela han se lăsă în jos spre « Temelie », de unde începea să se simtă răcoarea apei Moldovei; părăsi șoseaua națională și coti la dreapta pe drumul de țară plin de praful ridicat de forfota căruțelor din satele din jur pornite spre Rădeana, la hram; din când în când ocolea și pe de lături pe câmpul plin de smâncurile ieșite din infiltrațiile Moldovei, cu păpuriș ca săbii, în vârf cu teci pufoase de cafea. Răcoarea apei se simțea tot mai viu și cositorul ei topit se zărea încolăcit pe câmpie; în sat, o luă de-a-dreptul spre biserica lui Petru-Rareș, a cărei curte largă gemea de lume.

Slujba se sfârșise de mult; se încheiase și praznicul în partea lui substanțială de găluște și de colaci; pe la mese doar gospodarii mai bătrâni rămăseseră la taifas; flăcăii se trăsaseră în băutura crâșmei lui Năstasă din fața bisericeii. Se încinsese hora mare; era și moș Anghel cu barba « Unchiașului sfântos » și taraful lui din Balomirești, și alți meșteri din satul plin de țigani, urmași ai robilor boierești. Intr'un colț, Nuța își arăta dinții de aur unor flăcăi, cu care se prinsese în horă; cu Grigore în brațe și cu cei nouă în jur, Voichița își găsise tot felul de cumetri și de nânași;

ciocnea, ca și cum n'ar fi avut nici o grijă. Nevăzut încă, el se așezase la o masă, mai la o parte, de unde privea la petrecerea simplă a oamenilor, când deodată, într'un vârtej de praf, de scui-pări de motor îmbufnat, în panica lumii ce blocase șoseaua, se opriră două mașini chiar în fața lui, în lătraturile desperate ale lui Glonț și ale lui Ursu; se sculă să-i potolească, dar ei se gudurau acum la picioarele unei doamne scoborită din mașină; în semn de prietenie, Ursu îi urcase labele pe umeri. Crezând că vrea să o muște, oamenii săriseră să-l dea la o parte; doamna îl mângâie însă pe fruntea flocoasă pătată de o șuviță albă. Erau Mili și Alecu Urdăreanu; din cealaltă mașină mai mică, se ivi și Poslușnicu dela volan. Pe când Mili se sbătea cu Ursu fără să-l vadă, Bizu se uita în toate părțile ca și cum ar fi căutat să dispară; îl zări însă conu Alecu.

— Iată și domnul Klentze! izbucni, măsurându-l; și cu ce haine prăfuite, cu ce bocanci plini de noroi și cu ce toiag de parcă ar descinde dela capătul lumii.

— Vin numai dela Balomirești, zâmbi el silnic.

— Grăbește-te, Bârzulico; avem un oaspe la Rădeana; numai de l-ai recunoaște.

Scăpată de manifestările de prietenie ale lui Ursu, nu-l recunoscu, în adevăr, sub pulberea ce-i albise până și sprâncenele.

— Uite, boierul nostru! se auzi un țipet de copil și, înainte de a fi scos o vorbă, cei zece îl și încercuiră cu fel de fel de exclamații și de mirări.

— Uite și duduia! strigă Iulia.

Labele lui Ursu își lăsăseră urmele pe bluză, pe umeri; se murdărise și pe mâini. Cât a clipi, Mitruț și Gheorghită se repeziră cu niște cârpe la bocancii lui Bizu; Nuța veni cu o perie și începu să o curățe. Năstase, cârciumarul, aduse o cană de apă și un prosop; luându-i-o, Bizu îi turnă pe mâini și-i întinse prosopul; la rândul ei, Mili îi turnă și ea; amândoi se șterseră la câte un capăt al lui, așa cum făcuseră la hotel Europa. Totul se petrecuse atât de repede, într'o mișcare și larmă de veselie a copiilor și a oamenilor atât de mare, încât nici nu avură timpul să se gândească la ridicolul situației și la repetiția ei simbolică. Nu-și găsiră nimic de spus decât să râdă; râdeau, de altfel, și Conu Alecu și chiar Poslușnicu și cei din jur. Iși închipuise că i se va

deschide pământul sub picioare când o va vedea, și iat-o acum în fața lui; situația nu era tragică, ci comică; râsul ucisese puțința unei explicații; în loc să-și spele conștiința, ei își spălaseră mâinile de praf. Se uită la dansa și în râsul ei plin nu citea batjocura sau stânjenirea; nu era supărată, nu-l ura; părea mulțumită, senină, egală, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic; drama dela liceul Lazăr nu lăsase urme. Râdea, râdea mai mult decât trebuia, poate nervos, cu lacrimi, fără să știe, dacă lacrima pentru că râdea, ori râdea pentru a lacrima în voie, cu plăcere.

— Acum, după ce te-am făcut om, reluă mucalit conu Alecu, povestește-ne, cum de ai ajuns la hora din Râdeana. Bârzulica pretindea că ești într'un sanatoriu în Elveția.

— Eu n'am pretins nimic, se roși ea.

— Atunci se vede că mi-a vâjăit în ureche, încuviință el poznaș.

— N'am fost la nici un sanatoriu, protestă Bizu. M'am primblat doar câteva luni prin Elveția și Italia și atât.

— Sper că nu pe jos și nu cu toiagul ăsta.

Vorba bătrânului stârni din nou veselia tuturor; situația comică de adineori se prelungea în orice pretext; totul părea de duh. Singur Poslușnicu sta înțepat; zâmbea superior și, când își turnaseră unul altuia pe mâini, strâmbase din nas. Il știa pe « domnul Klentze » vărul lui Lică și se mira de intimitatea, cu care mai era privit în familie. « Băiatul armurierului » își zise cu disprețul « boieriei lui de țară » « D'apoi Lică ? « băiatul casierului » « omul meritelor lui », încheie, trăgându-și cu gestul obișnuit cravata roșie cu perlă. Era îmbrăcat în haine de sport de stofă englezească cu martingală; nu-și scosese mânușile de piele dela volan; purta, de altfel, totdeauna mânuși de piele și părea încântat de înfățișarea lui de gentleman. Moș Alecu răsuci toiagul.

— De ce lemn ے?

— De cedru de Liban; îl am dela taică-meu și-l port în ocazii de felul ăsta. Lică pretindea că trebuie să fi servit și lui Moise, când a spintecat valurile mării roșii.

— Tot ce se poate, încuviință moș Alecu.

Deși susceptibil, îi primea glumele parcă ar fi fost vorba de altcineva. Era bucuros că totul se desfășura normal, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic, ca și cum s'ar fi despărțit ieri; se destinase din lunga-i încordare ce-l înțepenise de câteva luni.

Uitase trecutul; pe apele ochilor lui nu fluturau decât pânzele întâmplării ce-i adusese ca printr'un miracol pe unul în față celuilalt, natural, într'un ritm de voie bună.

— Tot n'am aflat însă, cum de-ai ajuns la hora din Rădeana? îl iscodi din nou conu Alecu.

— Abia am sosit dela București și mi-au vorbit copiii că e hramul Sântămăriei. Mi-am adus aminte de odinioară, când veneam în fiecare an și m'a apucat nostalgia. Am refăcut drumul, apostolește, pe la biseriçuța din Buciumeni, pe la hanul din Pădureni, unde am luat tradiționalul rachiu și câțiva covrigi uscați, apoi, în tovărășia lui Glonț și a lui Ursu, am apucat mai pe drumul prăfuit, mai pe câmpia plină de smârcuri, reușind să adun în același timp și colbul și noroiul, și, după vre-o două ceasuri jumătate de osteneală, am poposit la crâșma lui Năstase în halul în care mă vedeți. Dar dumneavoastră?

Mili se afla cu maică-sa și cu tanti Dora la Uidești, iar moș Alecu la Tupilați; Poslușnicu îl luase cu mașina și, în drum spre Tătăruși, se opriseră pe la Uidești și cu Mili veniseră cu toți apoi la Rădeana, la hram.

— Vreau să-i văd gospodăria și, dacă o fi ca ferma de la Ștefănești, atunci sunt mulțumit de Moldovenii noștri.

Conu Alecu îl măsură din nou cu indiscreție bătrânească; îl crezuse bolnav și se bucura că-l vedea rumen «ca un măr domnesc, — cam prăfuit nu-i vorba, dar rumen», glumi.

— A fost numai o spaimă.

— Nu-i așa? se grăbi Mili să-i ia vorba din gură, cu vibrație și emoție.

— Doctorul Kuno Fischer mi-a vorbit de ruptura unui mic vas. Boala n'a fost decât de natură psihologică. În convingerea că era o hemoptizie, i-am resimțit însă toate fenomenele. Ajunsesem într'un hal, de s'a speriat și Voichița, când m'a văzut întâi. Voichița tocmai trecea cu Grigore la sân.

— Doamne apără și păzește, zise ea, că tare mai erai slab și galben, de nu credeam că te mai întorci.

— Nici eu nu credeam. Deși nu mi-ai spus-o, ți-am cetit-o în ochi și în felul cum te țineai cu mâna la gură.

De abia acum își aminti de plicul pecetluit cu ceară roșie; Mili se gândi și ea în aceeași clipă; privirile li se încrucișară.

— « Știe », își zise, aducându-și aminte că Mili trecuse pe la casa Gheuculesei. Speriată cum era, Voichița îi arătase probabil plicul.

— « Bănuește că știu », își spuse Mili. Gândurile li se citeau limpede în privire, fără ca să fie stânjeniți de situația falsă. Tot ce se întâmplase nu mai exista. Aflase de încercarea ei de sinucidere, și ea nu se simțea umilită, după cum nici pe dânsul nu-l umilea faptul că-i cunoștea legătura cu Silvia; fusese nepăsător și neomenos; de luni de zile îi era silă de sine și de atitudinea lui și se îngrozise că ar mai putea-o întâlni vre-odată. Și iată că acum stăteau față în față, fără nici o stânjenire, fără nici o emoție. Totul trecuse în regiunile îndepărtate și ineficace ale conștiinții de unde nu mai veneau răsunete. Era o întâmplare de demult mistuită în uitare. Ii făcuse fără să vrea rău? o împinsese la sinucidere? Ochii ei nu-și mai aduceau aminte; erau limpezi; o iluzie poate, un accident, o întâmplare, o născocire tenebroasă a lui Lică cu ajutorul agentului ce-l mințise. Era vinovat sau nu? Privi din nou întrebător în luminile calme ale femeii. « Sunt vinovat? ». Apele lor limpezi nu știau de vinovăția lui. Se simți slobod de povara ce-i atârnase atâta vreme pe conștiință. Ce-i păsa că bătrânul mucalit îl necăjea cu « toiagul » lui ori că d. Poslușnicu se trăgea mereu de cravată, se preocupa de dunga pantalonilor și-l privea oarecum de sus, ca omul îmbrăcat în costum englezesc de sport față de un drumeț în haine de dril și cu o panama decolorată? Deși își închipuise că nu va mai îndrăzni să o privească vre-odată, el nu-și lua ochi dela Mili. Se regăsea în situația, în care se despărțise de ea în Dumineca Floriilor în intrarea Zalomit; nimic nu se mai petrecuse de atunci; nici încercarea ei de sinucidere, nici boala și fuga lui. Gesturile ei erau naturale, fără constrângere, fără uimire; atitudinile lui erau la fel de naturale. Emoțiile nu mai existau; un burete ștersese trecutul și-i înlăturase reacțiunile obișnuite. Era atât de liniștit, încât se puse să-i observe mai atent pe ceilalți doi. Ce știau ei din drama întâmplată? In Poslușnicu nu putea ceti decât superioritatea gentlemanului în costum englezesc dela volan, cu disprețul omului din mașină pentru pieton sau al celui îmbrăcat bine pentru cel îmbrăcat rău. Atât; n'avea cum să cunoască drama.

Mai nelămurită era situația bătrânului, al cărui ton mucalit îi dădea de bănuț; părea că-l întreabă « ai fost în adevăr bolnav

ori ai fugit de răspundere? ». De aceea îi și dase amănunte asupra bolii și a consultului cu doctorul Kuno Fischer — ținuse să știe că fusese în adevăr bolnav. Cine i-ar fi putut spune? Mili nu; poate Lică. Se simțea însă tot mai convins că trecătorul fusese agentul lui. El trebuie să-i fi spus și lui Conu Alecu și de aceea îl tot isco-dește de boală, poate și glumește pe socoteala hainelor lui, a pă-lăriei și a toiagului lui Moise. Il disprețuește. Se putea, totuși, să fie și felul lui mucalit. Și pe urmă ce avea de aflat? Totul era o născocire a lui Lică, pornită din interese materiale. Și chiar dacă i-a povestit-o și bătrânului, nu-l putea crede; îl știa doar de ce era în stare. Nu-i adevărat. Se uită din nou la Mili și, în seninătatea ei, găsi confirmarea convingerii lui noi. Și dacă ar fi fost, — era ca și cum n'ar fi fost.

— Și ce ai făcut în Elveția? găsi cu cale să-l întrebe Poslușnicu, scoborându-se, în sfârșit, dela volanul imaginar al mașinei.

Le povesti pe scurt călătoria, locurile pe unde trecuse numai sau unde rămăsese mai mult, ascensiunea pe Jungfrau, ocolul lacului Celor Patru Cantoane, vizitarea lacurilor italiene și popasul mai lung la Milan.

— Și te ai întors tocmai pe căldurile lui August, când alții pleacă, găsi iarăși cu cale să obiecteze Poslușnicu, nemulțumit.

— Am de făcut unele pregătiri de plecare din nou.

— Pleci? îl întreabă Mili cu glas, unit nepăsător, ca și cum ar fi fost vorba de o plecare la Balomirești.

— La începutul lui Septemvrie.

— Apoi toiagul ăsta e, cum văd, un adevărat simbol; nu stai locului nicăieri, tinere, glumi bătrânul.

— Ce țări mai străbați? consimți să-l întrebe iarăși Poslușnicu, ușurat.

— Nu mai străbat nici o țară. Mi-am găsit Chanaanul. Mă stabilesc la Berna.

Le povesti apoi pe scurt angajamentul lui ca chimist la Institutul federal din Berna. Se grăbiră să-l felicite. Poslușnicu deveni chiar liric: trebuie să ne facem cunoscuți în străinătate și prin activitate științifică, nu numai prin petrol și cereale, — sau prin excrocheriile studenților. Vorbea ca Lică: « țara noastră are nevoie de valori pozitive ». Mili îl privea senină, fără nici o mirare, fără nici o părere de rău; totul era rupt între dânșii, își zise el;

nici nu se putea altfel; destul că nu-l ura; dacă l-ar fi urît, ar fi însemnat poate că-l mai iubește. Suferi în amor propriu; ar fi voit să o vadă tresărind puțin, să rostească o vorbă de regret chiar dacă ar fi fost convențională. Trecutul era însă mort; deși se bucurase odinioară de moartea lui, simțea acum o nemulțumire, că nu mai rămăsese nici o urmă din vechea rană. Se închisese cu totul. O privi din nou: chipul ei împrăstia o lumină interioară; ar fi putut să-i anunțe nenorocirile cele mai mari și chipul ei n'ar fi arătat decât tot bucuria. Se mohorî și se scufundă mai adânc în ochii ei; în fundul lor ceti că nimic n'o clinea din convingerea că nu va pleca.

Seara se lăsa; veneau adieri răcoroase dinspre apa Moldovei din apropiere; oamenii din satele învecinate se urcau în căruțe, câte șase-șapte într'una, ca să nu-i apuce noaptea. Voichița își încărcase și ea copiii și plecase cu Glonț și Ursu; hora se spărsese; femeile și fetele se trăgeau pe la casele lor; nu rămăseseră decât oamenii cu chef ce și-l prelungeau cu scripcari din sat. Bătrânul se uită la ceas.

— E târziu, tinere; ar fi timpul să-ți iei toiagul, că te apucă noaptea; noi plecăm la Tătăruși și mai avem vre-o patruzeci de kilometri.

— Plecați d-stră înainte, interveni Mili, noi mai rămânem puțin prin parc, îl conduc apoi la Balomirești și mai am timp să mă întorc la Uidești.

— Un urs ca mine în mașina dumitale! se codi Bizu.

— Un urs, dar unul scăpat din groapa urșilor dela Berna! glumi bătrânul, ce se urcă în mașina lui Poslușnicu, înțepenit la volan.

Rămăseră singuri; momentul atât de temut venise totuși fără panică, fără nici un fel de explicație — cu siguranța că totul fusese uitat, dispărut în fundul unei conștiințe ce se refăcuse, proaspătă. Il luă de braț.

— Mi-ai făgăduit să-mi arăți locul unde era să te împungă un taur.

— N'ai uitat? se bucură el.

Apucară pe ulița prăfoasă, pe câmp spre biserica refăcută a lui Ștefan cel Mare, din obligația testamentară a marchizei; moștenitorii se împotrăviseră multă vreme, dar, în urma unui mare proces, la care pusese umărul și Grigore și Alecu, biserica se ridicase.

— Pe atunci era o ruină în mijlocul câmpului. Nu cred să fi avut mai mult de zece unsprezece ani și venisem la hram cu niște camarazi, pe care îi lăsasem la Năstase, pentru ca să văd ruina. Când să mă apropii, din partea cealaltă se repezi un taur; de spaimă am intrat în ruină, unde pășteau niște vite; taurul s'a luat după mine și, dacă nu m'aș fi săltat din fugă pe ciubucul ferestrei, rămas intact din vremea lui Ștefan cel Mare, cu siguranță că m'ar fi împuns, după cum împunsese cu o zi înainte un flăcăiaș.

Mili îl ascultă cuminte, fără nici un comentariu, nu pentru că se silea să ascundă ceea ce gândea ori dintr'o constrângere, ci, dimpotriva, pentru că se simțea deslegată de trecut, slobodă, ușoară, invadată de o liniște, asemenea liniștei, ce se lăsa peste valea Moldovei. Vizitară sera și se îndundară printre alei. Tăcerea cânta într'înșii. Nu-l întrebă nici măcar dacă pleacă în adevăr în străinătate și nici el nu se mai mira de ce nu-l întreabă; liniștea ei se împrăștiase și într'însul, cu aceeași convingere, că nu va mai pleca. Pentru ce? Nu-și dădea seama; convingerea îi venea de dincolo de conștiință. Străbătură marea alee de brazi, unde se plimba adinioară Luțica la brațul Marchizului. Aleea era pustie; vârfurile brazilor se uneau; o veveriță sări de pe un copac pe altul. La capăt ajunseră la eleșteu; priviră de pe pod forfota crapilor. El scoase din buzunarul hainei câțiva covrigi, luați dela hanul dela Pădureni pentru Glonț și Ursu și uități. Îi aruncă în bucăți; crapii se repeziră cu gurile lacome, hîde. Se înserase și luna plină, albă încă, se arată la un colț al parcului. Ei priveau la lupta peștilor; Mili își închise apoi ochii și, așa cum de atâtea ori se visase, își lăsă capul pe umărul lui; capul tânărului se întoarse lin spre dânsa și gurile li se întâlniră în sfârșit. Rămaseră astfel un timp fără măsură, — când clipocitul apei o făcu să tresară. În tăcerea ei adâncă sgomotul luă proporții uriașe; pe fundul retinei, chipul unei femei se apropie; recunosc pe Luțica; venise lângă dânsii pe pod și se aruncase în eleșteu. Speriată, Mili se smulse din îmbrățișare.

— S'a înecat, țipă ea scurt.

Luptându-se pentru o bucată de covrig, doi crapi izbiseră mai puternic luciul apei.

(sfârșit)

E. LOVINESCU

DIN HORATIU

LUI MECENA

— ODE I, 1 —

O, Mecena, vlăstar din străbunici regești,
o, tu, pavăza, tu, dulcea podoabă-a mea,
sunt inși căror li-e drag colbul Olimpiei
de-al lor car adunat, iar când, cu roți fierbinți
stâlpul bine ferind, nobilul finic au,
domni se cred pe pământ, până la cer 'nălțați.
Unu-i vesel când sus gloatele de Quiriți
nestatornici l-au pus, în întreitul rang;
altul, când a închis în magazia sa
grâul tot măturat pe-arii, în Libia.
Celui care voios scurmă străbunu-i câmp
cu hârșețul, de-i dai stare atalică,
nu-l îndupleci nicicând marea mirtoică
s'o despice pe-un vas cipric, năier fricos.
Când icaricul val luptă cu Africul,
negustoru 'ngrozit laudă-ogoarele
și tihnitul oraș; năvile-și drege-apoi
grabnic, neînvățat lipsa să sufere.
Iată unul ce nici cupa de Masic vechi
nu refuză și nici parte din zi să ia
ca să stea tolănit sau sub tufișuri verzi
sau la sfântul izvor al unui lin pârâu.
Taberi multora plac, trâmbițe, glas de corn
și războiul urât tuturor mamelor.
Sub un cer friguros stă vânătoru-ades

în zăbava-i uitând soața lui tânără,
când o ciută zăresc harnicii lui copoi
sau vr'un marsic mistreț plasa subțire-a rupt.
Eu de-a doctelor frunți glorie, iedera,
pus cu zcii-s la rând, iar răcorosul crâng
și-ale Nimfelor hori line cu Sătirii
mă despart de popor, dacă eu flautul
Euterpei l-aud și Polyhymnia
nu 'ncetează-a struni lesbicul bårbiton.
Dar tu loc dacă-mi dai printre ai lirei barzi,
cu-al meu creștet semeț astrele voi lovi.

LALAGE

— ODE II, 5 —

Ea nu-i în stare încă să poarte jug
plecând grumazul, nici să 'nsoțească 'n ham
un semen, sau să rabde greul
iureș al dragostei unui taur.

La câmpul plin de iarbă e junca ta
cu gândul, fie 'n râu al nămezii foc
să-și stingă, fie sub răchita
umedă, printre viței să sburde

arzând de dor. Tu pofta de struguri verzi
alung'o. Plumburiii ciorchini curând
îi va schimba pestrița toamnă
dându-le-a purpurii strălucire.

Curând te va urma, căci hainul timp
se duce 'n sbor răpindu-ți din anii tăi
și dându-i ei; curând sglobia
Lălage după bărbat va merge,

iubită cum nici Phòloe chiar n'a fost
nici Chloris cu-al ei umăr bălăiu lucind
ca luna limpede pe mare,
noaptea, și nici Cnidianul Gyges

ce pus în ceata fetelor dac'ar fi,
isteții oaspeți nu l-ar ghici ușor,
căci părul despletit și chipul
lui îndoielnic i-ar șterge urma.

ALFIUS

— EP. 2 —

« Ferice-acela ce de-afaceri depărtat,
ca vechiul neam de muritori,
lucrează câmpul părintesc cu boii săi,
scutit de orice camătă.
Fiorul goarnei nu-l trezește ca soldat,
de marea rea nu-i îngrozit,
în for nu calcă, nici pe pragul mândru al
puternicilor cetățeni.
Butași de vie plini de vlagă 'nfășură
pe trunchiul plopilor înalți
sau jos în valea răsunând de mugete
privește turma colindând;
crenguțe sterpe cu cosorul curăță
și 'nfige-altoiuri rodnice
sau pune mierea în curate amfore
și tunde oi nevolnice.
Iar când cu poame dulci împodobitu-i cap
și 'nalță toamna pe câmpii,
ce vesel e să rupă pere din altoi
și struguri ce 'ntrec purpura,
să-ți dea, Priape, ție dar și tatălui
Silvanus, paznic de hotar.
Cu drag se 'ntinde sau sub un stejar bătrân
sau pe-o bogată pajiște,
când între maluri 'nalte ape lunecă
și 'n codri pasări ciripesc

și undele izvoarelor cu murmur curg
ce 'mbie la un somn ușor.
Iar când, cu iarna, tunătorul Iupiter
aduce ploaie și zăpezi,
el sau asmute căinii după aprigii
mistreți, mânându-i către plăși
sau mreje rare 'ntinde pe țărugi lucioși
drept cursă lacomilor sturzi
și prinde 'n laț fricoșii iepuri și cocori
pribegi, ce sunt gustoase prăzi.
Ce om nu poate tot aleantul dragostei
să-l uite 'n astfel de plăceri?
Și o femeie bună dacă-ar îngriji
de casă și de pruncii dragi,
ca o Sabină sau o soață de Apul
cu chipul ars de soare mult;
să 'ngrămădească 'n vatra sfântă lemne vechi
când vine soțul ostenit
și 'n țarc apoi cireada grasă închizând,
să stoarcă ugerii umflați
și vinul nou scoțând din dulcele butoi
să facă-ospăț necheltuind,
lucrine stridii n'ar putea mai mult pe plac
să-mi fie, nici calcani sau scari
ce de furtuni, din apele din Răsărit,
în marea noastră-ar fi aduși;
nici bibilica nu mi-ar merge la stomac
și nici ierunca ionică
mai bine ca măslinile ce s'au cules
din cel mai rodnic ram de pom
sau ca măcrișul din livezi și nalbele
ce-ajută trupului bolnav
și ca mioara ce-o jertfesc lui Terminus
sau iedul dela lup scăpat.
Prânzind așa, o, ce plăcut să vezi zorind
sătule-acasă oile,
să vezi cum boii osteniți trag plugu 'ntors
cu moleșitul lor grumaz

și sclavii casei, roiu bogat, înconjurând
pe Larii care strălucesc ».
Zicând acestea, cămătarul Alfius
mai, mai să 'nceapă-a fi țăran,
și-a strâns la Ide banii toți și umblă-a-i da
pentru Calende cu 'mprumut.

LUI NUMICIUS
— EPISTOLE, I, 6 —

Indiferența e unicul lucru și singur, Numiciu, care, cred eu, ar putea făuri și păstra fericirea. Soarele-acesta și stelele cum și-ale anului timpuri ce la soroace se 'ntorc, sunt inși ce, privindu-le, nu simt niciun fior pătrunzându-i. Ce crezi de-ale câmpului daruri sau despre marea din care-avuții scot Arabii și Inzii? Ce spui de jocuri, ovații, de ce-ți dă Quiritul prieten? Cum socotești oare să le privim, cu ce ochi, cu ce suflet?

Cel temător de contrarul acestora prins de mirare-i, cum e și cel doritor; amândorora spaima li-i mare când o deșartă părere îi sperie fără de veste. De-i bucuros sau măhnit, doritor sau fricos, ce folos e? Căci orice vede mai bun sau mai rău ca speranța făcută, el stă cu ochi pironiți, amorțit și la trup și la suflet.

Omu 'nțelept un nebun s'ar chema și nedrept ar fi dreptul dacă el însăși virtutea ar vrea prea departe s'o 'mpingă. Haide dar, vase de-argint, vechi marmori și bronzuri admiră, de nestimate încântă-te și de boieli tiriene; fii bucuros că, vorbind, mii de ochi se îndreaptă spre tine; harnic, din zori pleacă 'n for și întoarce-te seara acasă ca să nu strângă mai mult, secerându-și moșia de zestre, Mutus, și — lucru nevrednic, căci el e de viță mai proastă — să te trezești admirându-l în loc să fii tu admiratul. Tot ce-i vârit în pământ e scos la lumină de vreme și e 'ngropat tot ce azi strălucește. Tu, bine știutul de-al lui Agripa portic, tu privitul de calea lui Apiu trebuie totuși să pleci unde Numa s'a dus și cu Ancus.

Dacă o crâncenă boală în coaste sau șale te 'ncearcă, repede caută-i leac. Vrei traiu fericit (cine nu vrea?): dacă virtutea doar poate să-l dea, cu tărie urmează, lasă plăcerile. Crezi că virtutea-i o vorbă deșartă

și crângul sfânt e doar lemn? Vezi portul să nu ți-l ocupe altul, negoțul să-l pierzi cu Bitinia și cu Cibira! Strânge talenții, o mie și încă pe-atât, după care fă să urmeze a treia, iar alta 'mpătrească grămada. Știi doar, soție cu zestre și trecere 'n lume, prieteni și frumusețe și neam dăruște Măria sa Banul, iar cel cu mulți gologani are dar de-a convinge și farmec. Al Capadocilor rege, bogat în scalvi, n'are parale. Nu fi ca el. Pe Lucullus rugându-l odată, se zice, dacă-ar putea să 'mprumute o sută de hlamide scenei, zise: «De unde atâtea? Să caut și tot ce găsi-voi am să trimit». Și puțin după-aceea el scrise că are cinci mii de hlamide-acasă: să ia sau o parte sau totul. Sărăcăcioasă e casa, în care prisosul nu-i mare și neștiut de stăpân, iară hoții profită. Deci dacă banii sunt cei care pot făuri și păstra fericirea, treaba aceasta să-ți fie și 'ntâia și cea de pe urmă.

Dacă te simți fericit să ai trecere 'n lume și vază, cumpără-ți sclav care nume să-ți spună și semne în coasta stângă să-ți facă cu cotul silindu-te peste tejghele mâna să 'ntinzi: «Āsta-i tare în Fabia, ăla 'n Velina; ăstălalt fascele dă cui place și ia, cui voiește, jețul curul, când se supără. *Frate* și *tată* numește-i; pe fiecare, precum îi e vârsta, cu dragoste-adoptă-l».

Dacă, mâncând bine, bine trăiești, e ziuă, să mergem duși de gătlejuri; să pescuim, să vânăm ca Garguliu odinioară, ce sclavilor săi porunca să se ducă de dimineață cu plăși și țarușe prin forul tixit de lume ce sta și privea cum din mulții catări numai unul duce-un mistreț cumpărat! După masă, umflați, hai la baie, nesocotind ce se cade sau nu și de tabla cerită demni, ca vâslașii netrebnici ai lui Ulis din Itaca cei ce mai sus decât patria-au pus o plăcere oprită.

Dacă, cum crede Mimnermus, fără iubire și jocuri nu e nimica plăcut, trăiește 'n iubire și jocuri.

Fii sănătos. Dacă altceva știi mai bun decât asta, sincer tu fă-mă părtaș; dacă nu, folosește-mi povața.

D E S T I N

În fiecare seară Maria își făcea rugăciunea. Lua cartea de pe etajera din colț, o deschidea, se uita cu grijă la candelă, cerceta feștila, apoi începea să murmure încetișor.

Citea rugăciunea pentru izbăvirea viselor urâte și năluciri.

— Iar l-o fi visat pe Manole — spunea încetișor bunica; se ridica între perne, își ațintea privirea pe icoane, urechea ei încordată nu prindea decât rar câte un cuvânt; auzea doar șoapta Mariei. Dar oridecâteori o auzea rugându-se se simțea mai liniștită.

Apoi se scula binișor, se aplecă peste patul Ioanei, se uită la chipul copilei adormite, îl cercetă cu atenție, o pipăi binișor, alipi mâna ușurel de gât să vadă de n'are fierbințeală, o închină și se rugă lui Dumnezeu s'o scape de rele.

Bătrâna bunică era speriată de boală și împovărată de cine știe ce amintire. Indată ce Maria isprăvi rugăciunea, șopti:

— Mi se pare că Ioana e bolnavă...

Maria deschise ochii peste măsură, se aplecă și ea iute spre copilă, o cercetă, îi ascultă răsuflarea liniștită, apoi se ridică:

— Iarăși m'ai speriat mamă, n'are nimic copilul, doarme, privește, ce liniștit doarme.

Și, Maria privea cu ciudă spre maică-sa; de ce avea obiceiul să-i mărească grija? Să adune din nou greutatea fricii peste sufletul ei?

Bunica la rându-i privea fața trasă a Mariei.

— Parcă a slăbit, își spunea îngrijorată; sau poate i se pare?

Și așa se frământau amândouă în fiecare zi, speriate de ceva ce nu era, și de care le era frică să nu vie.

— De ce se tem atâta? se întreba Ioana, oridecâteori le auzea vorbind.

— De ce nu mă lasă liniștită?

Ioana suferea s'o tot creadă bolnavă, dar se oprea din supărare aducându-și aminte de ochii îngroziți ai Mariei, de mâinile tremurătoare ale bunicii. Aveau amândouă o astfel de spaimă și încremenire oridecâteori li se părea că sănătatea ei șovăie, încât i se făcea milă de ele; simțea că totul nu era decât din iubirea prea mare pentru ea. Seară, după seară, totul se petrecea aidoma. Când nu se culcau încă, atunci vorbeau; bunica totdeauna de viața ei de demult, ce părea veche și uitată, dar pe care ea o scutura în fiecare seară de praful anilor și o aducea vie între ele. Rareori când bunica n'avea chef de vorbă, sau când Maria citea altceva decât ceaslovul. Ioana învăța lecțiile, scria temele și apoi începea să gândească. Se uita la maică-sa, oare n'ar fi fost mai nemerit să fie călugăriță? Nu vorbea decât de biserică, de slujbe, de citanii. Bunica în schimb nu vorbea decât de morții ei.

— Bunico, dacă moare omul, sufletul moare și el? întreba Ioana.

Bătrâna se speria de cele ce-i pot trece prin minte copilului; uita că Ioana nu mai era micuță; apoi începea să tremure. Întrebarea părea că era răspuns la toate îndoielile ei. De mii de ori se gândise la trecerea asta de dincolo, despre care nu știa nimic, dar care o înspăimânta cumplit și pe care o încuia totuși prin semnele ei, care le socotea că i le fac morții.

Erau zile când gândul acesta hain o copleșea într'atât, încât n'o mai părăsea, dar nu-l mărturisea nimănui. Atunci, tăcea; se ferea să vorbească, sta culcată sau nemișcată în fotoliu cu ochii pe geam, urmărind sborul vre-unei păsărele sau ascultând freamătul nukului de lângă casă.

Ii treceau prin minte întâmplările vieții ei și se încăpățâna să și le amintească numai pe acelea triste, pe acelea care o izbiseră mai aprig.

Cu Ioana rareori vorbea de lucruri și întâmplări prezente, se părea că acestea nu existau, micile nimicuri zilnice nu erau luate în seamă; nu pomenea de ele niciodată. Un singur lucru era totdeauna actual, teama de boală.

Ioana cunoștea pe toți morții bunicii, pe care ea nu-i uita nici într'o clipă și pe care îi alăturase definitiv vieții ei. Trăia atât de intens în trecut, încât copila ajunsese să se transpună și ea acolo. Cunoștea toate neamurile, chiar și cele mai îndepărtate,

numai din cele povestite de bunica. Nu-i văzuse decât în albumul cel verde de catifea, dar în închipuirea ei trăiau aievea, cu atâta putere, încât atunci când bunica vorbea de ei, Ioana îi simțea așezați prin odaie ascultând și ei întâmplările pe care ea le povestea.

— Ți-e frică de moarte, bunico? întreba mai departe Ioana.

Bătrâna clipea des, strângea gura pungă ca și cum s'ar fi ferit să nu spue ceva, îngălbenea mai tare și ar fi fost bucuroasă să nu-i mai pue astfel de întrebări.

Ioana pricepea c'o face să sufere, dar curiozitatea era mai tare decât iubirea ei pentru bătrână, atunci când era vorba de taina « morții »; ca și cum un mic diavol ar fi furișat în sufletul copilei întrebările, ce strângeau inima bunicii ca într'o chingă.

— Oare nu tot ea m'a învățat cu moartea și cu morții ei? se gândea Ioana.

Bătrâna se scula, deschidea scrinul și ca și cum ar fi voit să îndepărteze gândurile Ioanei sau poate pe ale ei, își scotea « comorile » pe care le arăta cu mândrie. Copila fericită pipăia și mângâia mătăsurile și dantelele îngălbenite de ani; vălul de mireasă al bătrânei adus din depărtări, toate aceste minuni o făceau să întrezărească altă lume decât aceea a morților pe care i-o arăta mereu bunica.

— Iată și rochia, spunea ea; este țesută cu fir de argint.

Ochii femeii străluceau, amintirile bune o întreceau și uita să mai vorbească de moarte.

Ioana privea chipul mic și sbârcit al bătrânii și cerca să și-o închipue tânără.

— Voi fi și eu mireasă? întreba naiv copila.

Bunica uita să răspundă și urmărindu-și amintirile, spunea:

— Era tânăr atunci bunicul tău; era bun și mă iubea.

Dar Ioana nu și-l putea închipui tânăr pe bătrânul din fotografia albumului, mic, slab, cu favorite albe și cu ochelarii prinși de butoniera hainei cu panglică neagră. Știa că murise într'un accident; bunica îi povestise de mai multe ori până acuma întâmplarea și nu uita niciodată să adaoge și de moartea copiilor, petrecută cam tot în același timp. Oridecâteori venea la rând această parte din viața ei, bunica plângea înnăbușit, își crispa mâinile și sfârșea totdeauna:

— Tu semeni leit cu unul dintre ei,— și iute bătea cu mâna în lemn și adăoga; să nu-ți fie de-o măsură.

Poate de asta era bunica mereu tristă; văzuse și trăise clipe de boală și de moarte a celor scumpi ei.

Dar ea, Ioana, avea și ea amintirile ei, durerea ei... acolo, ascunsă... și cât ar fi voit să le spue, dar n'avea cui. Ar fi voit să mai afle amănunte, dar știa că orice întrebare ar fi mahnit-o pe Maria și asta nu voia.

La școală Ioana nu se alipea de ceilalți copii, nu se împrietenise cu nimeni. Maria, acasă singură, se frământa cu greutatea vieții. De când venise în țară era mereu bolnavă, poate de dorul lui Manole sau poate era chiar bolnavă... Iși iubea copila peste măsură. Aici începuse o altă viață, ceva cu totul opus decât fusese până acum. Trebuia să lupte ca să poată trăi și nu știa cum. Grija pentru Ioana îi fura tot timpul, dar noaptea era liberă; în vis avea dreptul să fie ea. Visul însă o chinuia, o sbuciuma și dimineața se scula obosită ca după o călătorie lungă și grea. Atunci se refugia în rugăciune. Acolo se regăsea, se împăca cu soarta, cu ea.

Ioana venea dela școală cu ochii mai scânteetori, mai vii, cu mișcări mai repezi; acasă găsea ordine și mirosea bine a bunătați. Bunica se mișca prin odăi fără rost, dar ei îi plăcea s'o vadă umblând, mai mult decât atunci când rămânea nemișcată în fotoliu. Maria avea grijă să fie masa gata și de cum venea ea dela școală se așezau la masă. Bunica punea ochelarii, mânca încet și mesteca curios. Ioana îi urmărea gesturile, atunci când nu-i era foame. Apoi pleca iar la școală și seara, după lecții, vorbea cu bunica sau cu Maria.

Când rămânea pe gânduri, bunica o privea prin ochelari îngrijorată, iar Maria o întreba:

— Ți-e rău? De ce te încrunți?

Ioana cu ochii arzători își privea mama și răspundea scurt:

— Mă gândeam la tata.

Ochii Mariei se umpleau cu lacrimi. Bunica se deștepta brusc din somnolența ei și împinsă ca de un resort învârtea ciucurele dela haina de lână de pe umeri, asculta cu capul plecat, ceva ce nu auzea nimeni, ca și cum ar fi voit să prindă cine știe ce sunete pierdute prin văzduh. Ioana nu mai întreba de mult, nimic ce se referea la « tata », știa bine că era un drum închis, așa că oride-

câteori dorea să vorbească de el, își povestea sie-și, fără s'o mai măhnească pe Maria. Seara în patul ei, în voie, începea să depene gândurile.

Iși aducea atât de bine aminte de tata. Un lucru nu știa exact: câți ani să fi avut? patru, cinci sau poate mai mult. Cum ar fi întrebat... Bunica n'ar fi știut să răspundă, că nu era acolo. Dacă ar fi putut s'o întrebe pe Maria, ea ar mai fi adăogat și alte întâmplări.

Se vedea umblând mică și puțintică, printre sacii de cafea, de alune și castane din magazia lui Manole. Simțea și acum în nări mirosul sacilor de iută, al cafelei crude, al lăzilor cu fructe exotice, pe care le aspira cu atâta plăcere ca o hrană.

Adesea scotocea cu degetul subțirel câte o gaură a sacilor plini și scotea câte-o alună pe care o ronțăia și care îi părea cu mult mai bună decât acelea pe care le avea la îndemână sus, pe masa din sufragerie.

Se strecura cu îndemănare printre lăzile și sacii mulți, ca și șobolanii și șoarecii ce se înfruptau din belșugul și avuția lui taică-său.

Casa lor atunci era în țară străină. Locuiau în dosul bazarului, într'o stradă toată cu armeni. Tata, oridecâteori își aducea aminte, nu se putea opri să nu spue:

— Ce-o fi avut de gând, taică-meu să-și cumpere proprietate tocmai în cartierul acesta?

Dar la moartea bătrânului, tot lui îi lăsă moștenire, afară de firma veche, cunoscută și casa mare, greoaie, toată din lespezi de piatră cioplită.

Acolo se născuse Ioana. În fond lui Manole îi convenea casa; era dosită, așa cum îi plăcea lui, iar Ioana o găsea minunată. Dela fereastra unei odăi de serviciu, se vedea mereu Bosforul. O!... ce minune, când își aduce aminte!... De atunci n'a mai văzut nicăieri un loc atât de frumos. Acolo îi plăcea să stea să privească câteodată seara, când se aprindeau stelele; se ducea însă fără știrea Mariei, ea nu voia s'o știe printre servitori. Ar fi privit ceasuri întregi jocul luminelor pornite de pe maluri, pe suprafața apelor, de păreau niște șerpi lungi de aur, ce se fugăreau unul pe altul. Prin fereastra zăbrelită a învățat ea să deosebească bărcile de caicuri și caicurile de vapoare și tot prin petecul de

geam mic, a înțeles că lumea trebuie să fie mare, foarte mare, altfel decât și-o închipuise mintea ei până atunci.

Jos, în parterul casei, Manole avea magazia: era o sală mare și foarte adâncă, întinsă pe toată suprafața. La etaj era locuința.

Proprietarii prevăzători clădeau astfel ca să pue la adăpost avutul și familia, de ochiul lacom al vecinului și apoi de toanele stăpânirii. Casa era o mică cetate în miniatură cu ferestre și porți ferecate în fierărie groasă și nituită, ca să nu poată pătrunde nici un nechemat.

În «magazie» — așa îi plăcea și lui Manole s'o numească — despărțise o odaie mare ce servea drept birou. Acolo scriau toată ziua trei contabili care țineau registrele casei, făceau corespondență, iar când era nevoie îi trimetea să vămuiască mărfurile sosite din porturile îndepărtate ale Orientului sau să încarce alte caicuri și vapoare cu destinația spre porturile Mediteranei.

Acum, Ioana știa că tata fusese om bogat, iar pentru negoțul lui întins avea o pricepere cu totul deosebită.

În fiecare zi, zeci de căruțe descărcau și încărcau fel de fel de mărfuri, care trebuiau să rămână acolo pentru vânzarea en gros ce-o făcea în Constantinopol ori pentru împrejurimi. Grosul mărfurilor, însă, era trecut dintr'un vapor în altul; el făcea doar formalitățile. Atunci erau comenzi mari, care porneau cu destinații mult mai îndepărtate și în zilele acelea Manole era foarte ocupat. Toate amănuntele acestea Ioana le aflase cu mult mai târziu, după plecarea lor din Constantinopol, dela unchiul Adam.

Ioana depănă acum, singură, amintirile și se miră că n'a venit încă nimeni să-i cerceteze răsufarea și pulsul. Dar bunica a ațipit în jilț, iar Maria pe masa din sufragerie socotește. Afară se pornise vânt aspru de toamnă. Trebuia să-i facă haină groasă Ioanei, gândea Maria, drumul până la școală e lung și iernile au început să fie grele.

Ii spusese multe unchiul Adam, doar era prietenul ei cel mare, încă de când era copilă. Nu-l uita când i-a adus prima păpușe. Ce bucuros era, ca și cum s'ar fi jucat el cu ea. Când au botezat-o, Ioana a voit s'o cheme Aisé, era cu șalvari de mătase roșie și cu sprincene îmbinate, așa cum văzuse la cadănele din Constantinopol.

Unchiul Adam era frate cu Manole, dar nu semăna nici pe departe, el nu se pricepea la negoțul tatii, după cum nici Manole nu se pricepea în arheologia lui.

Manole, de cum se scula dimineața, împărțea ordine repezi, nu uita niciodată să-și cânte rugăciunea de dimineață și încheia tot cântând:

« Doamne, învrednicește-mă să te iubesc cu tot sufletul și gândul meu și să fac toate întru voia ta ».

Se scobora apoi în birou, cerceta poșta, asculta cu răbdare raportul oamenilor, iar dacă era nevoie să lipsească ziua întregă în port, atunci poarta cea mare de stejar se încuia pe dinăuntru, se punea drugul gros de fier, iar « tușa Eleni », așa o numea tata pe sora lui, venea să ție de urît Mariei. Pe atunci bunica era în țară. Pentru Ioana, venirea tușii Eleni era zi de sărbătoare; bătrâna era o fire veselă și tare limbută, ca mai toate femeile din neamul ei. Știa tot ce se petrece dela Ildiz-Kiosc, palatul sultanului și până dincolo de mahalaua Tacsâmului. Nu fusese niciodată măritată și oridecâteori o chema Manole nu pierdea ocazia să anunțe alți pretendenți care se iveau, dar pe care necurmat ea îi refuza. Nimeni nu știa cât adevăr cuprindeau toate aceste invenții năstrușnice, căci imaginația nu-i lipsea tușii Eleni.

Ioana, de cum auzea că vine, o aștepta cu nerăbdare. Maria era și ea veselă atunci, îi plăcea s'o asculte, era curioasă să afle ce se petrece afară, dincolo de zidurile ei, acolo unde nu avea îngăduiala nici să privească, nici să se dorească. Toate preocuparea lui Manole de-a n'o lăsa singură pe Maria când lipsea el, era în fond grija lui de-a fi bine păzită. Era « cel mai gelos om din lume », după părerea tușii Eleni.

Maria se prefăcea că nu-i pricepe boala, pe care el singur se ferea s'o numească și de care suferea cumplit.

— Să nu-i semăn, se gândea Ioana; e rău să fii așa, de vreme ce toți pomenesc de meteahna lui Manole. Pe Maria n'a auzit-o nimeni plângându-se de el. Ea nu-l vedea decât cu ochii femeii îndrăgostite și i se părea că așa trebuie să fie.

Manole era un om mai mult mic de statură, bine legat, foarte voinic și avea niște ochi verzi ca frunza, de o rară frumusețe. Ioana își aducea bine aminte de el, îl iubea atât de mult, îi era atât de drag...

— Când mă fac mare, mă mărit cu tine,— îi spunea ea. Tata râdea.

Nimeni nu l-a văzut niciodată stând, niciodată tăcând. Dacă

nu da o comandă, apoi repeta un verset din Biblie oricui se nemerea : oamenilor din birou sau servitorilor, cu toate că unul din ei era Turc.

Tot auzindu-și stăpânul, Iunus repeta și el: « Păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale ».

— Taci din gură,— îi striga, barba Gheorghe, Grec și el din insule, ca și Manole,— taci liftă, nu pomeni vorbele Domnului când nu le știi înțelesul.

Manole se supăra foc că-l oprește, atunci îl bătea pe umăr pe Turc ca o recompensă că n'a uitat ceea ce auzise și-l încuraja tot printr'un verset, ca și cum Iunus ar fi priceput:

— « Dacă crezi, vei vedea mărirea lui Dumnezeu ».

Toate acestea se repetau destul de des. Odată cu freamătul de viață al tatii, acolo jos în magazia lui, ca peste tot de altfel, el împărăștia bucuria de a trăi. Aci îl vedeai socotind sacii încărcați, sau descărcați, ordona unde și cum să fie puși, câți să fie scriși pe registrul mic de primire și câți anume în cel mare pentru socotelile generale. Controla și iscălea fiecare pagină, apoi, printre picături, deschidea ușa biroului unde lucrau cei trei și dicta fiecăruia scrisorile comerciale, care porneau ca și mărfurile în toate colțurile lumii. Avea timp să se urce sus s'o vadă pe Maria, de mai multe ori pe zi; să-i spună vre-o noutate, sau să bea câte-o cafea alături de ea. Tot timpul risipea numai viață în jurul lui. Puterea lui de muncă și voia lui bună era un adevărat îndemn pentru toți.

— Dacă tata ar fi fost vre-un conducător de armate — se gândea Ioana — de sigur c'ar fi știut să iasă din orice încercătură.

Și oricât de ocupat ar fi fost, două lucruri nu uita niciodată: să cârpească peste gură pe orice cărăuș pe care l-ar fi auzit înjurând în fața lui de cele sfinte și apoi să repete versete întregi pe care le știa pe dinafară. Biblia era singura lui lectură.

Oridecâteori Ioana scobora scara și el o vedea împleticindu-se printre sacii lui — numai ea era îngăduită să se plimbe oricând în cele două etaje ale casei — Manole era fericit. Dacă s'ar fi putut ar fi voit-o toată ziua lângă el.

— Jos este « iadul » — spunea el — iar sus este « raiul », acolo mama este stăpâna.

Adesea alerga din fundul magaziei, până în față la intrare cu Ioana prinsă de grumaji atârând ca o povară, de care se părea

că Manole nici nu băga de seamă. Pentru ea, plimbarea aceasta pe spatele tatii, printre sacii și lăzile ce veneau din depărtări, era una din plăcerile de care n'ar fi putut să se lipsească. Indată își aducea aminte de poveștile « tușii Eleni » cu călătorii lungi prin deșerturi sau țări minunate.

Când credea c'a obosit-o, Manole o așeza cu băgare de seamă pe câte o grămadă înaltă de saci, apoi desprindea cu îndemănare câte-o ladă, de unde scotea o portocală mare și aurie de Sicilia, pe care o lăsa să alunece binișor în poala copilei.

Acolo sus, ca pe un tron, Ioana sta cuminte și învărtea globul cărnos, bine mirositor, vorbea cu el înainte de a-l desface. Așa de altfel cum avea obiceiul cu tot ce mânca și cu tot ce vedea mai deosebit. Ioana convorbea totdeauna cu florile, cu fructele, cu animalele, cu bărcile pe care le vedea pe fereastră; cu caicurile, cu norii, în fine cu tot ce-o mișca mai puternic. Adesea puneă și întrebări, la care răspundea tot ea așa cum se pricepea. Dacă ar fi avut tovarăș la joaca ei, poate c'ar fi împrăștiat bucuriile, dar așa singură numai între oameni mari, n'avea cui. Totuși ea găsisese mijlocul să-și spue plinul ei sufletesc. Mai târziu când se făcuse mare, făcea același lucru, dar n'o mai auzea nimeni, totul se petrecea în gând.

Tot acolo în magazie, prindeau viață și poveștile tușii Eleni. De acolo de sus de pe saci, privea toată încăperea, prindea toate mișcărilor tatii, a cărăușilor care neîncetat duceau și aduceau mărfurile, cât și a celor două slugi credincioase.

Șalvarii lui Iunus deveneau dintr'odată de mătase, iar greutatețile din spatele lui Barba Gheorghe, saci plini cu aur și cu nestimate, ca în poveștile cu Ali-Baba.

Manole din când în când o privea mulțumit cu ochii plini și cu gândul cald, care o învăluiau ca pe-o comoară scumpă.

Nicăeri nu se simțea Ioana mai bine decât în tovărășia tatii. Atunci se știa ocrotită și sigură de orice gest l-ar fi făcut. Anii ei puțini nu deslușeau de ce era așa; înțelegea doar că-i bine lângă Manole.

Barba Gheorghe, oridecâteori trecea prin dreptul Ioanei, îi atingeă vârful pantofiorului cu degetul, pe care apoi îl ducea la buze, și spunea în grecește:

— Ah! na se haro copela-mu.

Ridica ochii de sub greutatea sacului și o privea răsând cu toată fața lui păroasă și nerasă decât Sâmbăta seara, când se spăla, se premenea și se pregătea pentru biserică.

Iunus, celalt servitor, Turc, o iubea și el. Dar atunci când ducea sacii, era numai băgare de seamă ca și cum ar fi fost de sticlă, îi cumpănea pe spinarea lui lată, legându-i în dreapta și în stânga, privind numai în jos, ca și cum acolo ar fi fost punctul de sprijin și cumpăna greutateii lui.

Iunus numai în ceasurile de libertate completă îi arăta dragoste, dar nu prin cuvinte. Ioana pricepea tare bine, după grija cu care cioplea de fiecare dată, din scândurele, fel de fel de jucării, care voiau să reprezinte o pasăre, un câine, un vapor sau cine mai putea ști ce inventa. Ioana îl găsea stând jos turcește, lângă ușa magaziei, care, iarna-vara, nu se închidea decât noaptea, sau numai atunci când pleca Manole ziua întreagă de acasă. Se apleca peste lucrul lui și-l privea ciopliind mereu cu un cuțit lung și cu vârful tare ascuțit. Când jucăria era gata, omul o împodobește, bătându-i multe cuie, ca să fie și mai atrăgătoare. Lucrul era mai totdeauna întovărășit de un cântec trist și târăgănat, pe care sfârșea să-l îngâne și Ioana, fără să priceapă înțelesul cuvintelor.

Dar operele lui Iunus, în care puneă atâta suflet și cântec și la care se căsnea ceasuri întregi, pentru Ioana nu valorau decât atâta cât lucra omul; munca, felul cum mânua cuțitul, ciocanul, cuiele atât îi atrăgea luarea aminte. Odată jucăria sfârșită, îi dădea atenția unei clipe, ca apoi s'o uite prin cine știe ce ungher al magaziei și să nu-și mai aducă aminte niciodată de ea. Dar lipsa aceasta pentru tot ce lucra Iunus de dragul ei, pe el nu-l descuraja; de fiecare dată începea cu același avânt, socotind valabil doar timpul cât putea opri atenția copilei, pe presupusa lui jucărie.

Sus la etaj era împărăția Mariei, Manole o botezase « Rai ». Ioana oridecâteori scobora scara de stejar, jos în magazia tatii, își spunea că așa trebuie să fie și scoborîrea în iad, căci scara era veșnic întunecoasă.

Toate aceste noțiuni de « rai » și « iad » le avea din cele ce-i povestea Manole în fiecare seară, ei și Mariei. Căci, lucru curios, credința lui fără margini nu-l oprea să iubească și să-i amintească de legendele Greciei antice. Impletea cu o ușurință și abilitate fără seamăn, legendele cu creștinismul, fără să știrbească cu nimic

teama de cuvântul evangheliei, de care era atât de adânc pătruns.

Odăile erau multe, mari și toate pline cu mobile grele și covoare scumpe. Ferestrele toate dădeau în curtea interioară, pe un balcon lat, tot de stejar ce făcea înconjurul curții. La stradă casa avea o singură fereastră lunguiață și zăbreliță cu gratii groase de fier și care se ridicau de jos în sus până la jumătate. Tata avusese grijă s'o înfunde în așa chip, încât de sub covorul gros care o astupa, nici nu se bănuia. Gelozia închisese și acest ochi spre lume, ca nu cumva să intre pe acolo vre-o ispită.

Acum, când Ioana o privește pe Maria, pricepe de ce-i așa stângace, de ce știe așa de puțin să se miște. Gesturile îi sunt încete, leneșe, iar ființa întreagă albă și subțire, seamănă cu florile ce cresc la umbră, fără pic de vlagă.

Ca să ajungi sus, trebuia mai întâi să treci prin magazia tatii, ochiul lui de cerber trebuia să vadă tot, trebuia să știe precis cine intra în casă și nimeni nu putea urca fără învoirea lui.

În schimb, închisoarea Mariei era aurită. Mobilele scumpe și covoarele mătăsoase acopereau pereții și podeaua. Lămpi joase de alamă bătută în ciocan împodobeau și luminau încăperile seara. Adesea și ziua mama avea obiceiul să lase aprinsă câte-o lampă, așa că dădea încăperilor un farmec deosebit.

Printre lămpile aprinse, așezate în toate colțurile casei, se strecura Ioana, ca într'un dans de cuțite, cu mai puțină știință decât printre sacii tatii. Jos era ca într'o grădină la joacă, iar sus ca la școală, în fața profesorului, care-i impunea o anumită ținută. Sus trebuia să fie cuminte, să asculte cu atenție, să nu facă mișcări repezi,— așa voia Maria,— iar jos era recreația, fuga, joaca și cântecul. Nu arareori se pomenea dansând după manea lui Iunus, atunci se opreau toți din lucru și se uitau cu atenție la piciorușele ei mici, pe care le învrtea în tactul muzicii și al bățăilor din palmă.

În biroul tatii, Ioana își avea scaunul ei, în care se așeza când Manole discuta afaceri. Acolo orizontul se deschidea ca prin farmec, auzea frânturi de vorbe, se pomenea de călătorii îndepărtate și de țări curioase, turburată de aerul nou și sărat al mărilor necunoscute, pe care le bănuia, după mirosul gudronului din port, adus odată cu mărfurile, cu sacii, cu lăzile pline cu fructe străine.

Toate acestea o amețeau și-i țineau atenția trează, cu dorul mereu de ducă, al cine știe cărui străbun neîmplinit, în sângele ei tânăr. Oridecâteori simțea că poate cere ceva lui Manole, prima dorință era să plece tustrei pe mările de care vorbeau străinii și mai cu seamă de care vorbea « tușa Eleni ».

Tata o privea cu ochi curioși, o legăna pe genunchi și-i spunea :

— Pare că te-aș fi voit băiat, când te aud,— și în gând, și în fundul inimii mulțumea cerului că-i fată, așa cum a dorit-o el. . .

Indată ce se urca sus lângă Maria, Ioana era o copilă mică, leneșe, ce-i plăcea să stea întinsă pe canapele, într'o dulce toropeală.

Mama umbla prin odăi totdeauna fără treburi, din pricina slugilor multe și mai ales pentru că tata conducea toată gospodăria. Maria avea o viață de cadână, doar în zilele când veneau neamurile era mai vie, altfel ziua și-o petrecea aproape toată, când pe o sofa, când pe alta, alintându-se și așteptând ceasul când isprăvea Manole treburile și urca sus. Atunci i se îmbujorau obrajii, mânuțele mici se mișcau mai iute și ochii erau mai aprinși. Maria îl iubea tare pe Manole.

Dar acum? acum, când tata nu mai este? se gândea Ioana cât trebuie să sufere ea. Avea dreptate bunica să spue că Maria se topește pe fiecare zi; așa era. Acum e palidă, e slabă; mâinile îi tremură, dar frumusețea e intactă. Dacă n'ai ști că o are pe Ioana, așa de mare, ai crede-o încă fată.

Unde-i obrazul rotund al Mariei de atunci? O vede și acum cum se așeza în fața oglinzii cu ramă de argint, cum își despletea cozile negre, le pieptăna încet, cu știință, de părea o mantie strălucitoare și ondulată. Ioana alerga iute și mângâia podoaba rară și se amesteca în râsul mării. Apoi Maria împletea cozile iarăși, le prindea în jurul capului ca o cunună, o lua în brațe, și-și apropia fața albă și rotundă de chipul copilei și aplecată spre oglindă căuta asemănarea între ele. Oridecâteori își pieptăna părul, avea obiceiul să cânte un cântec, care spunea ea, e din țara ei. Și după aceea îi povestea Ioanei cum acolo sunt munți înalți, pe care Ioana niciodată nu și-i putea închipui. Până atunci nu văzuse decât Constantinopolul, cu toate mahalalele lui. Adesea tata o plimba în trăsură, așa a putut vedea lumea aceea pestriță din oraș și port. Cunoștea străzile principale și cele mărginașe, cu cafenelele în

care nu intrase niciodată și pe care le dorea să le vadă și înăuntru. Apoi prăvăliile de tot felul, simigiriile mai îndepărtate și locanțele sărăcăcioase, vânzătorii de apă și răcoritoare care umpleau aerul cu strigătele lor amestecate cu larma și sgomotul orașului. Ochii copilei erau fermecați tot timpul plimbării. Intoarsă acasă, se gândea zile de-a-rândul, iar nopțile visa străzile întortochiate, cafenelele și în deosebi bazarul, în care mai cu deosebire ar fi voit să intre și să vadă de aproape tot ce în mintea ei lua proporții de fantastic. Adesea cerea tatii să se oprească, să privească frigările în care se învârteau cărnurile de berbec — mâncarea săracului —, care împrăștia până în străzile vecine mirosul fripturii. Această jucărie nu se lămurea în deajuns, la ce servește, ar fi voit s'o vadă mai de aproape, dar Manole se ferea s'o amestece în mulțimea murdară, de frica bolilor molipsitoare. Populația deasă, mizeră și plină de insecte era ca o cloacă. Câinii nenumărați și fără stăpân, plini de râie, împrăștiați în tot locul, duceau epidemiile care nu se mai stingeau niciodată.

Afară de asta, mai era o pricină pentru care n'o oprea s'o vadă lumea mai de aproape, era frica de deochi. O credea foarte atrăgătoare, socotind după privirile, care-i urmărea oridecâteori o plimba prin oraș.

La întoarcere, prima grijă era descântecul; fie că era sau nu nevoie, descântecul trebuia făcut. Adesea copila venea cu durere de cap, poate de cele ce vedea, poate de tot ce dorea. Atunci Manole era înnebunit, dădea ordin strașnic ca apa cu cărbuni stinși să fie aruncată numaidecât peste un animal, numai așa era descântecul cu folos. Și chiar el spăla obrăjelul speriat al Ioanei, care nu se putea obișnui cu asemenea obiceiuri.

Ioanei, acum, îi vin lacrămile în ochi aducându-și aminte de bietul tata. Sunt atât de vii în inima și sufletul ei, toate amintirile acestea.

Bunica a adormit în jilț și sforăie ușurel. O zărește de profil, stă cu gura puțin întredeschisă și ochelarii stau ridicați sus pe frunte. Maria și-a isprăvit socotelile și acum se plimbă prin odaie. La ce s'o fi gândind oare de pare așa de absorbită? Ioana o urmărește din pat, i-e milă de ea, de inima ei, de viața ei oprită din mers parcă la moartea lui Manole. Cât o iubește... și cum ar voi să-l poată înlocui pe tata lângă Maria...

Unde sunt zilele bune când o vedea răsând? unde zilele de sărbătoare, când tata, după ce se întorcea dela biserică, hotăra plimbarea toată ziua pe Bosfor? . . .

Manole iubea nespus de mult apele mării, malurile pline de vile și grădini: Cornul de Aur și toată atmosfera aceea orientală, care nu se poate închipui dacă n'ai trăit în ea. Lumina acolo în toate orele zilei, răsfrângea în apa liniștită toată frumusețea coastei, în mii și mii de nuanțe. Razele soarelui poleiau continuu cupolele bisericilor și săgețile ascuțite ale minaretelor, apoi portul întreg cu zecile de vapoare, caicuri și bărci de toate mărimile și formele. S'ar fi zis că malurile absorb din apa albastră, ca dintr'o cupă fermecată, tot aerul care se oglindea acolo întreg.

Pentru călătoria aceasta pe ape, Maria punea totdeauna rochia ei cea albă cu dantele. În ea părea mai frumoasă, iar cununa de păr negru reeșea și mai mult din spuma rochiei, care o prindea atât de bine. Ochii păreau mai vii, nu mai erau atât de triști, așa cum erau de obicei. Iubea și ea marea pentrucă o iubea Manole, dar, în zilele acestea de vagabondaj pe ape, ea își amintea de munții ei nesfârșit de înalți și pietroși, de unde venise și unde ciobanii cântau doine ce nu se pot auzi nicăeri pe lume. Maria era româncă și nu-și putea uita țara. Amesteca acum, voit, ceasurile de bucurii vizuale cu acelea trăite acolo, pe care ea le dorea necurmat. Nu se plângea niciodată de dor, îl urmase pe Manole doar din iubire adevărată.

El o răsfața în lux, bijuterii scumpe și găтели fără număr. Ca în haremul unui pașă, toate aceste frumuseți le desfășura numai pentru el. Maria nu știa nici să le prețuiască și nici să le dorească. Le primea pentrucă așa voia Manole, așa îi plăcea lui.

Plimbarea pe mare, pentru tata era nu numai o bucurie dar și o destindere. Ochii, mintea, ființa lui întreagă se premeneau în aerul curat al mării, acolo își amintea numai de lucruri plăcute, cânta, se veselea și Maria devenea și ea copil ca și Ioana. Barca mare cu pânze colinda până în amurg coastele, neoprindu-se decât atunci când îi apuca foamea. Seara acasă erau toți trei, alți oameni. În intimitatea lor nu era amestecat nimeni, nici un servitor, orice cunoscut era ocolit, așa că drumul limpezit de nepoftiți era al lor. Așa-i plăcea lui Manole, el socotea sărbătoare dublă, ziua când nestingherit de nimeni și nepreocupat de nimic o

petrecea cu Maria și Ioana. În celelalte zile era alt om, atunci comanda, conducea, era omul afacerilor.

Și se pare că mergea bine acest negoț, chiar foarte bine, era om stimat, socotind după grija cu care vorbeau oamenii cu el, după cuviința salutului. Numai după ce ai cunoscut oamenii mahalalelor comerciale, lacomi, răi, perversi, leneși, îți puteai da seama ce însemna acest respect. Poate se mai temeau și de pumnul lui, care era greu. Manole avea o putere neobișnuită și se vede că o încercase careva, de-i știau și de frică.

Într'o seară, Ioana își aduce aminte cum tata a venit cu un sac destul de mare de piele și răsturnându-l pe masă, a început să numere până târziu în nopte, bani mari de aur, pe care îi așeza la rând. Când socotelile au fost gata, i-a dat sacul Mariei, și-a spus:

— Ai grijă, Maria, sunt pentru zestrea Ioanei.

Tot ce prisosea din negoțul lui și tot câștigul nesperat era adăogat la zestre.

— Vei avea o zestre... să te poți mărita cu un prinț — îi spunea el Ioanei, și o juca pe genunchi, convins că ea n'a priceput mare lucru. Se uita în ochii copilei, apoi adăoga ca pentru sine:

— Tu n'ai nevoie de zestre, va trebui să te cumpere cu aur mult, cel ce te va lua...

Nimănu-i nu i-a trecut prin minte că viața lor tihnită curând se va schimba sub iureșul furtunii, care va destrăma pânzele corăbiei și-o vor împinge spre alte meleaguri.

* * *

Ioana își frământa mintea, n'a păstrat intacte toate icoanele, le căuta...

Ține minte cum într'o noapte târziu s'a sculat plângând. Mama s'a aplecat peste patul ei și a șoptit tatii:

— Copilul are friguri.

Au luat-o în brațe, au plimbat-o prin casă ca s'o liniștească și când li s'au părut că-i gata să adoarmă, au culcat-o în pat.

Atunci, s'a auzit sgomot de copite ferecate, în ropot prelung, ce părea că fuge în nopte. La început a crezut că vântul aduce amestecul acesta de sunete... Ea a rămas așa mult timp nemișcată să asculte, cu pleoapele închise și somnul amestecat cu o

frică care nu știa de unde vine. Apoi i s'a părut că aude țipete și fluieri prelungi, ascuțite, îndepărtate ce treceau peste casa lor.

A deschis ochii și a văzut pe tata cum a început să se îmbrace iute, după ce șoptise îndelung cu unul din servitori, apoi închinându-se îl auzi spunând încet:

— «Primește nevrednica mea rugăciune, stăpână și ne păzește de moarte năpraznică și dăruiește-mi pocăință înaintea sfârșitului meu».

Era rugăciunea pe care obișnuia el s'o spue când era în primejdie. Mama se îmbrăcase și ea și vorbea tot în șoapte să n'o scoale pe Ioana. Hotărau ceva grav, ceva ce nu auzea copila, servitorii se învârteau în vârful picioarelor în toată casa, ducând și aducând fel de fel de lucruri.

Dar toate imaginile se amestecau, se suprapuneau și mintea nu cuprindea bine sensul.

Curând sgomotele ce păreau îndepărtate, se apropiară și vaietele se deslușeau acum bine. Ioana a auzit și de teamă i-a strigat pe amândoi; s'a strâns de grumazul mamei și-a lipit obrazul de al ei, și i-a auzit vorbind clar de o nenorocire care părea că vine inevitabil. Pricepea că ceva neobișnuit se petrece, ceva ce nu înțelegea prea bine ce este, dar care neîntârziat îi va trage și pe ei acolo, ca într'o vâltoare.

Tata era senin, calm ca totdeauna, o mângâia pe Maria fără vorbe, îi strângea mâna și o privea drept în ochi, ca și cum i-ar fi cerut iertare.

Servitorii păreau că așteaptă un ordin care nu mai venea. Manole întârzia să-l dea, în mâna lui sta, în ceasul acesta hotărîtor, viața tuturor. Nu spunea nimic, el care vorbea mereu, acum chibzuia, se ruga încetișor să-i lumineze Dumnezeu mintea. El știa bine ce se petrece afară.

În gesturile tuturor în noaptea aceea era ceva ciudat, vorba lor era nesigură, șoptită, ca și cum s'ar fi temut să nu-i audă cineva. Toată atmosfera aceasta, înrâuri asupra Ioanei în așa chip, că începu să plângă, un plâns scăzut icnit, presimțind în adânc ireparabilul ce trebuia să vie. Și asemenea animalului ce nu cuvântă, dar presimte, se frământă ființa ei mică, care nu deslușea nimic din ceea ce se deslănțuia dincolo de ziduri.

— Tata, îl vreau pe tata, și mânuțele mici și înfierbântate se strângeau în jurul gâtului.

Afară tropotul cailor se întetise, era deslușit acum, țipetele se înmulțiseră, loviturile în porțile caselor vecine dovedeau că năvălitorii năruiau totul în drumul lor.

— De n'am arde, a mai spus Manole și abia atunci a strigat mai tare oamenilor, le-a ordonat să ducă bagajele și să ajute Mariei și Ioanei să se urce, prin deschizătura podului sus pe casă.

Maria, cât ai clipi a scos dintr'un dulap o geantă mare, apoi a luat-o pe Ioana din brațele tatii, a învelit-o în haine calde și a dat să urce scara podului. Tata, din urmă explica oamenilor să nu facă sgomot, când vor fi sus pe acoperiș și să urce scara cu ei. A țipat și l-a chemat lângă ea.

— Nu mă urc fără tine, a spus ea și și-a încleștat mâna de brațul lui.

— Nu se poate, a spus el răstit, nu se poate... gândește-te la copilă, trebuie s'o ferim, trebuie, pricepi... Dacă au ajuns lângă noi, intrăm și noi fără să vrem, tot fără vină ca și toată lumea ce pierе în clipa asta. Iată nenorocirea că stăm între Armeni, am presimțit-o mereu. Acum nu mai avem ce alege, vor năvăli aici, trebuie eu să rămân să-i opresc într'un fel oarecare. Fii liniștită mă voi gândi eu acum, ai încredere în mine, de nu-i nimeni aici vor da foc casei și ardem toți ca șoarecii. Fii curajoasă, Maria, urcă-te sus, fii liniștită, Dumnezeu este cu noi și facă-se voia Lui. Eu sunt puternic, nu te teme, ai grijă de copilă. Eu, fiind singur mai repede voi și să ies din încurcătură.

Fața tatii zâmbi, își atrase copila și femeia în brațe, se uită încăodată în ochii ei și alergă în casă, să se pregătească.

S'au urcat pe acoperișul de olane, Ioana, mama și femeile, Iunus și Barba Gheorghe au rămas jos cu tata.

Abia acolo sus, și-au dat seama de ce prăpăd este afară. Nu-l vedeau, dar auzeau țipetele sfâșietoare și urlete ce se încrucșeau, amestecându-se cu o larmă neînchipuită. Impușcături și lovituri de topor în porțile caselor, de păreau că lovesc butoaie goale, totul se amesteca laolaltă și dădea impresia de sfârșitul lumii, apoi miros de ars și fum adus de vânt, semn că dăduseră foc caselor în urma lor.

Pe deasupra, întunericul de neăpruns întregea noaptea cumplită. Nori grei, apăsători și nemișcați acopereau lumina stelilor.

Se părea că opriseră odată cu ei și blestemele lumii peste viața oamenilor din colțul acesta.

Servitoarele plângeau, boceau sfâșietor. Maria ținea strâns lipit de inima ei copilul. Ai fi crezut-o împietrită; stătea jos cu ochii măriți privind în gol, slabă și inutilă, nu spunea nici o vorbă, singură Ioana îi auzea inima cât de tare lovea coșul pieptului. Incremenise de groază, ceva din ființa ei plecase în alt loc și acolo vorbea, se mișca, așa cum ar fi trebuit să facă trupul ei. Gândul era alături de Manole.

— Ce face jos? Când se urcă și el? Ce s'o fi întâmplat acolo?

Nu mult după aceea s'a auzit glasul lui Iunus, cerea să-i deschidă gura podului și să-i dea scara să se urce. Apoi a spus că tata a hotărât să rămâie numai cu Barba Gheorghe, pe el l-a trimes să fie de ajutor Mariei pentru fugă.

Manole, fără să știe, împlinea căile destinului, așa cum erau sorocite.

Prevăzuse de-a trimes pe Iunus, că va fi greu femeilor așa înspăimântate cum erau, să poată scăpa, trebuia un bărbat să le ajute. El se socotea singur chemat să-și apere femeia, copilul și averea. Până în ultima clipă, a crezut într'o minune, casa lui va fi ocrotită și nimeni nu va muri de moarte năpraznică. Așa se ruga mereu și neclintit așa credea.

Deodată s'auziră bătăi grele în poarta mare a casei, loviturile cădeau dese și atât de puternice încât îi sguduiau ca de cutremur.

Toți au înțeles în clipa aceea că ceva cumplit se va întâmpla și fără să știe de ce, Ioana a strigat pe Manole. Mâna Mariei i-a astupat gura. Ioana nu-i vedea lacrămile mării, dar le simțea calde curgându-i pe față.

Nu știa clar ce se petrece jos, auzea pe Iunus cum vorbea grăbit cu mama, cum a așezat apoi scara și au început să coboare pe acoperișul casei vecine, unul după altul. A ajutat femeilor și Mariei, apoi au mers mai departe, așa cu ajutorul scării din acoperiș în acoperiș, mai departe, tot mai departe; când urcau, când scoborau. Ioana tăcea și nu întreba nimic, toți erau cu picioarele goale, să nu deștepte atenția nimănui. Iunus ducea mereu în spate scara ca o cruce pe drumul greu și anevoios, urmat de mama și celelalte femei ale casei, de păreau cu toții niște umbre alungate. Maria dela un timp n'a mai voit sub nici un cuvânt să-i mai țină

altcineva copilul. Lipită de ea, Ioana se simțea liniștită. Geanta grea o trecea din când în când lui Iunus, atunci când scobora scara, apoi o lua din nou și ducea fără să crâcnească greutatea copilului și a banilor, pe care îi luase din imboldul tatii.

Ioana nu-și mai amintește cât a durat călătoria, i se părea că așa a fost mereu și că nu se va mai isprăvi niciodată. În visurile de apoi ale copilei, ea a visat mereu, de mii de ori, aceeași noapte groaznică care părea că nu se mai sfârșește.

Ochii Ioanei în noaptea aceea căpătaseră o putere îndoită de-a vedea; prindea toate imaginile șterse de întunericul nopții și mărite de groaza ce-o avea strecurată în toată ființa ei, fără a fi înțeles bine de ce.

Intr'un târziu, Iunus i-a spus Mariei: « Nu mai este mult și ajungem ». Unde mergeau? și unde trebuiau să ajungă? Nimeni nu știa. Maria părea halucinantă, se lăsa dusă de instinctul servitorului, știau cu toții doar atât că se depărtaseră de pârjol pe singura cale, care o indicase Manole.

Maria din când în când privea înapoi și întreba pe Iunus: — Nu-l vezi venind?

Omul se oprea, asculta cu atenție, pironia ochii în întuneric să-l deslege, dar nu afla nimic, ofta și pornea mai departe.

În legănarea molcomă din brațele mamei, care a învăluia ca o mângâiere, Ioana adormi.

Când s'a deșteptat, erau ascunși într'un stog de fân, într'o curte depărtată, necunoscută. Alături era un grajd lung unde se auzea din când în când sforăitul cailor.

Prin deschizătura fânului se zăresc carul, era mai luminat acum, căci se zorea de ziuă, norii negri stăruiau tot așa de întunecați și grei, căzuți ca un capac peste orașul însângerat, gata de ploaie.

Ioana văzu deslușit ochii Mariei, continuu măriți de aceeași groază și așteptare. În șoaptă a întrebat-o de tata, dar amintirea se șterge. Boala grea cu febră care a urmat a oprit-o ca în fața unei porți ferecate, prin care destinul n'a mai voit s'o facă să treacă dincolo, unde era toată durerea și sfârșirea Mariei, după masacrul Armenilor din Constantinople.

* * *

Poarta casei lor era spartă cu toporul și jos la intrare zăcea Barba Gheorghe cu țeasta despiciată. Iar tata, bietul tata, sus pe scară, păzind intrarea « Raiului »; purta în inimă o sabie ce trecuse dincolo și se înfipsese în peretele casei, căci furia ucigașului fusese aprigă, neînchipuită.

Casa era intactă. Pe podelele de piatră o făclie de rășină mai ardea încă drept lumânare la căpătâiul tatii: o aruncaseră ucigașii ca să aprindă casa, dar destinul voise altceva.

Ioana tremura, așa cum se întâmplă oridecâteori își aducea aminte de toate câte îi povestise unchiul Adam, de toate câte știa ea.

Bunica s'a dus la culcare. Maria își face rugăciunea ca de obicei și glasul ei se aude clar spuind sfârșitul:

— « Cine va păzi cuvântul, nu va vedea moarte în veac ».

VIRGINIA DARIA

CIMITIRUL MARIN

După PAUL VALÉRY

*Nu râvni, suflete iubit, către viața
uemuritoare, ci culege tot ce stă în pu-
tința pământestii tale alcătui.*

Pindar. Pythice III

Senin acoperiș hulubi desfată,
Pe lângă pini și lespezi, fremătând;
Amiază dreaptă, flăcări legănând
Și marea, marea, pururi înviată!
Răsplată mândră gândului cel greu,
Când ochiul soarbe calmul unui zeu!

Ce gingașă silință nimicește,
In scânteeri de spumă, nestemate,
Ce liniște mirată se abate,
Când soarele pe goluri zăbovește;
Din rost etern, o pură năzuință,
E vremea fulger, visul e știință.

Comoară certă, calm nemărginit,
Altar Minervei, albă cuviință,
Sub pleoapa apei, prins în neființă,
Atâta somn în flăcări învelit.
Tăcerea mea!.. A duhului clădire
Și culme înmiită peste fire.

Altar al vremii, singurul suspin,
Spre semnul pur mă 'nalț și mă gălesc,
Priviri de apă mă învăluiesc,
Ci zeilor, supremul dar închin,
Senină strălucire de poveste,
Dispreț domnesc desfășurat pe creste.

Precum un fruct închipue plăcere
Și rodul smuls împarte bucurie,
Când mușcătura sfarmă forma vie,
Adulmec fumul morții ce mă cere,
Iar cerul cântă 'n sufletu 'mplinit
Și țărnuțul tot e sgomot nesfârșit.

Cer minunat, orgoliul a murit,
Privește cum renasc prin alte vveri,
Din trândăvia plină de puteri
Și cum mă pierd în spațiul însořit,
Iar umbra-mi trece peste lespezi gravă
Și mă adună 'n unda ei firavă.

Pe rugul verii inimă, rămâi
Cert sprijin pentru dreapta judecată;
Lumină nemiloasă, înzăuată,
Te dau curată, locului dintâi:
Privește-te!... Dar ziua se răsfăță,
Ascunde-a nopții, mohorită față.

În mine însu-mi, mie, pentru mine,
Isvor de poezie se 'nfiripă,
Pod peste vid și luminata clipă,
Lăuntric glas de măreții senine.
Fântâna-amară, aprigă vioară,
Un gol etern în suflet se 'nfioară.

Răspunde val de golf flămând, sclavie
În horbotă de fier, frunziș și soare
Pe pleoape-închise, tainica dogoare...
Ce trup mă trage 'n marea lenevie?
Ce frunte cade 'n țarina fierbinte?
Scânteii de gând veghiază oseminte.

Inchis, solemn, sub flăcările tari,
Locaș iubit de facile 'ncununat,
Colț de pământ sfințit, luminii dat,

Cu aur, stânci și arbori funerari;
Pe zvon de umbre, marmora cuminte
Și marea adormită pe morminte.

Semeață fiară, de pângăritor
Ferește-mă! Cu zâmbet singuratec,
Pasc tainite oițe de jăratec,
In turma lespezilor, calm păstor.
Alungă visul, straniile-i tumbe.
Și îngerii și albele columbe.

Aci se schimbă timpul în zăbavă!
Gingașa găză sgârie pământul
Incins și sterp. Incremenește vântul
Și 'n aer crește nemiloasa lavă...
E vastă viața, beată fiind de vid,
Tristețea blândă, spiritul lucid...

Zac morții sub țărâna cea ușoară,
Ce-i încălzește și le soarbe taina,
Iar soarele a prins în sulii haina?
Nămiezii, ce cu sine se măsoară...
Cap înstemat și certă împlinire,
In mine-ascund secreta devenire,

In mine port neliniștita febră,
Căință, îndoială necurmată,
Ascund păcat de piatră nestemată...
Sub noaptea grea de marmoră funebră,
Un stins norod frământă glia sumbră,
Doar pentru tine, robotind în umbră.

Din albe mădulare, neant cumplit,
In humă se prelinge calda boare
Și darul vieții trece lent în floare!
Dar unde trece glasul îndrăgit
Și chipul rar, făpturile ciudate?
Ce larvă toarce 'n genele uitate?

Sburdalnicele fete care țipă,
 Cu pleoape moi, cu ochiul alintat
 Și sânul de văpaie răsfățat,
 Când buzele au sângerat o clipă
 Și 'n lupta ultimă au prins să geamă...
 Pământ e totul. Jocul ne recheamă !

Iar tu, trufașe suflet, ce aștepti?
 Ce vis îți va răscumpăra minciuna,
 Când vraja pleoapelor a frânt cununa?
 Câanta-vei oare 'n lumea celor drepti?
 Dispare tot. Ce gol mă 'nvăluște...
 Elanul cel mai sfânt se irosește.

Sărmană nemurire aurită
 Și laurii, hidoasă mângâiere.
 Al morții sân matern, care ne cere,
 Minciună cuvios împodobită !
 Cum le cunoaștem, cât fior aștern,
 Deșarta țeastă, rânjetul etern !

Strămoși din cripte, craniu părăsite,
 Vă învelește pulberea bătrână
 Și pașii noștri printre voi se 'ngână.
 Adevăratul vierme, adormite,
 De mult uitate leșuri, ocolește,
 Din viața mea adâncă se hrănește !

E dragoste de mine sau e ură?
 Ascunsa ghiară, ce lăuntric scurmă,
 Cum cere carnea, rana ce o curmă
 Și crește 'n gând, multipla sa făptură.
 Presimt și văd și chem bizara față
 Și retrăesc din propria sa viață.

O, Zenon, Zenon, crude Eleat !
 Cum m'a străpuns săgeata 'ntraripată,
 Ce sboară, freamătă și-i nemișcată !

Trăește 'n cântec, gândul săgetat !
 O, Soare crud !... Țestoasa 'n umbră crește
 Achile, cel fugar, încremenește !

Înalță-te !... Prin veacuri infinite,
 Trup, sfarmă forma gândului, cuvântul !
 În pieptu-mi obosit, străbată vântul,
 Și frăgezimea mării dăruite !
 Adâncă forță, dă-mi-te, cunoaște,
 Cufundă-te în valuri și renaște !

Nețârmurită mare 'nfrigurată
 Și hidră îmbătată de culoare,
 Hlamidă, fluturând bănuți de soare
 Pantera-albastră, sfâșiind turbată
 Scânteetoarea carne a părierii,
 Într'un tumult aidoma tăcerii.

Se 'nalță vântul !... Viața mă recheamă !
 Imensa briză se alintă 'n carte,
 Asvârlă unda, pulbere departe !
 Vă risipiți, iluminate foi de seamă !
 Pornește val ! Pornește răs pe goluri !
 Acoperiș senin, cu pânze stoluri !

In românește de NICOLAE ARGINTESCU

IGOR STRAWINSKY

Igor Strawinsky s'a născut la Petersburg, în 1882, într'o epocă și într'un loc în același timp foarte propice și extrem de dificile pentru un tânăr compozitor. Intr'adevăr, de o parte muzica rusească luase un avânt considerabil și dobândise un renume mondial prin compozițiile lui Ceaikowsky și a celor «cinci» ruși: Mussorgsky, Balakirew, Borodin, Rimsky-Korsakow și Cesar Cui, astfel încât văzând lumina zilei în asemenea pleiadă, i-a fost relativ ușor să găsească un maestru și pilde care să-l îndrumeze și pe el, cu marele său talent, în sfera renumelui; de altă parte însă, încercarea de a compune după acești mari muzicieni era, firește, anevoioasă, căci nu era vorba numai de a urma întruna pe aceeași cale, cu riscul de a confecționa imitații poate agreabile publicului ușor de mulțumit, ci de a crea capodopere noi, cu inspirații și lozinci noi.

Strawinsky se ivește deci ca un astru nou într'o pleiadă, ca o stea nouă în Calea Lactee. Și de acum putem să-i urmărim steaua, care lua formă și mărime în această Cale Lactee, pentru a se avânta apoi ca o stea căzătoare la depărtări vertiginoase și a căuta forme și armonii cu totul noi, întârziind câtva timp la distanțe mari foarte diferite, ca să-și măsoare mărimea și puterea sa, pentru a se întoarce, în sfârșit, la vadul clasic, îmbogățit și perfecționat prin aceste călătorii în infinit, și a crea capodopere care-i asigură locul printre cei mari din pleiadă.

Analizând dinamismul triunghiular al evoluției lui Strawinsky, mă voi opri mai întâi asupra influenței lumii exterioare asupra compozițiilor sale, apoi asupra influenței personale a lui Strawinsky asupra operelor sale, în sfârșit asupra efectului produs de acestea în lumea muzicală.

Strawinsky, al cărui tată era cântăreț renumit la opera din St.-Petersburg și care el însuși s'a ocupat cu muzica în prima sa tinerețe, nu s'a dedicat pe de-a-ntregul carierei muzicale, decât după ce a absolvit studiile sale universitare. A fost câțiva ani elevul lui Rimsky-Korsakow, pe care-l venerază mai mult ca pe oricare altul, iar în timpul adolescenței e influențat de Ceai-kowsky, de Wagner și, mai ales, de Glazunow pe care-l admiră în deosebi.

Primele sale compoziții, printre care amintesc *simfonia în mi bemol major* sunt scrise deci sub influența acestor maeștri. Iar în *Scherzo Fantastique* se vedește și influența « Ucenicului Vrăjitor » a lui Dukas și lectura povestii sborului de noapte din « Viața albinelor » de Maeterlinck.

Este interesant de amintit că două lucrări ale sale au fost inspirate de întâmplări din viața lui Rimsky-Korsakow, mai întâi *Feu d'Artifice*, compus cu ocazia căsătoriei fiicei sale, apoi *La Chant funèbre*, la moartea maestrului său. Execuția acestei din urmă a produs o impresie puternică asupra publicului din St.-Petersburg însă, din nenorocire partitura, ei s'a pierdut cu ocazia revoluției rusești.

Cine a ascultat de mai multe ori « După amiaza unui faun » găsește în muzica lui Strawinsky o înrudire cu aceea a lui Debussy și mai ales în primul act din opera sa *Le Rossignol*, pe care o compune în acea epocă.

Strawinsky este mai ales un copil al timpului său prin aceea că este în toate privințele un reprezentant al muzicii noi, dacă e vorba să înțelegem prin acest termen muzica tinerilor compozitori care se săturaseră, de o parte de aceea ce recurgea prea mult la sentiment, ca romantismul sau wagnerismul, iar de alta de subtilitățile sensibile ale impresionismului lui Debussy. La începutul veacului al XX-lea, se vădea o tendință de îndepărtare dela ceea ce se numea muzica sentimentală a romantismului, încercându-se o întoarcere la o muzică pură, și care a dus la una mecanică. E o tendință de a se părăsi efectele de masă, o înclinare totdeauna crescândă de a lărgi mijloacele orchestrale, sonoritățile prea pline și efectul sensual al așa zisei muzici romantice. Pentru a atinge acest scop, s'a mers prea departe, așa cum se întâmplă adesea în orice mișcare revoluționară; s'a recurs la parodie, trivialitate, perver-

siune, în timp ce sentimentalitatea, pathosul și până când și sentimentul au fost desprețuite.

Cu toate acestea, a sosit marea clipă a avântului în regiunile îndepărtate și iată că se ivește un eveniment care va avea una din cele mai mari influențe asupra vieții artistice a compozitorului. După cum el însuși mărturisește în cartea sa « *Chronique de ma Vie* », o telegramă a lui Diaghilew, invitându-l să scrie muzica pentru *L'Oiseau de Feu* pentru Baletele rusești dela Paris i-a răsturnat toate proiectele. Și, cu începere din această clipă, Diaghilew și Baletele rusești au influențat un lung șir de ani geniul creator al artistului; în această epocă, compune cele mai mari opere pentru balet. Va constitui într'o zi sarcina unui minuțios critic de artă, să studieze problema dacă Baletele rusești și Diaghilew au avut cea mai mare influență asupra lui Strawinsky sau dacă, poate că tocmai geniul compozitorului a influențat fundamental cariera baletelor rusești și a directorului lor. În ce mă privește, îndrăznesc să afirm că din aceste două genii cel mai mare este incontestabil Strawinsky și istoria va dovedi că el a contribuit în cel mai înalt grad la gloria Baletelor rusești. În orice caz, *L'Oiseau de Feu* a avut un mare succes la Paris și a impus deodată numele lui Strawinsky; e interesant să notăm cuvintele muzicologului André Schaeffner în această privință: « aceasta înseamnă că baletele Diaghilew vor face o operă creatoare mai îndrăzneată decât ne-ar fi lăsat să prevedem obiectul lor primitiv de informație ».

Grație acestui fapt, compozitorul se instalează la Paris și alt amănunt interesant în ce privește influențele asupra carierei sale este că, în acest moment, cunoaște personal pe marii săi contemporani Debussy, Ravel, Florent Schmitt și de Falla și relațiile sale foarte prietenești debutează cu Debussy.

Și, în urma unei strânse colaborări între Strawinsky și Diaghilew, rezultă câteva capodopere ca *Petrouchka*, *Le Sacre du Printemps*, *L'Oiseau de Feu*, cea dintâi mare treime a baletelor dinainte de război, pentru a urma apoi cu *Le Chant du Rossignol*, *Les Noces* și *Pulcinella*.

Merită să amintim că « *Petrouchka* » a fost începută ca lucrare orchestrală în care pianul juca un rol preponderent, însă îndată ce Diaghilew a luat cunoștință de ea, nu a avut răgaz înainte

de a o fi terminat în formă de balet. Dimpotrivă, « Le Sacre du Printemps » a luat naștere încă dela început în formă de balet; însuși Strawinsky ne povestește că ideea i s'a ivit în vis, pe care-l tratează în dansul sacral, la sfârșitul lucrării.

În primăvara 1914, se produce un eveniment care, după cum ne informează « Chronica » lui Strawinsky, a fost de mare însemnătate pentru el și ne dă cheia în ce privește influența lui Diaghilew asupra compozitorului; în același timp cred că acest eveniment dovedește că, în timp ce compune pentru balet, Strawinsky scrie totuși și muzică pură care, fără balet, păstrează aceeași valoare, dacă nu are poate una și mai mare. Strawinsky descrie emoția pe care o încearcă când aude pentru întâia oară « Petrouchka » și « Le Sacre du Printemps » executate la un concert sub conducerea lui Pierre Monteux.

Anii de război i-a petrecut Strawinsky în Elveția, în acel ținut Vadez, pe care a învățat să-l iubească atât de mult și care, fără îndoială, a influențat și el asupra artei sale. El însuși afirmă în « Cronicile » sale că acești ani, petrecuți în tovărășia câtorva prieteni buni, dintre care a apreciat mai ales pe Ramuz, colaboratorul său literar în acel timp, au alcătuit o perioadă însemnată din viața sa. Viața oarecum rustică, muzica populară, micile hanuri vadeze, paharele mari și mesele groase de lemn exercită o influență asupra muzicei care dobândește un stil, aș spune cât pe aici domestic; muzica continuă să aibe la bază folklorul rus, însă în proporție mai restrânsă. Biograful său Schaeffner ne povestește un amănunt semnificativ din această epocă, din care ne putem da seamă de felul cum Strawinsky extrage material din viața rustică a oamenilor și a dobitoacelor ce va găsi, în sfârșit, loc în operele sale, pe care însă alții l-ar fi dat la o parte ca prea profan. Într'un funicular, Strawinsky se găsește în tovărășia a doi Vadezi beți; unul sughite, celălalt rostește la intervale regulate aceeași frază, totul alcătuind un ansamblu melodic-ritmic din cele mai ciudate. Această prețioasă manifestare, notată fără întârziere de Strawinsky, e introdusă în « Noces », unde constituie, cu alternanța ei de 4 optimi și de 3 optimi, unul din principalele motive din praznicul nunții.

Acest timp petrecut în Elveția a avut o mare influență asupra operelor sale: *Berceuse du Chat*, *Renard* și *Histoire du Soldat* și

a altor piese mici. Tot în acest timp, se împrietenește cu pictorul Picasso, cu care va colabora mai târziu. Picasso face portretul compozitorului pe care Strawinsky nu-l poate lua cu el din cauza opunerii autorităților dela graniță, căci, anecdotă amuzantă pentru operele acestui pictor, desenul avea în ochii vameșilor mai de grabă aspectul unui plan militar decât al unui portret.

La sfârșitul războiului, Strawinsky e atras de muzica de jazz și de ritmul ei și comandă un teanc din acest soi de compoziții. Din această epocă datează al său *Ragtime* și al său *Piano-Rag-Music* și poate și unele din ritmurile sale foarte sincopate.

Incepând cu baletul « Pulcinella », s'ar părea că Strawinsky se lasă mai de grabă influențat de clasici decât de folklorul rusesc sau de jazz și de sonoritățile moderne; în operele sale se găsesc formele vechilor Italieni și ale lui Bach, și el însuși declară că se apropie de clasici. Oricum, de pildă în dezvoltarea fugilor sale, nu păstrează din clasicism decât linia, factura, ca să redea mai bine ideea fundamentală.

În al doilea rând, trebuie înfățișată influența personală a lui Strawinsky asupra operelor sale, ținând în același timp seamă de situațiile exterioare multiple pe care le-am amintit. În primele sale compoziții, urmează principiile învățate dela dascălul său și se străduiește să compună după tradițiile școlii rusești. Atât în *Scherzo fantastique* cât și în *Feu d'Artifice* se găsește aceeași tendință, cu toate că s'ar putea spune că a recurs la Dukas ca inspirator; însă mai ales în *Scherzo* este o atmosferă nouă și datorită lui Strawinsky, într'un cromatism sbârnâitor, evocator de feerie. Cu toate acestea, numai în cele trei mari compoziții « *L'Oiseau de Feu* », « *Petrouchka* » și « *Le Sacre du Printemps* », Strawinsky își desfășoară toată personalitatea și dobândește un stil special.

Strawinsky e veșnic în căutarea exoticii, a lucrului straniu și, atât în subiectele sale cât și în muzica sa, evită convenționalul și, înainte de toate, romanticul.

Strawinsky este mai ales un spirit ironic și văd cu acest ochi două epidoade povestite în « *Cronicile* » sale. Într'una e vorba de Richard Strauss care îl vizitează pe scenă după reprezentarea baletului « *L'Oiseau de Feu* » la Berlin. Strauss manifestă mult in-

teres pentru partitură, spunând însă, între altele: « Greșiți începând bucata d-voastră pianissimo. Publicul nu va asculta. Publicul trebuie surprins la început printr'o mare lovitură. Atunci te urmează și poți să faci ce vei voi ». In cealaltă, e vorba de sfatul lui Rimsky-Korsakow de a compune la pian, ceea ce Strawinsky afirmă că face totdeauna.

Neputând descrie toate subiectele diferitelor compoziții ale lui Strawinsky, mă voi mărgini la acela al baletului « L'Oiseau de Feu », subiect destul de straniu, care purcede din folklorul rusesc ca cele mai multe subiecte ale sale. Pasărea de foc e o făptură miraculoasă care se hrănește cu mere de aur, are pene ce reflectează lumină și ochi de cristal. Katchei, un monstru îngrozitor, are obiceiul să transforme în piatră pe orice străin care intră pe domeniul său și ține în captivitate treisprezece principese din cele mai fermecătoare. Tânărul principe Ivan a reușit să pună mâna pe pasărea de foc, însă, la rugămintea ei, îi dă drumul și primește drept răsplată una din penele ei luminoase. Continuându-și călătoria, sosește pe domeniul lui Katchei și împingând poarta de fier, fără să-și dea seama, face să sune clopoței minunați. Paznicul lui Katchei pune mâna pe el și vrea să-l ducă stăpânului său ca să-l transforme în piatră, când, grație penei luminoase și cu ajutorul pasărei de foc, este salvat de vrăjile lui Katchei. Incepe un dans infernal în care moare Katchei și supușii săi, istoviți, sunt adormiți de pasărea fermecată. Când totul se năruiește, făpturile închise prin farmecele maestrului își recapătă înfățișarea lor originală. Ca în basmele cu zâne, Ivan se însoară cu cea de-a treisprezecea și cea mai frumoasă principesă, care odinioară fusese și ea metamorfozată de Katchei.

Totul este un basm cu zâne și chiar îndrăznesc să mărturisesc că adevărata feerie purcede din însăși muzica; un stil pe de-a'n-tregul diferit de toate basmele ce s'au scris până acum; mai ales danțul infernal al lui Katchei într'un ritm frenetic fără precedent, fără simetrie nici clasicism; nimic nu i se mai poate împotrivi acum acestui geniu al mișcării care este încă de acum înainte Strawinsky.

Incepând cu « L'Oiseau de Feu » și mai cu osebire în această lucrare, compozitorul nostru creează sau inspiră un ritm special, prin deplasarea accentelor ritmice și apăsând asupra tim-

pilor slabi sau asupra jumătăților de timpi ai măsurii. O deosebită violență, oarecare nervositate intensă, intră astfel în muzica lui Strawinsky.

Și «Petrouchka» ne duce spre magie și basmul oriental. Este foarte interesant să însemnăm că aici aflăm un amestec ciudat de uscăciune și de sensibilitate ca și cum Strawinsky ar fi atras de sensibilitate ca toți Rușii, însă vrea să-i reziste, de teamă să nu cadă în romantism. Alături de mari îndrăzneți și de asprimi în linie, se găsește în «Petrouchka» un ansamblu contrapunctic și instrumental remarcabil, care dovedește o stăpânire extraordinară din partea compozitorului.

«Sacre du Printemps» este fără îndoială una din lucrările cele mai remarcabile și mai originale din domeniul muzicii, în care Strawinsky a introdus, de data aceasta, elementele unei puteri despotice și ale unei intensități care trebuiesc recunoscute extraordinare; în acest scop, un ritm gigantic, o năvală de sincope și o imensă ridicare de sgomot creează o adevărată revoluție orchestrală. Trebuie însemnat un element foarte personal lui Strawinsky: un amestec de frumusețe poetică, câteva pasaje amintind gingășia pastelurilor și de o sălbăticie sgomotoasă care parcă zgudue adâncul pământului. Încă odată se manifestă aceeași putere motrice modernă și aproape ultramecanică care trebuie să înfrâneze izbucnirile de sensibilitate romantică, împotriva căreia compozitorul se apără.

Strawinsky a vrut să ofere aici glorificarea Primăverii ca expresie supremă a forței creatoare, însă a unei primăveri lipsită de sentimentalitate sau visuri, austeră și fără considerație pentru convențional, ceva păgân, de o putere primitivă. Ritmul ține aici o măsură, un tempo, fără răgaz nici oprire, aproape frenetic; alături de câteva idei de o mare duioșie, legea firii nu se va opri în loc, ea își îndreaptă mersul spre ursită pe care nimic în lume nu l-ar putea împiedica.

Iată-ne ajunși în momentul în care aceste trei baleturi au adus lui Strawinsky un renume mondial. Cred însă că trebuie să stăruiesc asupra faptului că Strawinsky nu compune pentru balet decât din nevoie sau din pricina comenzilor lui Diaghilew; într'adevăr, aceste trei baleturi sunt de asemenea transcrise de meșter numai pentru orchestră sau pentru pian, și efectul execuției lor orchestrale poate că este mai impresionant decât acela al baletului. Inte-

resante, în această privință, sunt spusele lui Strawinsky despre «Sacre du Printemps», în care amintește că ideea fundamentală a subiectului și a mișcării a țâșnit din muzică, pe care o avea în minte în primul rând, astfel încât muzica nu a purces dela idee.

Una din marile lucrări despre care trebuie să amintim este opera sa «Le Rossignol», din care a redactat în urmă o suită simfonică intitulată «Le Chant du Rossignol» și, în 1927, o reducere pentru pian.

În sfârșit, Strawinsky scrie ceea ce spune el că este una din lucrările cele mai însemnate ale vieții sale, un fel de Incununaire a nunței rusești, din care răsare *Les Noces*, această minunată partitură. Cu începere de acum înainte, Strawinsky nu mai întrebuițează în general orchestra de formă clasică, așa cum o cunoaștem, ci elimină mai multe grupe de instrumente, adesea vioarele, și accentuează instrumentele de percuție și pianul. Încă un semn al modernismului autorului, prin care încearcă să scape de frazele muzicale sentimentale. Cu această ocazie, țin să subliniez că, spre deosebire de mulți muzicieni mari, care au fost inspirați de «Iubita Nemuritoare», de «Ideea fixă a Iubitei», de «Isolda» sau de «Eternul feminin», nu găsim nimic asemănător la Strawinsky, și dragostea de abia joacă vre-un rol în compozițiile sale.

Forma acestei lucrări intitulate «Les Noces» este aceea a unei cantate în timpul căreia se dansează; ea e cântată de soliști și de un cor. La început, Strawinsky a schițat o partitură care necesita aproape 150 de executanți, ceea ce ar fi făcut ca opera să fi fost practic de nereprezentat; în sfârșit, după diferite încercări, compoziția a dobândit o formă din cele mai originale; afară voci, nu au mai rămas decât patru pianе și treisprezece instrumente de baterie. Ne putem da seama că acest aranjament țin-tește în mod firesc și înainte de toate efectul ritmic, care, în opera de artă a lui Strawinsky, revendică de altminteri totdeauna un loc preponderent.

Începând cu această partitură și, din ce în ce mai accentuată, găsim în locul polifoniei, atât de subliniată în «Sacre du Printemps», un fel de heterofonie și, în locul tehnicii corale obișnuite, frecvente juxtapuneri de intervale disonante. Ar trebui să credem că autorul nu tinde nicidecum la frumusețe sau la o punere în valoare estetică, ci, mai ales, la virtuozitate.

Această epocă ciudată este aceea de după război, o etapă în compozițiile lui Strawinsky, care se întinde de la « Histoire du Soldat » la « Mavra ». În « Histoire du Soldat » găsim alături de numai șase alte instrumente, un fel de baterie de jazz, poate că cea dintâi care a fost auzită în Europa. În sfârșit, în această epocă, Strawinsky unește jazului și ragtime-ului tot soiul de elemente disparate: fanfare elvețiene, tangouri argentiniene, pasodoblos spaniole, etc. Tot atunci compune « Ragtime » și « Simfonia de instrumente de vânt ».

« Mavra », o lucrare foarte personală a lui Strawinsky, se situează în pragul acestei epoci și a celei următoare care înseamnă o oarecare întoarcere la clasicism. « Mavra », operă bufă, având ca atâtea lucrări ale lui Strawinsky o transcripție pentru concert, are o instrumentație încredințată numai la 34 instrumentiști, aproape toți soliști; s'ar spune că ești îndrumat de autor spre arta italienească și, mai mult ca niciodată, muzica lui Strawinsky se afirmă tonală.

În perioada care urmează, se apropie din ce în ce mai mult de arta lui Bach și a vechilor Italiani. Mai întâi, baletul « Pulcinella » seamănă de sigur cu Pergolesi, iar opera sa « Mavra » e străbătută de spirit rossinian, după cum și Octetul pentru instrumente de vânt.

Concertul « pour piano suivi d'orchestre d'harmonie » are stilul unui Bach bățos, mai sec și mai disonat decât maestrul său, însă căruia îi suprapune din când în când un sentiment de liniște. Același lucru se poate spune despre Sonată, cu un element beethovenian: mai ales « Adagietto » care alcătuiește a doua bucată a sonatei, este de un stil deosebit de înflorit, ceea ce-l făcea pe Strawinsky să spună cu ironia sa obișnuită, că ar compune un « Beethoven frizat ». Și în « Serenadă », cu stil bachian, aflăm sentiment și melancolie pură; din cele două părți ale ei, « Imnul » și « Cadența finală » alcătuiesc pe semne ceea ce Strawinsky a scris mai desăvârșit și mai emoționant pentru pian.

Poate că, pentru a sublinia mai bine întoarcerea sa la clasicism, Strawinsky compune apoi două lucrări pe texte în limba latină sau, cum spune el în limbajul său foarte mușcător, într'o limbă astăzi « împietrită ». În prima lucrare, opera-oratoriu « Oedipus-Rex », textul nu ia mai mare parte la acțiune decât actorii care

nu trebuie să joace, ci să stea nemișcați, ca niște coloane, și apar și dispar grație unor procedee mecanice.

Cea de-a doua este « Simfonia Psalmilor » pentru cor mixt și orchestră, în orice caz o lucrare foarte mare și foarte frumoasă; ea are un caracter de mare tensiune, mai ales obținut printr'o îmbucătățire ca să spun așa a complicațiilor, deci, în sens muzical, de armonii disparate care, oricum, trebuie să ajungă la o rezolvare mulțumitoare, la acordul perfect liberator. La Strawinsky, cu cât complicațiile sunt mai mari, compozitorul reușește cu atât mai bine să-și exprime ideea.

« Simfonia Psalmilor », după spusele autorului, « compusă spre gloria lui Dumnezeu și dedicată orchestrei Boston Symphony Orchestra, cu ocazia cincantenarului ființei sale », și, în ciuda textului ei latin și a tendințelor ei bachiene, este mai de grabă o mare dramă rusească și slavă. O primă parte, în care s'ar spune că auzi strigătele de desnădejde ale poporului rusesc asuprit de veacuri, peste ostinatul « șasesprezecimilor în chipul lui Bach »; partea a doua cu o mare fugă și umbra unei armonizări corale clasice pe patru glasuri; și, în sfârșit, partea a treia ca soluție finală a cuvintelor psalmului: « Laudate Dominum », mai întâi însoțită de ritmul jazzurilor ultra frenetice, pentru a se încheia cu melodii slave de o adâncă melancolie.

Lucrările care au urmat ca, de pildă, Concertul pentru vioară și orchestră și muzica baletului « Jeu de Cartes », tot concepute în stilul contrapunctic, cred că nu au destulă perspectivă pentru a putea fi judecate definitiv.

Ultimul capitol al acestui studiu, care este anume efectul pe care operele lui Strawinsky l-au produs în lumea muzicală va fi mai scurt, după cele înfățișate mai sus.

Orice s'ar spune, nu se poate nega că lucrările de căpetenie ale lui Strawinsky sunt executate de toate orchestrele care vor să aibe pretenție la oarecare renume. Mai ales în Statele Unite, operele lui Strawinsky figurează regulat în programele diferitelor mari orchestre simfonice.

Cu toate acestea, lucrurile nu s'au petrecut totdeauna astfel. Primirea făcută la Paris la 29 Mai 1913 baletului « Sacre du Printemps », pe care Strawinsky o descrie în « Cronica » sa, nu va fi

uitată niciodată. Încă dela primele măsuri a stârnit râsete și batjocură. Aceste manifestări, la început izolate, au ajuns în curând generale și s'au transformat repede într'un zgomot îngrozitor, astfel încât nimeni nu a mai putut asculta muzica și încă mai puțin nu a fost în stare să o judece. Un an mai târziu, când lucrarea a fost executată la concert, demonstrațiile au fost atât de zgomoatoase, încât Debussy, care se afla în sală, se ridică în loja sa și roagă publicul să asculte cel puțin muzica până la sfârșit ca să o judece apoi. Și șapte ani mai târziu, când lucrarea a fost executată pentru întâia oară la Londra, ea a jignit cea mai mare parte a auditorului. A doua zi, această muzică era descrisă în ziare ca un atac adus temeliiilor muzicei noastre tonale și pusă în rândul groazei stârnite de revoluții, de omor și de jaf. În sfârșit, un critic exclamă: « Sunt sigur că această muzică nu va trăi ». Cât s'a înșelat în profeția lui ! Nu numai că « *Sacre du Printemps* » trăește, însă este recunoscut universal ca însemnând o dată în arta muzicală, ca una din temeliiile muzicii de după război. « *Sacre du Printemps* » nu mai este obiect de critică, ci o lucrare clasică modernă.

Acest incident cu « *Sacre du Printemps* » ne amintește primirea pe care au avut-o multe lucrări; simfonia a cincea de Beethoven, astăzi recunoscută ca una din cele mai mari capodopere ale lumii, a fost primită la Viena, cu ocazia primei sale execuții, cu râsete și batjocură și considerată imposibilă de executat în viitor; la Paris, la prima ei audiție, publicul a fost uluit astfel încât marele muzician Lesueur, maestrul lui Berlioz, povestește că ieșind din sală și vrând să-și puie pălăria, de abia și-a putut găsi capul. S'ar putea urma lesne pe aceeași cale, aducându-ne aminte de primele audiții ale operelor unui Berlioz, Wagner, etc.

Cu toate acestea, Strawinsky este în general recunoscut în muzică ca precursorul unui nou stil în care, element caracteristic esențial, lirismul și sentimentalitatea fac loc ironiei și grotescului. În același timp, i se recunoaște o forță și o vigoare de imaginație care-i înalță muzica în regiuni până atunci de neconceput. Muzicologul Alfred Einstein, cu toate că susține că elementele stilului lui Strawinsky sunt barbaria, trivialitatea, mecanismul și perversiunea, e totuși nevoit să recunoască cel puțin

că din ele rezultă un rafinament atât de mare care îl conduce la muzica pură ca aceea a lui Bach.

Efectul produs de muzica lui Strawinsky asupra publicului, când aceasta e condusă de el, și acela al personalității sale asupra muzicienilor sunt uriașe: statura sa unică cu dinamismul și regularitatea unei mașini; ochii săi sălbateci care n'au aerul să vadă realitatea, ci să urmărească o viziune îndepărtată pe care încearcă din răspuțeri să o realizeze; în sfârșit, vocea sa în același timp răgușită și melancolică, totdeauna scandată, impune când dă indicații și dictează măsura. În totul, o ființă stăpânită de ritm, un ritm în forma sa cea mai aspră.

Muzica lui Strawinsky poate să placă sau nu, însă, în orice caz, trebuie să mărturisim că ne impune marea vitalitate a muzicii moderne și a posibilităților sale de a se adapta tuturor fazelor de a concepe viața, trecând prin cele mai îndrăznețe închipuiri, până la cele mai intense sensibilități, și totdeauna pe căile adevărului și ale frumuseții.

LUCIEN VAN HOORN

CERAMICA DELA COTNARI.

(II)

Intr'un articol precedent ¹⁾, am publicat o serie de fragmente găsite la Cotnari în vara anului 1938. În urmă, am avut ocazia să mai gădesc încă o serie de fragmente tot așa de interesante care completează în mod fericit documentația anterioară.

Cum spune d. Iorga ²⁾, « Cotnari... rezervă încă descoperiri cercetătorilor... » și de aceea voi completa documentele publicate în lucrarea trecută cu noile descoperiri tot în aceleași părți ale acestui vechi orășel ³⁾.

Bogăția materialului ceramic, găsit în urmă la Cotnari, ne arată în mod neîndoios importanța acestui centru, unde, după ultimele descoperiri, s'a găsit nu numai material de fabricație localnică, dar și ceramică de origină orientală, fie bizantină, fie musulmană. Ceea ce însă este izbitor, este faptul că n'am văzut ceramică de origină occidentală decât bucăți tardive de faianță policromă englezească, dela începutul secolului al XIX-lea.

Prezența ceramicei țărănești la un loc cu o ceramică luxoasă, de care de altfel diferă numai ca smalt, motivele rămânând de multe ori aceleași, ne indică că acolo sau în apropiere se afla un centru de fabricație al olăriei. Insași pasta ceramicei este comună

---

¹⁾ *Ceramica dela Cotnari*, « Revista Fundațiilor Regale », Oct. 1938.

²⁾ N. Iorga, *Cercetări noi la Cotnari*, « Bul. Com. Mon. Ist. », Aprilie—Iunie, 1935.

³⁾ Cu această ocazie trebuie mai întâi să reamintesc versiunea dată de d. profesor N. Iorga asupra originii numelui Cotnar. Sufixul *-ar* indică că ar fi vorba de un meseriaș, în timp ce rădăcina *Cot* ar putea să fie în legătură cu măsura *Cotul*, atât de răspândită în acele vremi, cu o intercalare a unui *n*, cum este cazul cu Butnar.

la mare parte din ceramica luxoasă și la cea de rând, și ne arată că amândouă aveau aceeași obârșie de fabricație.

Fig. 1

Varietatea modelelor folosite, mai cu seamă în decorația olăriei obișnuite, fie albă, roșie sau neagră, este deosebit de bogată,

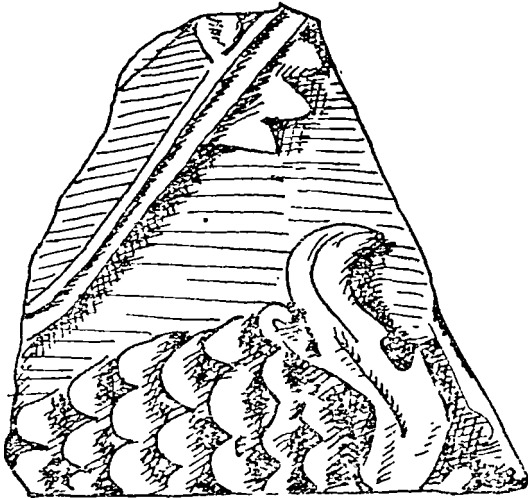

Fig. 2

dovedind risipa mijloacelor artistice cu care erau obișnuți olarii noștri.

Acum, în posesiunea unui mult mai bogat material documen-

tar, ceramica dela Cotnari pot clasa în două categorii, indiferent de forma lor:

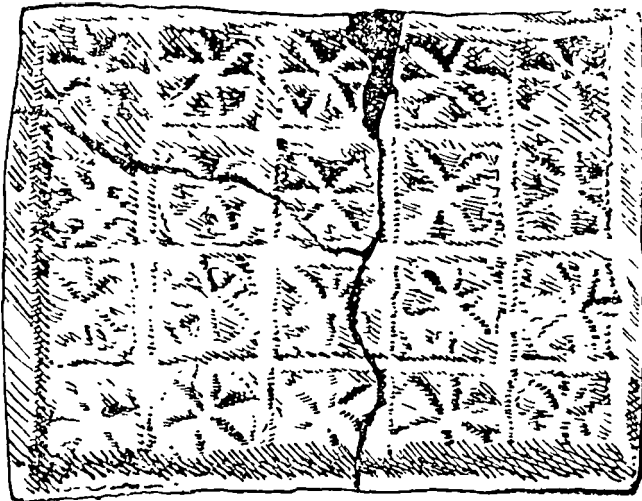

Fig. 3

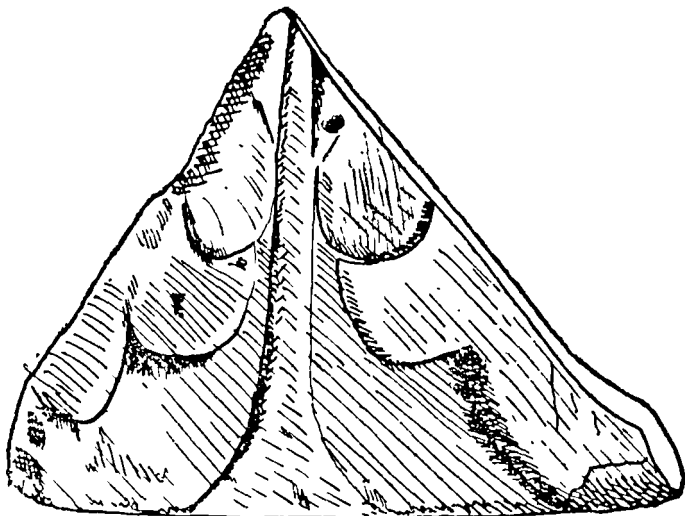

Fig. 4

Ceramica luxoasă, de obicei smălțuită, de o mare varietate de forme.

Ceramica de uz curent, nesmălțuită, dar de obicei rezervată pentru vase de capacitate, ulcioare, etc.

Ceramica luxoasă se poate împărți la rândul ei după mai multe tipuri, ținând seamă de stilul și de țara de origină.

Fig. 5

Ceramică importată de tip bizantin.

Ceramică importată turcească, adusă din Asia Mică.

Ceramică localnică cu înrâuriri diverse.

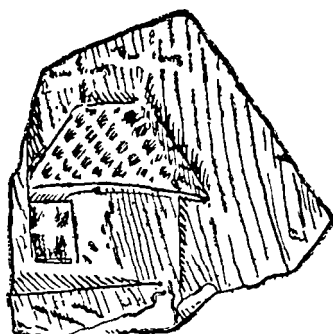

Fig. 6

Considerând originea ceramicii ce se găsește în situ, se poate deduce că este ori de proveniență orientală, ori făcută în acele părți.

În schimb, olăria de folosință casnică este toată de obârșie localnică și în cea mai mare parte urmașa olăriei preistorice. Din acest punct de vedere, cioburile găsite la Cotnari au o deosebită însemnătate, căci în mai toate celelalte descoperiri datorite

săpăturilor, am găsit mai totdeauna numai ceramică luxoasă și prea puțină ceramică populară. Aceasta se datora faptului că celelalte centre erau reședințe luxoase cum sunt palatele domnești ca cele dela Curtea de Argeș, Târgoviște, Suceava, Hârlău, Obi-lești ¹⁾, etc. De sigur că s'a găsit o ceramică obișnuită și la Măgureni, la Cetatea-Albă și în alte părți, dar ea a scăpat în mare parte neobservată, fiind puțin numeroasă și prea simplă pentru a fi băgată în seamă.

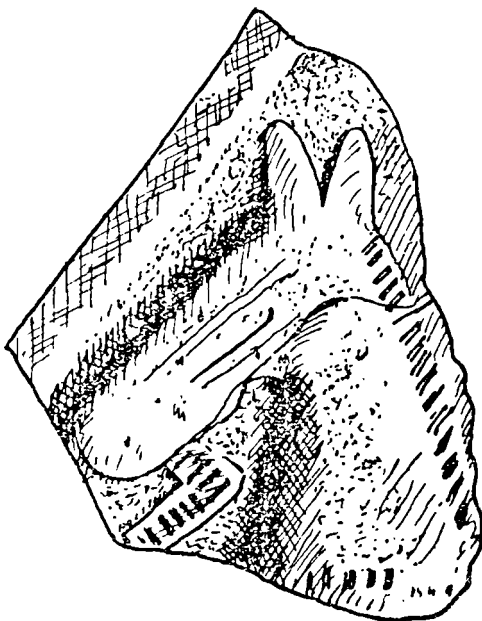

Fig. 7

La Cotnari această categorie de ceramică este deosebit de interesantă din pricina decorației bogată ca efect cu toate că foarte simplă ca meșteșug.

Estampajul, adică imprimarea unor mici peceți pe lutul moale, de obicei cu motive de o mare simplitate, și linii sau rozete repetate după anumit ritm, dădeau acestei olării o înfățișare foarte plăcută. Materialul din care era făcută era un lut de calitate bună,

¹⁾ Săpăturile nu s'au făcut de obicei decât pe locul vechilor cetăți sau palate și deci este firesc să nu se fi găsit decât ceramică luxoasă.

lucrat cu îngrijire, ceea ce nu întâlnim deseori în alte centre. Pasta este la unele negricioasă, fumigată, ca și o mare parte din

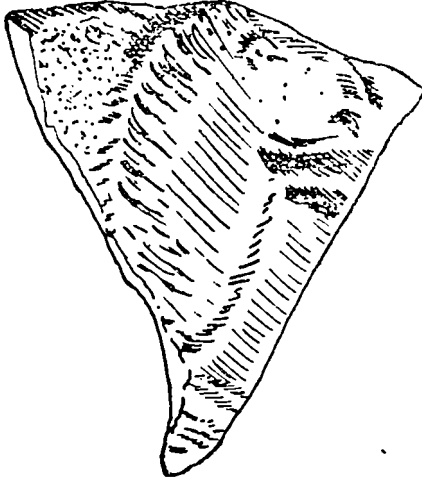

Fig. 8

ceramica de astăzi, iar alta este ușor trandafirie, alburie sau gălbuie. Din aceste două feluri de paste din urmă, era lucrată și cera-

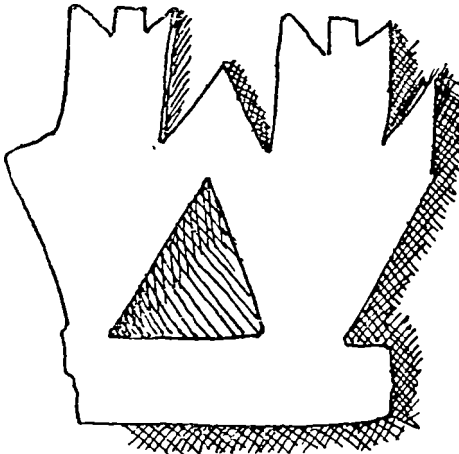

Fig. 9

mica luxoasă, cu deosebire că aceasta era smălțuită și frumos decorată în colori, sgrafito sau reliefuri. De observat că în multe părți, ceramica ordinară este decorată de obicei cu colori de

humă sau cu sgârieturi cu pieptenul ori smălțuite destul de simplu, pe când cea dela Cotnari dovedește o nevoie ornamentală mai bogată. Aici poate mai mult aiurea se simte adâncă menținere a tradițiilor preistorice. Decorația este executată: cu pieptenul sau cu forme de stampilare, când decorația este făcută prin adâncire sau zgâriere; prin pastilaj, atunci când este făcută în relief și în unele cazuri este făcută în desene de humă roșie pe fond alburiu.

Ceramica luxoasă

Plăcile de sobă sunt făcute prin procedeul descris în articolul precedent, ajurate, săpate sau imprimate și în urmă smălțuite după caz.

Printre bucățile găsite, iată câteva din cele mai caracteristice:

— Fragment de placă cu reprezentarea stemei țării, din care se vede înfățișarea unui tenant (a celui din stânga), iar din rest nu se vede decât gâtul capului de bour (Fig. 1). Este păcat că această placă nu este mai completă. Ea este smălțuită verde închis.

— Fragment de placă reprezentând un ciorchine de struguri cu frunze. Ciobul este nesmălțuit, decorul este tipic oriental (Fig. 2).

— Placă completă, spartă în trei bucăți, nesmălțuită, cu decor geometric făcut dintr'un cadrilaj. În mijlocul fiecărui pătrat se află o stea cu șase brațe înconjurată de un cerc. Stilul este bizantin-oriental iar motivul este vechi oriental (Fig. 3).

— Fragment central de placă cu reliefuri foarte îngrijit lucrate, reprezentând două flori de crin. Motivul florii de crin este occidental, adaptat de Angevinii normanzi și trecut în Ungaria de unde probabil s'a inspirat artistul. (Fig. 4). Se găsește și în Orient, în Siria, poate tot adus de Francezi prin Cruciade.

— Fragment mare de placă nesmălțuită, lucrat cu instrumentul ¹⁾, prin scoaterea lutului, cu decor floral oriental amintind motivele armenesti sau chiar unele motive arabe. (Fig. 5). Motivul seamănă cu cel de pe piatra mormântală dela Rădăuți a lui Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun ²⁾.

— Fragment mic de placă, nesmălțuit, reprezentând o parte de biserică cu acoperiș și două cruci. Pe fațadă se vede o ferea-

¹⁾ Metoda descrisă în articolul precedent.

²⁾ Balș, *Bis. lui Ștefan cel Mare*, « B. C. M. I. », 1925, fig. 466, p. 280.

stră, iar acoperișul pare să fie făcut cu țiglă. Această reprezentare de biserică în ceramică amintește mult bisericile votive înfățișate pe frescele interioare ale donatorilor și faptul că sunt două cruci

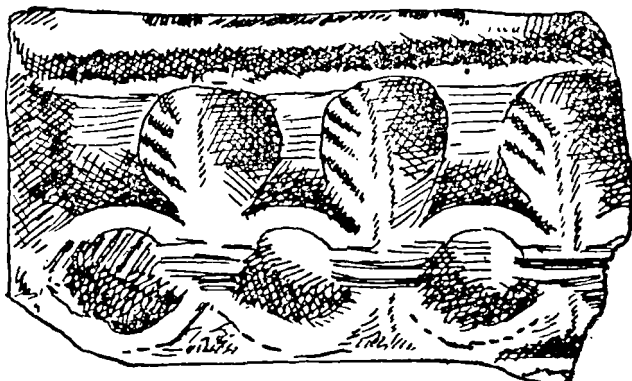

Fig. 10

pe acoperiș ar însemna că reprezintă probabil pronaosul de biserică sau absida, deoarece alături se vede înălțându-se peretele turlei. Aceasta amintește mult reprezentarea bisericii votive dela

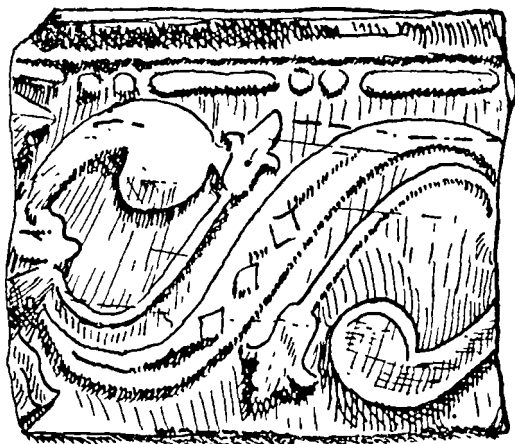

Fig. 11

Sf. Ilie din Suceava, ori cea dela Voroneț ¹⁾. Placa a fost lucrată în lemn, căci se văd nervurile lemnului imprimate în lut. (Fig. 6).

¹⁾ Balș, «B. C. M. I.», 1925, p. 191, fig. 293, 294.

În această placă motivul folosit este curat local, deoarece înfățișează o biserică cu acoperiș de tip moldovenesc.

Fig. 12

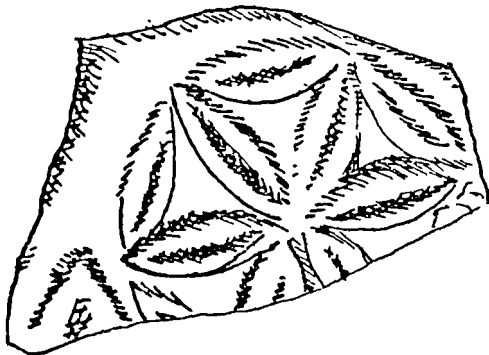

Fig. 13

— Un fragment de placă nesmălțuită arată un cap de cal destul de simplu modelat, care este de inspirație locală. (Fig. 7). Nu știm ce reprezenta întreaga placă, dar probabil că înfățișa un cavaler.

— Un alt fragment de placă, tot nesmălțuit, reprezintă tot un cap de cal. Tehnica acestei plăci pare a fi măcar în parte aceea a lucrării directe pe lut, căci se vede bine urma sculelor pe fond. (Fig. 8).

— Friză ceramică ajurată smălțuită verde, înfățișând un motiv floral stilizat liniar. Poate să fi folosit la terminarea sobelor sau pentru ferestre. (Fig. 9). Iată încă un exemplu de ceramică ajurată, mai simplu, dar asemănător cu plăcile de sobă ajurate descrise ¹⁾.

— Friză ceramică nesmălțuită cu motiv floral stilizat în formă de palmetă orientală. (Fig. 10). Probabil pentru decorația interioarelor.

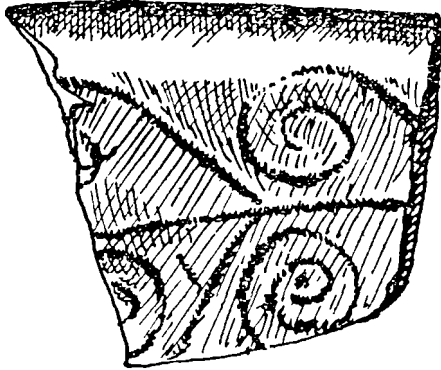

Fig. 14

— Friză de ceramică nesmălțuită cu motive de vrej în spirală stilizate. Pare a fi o friză de sobă fiindcă are reborduri adânci pentru construirea sobei. (Fig. 11). De asemenea o altă bucată pare a fi o friză de sobă. (Fig. 12).

— Fragment de friză de lut roș nesmălțuit, reprezentând o rozetă orientală mult folosită în creștăturile de lemn dela noi, așa încât poate fi considerat ca un motiv local. (Fig. 13).

— Fragment de margine de farfurie smălțuită, lucrată în sgrafito cu desene spirale stilizate în formă de vrej. Calitatea smălțului așternut pe angobă este foarte delicată și ne-ar permite să considerăm bucată ca un frumos exemplu de tip bizantin. (Fig. 14).

¹⁾ B. Slătineanu, *op. cit.*, fig. 1 și 2.

— Fragment de farfurie smălțuită verde cu linii în sgrafito, destul de largi. Factura este mai puțin îngrijită decât la bucata precedentă, iar motivul este compus din cercuri concentrice în fund, iar pe margine altele. (Fig. 15).

— Fragment de margine de farfurie smălțuită verde, înfrumusețată cu motive de cercuri între linii groase drepte, realizate prin imprimare în lut. Smalțul este frumos. Spre centru se văd cercuri concentrice făcute în sgrafito.

— Ulcioraș cu gâtul lung smălțuit verde, de o formă foarte

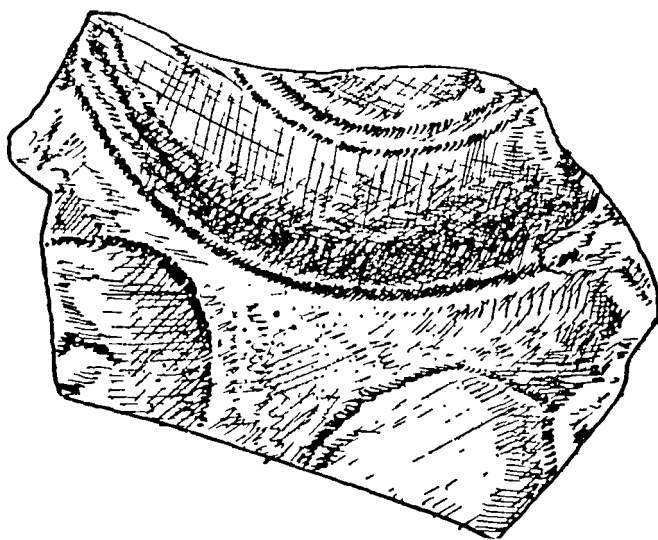

Fig. 15

grațioasă. Este o bucată târzie din secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, de factură locală, semiluxoasă. (Fig. 16).

— Două pipe de lut ars, smălțuite, deosebite de pipele turcești găsite peste tot locul și care sunt de fabricație locală ¹⁾ (Fig. 17).

— Un buton ornamental de monument de tipul celor găsite în Muntenia sau la Cetatea-Albă. Marginile micului taler au fost stricate într-o parte, dar se poate recunoaște o ciupercuță de un tip mai mic decât cel cunoscut, având următoarele dimensiuni:

¹⁾ Vezi motivele imprimate pe vasele siriene: Jean Sauvaget, *Poteries Syro-Mesopotamiennes du XIV-ème siècle*, Inst. Français de Damas, 1932, Paris, planșele 2, 3 și 4.

5 cm, iar diametru farfurioarei de 3,5 cm. Smalțul este verde-gălbui închis, iar pe coada lui se cunoaște urma de tencuială. Bucata este deosebit de însemnată pentru că permite să se presupună existența unui monument, probabil o biserică sau capelă, cu ornamentația policromă ceramică. (Fig. 18).

— Ornament arhitectonic în torsadă de ceramică smălțuită, similar celor găsite la Hârlău. Era probabil în jurul ferestrelor. (Fig. 19).

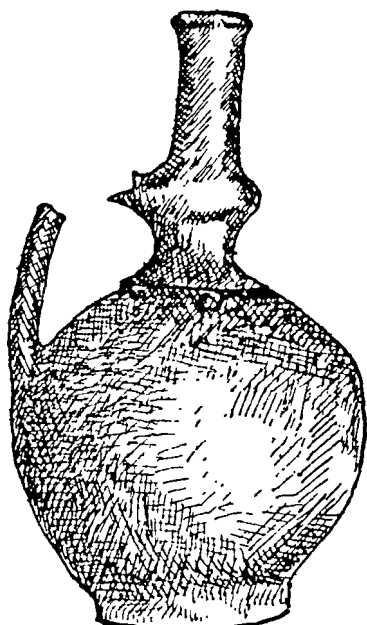

Fig. 16

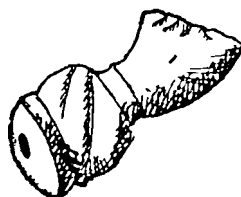

Fig. 17

— Fragment de vas, cu pereți foarte subțiri, smalț verde cu decor imprimat în formă de rozete. (Fig. 20). Motiv oriental care se întâlnește în Siria ¹⁾.

Ceramica obișnuită.

Folosită pentru trebuințele casnice este și ea ornamentată așa după cum am spus mai sus.

Motivele imprimate sunt făcute cu mici stampile care sunt

¹⁾ De altfel pare că în Moldova, în secolul trecut, s'au mai făcut asemenea pipe, așa după cum m'a informat d. general R. Rosetti.

apăsate de mai multe ori, astfel că efectul este ritmic. Unele motive alternează sau sunt aplicate în același timp cu zgârieturi sau împunsături făcute după anumite modele. Ele sunt foarte variate și unele sunt făcute cu ajutorul unor mici stampile în formă de dreptunghi care se aplică unele lângă altele, formând anumite desene. Aceste dreptunghiuri sunt foarte mici și pot fi aplicate sub anumite unghiuri, dând astfel efecte deosebite. (Fig. 21).

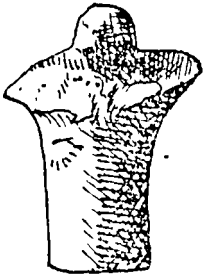

Fig. 18

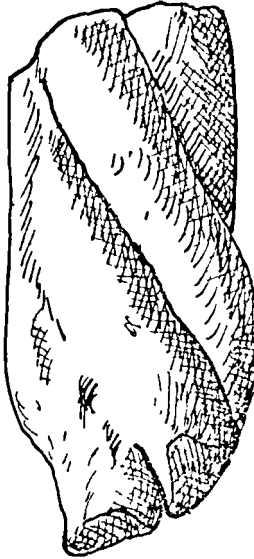

Fig. 19

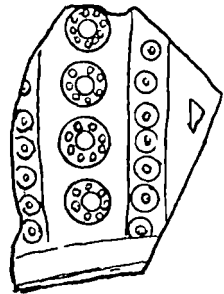

Fig. 20

Motivul cel mai obișnuit este acel făcut cu pieptenul prin zgâriere în pastă, după vechea tradiție preistorică, ceea ce face că de multe ori nu se poate deosebi vârsta unor cioburi decât prin vecinătatea altora care sunt mai caracteristice. Motivul ondulat, cel mai răspândit, se însoțește însă și cu alte motive, de obicei cu încrestături sau cu cercuri concentrice sau în spirală. Crestăturile sunt făcute de obicei pe muchiile vaselor astfel încât dau efecte de zimțire. (Fig. 22). Dar acest procedeu este folosit și pentru umplerea câmpului ornamental. Acolo se fac crestături sau zgârieturi adânci în formă de virgulă, care, alăturându-se unele de altele, dau motive de împletituri, amintind într-o câțva *schnurornamentul*.

Olăria pictată este foarte interesantă, căci ea amintește mult pe cea din Bihor, pe cea din Banat sau cea dela Târgu-Jiu. (Fig. 23). Ceramică nesmălțuită și cu fețe aspre are motive decorative făcute cu humă roșie pe fondul natural alb al pastei și ea amintește vechea ceramică grecească.

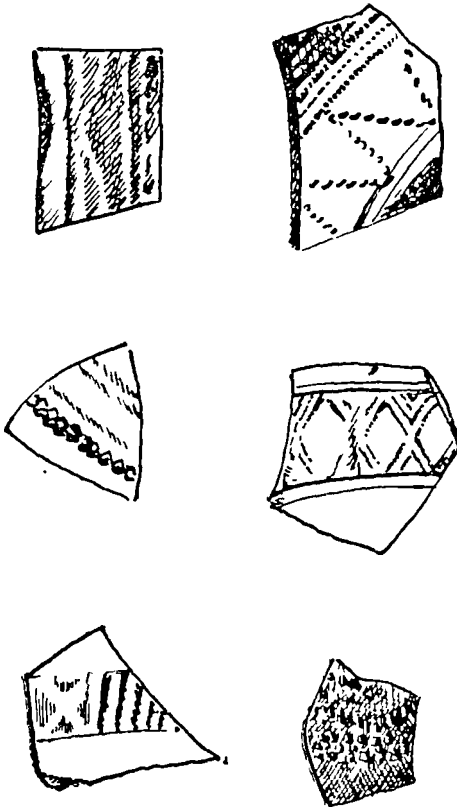

Fig. 21

Această olărie cu humă albă pare a fi fost făcută în Moldova numai la Cotnari, căci n'am mai întâlnit-o decât la Șipote și la Hârlău și numai rareori. Nu știu dacă la Suceava s'ar fi găsit asemenea pastă.

În sfârșit, găsim multă ceramică neagră, a cărei frumusețe consta mai cu seamă din lustrul suprafeței ¹⁾. Ceea ce nu împie-

¹⁾ Vezi pentru tehnică: B. Slătineanu, *Ceramica Românească*, Ed. Fundației pentru literatură și artă Regale Carol II, 1938.

dica ca unele din cioburi să fie lucrate ca și ceramica alburie sau roșie prin stampilare, încreștături, zgârietură, pieptene, etc.

Fig. 22

În concluzie, din ceramica găsită la Cotnari se desprind limpede următoarele idei:

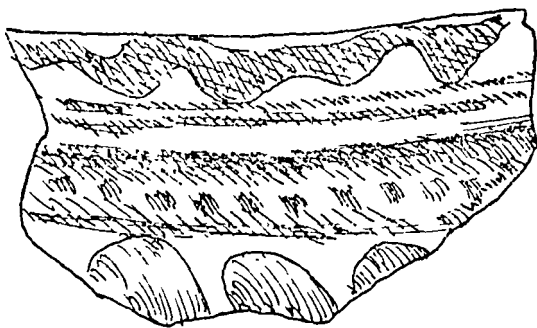

Fig. 23

Ceramica aparține mai mult secolului al XV-lea, dar ea se continuă până prin secolul al XVII-lea și chiar începutul secolului al XVIII-lea.

Bogăția materialului găsit cu ocazia unor sondaje superficiale mă îndrituiesc să clasez această stație ca un centru de fabricație, cu toate că n'am găsit încă cuptoare de olari.

Ceramica găsită este în cea mai mare parte de origină locală,

dar se găsesc și bucăți bizantine și turcești importate (Rodos și Damasc).

S'au găsit unele fragmente de sticlă colorată poate aduse din Veneția sau din Constantinopol. Materialul de importățiune este puțin numeros, dar el este tot de origină orientală, afară doar de

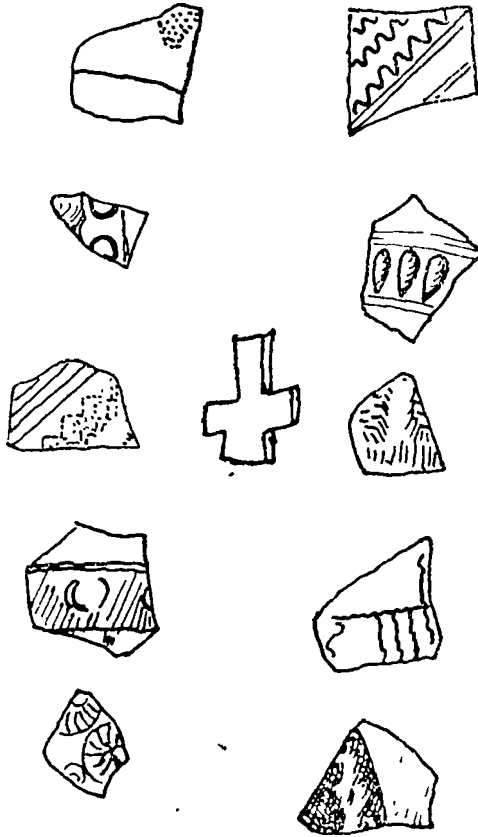

Fig. 24

unele bucăți foarte tardive care pot fi venite tot prin Constantinopol.

Motivete folosite sunt mai toate de inspirație orientală sau locală, unele păstrate prin tradiție din preistorie. Este de remarcă că motivete imprimăte amintesc mult ceramica contemporană din Siria, care era lucrată mai toată prin procedee imprimării pe lut alb, veche rămășiță de tehnică romană. Bogăția ceramice

țărănești obișnuite, alături de ceramica luxoasă, dovedește că aici a fost un centru care a permis locuitorilor să-și poată îndestula gusturile lor cu modele mai frumoase.

S'au mai putut identifica două procedee de decorație noi: aju-rajul și lucrarea adânciturilor cu instrumente. Folosirea stampi-lajului este de asemenea foarte deasă.

Stația dela Cotnari este pentru ceramica obișnuită cea mai bogată stație și face o punte fericită între ceramica preistorică spre zilele noastre, arătând și origina înrâurilor venite la noi din orientul apropiat.

Este de nădăjduit că săpături sistematice să ne aducă nu numai un nou material ceramic, dar mai cu seamă lămuriri asupra tre-cutului acestui orășel care și-a avut însemnătatea în istoria noastră.

BARBU SLĂTINEANU

DESPRE EDUCAȚIA SOCIALĂ A TINERETULUI

Problema educației sociale a tineretului presupune înțelegerea raporturilor și legăturilor între individ și societate.

La prima vedere s'ar părea că individul și societatea sunt două realități diametral opuse, individul existând de sine stătător ca ființă fizică și psihologică deosebită, iar societatea ca o altă ființă antitetică. În viața practică, în viața socială și juridică de toate zilele, acest fel de a vedea apare ca dominant: el privește numai constatarea unor anume interese și tendințe care se contrariază unele pe altele. Așa și dreptul nostru constituțional organizează anume libertăți individuale care sunt garantate față de autoritatea eventual abuzivă a statului, considerat ca reprezentant al societății în opoziție cu indivizii.

Această antinomie este însă mai mult o aparență, ea este anormală și ea nu corespunde în totul realității științifice.

Cercetările făcute în cursul ultimilor decenii în domeniul sociologiei au dus în privința aceasta la concluziuni extrem de interesante. Ele arată nu numai că nu există, așa cum pare la prima vedere, o antinomie ireductibilă între individ și societate, dar că, între aceste două elemente e, dimpotrivă, o legătură așa de strânsă, încât indivizii sunt aproape imposibili de conceput fără societate, după cum nici societatea nu se poate concepe fără indivizi.

S'a spus chiar,— și poate cu drept cuvânt,— că ne aflăm în fața a două elemente complementare și corelative ale unei *aceleiași realități*, pe care am putea-o numi *bipolară*. Gândurile, simțimintele și activitățile noastre sunt reflexe ale influențelor sociale; ele constituie în același timp sinteze ale tradiției care se concentrează în sufletele individuale. De aceea, aceste suflete sunt cu

atât mai bogate și mai roditoare, cu cât cercurile sociale, în al căror centru de interferență ele se află, sunt mai numeroase și au o viață mai intensă.

Ceea ce dă la prima vedere iluziunea că orice societate ar fi compusă din celule separate fără legătură esențială între ele, reprezentate fiecare prin câte unul din oamenii cari trăiesc în legături sociale, este mai ales faptul că vedem întâi înfățișarea fizică a fiecărui om. Dar este evident că realitatea fizică a acestor ființe nu constituie individualitatea fiecăreia în sensul adânc al cuvântului. O societate pe care am concepe-o numai ca o societate de realități fizice,— cum ar fi spre exemplu planetele în mișcările lor legate în jurul soarelui,— este numai un sistem fizic și nu o societate în sensul în care sociologia înțelege acest cuvânt. Tot astfel o societate în care indivizii sunt duși numai de instincte oarbe,— ca la furnici sau la castori,— nu înfățișează fenomene sociale, cel puțin așa cum le studiază sociologia umană. Aceste fenomene reprezintă raporturi între activități « libere » și prin aceasta ele se deosebesc de alte fenomene naturale.

Grupurile sociale și în genere subiectele sociale,— de altfel ca și obiectele fizice,— nu sunt însă atunci conținutul direct al experiențelor noastre, căci acestea poartă numai asupra unor « activități ».

Sociologia umană pornește prin urmare în studiul său dela activități libere, în relațiunile lor exteriorizate dela om la om.

Prin aceasta ea se deosebește de altfel de etică și de drept care au de obiect tocmai subiectele acestor activități.

Cadrul general al oricărei cunoștințe sociologice stă în schema constituită de ideea unor activități întâi constatate și apoi « atribuite » unor subiecte, iar subiectele nu sunt decât produsul unei construcții intelectuale prin care activitățile constatate sunt puse în relațiuni și legate între ele.

Aceste activități, care ca realități experimentale sociologice nu sunt încă nici indivizi, nici grupuri, ci numai acțiuni cu toate caracteristicile lor ca atare, adică acțiuni libere, sunt raportate, prin împrejurările în care se constată, fie la centre de elaborare intelectuală pe care-le numim « indivizi » fie la centre pe care le numim « grupuri sociale ». Ideea de societate rezultă tocmai din combinarea acestor două elemente complementare, integrate

în experiență: atât individul cât și grupurile sociale sunt astfel fiecare subiecte din punct de vedere al sociologiei și ele se combină între ele fără ca vre-unul să poată lipsi din realitatea sociologică ¹⁾).

Materialul experimental din care ne formăm atât ideea de individ cât și aceea de grup social este prin urmare exact același: aceleași tendințe, aceleași acțiuni, aceleași aspirațiuni, aceleași patimi. De aceea nu este de loc de mirare a constata că individul se formează prin influențele și tradițiile sociale.

Este sigur că toate gândurile, toate sentimentele, toate acțiunile noastre apar ca un fel de reflexe ale societății în care trăim și prin urmare și ale diverselor grupuri din care, vrând sau nevrând, facem parte. Binele și răul așa cum îl simte fiecare din noi, ceea ce credem că se cuvine sau nu se cuvine la un moment dat, modul cum concepem frumosul și urâtul, cum gândim adevărul și neadevărul, noțiunile noastre despre natură și însuși aceea despre posibilitate și despre imposibilitate fizică, adică însuși miraculosul, nu sunt la fel în trecut și azi; ele apar și în societățile primitive contemporane sub alte forme decât în societățile noastre civilizate. Toate aceste noțiuni sunt în realitate în dependență strânsă,— am putea spune în « funcțiune »,— de organizare socială în care apar. Chiar și gândirea științifică, desinteresată și obiectivă, această floare rafinată a spiritualității noastre, care e atât de fragilă încât, spre a putea trăi, pare a trebui să fie la adăpost de orice influență externă și care dă impresiunea a fi produsul unei cercetări curat individuale, stă în realitate sub influența puternică a mediului social.

Să ne amintim în această din urmă privință, de frumoasa formulă prin care Ernest Renan caracteriza gândirea antică elenă, numind-o « miracolul elen » și făcând astfel aluzie la atitudinea de desinteresare științifică pe care omenirea a ajuns s'o realizeze așa de greu. Dar un asemenea câștig nu s'a putut înfăptui în istoria spiritului omenesc decât numai prin complexul pe care l-a înfățișat ceea ce numim civilizația Eladei. Tot astfel un cercetător atent cum este Charles Bouglé a arătat și el, pe cale sociologică, cum atitudinea desinteresată nu se poate produce decât grație

---

¹⁾ Comp.: Mircea Djuvara, *Drept și Sociologie*, Omagiu D. Gusti 1936.

unui anume mediu social în care există un minimum de liniște dată unei anume păтури sociale și o anume bogăție a ei. Emile Durkheim observase și el că gândirea creatoare științifică nu poate înflori decât într'o societate pătrunsă de curente puternice deosebite care, ciocnindu-se între ele, dau prilejul sintezelor noi, că prin urmare ea presupune o viață socială activă, adânc trăită și chiar o viață internațională de interferențe reciproce.

Dacă ne gândim spre exemplu la concepțiile sofisților antici, atât de rafinate, vom înțelege ușor că ele nu au putut fi străine de împrejurările societății respective. Cunoaștem, într'adevăr, sfâșierile interne ale societății elene din acea vreme, luptele aprige care se desfășurau în sânul ei, discordiile civile, criticele acerbe pe care reprezentanții diferitelor atitudini și le adresau unii altora: fără a ști toate acestea, ar fi greu să ne explicăm cum s'a putut naște gândirea sofisților.

Cercetările mai noi în sociologie au arătat că este o strânsă legătură chiar între felurile de manifestare ale indivizilor și modul de diviziune al muncii într'o societate dată. La populațiile primitive, unde diviziunea muncii este aproape inexistentă, oamenii se pot ușor înlocui unul pe altul și nu însemnează fiecare prea mult; Durkheim zicea că ei sunt « interchangeables »; am mai putea spune, cu un termen juridic, că ei sunt « fungibili ». În societățile perfecționate, din contra, fiecare individ este de sine stătător și, cu cât diviziunea muncii se desvoltă, cu atât prețuirea vieții omului crește, iar valoarea personală se accentuează. De aceea, în triburile primitive australiene, așa cum observă Cunningham, citat de Guyau, « o viață de om nu prețuește mai mult ca aceea a unui fluture ».

În realitate, prin urmare, societatea exercită o acțiune adâncă asupra sufletului individual. Ea produce această influență mai ales prin acele sinteze concentrate de trecuturi istorice care se numesc tradiții și care explică tendințele, pasiunile și gândirile ivite la un moment dat într'o societate. Tradițiile sociale se adună astfel, ca într'o oglindă reflectoare, în sufletul fiecăruia din noi și constituie hrana însăși din care poate crește întreaga activitate individuală.

Fără tradiții sociale, sufletul fiecăruia din noi nici nu ar putea ființa sub forma umană sub care suntem obișnuiți a-l cunoaște.

Ce ar putea deveni un copil dacă, la fel cu Romulus și Remus din antichitate, ar fi dat unei fiare să-l lăpteze și dacă până la vârsta maturității, nu ar avea, nici de aproape nici de departe, nici un contact cu omul?

Dar dacă influența socială este preponderentă în formarea individului, nu putem face abstracțiune nici de factorul individual.

Să nu uităm că noi construim ideea de individ ca fiind deosebită de aceea de grup social și că prin urmare nu ne e îngăduit a face o confuziune între aceste două idei deosebite, identificându-le între ele.

Spre a lua un exemplu analog și paralel cu cel pe care l-am dat, să presupunem doi copii crescuți în aceeași familie, în același mediu, în același condițiuni. Este aproape sigur că fiecare va ajunge a avea o personalitate deosebită; unul poate fi mai simțitor, mai inteligent, mai activ, poate fi un element social mai fecund, pe când celălalt, mai puțin dotat, se poate întâmpla să rămână un neadaptat.

În realitate, pornind dela tradiție, care din mediul social își exercită puternica ei presiune asupra noastră, se creează o sinteză nouă în sufletul fiecăruia din noi, sinteză grație căreia reîntorcem cu belșug societății și revărsăm asupra ei ceea ce am primit odată dela ea: se înfăptuește astfel o minunată îmbinare a individului cu societatea, prin care tradiția se reînnoește și se regenerează în înfăptuirile noastre individuale, bune sau rele, dar neîncetate. Elanul liber și individual al fiecăruia, prin care se fecundează la rândul lui progresul social, nu poate porni decât luând ca punct de rezim materialul social care se acumulează în sufletul nostru.

Explicațiunea științifică a acestei puteri mereu creatoare nu e ușor de dat. Ea își are probabil rădăcina mai adâncă în anume relații metafizice.

În orice caz însă, viața spirituală a individului nu ar putea ființa fără elementul social dela care porcede, pe care se sprijină și care-i dă putința realizărilor ei mai departe, după cum nici socialul nu ar trăi fără indivizii prin care se înfăptuește.

De aceea, adevărata educațiune presupune totdeauna o îmbinare a socialului cu individualul și ea aduce o înălțare a individului prin socializare.

În aceste cadre, educațiunea socială a tinerilor comportă din partea educatorului un simț deosebit al psihologiei tineretului.

În literatura științifică contemporană, aflăm numeroși autori care s'au ocupat de pasionanta problemă a sufletului infantil: astfel în Franța Preyer, Binet, Claparède, Piaget, Dr. Wallon, etc., în Anglia Andrus, Arlitt, Brooks, Mac-Lester, Moore, Watson, etc., în Germania Baumer, Boerner, Giese, Herga, Hoffmann, Kroh, W. Stern, E. Stern, Volkelt, etc., la noi Gabrea, Ilcuș, Georgeade, autor al unei remarcabile monografii asupra « Psihologiei cunoașterii la copii », etc.

Ce se poate desprinde din cercetarea atentă a sufletului copilului și apoi al tinerilor ?

Trebue să observăm înainte de orice că temeiul adânc al conștiinței noastre în genere și al tuturor cunoștințelor pe care le putem avea stă în « acțiune ». « La început a fost cuvântul », adică în realitate « acțiunea », spun cărțile înțelepților antici, așa cum au trecut prin tradiție și în scripturile noastre sfinte.

Fără acțiune, natura și evoluția conștiinței în genere nu se poate explica și nu se poate nici chiar concepe. Ea este fundamentul întregii noastre psihologii, a întregii noastre formațiuni intelectuale și sufletești. Animalul, ca și omul primitiv, făptuește, nu gândește. Copilul, în primele clipe, purcede de asemenea la viață numai prin acțiune.

S'ar putea ușor crede că nu acțiunea, ci sentimentul ar fi elementul originar. Aceasta este însă o greșeală. Iluzia se datorește faptului că observațiunile noastre poartă aproape numai asupra sufletului nostru evoluat. Este însă sigur că, în stadiile inițiale ale evoluțiunii psihice, nu sentimentul cuprinde și domină acțiunea, ci acțiunea dă naștere la afecte dominându-le. La începutul conștiinței nu poate fi decât acțiunea, în toată complexitatea ei și cu tot ceea ce ea cuprinde ca germene implicit: din ea se desprinde apoi și se creează cu încetul prin diferențiere progresivă ceea ce numim stările noastre afective și tendințele care, mai apoi, ce e drept, explică activitățile derivate ale sufletului uman evoluat. Adevărul acesta mi se pare de netăgăduit.

Nu s'ar putea totuși spune că la început cunoștința nu a existat încă sub absolut nici o formă, nici cel puțin ca un germene implicat în acțiune: și aceasta ar fi o eroare. Dar ea stă ascunsă,

integrată sub un aspect încă nediferențiat în elementul primordial care e acțiunea și prin care viața începe să fie. Atunci când copilul, în primele momente după naștere, dibue îndreptându-se spre sânul mamei, el are de sigur o succesiune de vagi impresiuni intelectuale, dar cunoștința pe care aceste elemente o reprezintă e numai implicită, contopită și pierdută în acțiunea care îl stăpânește: această cunoștință ca atare și cu caracter propriu deosebit urmează să se diferențieze prin evoluție mult mai târziu, pentru a se preciza și a se constitui ca element de sine stătător.

Dacă e așa, înțelegem de ce la început copilul este mai mult « dresat » decât « educat ». Până foarte târziu, educațiunea influențează de altfel, ca element de bază, prin creare de asociațiuni permanente nereflectate și de obișnuințe din ce în ce mai adânci. Copilul este supus, ca element pasiv, unor acțiuni de canalizare oarecum mecanică a tendințelor și obiceiurilor sale, întocmai cum se obțin la animale rezultatele unui bun dresaj. Abia mai târziu se poate face apel la aspectul intelectual al conștiinței care se zămislește și se precizează ca element de conducere într'un stadiu posterior al evoluțiunii.

Sub primele ei forme, atențiunea intelectuală a copilului este slabă și diluată. Ceea ce se numește în psihologie « schema atențiunii », prin care se identifică ceea ce se cunoaște, adică rețeaua prealabilă de cunoștințe fără de care nu se poate percepe sau recunoaște ceva, este foarte redusă la copil. El nu are încă destule cunoștințe pentru a putea constitui o asemenea schemă bogată și precisă. El trăiește o gândire care seamănă cu aceea a noastră din vise, o gândire prin care, deși oarecum cugetăm, însă nu legăm în mod voit și logic datele cugetării și nu urmărim cu conștiință o anume finalitate clară, ci, din contra, ne lăsăm duși în stare pasivă de senzațiunile și impresiunile noastre, fie externe, fie interne; este, sub o altă formă, gândirea aceluia care se plimbă pe stradă fără să urmărească cu cugetul ceva lămurit, într'o atitudine de receptivitate influențată și dirijată de orice excitare, impresiune sau percepție venită din afară.

În aceste condițiuni, orice reprezentare sensibilă este așa de puternică la copil, în torentul tumultos al senzațiilor care nu se leagă între ele din punctul de vedere logic, încât fiecare din aceste reprezentări constituie o adevărată « afirmare », fără sentimentul

contradicțiilor. De aceea, copilul, la început, crede tot ce vede și tot ce i se spune. Dar aceste reprezentări înfățișează în mod imediat imboldul imperios pentru acțiunea directă.

Copilul se interesează astfel în prim rând de ceea ce este aproape de el: ceea ce nu vede și nu pipăie este ca și inexistent. Aceasta a făcut pe unii psihologi să spună că, pentru copil, ceea ce e la câțiva metri departe de el, apare așa de distant și de lipsit de interes, cum ni se pare nouă ceea ce se petrece în planeta Marte.

Tot din aceeași cauză, copilul e insensibil la contradicțiile logice și ar fi o greșeală să lucrăm asupra lui de-a-dreptul prin intermediul conceptelor reflexive. Trebuie, din contra, să ne folosim mai ales de activitatea lui și de tendințele și emoțiile lui, pentru ca, numai cu încetul și cu mare băgare de seamă, să putem ajunge, prin ea, la raționalizarea acțiunilor lui.

Raționalizarea liberă a activității trebuie să fie ținta din urmă a educației.

Este sigur, într'adevăr, că, pentru un om desăvârșit, acțiunea și sentimentul nu pot încă, singure, constitui idealul de activitate spre care tindem și că ele trebuie în cele din urmă îndrumate prin cugetare logică. O excitare oarbă sau un imbold necugetat nu dau niciodată, prin ele înșile, garanția că sunt îndreptate în spre bine. Cugetătorul francez Parodi, în frumoasa sa lucrare « *Le problème moral et la pensée contemporaine* » (ed. II, p. 300), observă în acest sens: « si la morale n'est pas rationnelle, elle n'est qu'une inspiration aveugle d'autant plus sûre de soi qu'elle reste mystérieuse pour elle-même, qui peut être celle du saint, mais peut être aussi celle du mégalomane et du fou ». Orice patimă, orice tendență, orice exaltare nu este justificată numai prin faptul că există. Opera omului ca om trebuie supusă judecății obiective, trebuie cu alte cuvinte raționalizată, căci altfel riscă să ducă la acte de nebun sau de criminal, chiar dacă crede uneori că face fapte mari.

De aceea, nu ajunge să ne obișnuim ca în activitatea noastră să credem mereu numai în alții. A asculta și a ne supune disciplinei este o mare virtute, dar ascultarea dată ei nu trebuie să fie aceea a unui animal, ci aceea, liberă și cugetată, a unui om, în adevăratul înțeles al cuvântului. Trebuie, așa dar, să făptuim

înainte de toate prin noi înșine sub imboldul gândirii noastre proprii, a activității noastre luminate.

Aci aflăm, de altfel, și fundamentul organizării de Stat, când ea e bine înțeleasă. Dacă toată lumea nu ar face decât să « creadă » și să « asculte » și n'ar « combate » decât numai în mod orb, din ordin, cui i-ar mai rămâne oare să cugete? Cui i-ar rămâne dreptul la darul dumnezeesc care face din noi adevărați oameni și care se chiamă activitate spirituală, liberă și creatoare? Disciplina, dacă e totală și generalizată, nu poate fi prin ea însăși pentru orice om decât o absurditate și o înjosire. Ea nu se justifică decât în vederea unui scop superior pe care îl înțelegem cu rațiunea și suntem astfel nevoiți prin logică să-l aprobăm în conștiința noastră: mijloacele de realizare a disciplinei nu se îndreptătesc la rândul lor decât tot asemenea prin gândirea obiectivă care face pe fiecare să le înțeleagă și să le aprobe.

Bătrânul Pascal spunea: « travaillons à bien penser, voilà le principe de la morale ». Stoicii din antichitate vedeau la fel, și cu drept cuvânt, în acțiunea morală o armonie rațională sufletească pusă în conformitate cu natura: « ὁμολογούμενος ζῆν τῆ φύσει », o viață trăită potrivit cu firea noastră și cu natura în genere.

Numai prin coerența logică putem obține imparțialitatea și impersonalitatea acțiunii fiecăruia, condiții indispensabile ale oricărei dezvoltări sociale, căci în ele stă însăși moralitatea și justiția. Nu putem însă atinge acest rezultat decât numai prin raționalizarea scopurilor activității noastre, prin « umanizare » în sensul adevărat și cel mai înalt al cuvântului. Ajungem atunci să realizăm în fiecare libertatea care îi constituie esența și să trăim astfel a ceea ce e mai adânc în ființa noastră, neîncetata năzuință spre progres.

Limbajul este, dela început, primul instrument social care lasă o pecetie neștersă în sufletul infantil și-l intelectualizează. Cuvintele curente și flexiunile lor cuprind comori de înțelesuri și de subînțelesuri, de nuanțe subtile și de sentimente, prin care aspirațiunile sociale se altoiesc în conștiința noastră și fac una cu ea. Această influență a cuvintelor se întărește încă mai mult atunci când ele cântă sufletului nostru în ritm sau când se contopesc în desfășurarea unei fraze muzicale. De aceea poezia și muzica lucrează din adâncuri și sunt prețioase mijloace de educațiune.

Limbajul cuprinde de altfel în realitate chiar și o întreagă filosofie, iar sintaxa un întreg sistem de logică: s'a putut astfel spune că logica lui Aristoteles nu este decât expresiunea inconștientă a filosofiei cuprinse într'un anumit limbaju, cel indo-european, și că, de aceea, ea nici nu este universală, trebuind să se studieze mai întâi în mod experimental toate marile feluri de limbaje care s'au produs în istorie spre a se putea funda o logică generală.

Dar, odată cu învățarea limbii și cu primirea sugestiunilor sociale, fermentul cel mai eficace de raționalizare a activității este înainte de toate experiența personală a celui educat. Nimic nu poate influența mai mult pe copil ca experiența lucrurilor și a oamenilor, trăită de el în mod liber și nemijlocit. La ea trebuie să facă neîncetat apel o educațiune bine înțeleasă. Trebuie să observăm în privința aceasta cât de adevărată este intuiția fundamentală care a inspirat pe Jean Jacques Rousseau în pedagogia lui, oricare ar fi exagerările și greșelile acestui autor.

Iată de ce disciplina care se exercită neîncetat asupra copilului nu trebuie niciodată să degenereze în brutalitate. Ea trebuie din contra să fie totdeauna liber primită și mai ales liber înțeleasă, chiar și atunci când ea aplică rigorile ei inevitabile. Cât e cu puțință, disciplina trebuie să ajungă a fi prețuită, căutată și chiar iubită de însuși cel căruia se impune.

Nu se poate așa dar trece peste germenul de inteligență care stă ascuns în sufletul oricărui copil și e destinat să-i canalizeze activitatea în viitor.

Prima întrebare a copilului, în fața oricărui eveniment, este întotdeauna: « de ce? ». Această întrebare chinuitoare dovedește nevoia lui adâncă de reflecție și de experimentare personală. Chiar și oamenii maturi nu ajung într'adevăr a asimila cunoștințele lor decât dacă le controlează și le experimentează singuri; adevărata cercetare științifică procedează de altfel, ea însăși, prin verificarea care stă în facerea din nou a descoperirilor și invențiilor altora. Cu atât mai mult cuvântul se va impune acest adevăr când va fi vorba de copii, în frăgezimea și plasticitatea mentalității lor încă nehotărâtă.

Momentul caracteristic al dezvoltării intelectuale și morale a copilului este însă clipa când, după ce s'a deosebit pe sine ca

subiect față de ființele și obiectele din jurul său, ajunge să înțeleagă că ceilalți sunt alte subiecte la fel cu el, așezate pe același plan obiectiv și logic. E clipa în care ideea etică apare, sub cele două fețe ale ei: binele moral și justiția. Atunci, printr'o necesitate rațională care nu se va fecunda niciodată în deajuns, copilul judecă pe ceilalți în mod impersonal, făcând abstracție de sine și reușind a se pune în locul lor, chiar dacă o face prin prisma tendințelor și cunoștințelor lui proprii. Indată ce subiectul constată o activitate a sa sau a altuia și o recunoaște prin reflecție, el simte atunci necesitatea să o considere în legătură cu oricare alta la fel, oricui ar aparține: e o nevoie logică ca germene inerent în orice spirit uman care judecă. Iată calea prin care se ajunge la adevărata obiectivitate în aprecierea acțiunilor care se făptuesc în societate, obiectivitate care înfățișează însăși legătura oricărei așezări în comun.

Pentru a desvolta însă un asemenea ideal, pentru a-i da putere și pentru a-l face să se extindă cât mai mult, crescând din adâncurile inconștiente care dau viață activității noastre, este evident că educația va trebui să facă apel tot la acțiune. Acțiunea, în acest înțeles, este o intuiție și anume o intuiție globală. Deși în pedagogia clasică prin cuvântul de « intuiție » se înțelege mai ales un aspect intelectual, cercetările din timpurile din urmă, cu analizele lor mai amănunțite, dovedesc că intuiția este, dimpotrivă, o acțiune și că ea constituie un act tot mai complex și mai adânc, cu cât se extinde din năuntru în afară cu efecte mai largi și mai multiple.

Activitatea copilului este în primul rând îndrumată prin contagiunea exemplului dat de cei care sunt în jurul lui și care pot avea o autoritate asupra lui: exemplul este unul din cele mai eficace mijloace de educațiune. Dar o asemenea contagiune se va produce mai ușor atunci când între educator și educat se simte legătura tainică a iubirii. În orice caz, trebuie să existe cel puțin un interes deșteptat pentru acțiunea sugerată. De aceea, educatorul, învățătorul sau profesorul care nu știe să se lipească de sufletul copilului, inspirându-i dragoste și încredere, îi poate face până la urmă mai mult rău decât bine.

Oricum însă, ceea ce ne leagă pe unii de alții, intensificând relațiunile sociale este acțiunea. Educația, așa dar, mai ales la început, trebuie să se facă înainte de toate prin acțiune.

De aici și însemnătatea jocului și sportului în comun, ca mijloc nu numai de dezvoltare fizică, dar și de educare socială. Jocul este în mic oglinda vieții. El ascute inițiativa inteligenței și, când e practicat în comun, el supune pe toți unei libere discipline care pregătește pe tineri pentru greutățile care îi așteaptă și pe care vor trebui să le învingă. Disciplina jocului colectiv este în realitate o disciplină «juridică», liber impusă de fiecare față de sine ca o parte dintr'un grup; jocul în comun comportă reguli uneori foarte severe și totodată supunerea la ele de bună voie, ceea ce este tocmai modalitatea ideală a vieții sociale. Jocul este astfel totdeauna creator de înălțare morală. Prin el, prin activitatea pe care el o implică și prin reușita pe care o propune, copilul ajunge să simtă mândria nobilă a faptelor sale, cu o ambițiune temeinică și justificată, care trebuie să fie idealul omului în societate. Prin latura estetică, jocul produce în același timp admirația pentru frumos, simțământ prin excelență creator care fecundează sufletul și pune germenele unor acțiuni sociale viitoare.

Pe același plan cu jocul, stă în educație munca manuală și mai ales munca colectivă. Munca dă dragul lucrului făcut, ea dezvoltă sentimentul solidarității între cei ce muncesc, ea aduce înțelegerea aspirațiilor similare ale semenilor. Munca este acțiune și experiență: dela ea pornește învățătura și educația.

În orice caz, este cu desăvârșire greșit sistemul de educațiune care ține pe copil izolat sau într'un cerc prea restrâns și caută a-l influența dela început numai cu mijloace pur intelectuale. Copilul trebuie, dimpotrivă, să fie pus în contact viu, prin experiența lui proprie, cu cât mai multe și mai largi cercuri sociale; numai așa i se dezvoltă cu adevărat interesul și respectul pentru tot ce e suferință și aspirațiune la ceilalți.

Este bine să facem tineretul să colaboreze, în măsura puterilor lui, la operele de ajutorare în comun și de înălțare colectivă. E bine să participe chiar și la lucrările de interes obștesc pe care le poate înfăptui în mod normal în vederea serviciilor publice.

Toate aceste activități spre care îndrumăm pe copii trebuie însă mereu inspirate, ca de o lumină de sus, de lupta pentru justiție, în folosul propriu și în folosul celorlalți, orice semen trebuind să fie considerat pe același plan și în mod egal cu sine. Revendicarea demnă a dreptății pentru sine e nu numai un drept, dar

și o datorie. Dreptatea pentru altul este la fel, dreptul și datoria noastră sfântă a fiecăruia. Orice nedreptate făcută altuia trebuie resimțită ca și cum ar fi suferită de noi înșine. Dacă, odată cu alte aptitudini, nu se dezvoltă această aspirațiune etică, adânc sădită în conștiința oricărui copil, atunci tendențele și simțimintele lui se pervertesc și, în loc de a-i îndruma evoluțiunea spre un ideal social cât mai cuprinzător, el se îndreaptă în realitate spre un individualism egoist și rău făcător.

În legătură cu aceasta trebuie de sigur să regretăm lipsa de atenție pe care autoritățile noastre superioare o dau organizării vieții tineretului studios, prea adeseori încurajat printr'o demagogie ușoară a nu-și face datorie către sine, în loc de a fi îndreptat pe calea unu ideal social sănătos. În deosebi tineretul universitar trebuie adunat laolaltă spre a trăi o viață activă în comun, organizată cu cea mai mare atenție. În lipsa unei asemenea organizări, nu e de mirare dacă deseori activitatea studenților se pierde în curente care, chiar sub aspectul național, nu au nici o legătură cu educarea lor în adevăratul înțeles al cuvântului.

Am vorbit de acțiunea imediată ca instrument de educare. Acțiunea este însă tendență și ea dă naștere sentimentelor. Tendențele și sentimentele se dezvoltă mai ales prin intermediul frumosului, care formează oarecum căldura care le topește într'un tot unitar și armonic, îndreptându-l spre scopuri superioare.

Iată de ce literatura, arta și muzica sunt auxiliare prețioase ale educațiunii sociale. Sub forma lor elementară, așa cum sunt trăite de orice suflet primitiv, ele impresionează adânc dezvoltarea fiecăruia. Sub forma lor mai rafinată, ele vor contribui de asemenea, într'o fază mai înaintată a copilului, la dezvoltarea lui socială.

Sentimentul artistic, care există îndată ce apare rațiunea la copil și la omul primitiv,— el există la țăran ca și la artistul cel mare, la sălbatic ca și la învățatul cel mai de seamă,— sentimentul artistic trebuie totdeauna dezvoltat și cultivat, pentru că el fecundază sensibilitatea și e creatorul credințelor umane în sensul adânc la cuvântului. Nu s'a observat în deajuns că credințele și sentimentele noastre se nasc mai ales prin sentimentul frumosului sub diferite forme în care el se zămislește în sufletele noastre. Nu putem ajunge la entusiasm, iar tendențe'e noastre nu se pot

cristaliza în adâncurile conștiinței, decât prin intermediul acestei forme superioare de cunoștință, care se diferențiază și se accentuează tot mai mult prin evoluțiune și care se chiamă emoțiune artistică.

Instrucțiunea propriu zisă, prin știință și prin forma ei cea mai înaltă filosofia, este un instrument pur intelectual de educațiune și de aceea el nu trebuie să fie întrebuițat decât la un stadiu ulterior.

A face de-a-dreptul și fără nici o altă pregătire instrucțiunea științifică a copilului, nu este a-i face educațiunea socială, ci numai a-i desvolta puterea de critică prin care îl îndrumăm spre destrămarea socială în loc de închegarea tendențelor colective.

* * *

După toate aceste considerațiuni, ne rămâne de arătat câteva din mediile sociale în care se poate plămădi mai bine evoluțiunea socială a sufletului tinerilor. Nu vom da aici în privința aceasta decât câteva indicațiuni sumare.

Este evident că « familia » constituie cel mai de seamă mediu îndrumător al sufletelor pe calea socială. Familia și în special legătura caldă dintre părinți și copii este totdeauna o înfrângere a egoismului. Este cu adevărat sublimă abnegația, de obicei neobservată pentrucă e foarte obișnuită, a oamenilor pentru membrii familiei lor. Ea înfruntă toate vicisitudinile vieții și constituie o supremă mângâiere în clipele grele. Familia, cu drept cuvânt, a fost considerată ca o neîncetată și înaltă școală de altruism și de educație morală. Ea reprezintă dela început depășirea egoismului primitiv și instinctiv din sufletul fiecăruia dintre noi.

În familie, de altfel, prinde copilul limbajul cu preciziunile lui de cugetare și cu bogăția neasemuită de sentimente sociale pe care el le exprimă; în familie învață pentru prima oară disciplina liber consimțită, din dragoste; în familie învață inițiativa și acțiunea. Familia este în mod normal cel mai bun agent de moralizare.

O statistică a tribunalului corecțional din Lyon, publicată în volumul I din « Année sociologique » a marelui sociolog Emile Durkheim, este foarte semnificativă în această privință. Ea arată că din 385 tineri deținuți, 223 erau orfani și cosmopoliți, 42 aveau părinți care au suferit condamnățiuni infamante, iar din același

total de 385 un număr de 187 făceau parte din familii cu rea reputație notorie.

« Profesiunea », și « clasa socială » din care copilul și membrii familiei sale fac parte înrăușesc de asemenea în mod adânc educațiunea tinerilor.

Individul se realizează în plin numai prin profesiune. Prin ea, el vede crescând opera sub mâna sa, în legătura sa cu alții; el pune în același timp în lucrul său pecetea propriei sale personalități; el învață emulațiunea și înălțarea; el înțelege farmecul muncii bine făcute: « age quod agis »; el simte tot mai mult solidaritatea care leagă în efort comun omul de om.

Diletantul, lipsit de profesiune proprie care să-i fie dragă, cel care vorbește despre toate și nu se pricepe bine la nimic, rămâne totdeauna un nedesăvârșit și nu va putea da niciodată ceea ce se așteaptă dela un om, în adevărata accepțiune socială a cuvântului.

Alături de familie, de profesiune și de clasa socială, « Școala » și « Biserica » sunt și ele, de sigur, medii în care germeii educațiunii sociale pot să se desvolte în mod potrivit. Dar despre ele se scrie și se vorbește în genere atât de des și de mult, încât mă cred dispensat de a da aci amănunte.

Nu pot să nu insist însă asupra unui alt mediu, cu o influență covârșitoare asupra educațiunii sociale: e vorba de « națiunea » din care fiecare facem parte.

Națiunea constituie un grup social din cele mai eficace, care poate deveni, în unele împrejurări, mai puternic chiar decât familia. Solidaritatea națională este un fenomen mult mai cuprinzător decât pare la prima vedere. Omul din timpurile noastre este în genere foarte sensibil la apelul națiunii, venit, adesea fără să observe, din adâncurile conștiinței sale. Acest sentiment se arată în clipele grele ca o putere irezistibilă care domină orice altă aspirațiune. Individul ajunge atunci să se sacrifice bucuros pe sine și tot ce posedă, cu tot ce îi e mai drag, chiar pe membrii familiei lui, pentru salvarea națiunii din care face parte.

Faptul acesta se poate explica prin aceea că națiunea este adevăratul focar și sediul real al emoțiilor adânci și al tradițiilor sociale. De altfel, omul anațional, omul care nu are o legătură intimă cu nici o țară și care nu simte nicăeri în sine ecoul pătrun-

zător a ceea ce este « autochton », rămâne pentru totdeauna un desrădăcinat, pierdut fără cârmă pe oceanul tumultos al vieții. Un astfel de om nici nu poate de obicei să se înalțe cu adevărat și să producă opere reale de cultură, căci îi lipsește tocmai resortul social adânc, fără de care nu se poate înfăptui nimic temeinic, echilibrul prin care individul, pe baza tradiției sociale, creează, adăogând la această tradiție.

În legătură cu mediul național, copilul și tânărul trăiește fără a-și da seama și într'o atmosferă « politică », prin mediul în care se desvoltă și prin preocupările pe care, cu voie sau fără voie, le au oamenii maturi din jurul său.

Ațiunea politică poate fi astfel,— ea trebuie să fie,— cea mai înaltă școală de socializare și de moralizare. Nu e vorba, firește, aici, de politica egoistă de oportunitate sau de demagogie a onora, de politica practică prin asocierea oamenilor în vederea intereselor lor materiale sau a setei lor de putere. Adevărata ațiune politică trebuie, dimpotrivă, să fie o școală de abnegare în folosul dreptății și a națiunii; ea este expresiunea ambiției justificate a acelora care, uitând de sine, simt vocațiunea de a îndruma societatea pe calea progresului obștesc.

Cu acestea, n'am înșirat încă toate mediile sociale educatoare. Ele sunt tot așa de nenumărate câte cercuri sociale se întretae în activitatea fiecărei individ. Fiecare din ele reprezintă prilejuri de îndrumare a sufletului pe calea socială, fecundă pentru el însuși ca și pentru ceilalți.

* * *

După toate aceste considerațiuni, și ca o urmare a lor, trebuie să arătăm mai de aproape și tendența spre care așteptăm să se îndrepte astăzi educațiunea socială.

Înainte de toate, conștiința contemporană cere ca orice educațiune să facă să răsară în sufletele noastre un optimism sănătos, temeiul unei activități eficiente. Acest optimism nu trebuie să fie însă un romantism vizionar. El trebuie să pornească dintr'un echilibru obiectiv al judecății între realism și idealism; el duce la un avânt neînfrânt, însă îndrumat prin cumpătare și modestie. E vorba de un optimism raționalizat, în care calitățile dominante ale fiecăruia să fie fecundate prin dorul de muncă desinteresată, socializată, umanizată.

Căci trebuie să înțelegem cu toții, că viața noastră merită să fie trăită și trebuie să fie anume trăită cu cât mai multă intensitate, în toată plenitudinea și spiritualitatea ei superioară.

Aceasta nu înseamnă, de sigur, orbire și negare a răului care, fără cea mai mică îndoială, există în noi și în jurul nostru. Dimpotrivă, aceasta înseamnă recunoașterea lui, dar ca a unui inamic care ne stă în față și care trebuie îngenunchiat, în folosul înălțării noastre proprii, dar și în folosul celorlalți, considerați pe același plan cu noi.

Acțiunea, temei al ființei noastre, trebuie să fie energie neînfrântă, neîncetat desfășurată, dar ea trebuie să fie în același timp mereu îndreptată spre valorile ideale ale spiritului și, prin urmare, spre întărirea elementelor sociale care stau, ca un fundament indispensabil, în adâncurile sufletului nostru.

Numai în felul acesta se va afirma cu adevărat personalitatea fiecăruia, o personalitate care nu ne este dată odată pentru totdeauna și cu care nu ne naștem propriu zis dela început, dar care se realizează pe sine neconținut prin biruința neîncetată asupra noastră înșine și asupra răului care pândește în jurul nostru. Ea reprezintă o luptă fără sfârșit spre înălțare, o luptă deseori dureroasă, cu noi, cu ceilalți și chiar uneori cu întreaga societate, dar o luptă în care ochii noștri trebuie să stea deapururi ațintiți spre valorile spirituale.

Idealul nostru nu poate fi acel al înțeleptului din antichitate, care nu aspira decât la armonia lui internă și la liniștea lui sufletească, nu e cunoscută «ataraxie» a Grecilor de altădată, cea seninătate pe care nimic nu o turbură, nici chiar ruina republicei.

Idealul nostru nu este nici acel al sfântului din Evul-Mediu, care tindea spre ascetism și dehumanizare, văzând numai în altă lume împărăția adevărului.

Nu este nici idealul celui om de treabă, — «honnête homme» din veacul al XVII-lea, — care se mulțumea cu împodobirea sufletului propriu.

Idealul nostru nu stă în cultivarea eului, ca un absolut în sine, ci în participarea lui activă la integralitatea vieții sociale.

Izolarea este mutilare. A trăi viața socială este un act de curaj, dar numai acest act de curaj dă plenitudinea vieții.

SIMBOLICA ANIMALĂ ÎN SCULPTURA VECHE BISERICESCĂ

Câteva reprezentări de animale, deși nu multe, arătând a fi inspirate mai ales din Fisiolog, se întâlnesc în ornamentația sculptată a bisericilor noastre. Sunt ele folosite întâmplător, sau le lucrează meșterul pietrar în deplină cunoștință a semnificării lor ascunse?

Cea mai veche figurațiune, dacă o datăm din timpul restaurării Mănăstirii Vieișul din anul 1645, de Stroe Leurdeanu, ar fi cea care alcătuește motivul central pe o arcadă bogat împodobită cu un ornament vegetal stilizat, care a încadrat mai în urmă fântâna, dar care trebuie să fi fost, înainte de prefacerea dela 1834, însuși chenarul ușei dela intrarea bisericii ¹⁾. Meșterul a reprezentat o pasăre semănând cu un vultur care-și deschide pieptul cu ciocul, în timp ce doi pui întind gâtul spre rană. Nu poate fi vorba de o stemă, cum s'a crezut, ci de « pajărul » sau pelicanul din Fisiolog, a cărui legendă glăsuiește cum urmează:

« Pajărul este foarte iubitoare de puii săi și-i hrănește foarte bine, iar puii o bate preste obraz cu aripile și ea mâniindu-se îi apucă și-i omoară. După aceea îi pare rău și-i plânge pre dânșii trei zile. Și viind muma lor, își scobește coastele sale, și curgând sângele preste dânșii, îndată înviează ». Iată și comentariul teologic: « Așa și Domnul nostru Isus Hristos hrănind pre Jidovi, iar ei l-au bătut cu palme preste obraz și coastele sale le-au împuns, dintru care au isvorât sânge și apă, întru înnoire a toată lumea. Adecă sfânta cumenecătură, despre care singur făgădui și

---

¹⁾ Ne bizuim în această presupunere pe analogia cu ușa bisericii din Golești.

zise: Cel ce va mânca trupul meu și va bea sângele meu, întru mine va petrece și eu întru dânsul. Până în veci amin, adevărat »¹⁾).

Reprezentarea acestei păsări la intrarea bisericii este cât se poate de îndreptățită, dacă luăm în seamă înțelesul simbolic ce se ascunde sub imagine.

Pe lintelul ușii dela biserica din Golești, ctitoria de iznoavă sau restaurarea aceluiași Stroe Leurdeanu, datând din anul 1646, meșterul Stoica, așa cum se iscălește sub fereastra dela altar și pe unul din contraforți, a săpat încolăciri vegetale ce pornesc din laturi ca să se întâlnească la mijloc. În dreapta însă, rupând simetria, a figurat o porumbiță. Vedem într'însa, din chiar faptul așezării sale care îi subliniază singurătatea (căci ar fi putut foarte lesne fi tratată ca motiv central, după obicei, sau cumpănită printr'altă pasăre, dacă era vorba de simplă decorație fără tâlc), «Turtureaua ceia ce se desparte și-i pere soția, multă jale și dor are pentru dânsa, și niciodată pre copaci verde nu se pune, ci tot pre uscat »; așa a făcut și Christos după ce l-a ucis sinagoga, de nu i-a mai fost soț. Iar în ce ne privește pe noi credincioșii, dacă ne unim cu Isus, diavolul nu mai are putere să strice această căsnicie²⁾).

În aceeași biserică, pe ușa despărțitoare dintre naos și pronaos, sub vârful acoladei, de astădată la mijloc, este figurat «porumbul, pasărea mai blândă ca toate paserile... care la loc spurcat nu poate lăcui »; deci «așa și tu, omule, păzește-te de diavolul... iubește curățenia și fii milostiv... nu te scumpi de darul lui Dumnezeu »³⁾). Sub ciubucele gotice pasărea nu are nici un rost; este vădit că meșterul a voit s'o introducă cu tot dinadinsul în acest loc.

Ca dovadă de cunoștința ce o aveau meșterii despre Fisiolog, găsim în interiorul bisericii din Golești, pe cele două lespezi pătrate de marmoră care, împreună cu pereții pronaosului, alcă-

¹⁾ M. Gaster, *Studies and texts in folk-lore etc.*, II, p. 1139, London, 1925—28.

²⁾ J. Strzygowsky, *Der Bilderkreis des griechischen Physiologus*, Leipzig, 1899, p. 35 și Jos. Sauer, *Der Illustr. griech. Physiologus der Ambrosiana*, p. 435, în *Byz. neugr. Jahrb.*, Berlin, 1921.

³⁾ Gaster, *lucr. cit.*, p. 1145.

tuesc «baia de aghiasmă» sau umivalnița, canalul de scurgere în care se toarnă apa după ce a servit botezului, două reprezentări: pe una din lespezi, în relief destul de stângaci lucrat, o mână care arată spre inscripția «DUMN(E)ZĂU» și alături, ceva mai jos, un cerb și o ciută afrontați de o parte și de alta a unei fântâni; este repetarea unei foarte vechi compoziții elenistice pe care creștinismul a interpretat-o alegoric, făcând dintr'însa ilustrarea Psalmului 42, 1, și a comentariului din Fisiolog: «Pentru aceia grăiește proorocul: In ce chip dorește cerbul spre izvoarele apelor, așa dorește și sufletul de Tine Doamne!... așa și tu omule, trei înnoiri ai în tine, botezul, ispovedania, pocăința etc.»¹⁾

Pe cealaltă lespede, s'ar zice că vedem într'un cerc stema Cantacuzinilor, acvila bicefală; coroana obișnuită a stemei între gâturi, buzduganul și spada din ghiare, vedem însă că lipsesc. În dreapta și în stânga cercului, tot în relief, mai sunt câte trei cruci legate între ele. Aceste cruci sunt un element care mai apare peste capul păsărilor într'un manuscris grecesc, ilustrat, al Fisiologului, acela dela Ambrosiana²⁾, și chiar de două ori. O cruce este gravată alături de animalul heraldic ce decorează fațada sculptată a catedralei Sf. Gheorghe din Iuriev-Polski³⁾. Crucea se mai întâlnește și pe placa de sobă reprezentând pelicanul, descrisă de d. B. Slătineanu⁴⁾. După felul cum sunt așezate aceste cruci, cam la întâmplare, nu credem să aibă un rost decorativ, ci mai de grabă că ele sunt menite să ne atragă atenția asupra simbolicei religioase a motivelor. Ce ne spune manuscrisul Fisiologului publicat de d. M. Gaster despre pasărea numită zgripsor? «Zgripsorul este pasăre mai mare decât toate păsările zburătoare. Iar când răsare soarele dentru adâncul apii și-și varsă razile sale, deci întinzându-și aripile ajunge razile soarelui, și vine alt zgripsor la dânsul și stă înaintea lui grăind amândoi și zicând: Dătătorule de lumină, vino și dă lumina ta. Deci cât stă zgripsorul, atât stă și Arhanghelul Mihail și Precista, rugând pre milostivul Dumnezeu către pacea Creștinilor»⁵⁾. Inclinaăm a crede că ne aflăm

¹⁾ *Ibid.*, p. 1141.

²⁾ J. Sauer, *lucr. cit.*, p. 429, 433.

³⁾ G. K. Loukomski, *L'art décoratif russe*, Paris, 1928, Pl. II.

⁴⁾ * *Rev. Ist. Rom.* 3, 1935—36, vol. V—VI, p. 187.

⁵⁾ Gaster, *lucr. cit.*, p. 1150.

într'adevăr dinaintea simbolului unei Decisis și că meșterul nedi-baci s'a folosit de stema atât de bine cunoscută, ne știind cum să închipuie mai potrivit întâlnirea zgripsorilor. O inscripție pe marginea superioară a acestei lespezi, pe care nu am izbutit a o descifra în întregime, spune: IAKO(IAKOV?) ISPRAVIT LEAT 7184 (1676).

Vrând să enumărăm exemplele în ordine cronologică, ne întoarcem la Vieroș pentru ca să recunoaștem pe piatra de mormânt a « pruncului Matei » din 1681, păunul care, în simbolică Fisiologului, stă în locul îngerului: « Păunul este în chipul aurului și al argintului, și în chipul îngerului »¹⁾. Ne aflăm și de astădată dinaintea celei mai nimerite aluzii la nevinovăția copilului răpit dintre cei vii la cer « pentru a se veseli cu sfinții îngeri ai lui Hristos », cum ne lămuresc versurile din inscripție. Că este vorba de un păun și nu de un « porumbiel în cerc » cum îl descrie d. Stoika Nicolaescu²⁾, ne-o dovedesc egreta de pe capul păsării și ornamentația cozii stufoase. Păunul figurează adesea pe stelele funerare copte.

Animale mai întâlnim în sculpturile dela Mărgineni, unde leul, în picioare printre volute și foi, decorează capitelul din tinda casei (1650—1700); pe alt capitel vulturul își deschide larg aripile. La biserica din Sinaia, ctitorie a lui Mihai spătarul Cantacuzino din 1699, coloanele interioare sunt împodobite cu animale fantastice. La Mănăstirea Văcărești ni se înfățișează pe panourile ușei de lemn câte un leu frumos sculptat; cu coada trecută pe sub coapsă sfârșind într'un mănunchi de frunze ca în desenul ilustrând manuscrisul dela Ambrosiana pomenit mai sus. La Mitropolia din Târgoviște, două pedestale, susținând coloanele pridvorului vechi, ne arată același leu, dar de astădată așezat. La biserica Stavropoleos notăm de asemeni un detaliu din balustrada ajurată a pridvorului: leul printre încolăciri vegetale. Poate că în pildele citate, aparținând în cea mai mare parte ctitoriilor Cantacuzinești, intervenția alegoriei nu a jucat nici un rol la alegerea motivului și că nu a fost întrebuițat decât ca simplă deco-

¹⁾ *Ibid.*, p. 1146.

²⁾ *M-rea Vieroș*, Buc., 1936.

rație. Vom aminti totuși că leul, « împărat tuturor gadinilor » ¹⁾, ocupă locul de frunte în majoritatea redacțiilor Fisiologului, fiind desenat pe prima pagină a manuscriselor ilustrate. Il întâlnim adesea și în Erminiile de pictură bisericească, rătăcit printre scenele cu subiect religios. În comentariul teologic el este asemuit, rând pe rând, omului care trebuie să-și îndrepte mereu gândul către Dumnezeu, să dea milostenie fără a se lăuda și să se pocăiască la vreme. În manuscrisul Fisiologului care se află la Școala Evanghelică din Smirna, se spune că Isus a șters urma divinității sale întocmai precum leul șterge urma pașilor săi cu coada, ca să nu fie prins de vânător; de aceea leul a fost luat drept simbol al Bunei Vestiri ²⁾. Acest animal mai figurează la biserica din Scăuieni (1796—1819), la Pantelimon (1752), la Preajba (1778), printre resturile disperate din palatul lui Constantin Brâncoveanu, la Leurdeni-Ilfov (1810), pe ușile dela Văcărești și Colțea, etc. . . .

Să ne oprim la biserica Colțea unde, pentru împodobirea capitulelor dela pridvor, a fost pusă la contribuție o mare parte din fauna alegorică. Pe câteși patru fețele abacului celor două coloane dela intrare, Mihai spătarul Cantacuzino a pus să se sape între anii 1691 și 1716 ca în Apus, unde se folosiseră atât de mult aceste teme, pelicanul rupându-și pieptul ca să curgă sângele dător de viață peste cei trei pui din cuib, și pe celelalte capitele leul, lupul « gadină rea și stricătoare care strigă mult și face rugă către Dumnezeu și zice așa: Doamne, tu ne-ai făcut și ne-ai lăsat să nu paștem iarbă, ce ne-ai dat carne să mâncăm. Și aude Dumnezeu ruga lor și le trimete hrană. . . că Dumnezeu iartă păcătosul. . . numai să se roage lui pururea » ³⁾; vulturul « împărat tuturor păsărilor » care se scaldă în Iordan ca să întinerească: « așa și tu omule, dacă ți se înmulțesc păcatele să te duci la duhovnic. Să te ispovedești de păcate că Iordanul iaste ție biserică, și soarele iaste ție rugăciune, iară înălțimea iaste postul, iară tinerțile iaste învățătura popii » ⁴⁾; mielul, nu poate fi luat decât

¹⁾ Marg. Mociorniță, trad. rom. din *Fisiolog*, în *Cercetări lit.*, publ. de N. Cartoian.

²⁾ Strzygowsky, *lucr. cit.*, p. 12.

³⁾ Marg. Mociorniță, *lucr. cit.*, p. 92.

⁴⁾ *Ibid.* și Gaster, p. 1139.

drept simbolul lui Isus și capra, al diavolului care încearcă omeneirea cum a îndrăznit să-l încerce pe Christos. Chiar grifonii ce susțin inscripția de peste ușa de intrare a bisericii Colțea, deși motive bine cunoscute din antichitate, au fost introduși împreună cu alte animale fantastice în *Fisiologul* medieval ¹⁾. La Colțea are precădere menirea decorativă a motivelor, trupul unora din animale terminându-se în volute și amestecându-se cu mascaroni.

Ca să încheiem cu subiectele inspirate din această scriere populară, ne vom ocupa și de balustrada foișorului lui Dionisie Bălăcescu dela stăreția Mănăstirii Horez, care datează din anul 1753. În două cercuri legate între ele prin coroane și frunze stilizate, se repetă motivul ajurat al leului în picioare, întâmpinând ceea ce la prima vedere ar părea un cal, ridicat de asemeni în două picioare. De ce s'a oprit alegerea sculptorului tocmai asupra acestui animal, întâlnit foarte rar în decorațiunile timpului, atunci când acest meșter nu dă alte probe de originalitate? Deslegarea întrebării ne-o dă tot *Fisiologul* făcându-ne să vedem, laolaltă cu pietrarul și probabil cu toți călugării din vremea aceea, în loc de cal, onagrul, măgarul sălbatec, simbol al înfrânării monastice. Comentariul, zis « erminie », spune: « Dacă patriarhii caută seminție, apostolii nu râvnesc decât sămânță cerească, precum stă scris în Isaia 54, I ». În manuscrisul ilustrat dela Smirna, sub miniatura înfățișând onagrul ridicat în două picioare, este reprezentat sfântul apostol Petru dinaintea unor ascultători, semănând adică învățătura lui Christos ²⁾.

Este interesant de notat că aceste motive animale apar în sculptură, la noi, înaintea primelor traduceri în limbă română ale *Fisiologului* cunoscute până astăzi.

S'ar zice că reprezentările enumerate ³⁾ aparțin sferei de cultură a Cantacuzinilor dintru început, și faptul s'ar lămuri într'o oarecare măsură, amintindu-ne că Damaschin Studitul închinase străbunului Mihail Cantacuzino, prototipul grecesc care se află la

¹⁾ Strzygowsky, *lucr. cit.*, p. 102.

²⁾ *Ibid.*, p. 21 și Sauer, *lucr. cit.*, p. 430.

³⁾ A se vedea N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, vol. III, fig. 45, 51, 54 și 513; vol. IV, fig. 453, 557, 845, 843, 847—848, 961.

baza versiunilor românești, Fisiologul alcătuit de dânsul la 1570 ¹⁾). Chiar Stroe Leurdeanu care a restaurat, împodobind-o din belșug, Mănăstirea din Vieroș, zidind totodată și biserica din Golești, avea legături cu neamul Cantacuzinilor, deoarece înainte de-a izbucni dușmănia de moarte între dânsul și stolnicul Constantin, Șerban Cantacuzino, fratele spătarului Mihai, ctitorul dela Colțea, îi fusese ginere. Faptul că această familie adusese meșteri venețieni, dalmatini sau constantinopolitani, are negreșit mare importanță în ce privește stilul sculptorilor, dar una mai mică, credem, cu privire la alegerea motivelor, unde ctitorii și biserica aveau neapărat ceva de zis. De altfel, nu ar fi fost ușor să se mpună subiecte care, aici în țară erau noi, căci nu trebuie uitat că biserica ortodoxă a rezistat ornamentației figurale cu îndârjire, dacă mentalitatea poporului nu era mai dinainte pregătită pentru primirea lor, și aceasta nu se putea datora decât circulației legendelor cu înțeles teologic adunate în Fisiolog. E momentul când și Dimitrie Cantemir își publică «Istoria ieroglifică» în care se vorbește de «Impărăția leului» și de «Stăpânirea vulturului», folosindu-se de animalele cunoscute prin Fisiolog, Darovanie și Isopie, înrăurit de precedentul alegoriei teologice pentru a scrie o alegorie istorică.

Manuscrisele mai sus pomenite, împreună cu alte scrieri populare circulând în mediul preoțesc, alături și de Erminia zugravilor, înrăureau, fie prin simplă descriere, fie prin motive înmânate de-a-gata, pe meșteri la alegerea subiectelor pentru ornamentarea bisericilor, de aceasta nu încape îndoială. Că acest lucru se petrecea în timpuri mai apropiate de noi, întocmai ca în altele mai depărtate, ne-o dovedește faptul că, dacă, în veacul al XII-lea, manuscrisul ilustrat al Fisiologului are drept anexă, pe lângă fragmente din Topografia lui Cosma Indicopleustes, și o serie de miniaturi reprezentând în felurite chipuri icoana Maicii Domnului, chivotul lui Noe, etc., alcătuint astfel cel dintâi exemplar al modelelor care vor folosi drept «Erminie de pictură, apoi la noi în țară, întâlnim în Erminia din 1729 (B. A. R. 4602), pe aceeași filă cu reprezentarea nunții din Cana sau a Sfântului Dimitrie, animale aflate și în Fisiolog: cerbul, barza cu șarpele în

---

¹⁾ N. Cartoian, *Cărțile pop. în lit. rom.*, p. 191.

cioc, iepurele (acesta introdus mai târziu), leul, păunul, lupul și vasiliscul, sub forme tradiționale copiate după ilustrații mai vechi, în care observarea naturii nu joacă niciun rol.

Ar fi interesant de cercetat dacă nu pot fi aflate și alte reprezentări sculpturale ale motivelor inspirate din Fisiolog (în această categorie ar putea intra și discurile de ceramică de pe bisericile lui Ștefan cel Mare de care ne-am ocupat în altă parte ¹⁾), căci în zugrăveli le întâlnim până târziu, dela pridvorul Mănăstirii Sucevița, la biserica Mănăstirii Valea, la Călinești, la Titești ²⁾), la Zăvoeni, Dozești, Capul-Dealului de lângă Drăgășani, unde este reprezentat cocorul, alături de fabula lui Esop cu bătrânul și moartea, căci « așa și tu omule, dacă auzi glasul bisericii deșteaptă-te din somnul morții și te trezește, că biserica este strajă ca să scapi de săgeata vrăjmașului cea aprinsă; că toaca îți easte strajă, ca și cocorul, că te păzește din somnul morții » ³⁾).

Pildele arătate mai sus ne îngăduesc să tragem concluzia că mai toți contemporanii străbunilor noștri, cititori, meșteri și credincioși, desprindeau fără sforțare înțelesul simbolic ce se cuprindea în reprezentările care avea o dublă misiune, aceea de a împodobi și aceea de a fi un îndemn spre viața spirituală.

MARIA GOLESCU

¹⁾ *Artă și tehnică grafică*, caetul 6, p. 50.

²⁾ V. Brătulescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 67, p. 17; fasc. 75, p. 40; fasc. 76, p. 91; fasc. 79, p. 43.

³⁾ N. Cartoian, *lucr. cit.*, p. 189.

FAPTUL INDIVIDUALITĂȚII

O expunere științifică presupune o formulare exactă și neutră în care precizia termenilor să se îmbine cu rigoarea analizei, în care desfășurarea gândirii să îmbrace forma unei ordonanțe încheiate. O astfel de expunere exclude deopotrivă diluarea și diversiunea vulgarizării, adevărată scoborîre din altitudinea dela care omul de știință privește lucrurile, ca și fiorul emotiv în fața faptelor pe care le analizează. Măsurat, geometric, impersonal, omul de știință își dezvoltă expunerea cu aceeași limezime și concentrare cu care mai înainte se aplecase asupra obiectului de studiu, spre a-i afla taina structurii.

Format la o atare disciplină, am urmărit în măsura putinței comandamentele acestui spirit și al acestei metode. Poate că am introdus în operele de pură imaginație ceva din rigoarea acestei formule de gând, de care nu ne puteam desbrăca cu desăvârșire. Dar acum, în pragul unui studiu consacrat problemei individualității, înțelegem că metoda aceasta de expunere este neîndestulătoare și ineficientă pentru a comunica cititorului care nu a avut o corespondență directă cu studiul fenomenelor vieții, adevăratul sens al faptelor pe care vrem să le desvăluim.

Ne aflăm aici în fața unuia din faptele cele mai bogate în tâlcuri din câte ne poate oferi studiul naturii, nu numai sub raportul semnificației științifice, faptul individualității fiind fundamental pentru studiul vieții, dar și sub latura sa pur contemplativă. Scriind aceasta nu uităm nimic din varietatea de aspecte pe care le poate prezenta înțelegerii universul și formele vieții, începând cu spectacolele cufundate în neant și întrevăzute prin telescop și sfârșind cu irizările aripilor de fluturi și insecte sau cu varietatea nesfârșită de forme ale faunei marine. Toate aceste spectacole ce se

prezintă ochiului direct sunt totuși mai puțin impresionante decât faptul abstract și adresându-se exclusiv inteligenței al individualității biologice. De aceea credem că acest fapt nu poate fi cuprins printr'o enunțare pur teoretică.

Se poate înțelege, în urma unei atari expuneri, semnificația faptului, conținutul lui, după cum un cercetător ajunge să adâncească prin studiu metodic diferitele aspecte ale problemei, fără să-i pătrundă adâncimea și frumusețea. Vom amâna deci considerațiile teoretice și vom căuta să prezentăm intuitiv, prin exemple și menținere în concret, semnificația individualității biologice: este introducerea cea mai eficace la un studiu care năzuește să cuprindă individualitatea umană în structura ei intimă.

* * *

1. Sunt cazuri, după cum remarcă pătrunzător A. Burlaud într'un studiu recent, când nu lucrurile simple explică pe cele complexe, ci invers. De aceea pentru ilustrarea echilibrului funcțional al individualității nu vom alege cazul elementar al organismului unicelular, ci vom lua ca punct de plecare organismul diferențiat al omului.

Caracterul dominant al structurii individualității este subsu-marea riguroasă a funcțiunilor disparate unității superioare a organismului, coordonarea tuturor fenomenelor vieții într'un mănunchi unitar, explicând aspectul de « unitate în varietate și diversitate » al individului biologic. Putem spune, în general, că individualitatea umană reprezintă un tot circumscris, în care părțile sunt solidare între ele, în care funcțiunile se îmbină unele cu altele în sinergii armonioase, și unde totul, forme, organe, funcțiuni, se află într'o dependență strânsă, așa încât o modificare fiziologică a unui sistem sau aparat aduce după sine o adaptare corelativă a tuturor celorlalte părți a organismului, până la obținerea unui nou echilibru.

Organismul uman e compus din celule foarte diferențiate grupate în organe, având structuri deosebite unele de altele. Fiecare din aceste celule, considerate în unitatea lor, și fiecare din aceste organe au o activitate și un chimism propriu, o anumită cadență și o formulă proprie de viață. Aceste nenumărate ritmuri vitale disparate se îmbină printr'o stringență superioară într'o funcțiune

de ansamblu a întregului organism, celulele și organele își subordonează cadența și specificitatea de structură unei unități superioare, contribuind la activitatea unitară a organismului. În această activitate armonioasă, în care se contopesc și se integrează nenumăratele forme de activități elementare, individualitatea se prezintă ca un întreg, nu numai sub raport morfologic exterior, dar mai ales sub raportul structurii ei interne de viață. Specificul și disparitatea părților alcătuitoare ale organismului au dispărut, contopite fiind sub diriguirea unor forțe coordonatoare, unității centrale a totului.

Și totuși, o atare formulare generală nu poate istovi complexitatea faptelor care se întretes în organizarea individualității și nu poate da, nici măcar aproximativ, o imagine a unității structurale și funcționale a organismului. De aceea, vom începe prin a înfățișa câteva perspective și a da câteva exemple concrete; astfel, faptul individualității va ieși în relief cu putere.

Vom lua exemplul unui individ uman concret, viu, la un moment dat al existenței sale. În interiorul organismului său se desfășură o activitate funcțională neîncetată: în fiecare moment inima aduce din întregul organism sângele încărcat cu produsele activității celulare ce trebuiesc eliminate și-l răspândește din nou în țesuturi purificate, după trecerea lui în pulmoni; produsele alimentare odată ajunse în organism sunt supuse unei lungi serii de transformări chimice și apoi conduse prin sânge sau limfă la diferite țesuturi unde se săvârșește asimilarea lor; în fiecare moment au loc în adâncul celulelor alcătuitoare ale organismului procese complexe, fizice și chimice, transformări energetice; rodul acestui dinamism neîncetat se vedește prin activitatea fiziologică propriu zisă, prin înmulțirea celulelor și prin producerea de energie mecanică sau de alt fel; produsele acestei activități celulare a căror dăinuire în corp ar fi păgubitoare organismului sunt eliminate pe diferite căi, etc. Între aceste procese paralele, există o legătură intimă și permanentă. Sisteme de coordonare strânsă, asupra cărora vom stăruia mai jos, stabilesc între diferitele funcțiuni un echilibru atât de exact, încât el poate fi exprimat numeric sau apreciat cantitativ. La un moment dat al vieții, sângele prezintă o aceeași compoziție sanguină, adică un același număr de celule roșii și albe, o compoziție chimică și o concentrare moleculară

constante. Dacă se face numărătoarea celulelor sângelui se va găsi, cu mici diferențe, un același număr pe unitatea de câmp microscopic. Acest fapt este de o semnificație deosebită, căci în sângele uman există câteva miliarde de asemenea celule, care se primesc mereu. În fiecare secundă câteva milioane de celule sunt distruse și scoase din circulație în anumite organe, în care timp, corelativ, în alte organe se aruncă în circulație un număr aproape egal de celule noi. Imbinarea funcțională dintre aceste două categorii de organe, formatoare și destructive, este așa de exactă, încât cu toată această activitate paralelă de distrugere și reconstruire, numărul de elemente figurate ale sângelui rămâne neschimbat în cursul timpului. Există deci o regulare fiziologică automată între cele două ordine de procese, destructive și reconstructive, care explică menținerea valorilor pe care le putem constata în orice clipă prin analiză.

Acest echilibru n'are în el nimic rigid și, ca să spunem așa, mecanic. El nu rămâne veșnic același, ci prezintă o mare suplețe de adaptare la diferitele împrejurări fiziologice. Dacă individul, în loc să rămână în același loc, face o ascensiune în munți, numărul relativ al globulelor roșii pe suprafața de măsură se va schimba cu înălțimea, revenind la sfârșitul ascensiunii în spre valoarea inițială; o boală febrilă produce o schimbare vădită în numărul celulelor albe ale sângelui, modificare care dispare în momentul însănătoșirii. Aceste variații și schimbări de echilibru, urmărindu-se în funcție de condiții patologice sau climatice exterioare, măsoară supleța și adaptarea mecanismului menționat, care poate varia în cursul vieții în limite destul de largi.

Menținerea echilibrului sanguin nu se mărginește numai la aceste valori numerice; el poate fi pus în evidență și în compoziția chimică a sângelui care este, în general vorbind, constantă. Acest fapt, astfel enunțat, nu conține în sine nimic surprinzător. Dacă am avea însă prezent în minte faptul că sângele reprezintă vehiculul care conduce în organism o mare parte dintre substanțele chimice necesare vieții celulelor, condiție care tinde la fiecare moment să-i schimbe compoziția, fie prin aducerea de noi substanțe chimice obținute din alimentație, fie prin încărcarea lui cu diferite substanțe de excreție, și dacă am înțelege că, în ciuda acestor împrejurări, ce tind, toate, la o surpare a echilibrului, for-

mula chimică rămâne relativ egală cu ea însăși în decursul timpului, vom recunoaște precizia și stringența acestui mecanism regulator.

Va trebui, de sigur, să observăm și în acest loc că aceste valori și echilibre nu sunt rigide, ci susceptibile de variații comandate de împrejurări fiziologice și patologice, ceea ce mărește finețea și eficiența mecanismului de menținere a echilibrului organic.

Constanța proporțiilor cantitative pe care analiza le pune în evidență în sânge merge mai departe. Deși organismul primește prin alimentație cantități considerabile de substanțe noi, care, prin compoziția lor chimică, ar putea surpa echilibrul compoziției sanguine și deși, de altă parte, funcțiunea de eliminare a emonctoriilor se exercită în fiecare moment în proporții variabile, totuși concentrarea moleculară a sângelui arterial se menține în jurul acelorași valori, masa totală a sângelui nu variază, cantitatea de săruri și substanțe chimice, de o mare complexitate, rămâne cu mici variații constantă. Cercetarea experimentală în care animalele au fost supuse exclusiv unei alimentații acide (Hoffmann, Sakowski, Walter, etc.), nu a reușit să modifice reacția sângelui; pierderile de sânge, accidentale sau fiziologice (perioadele menstruale), cantitățile variabile de apă eliminate prin rinichi sau pulmoni nu modifică masa sanguină.

Mecanismele reglatoare menținând prin compensație constanța compoziției și echilibrul sanguin nu sunt suprimate în timpul maladiilor; în aceste cazuri, echilibrul fiziologic își schimbă colorile, dar modificările patologice restabilesc alte echilibre tot așa de complexe și de precise, așa încât examenul sângelui este revelator pentru starea funcțională a organelor care contribuie la menținerea echilibrului sanguin.

Regularizarea calorică a organismului prezintă același caracter de exactitudine. Regimul alimentar al individului se poate schimba, cheltuelile sau iradierile de căldură ale organismului pot varia de asemeni între valori foarte largi, după anotimp, climat, grad de uscăciune a atmosferei, schimbări brusce de loc; totuși, organismul va avea o temperatură sensibil aceeași, oscilând în jurul acelorași valori. Și în acest caz se poate pune în evidență caracterul suplu al regularizării echilibrului caloric: temperatura individului nu e constantă, ci prezintă variații diurne destul de largi. Tempe-

ratura e scăzută dimineața, crește după amiază, depășind cu câteva diviziuni 37° , pentru ca să scadă spre seară și în timpul nopții sub $36^{\circ},5$. Și în acest caz se pot observa adaptări imediate după condițiile vieții normale și fiziologice, prin variația curbei diurne a temperaturii și după condițiile patologice în care variațiile curbei înscriu oscilații de largă amplitudine.

Aceste exemple pot da o indicație vagă a complexității proceselor ce se petrec în organism și a interdependenței stricte între organe și funcțiuni, care constituie faptul individualității. În organism se încrucișează în fiecare clipă a devenirii serii nenumărate de procese variabile, menținute toate prin sisteme coordonate la valori relativ constante. Integrarea organelor unității totale a individualității menține deci automat o compoziție și un echilibru aproape constante în viața aceluia organism. Oricecâteori acest echilibru tinde să fie rupt, el este restabilit prin intervenția unui mecanism de regulație organică. Dacă, de pildă, o glandă endocrină secretă o cantitate mai mare de hormoni decât compoziția normală a hormonilor o prezintă în mod obișnuit, intervin imediat mecanisme, fie nervoase fie secretorii, a glandelor antagoniste, care readuc cantitatea secreției la valorile normale. (În ipoteza că ne referim la un organism în echilibru endocrin). Astfel, în fiecare moment, organismul își menține automat, prin jocul permanent al antagonismelor și regulațiunilor humorale, hormonale, și nervoase structura și echilibrul.

În fiecare secundă, nenumăratele procese vitale tind să imprime o nouă schimbare ritmului vital pe care, totuși, sistemele reglatoare îl readuc în spre valorile medii. Am putea deci spune că miracolul vieții nu consistă atât în complexitatea structurilor pe care le putem întrezări la microscop, cât în bogăția, multiplicitatea și precizia coordonărilor vitale. Menținerea acestui echilibru implică însă, de o parte, o valoare aproximativă a măsurătorilor, care nu pot avea în nici un caz valori fixe și invariabile, iar de alta un proces oscilatoriu în jurul acestor valori medii. În biologie precizările matematice nu au rigoarea rezultatelor obținute în domeniul fizic. Valoarea echilibrului organic este deci, în anumite limite de variație, aceeași, iar oscilațiile în jurul unei zone-limită sunt nu numai posibile dar și necesare, decurgând din însăși complexitatea proceselor vitale.

În fiecare clipă, adâncul organismului este eoul unei tălăzuiri de o complexitate nesfârșită, în fiecare moment echilibrul funcțional tinde să se surpe, dar pe aceeași măsură mecanismele compensatoare intervin pentru a reduce către stările anterioare aceste modificări trecătoare. Rezultă o menținere a structurii și funcțiilor care vădesc unitatea și integritatea superioară a organismului. Procese fizice, chimice și fiziologice, astfel despărțite artificial de analiza noastră, se desfășură paralel pe planuri multiple, contribuind la menținerea unității centrale a individului. Dela procesele coloidale și electrice ale materiei vii, până la activitatea de ansamblu a organismului, se vădește aceeași sinergie care explică unitatea și coerența individualității.

Unitatea și coeziunea funcțională a organismului e deci în primul rând rezultatul acestor corespondențe nenumărate de mecanisme reglatoare care mențin în evoluția vieții un echilibru dinamic. Funcțiunile celulelor și țesuturilor se îmbină cu toată diversitatea lor în armonii de funcțiuni din ce în ce mai largi. O celulă, de pildă, nu alcătuiește substratul organic al unei singure funcțiuni, ci reprezintă sediul unor funcțiuni foarte diferite între ele, care coexistă și se desfășură paralel. Celula hepatică are patru-sprezece funcțiuni diferite; glandele cu secreție externă au și o secreție internă. Între toate aceste funcțiuni disparate, prin intermediul sistemului nervos sau prin mijlocirea plasmei, care scaldă celulele organismului, alcătuind un adevărat mediu intern, se stabilesc legături strânse, sinergii sau inhibiții. Organismul apare deci biologului ca un întreg, nu numai sub raportul morfologic, peîn legătura materială a părților și prin dependența lor, explicată prin legi mecanice, dar mai ales prin conlucrările funcționale ale activităților sale biologice.

« Viața se manifestă mai ales sub aspectul unui sistem de echilibre funcționale; sistem excesiv de complicat . . . în care echilibrele îmbinate unele în altele, sub o strânsă dependență reciprocă, nu se manifestă decât cu colaborarea unui număr imens de factori . . . » ¹⁾.

Această unitate funcțională este în veșnică transformare. Viața

---

¹⁾ P. Abrami, *Les troubles fonctionnels en pathologie. La Presse Médicale*, 23 Dec. 1936, pag. 2084.

e devenire. Fiecare moment al evoluției îi corespunde o altă formulă a echilibrului vital. În devenirea neîncetată a vieții, adaptarea funcțiunilor unele la altele și armonizarea lor îngăduie dăinuirea organismului și parcurgerea etapelor importante ale vieții. Istoria vieții individului presupune o neîncetată metamorfoză dela stadiile embrionare până la moarte. În toată această evoluție, schimbarea formelor, mai evidentă în fazele gestației, mai puțin vădită în anii maturității, este condiționată de echilibrele funcționale ale vieții organice. Unitatea individualității nu consistă numai în menținerea echilibrului vital în jurul unor formule statornice, ci în devenirea formelor și funcțiunilor în decursul vieții. Există alături de solidaritatea funcțională a prezentului, o continuitate a organismului în timp, care leagă trecutul cu prezentul, explicând transformările organismului. Adaptările și mecanismele regulate lăuntrice sunt comandate în aceeași vreme de o necesitate ce depășește momentul prezent, întegrându-se liniei de evoluție a organismului. Dacă funcțiunile se integrează unele altora pentru a contribui la echilibrul întregului în actualitate, ele apar ca produsul unei determinism care este condus de sensul evoluției trecute. Nici una din fazele funcționale ale trecutului nu este pierdută pentru organism; toate contribuie la activitatea actuală, pregătind formele viitoare ale evoluției. Unitatea individualității se manifestă deci prin integrarea funcțiunilor în devenirea structurii organice.

Organismul nu are însă o viață izolată. El nu este un sistem închis de funcțiuni, care își este suficient sie-și, și care nu are nici o comunicare cu exteriorul. Adaptarea internă a funcțiunilor unele la altele este întregită cu o adaptare a întregului organism la condițiile exterioare ale mediului. Nu trebuie să privim însă această corelație în sensul ei strict, ci în semnificația ei cea mai largă. Prin relația cu exteriorul, nu trebuie să înțelegem numai raporturile directe, la care omul sau animalul răspunde prin atitudini, reflexe și adaptări de totalitate a organismului, activității la care participă organele de simțuri, sistemul nervos și muscular. Va trebui să situăm individul în mediul cosmic, reprezentat prin totalitatea condițiilor lui climatice și geologice. Atunci vom recunoaște că, paralel cu activitatea conștientă sau reflexă de adaptare a organismului la împrejurările exterioare, mai există o adaptare spontană, automată, de mare finețe și precizie, la nesfârșitele variații

și condiții ale mediului: temperatură, grad de umiditate al atmosferei, presiune a aerului, etc. Intre echilibrul organismului menținut prin mecanismele compensatorii ale activității lui funcționale și condițiile exterioare veșnic schimbătoare se menține prin același joc de regulație automată un raport stabil. Organismul culege, prin organele de simțuri și prin sensibilitatea lui generală, date asupra condițiilor exterioare de viață, cărora funcțiunile interioare se adaptează cu suplețe. Integrarea și sistematizarea funcțiunilor, adaptarea lor strictă, nu se mărginește numai la interiorul organismului, care nu e un cerc închis, ci se săvârșește în armonie cu împrejurările externe.

* * *

Biologia contemporană va stăruii îndelung asupra « integrării » funcțiunilor, explicând unitatea individualității. În volumul IV al noii *Enciclopedii franceze*, consacrat studiului vieții, diferiți colaboratori, și în deosebi André Mayer, au cercetat amănunțit mecanismele de corelație și sinergie dintre activitățile organismului. Se pot desluși în istoria biologiei trei momente corespunzând precizării celor trei mari mecanisme de integrare a funcțiunilor unității sintetice a individualității: momentul în care Claude Bernard a stabilit importanța mecanismului humoral în menținerea unității individualității prin existența mediului interior în care se află cufundate celulele întregului organism, momentul în care Brown-Séguard a arătat semnificația mecanismului hormonal și, în sfârșit, vădirea rolului jucat de sistemul nervos în această integrare, care revine lui Sherrington. Conexiuni vasculare, circulații de humori, înrâuriri la distanță prin mijlocirea secrețiilor glandulare și regularizări prin acțiunea diriguitoare a sistemului nervos, explică modalitățile prin care se unifică și armonizează activitatea dispartă a diferitelor celule și țesuturi. Sistemul nervos va alcătui un adevărat centru regulator și unificator al organismului; culegând în același timp indicii din felul funcțiunilor lăuntrice ale organismului (« receptori proprioceptivi ») și a împrejurărilor exterioare (« receptori exteroceptivi ») sistemul nervos va asigura coordonarea și sinteza vieții celulelor, unificarea funcțiunilor în convergența superioară a individualității.

Alături de coordonarea prin inhibiții și incitații nervoase trebuie să menționăm, în această păstrare a echilibrului organic, rolul

hotărîtor jucat de glandele cu secreție internă prin mijlocirea hormonilor pe care le aruncă în circulație. Nenumăratele schimburi chimice petrecându-se în adâncul organismului, în care diferitele substanțe, calciu, fosfor, proteine, grăsimi, glucoză etc., intră în îmbinări complexe menținându-se totuși în compoziția humorilor la valori relativ constante, sunt comandate de acțiunea regulatoare a anumitor glande endocrine; circulația apei în organism, ca și schimburile celulare se găsesc de asemenea sub dependența funcțională a glandelor cu secreție internă; dela vivacitatea reacțiilor și energia organismului, care sunt determinate de asemenea de un complex glandular, la funcțiile specializate, cum ar fi de pildă activitatea genezică, și urcând scara complexității de funcțiune organică până la procesele generale de creștere a organismului sau a calităților de inteligență și viață spirituală, întreaga individualitate, cu varietatea ei de funcțiuni interne, de calități morfologice și de comportare exterioară, se află sub dependența activității acestor glande. Se poate bănuși în aceste condițiuni, îmbinarea lor funcțională, raporturile lor de inhibiție sau excitație mutuală, din care rezultă funcționarea armonioasă a organelor și constanța structurală a organismului. Între aceste glande se stabilesc prin același principiu al interdependenței care comandă organizarea individualității, corelații extrem de complexe, uneori frenatorii, alteori excitatorii, contribuind la menținerea între limite a echilibrului interior.

Se poate întrezări acum gradul complexității funcțiunilor care se încrucișează în activitatea lăuntrică a organismului, împletirea, interferențele nesfârșite, corespondențele de planuri, subordonările și integrările succesive de activități care conduc, toate, la sinteza individualității biologice. Aceasta din urmă este un tot indivizibil, indisociabil în părți, dat dela început ca atare. Ceea ce analiza cercetează separat, se află în realitate integrat într'un tot funcțional din care nu poate fi desprinsă. Individualitatea presupune o participare a fiecărei părți la tot, a fiecărei funcțiuni la faptul întregului a cărei expresie este. Organismul e un fapt integrat și indisociabil. Fiecare activitate, fiecare comportare, fiecare manifestare, oricât de neînsemnată în aparență, este în realitate un rezultat al acestui tot, pe care îl exprimă. Nimic aberant în acest sistem unificat. O secreție, un gest, o atitudine, un produs

biologic sunt expresii ale acestui întreg, considerat în evoluția lui în timp.

« Intr'adevăr, scria cu decenii în urmă Claude Bernard, când vrem să dăm unei proprietăți fiziologice valoarea și semnificația sa adevărată, trebuie să o raportăm totdeauna la întregul (organismului) și să nu tragem concluzii definitive decât în legătură cu efectele sale în acest întreg » ¹⁾, precizând mai departe că ... « părțile alcătuitoare ale organismului sunt fiziologic inseparabile unele de altele, toate contribuind la un rezultat vital comun ».

Unitatea individualității este deci rezultatul unei duble integrări de funcțiuni: în actualitate, prin adaptarea funcțiunilor unele la altele și prin formarea unui echilibru vital, și în evoluție, prin concentrare în timp a tuturor echilibrelor funcționale trecute, a tuturor experiențelor de viață odată parcurse. Avem deci o integrare în adâncime, în structura intimă a individualității, și o integrare evolutivă, în care după fericita expresie a d-rului H. Codet ființa vie « se moștenește pe ea însăși ».

* * *

2. Individualitatea biologică astfel integrată reprezintă un fapt unic și specific. Ea nu apare decât o singură dată în istoria vieții, expresie a unei realități singulare; ea nu-și poate găsi niciodată un exemplar identic, iar odată dispărută, nu mai reappare. Cu cât ne referim la organisme mai diferențiate pe scara evoluției, cu atât acest fapt devine mai vădit. Particularitățile individuale de structură și funcțiune se accentuează. Unicitatea funcțională și structurală a individualității nu au însă un caracter absolut: fiind expresii ale unui curent general de viață, integrându-se în cicluri vitale și în forme biologice mai cuprinzătoare, individualitățile vor prezenta, dincolo de specificitatea lor, caractere comune cu formele vitale în general sau cu indivizii aceleiași spețe în deosebi. Funcțiunile vitale vor fi aceleași la toate organismele, după cum formele și manifestările de viață vor lega pe indivizii acelorași spețe într'o strânsă comunitate biologică. Remarca lui R. Müller-Freienfels este evocatoare: « Nu există pe lume doi oameni cu desăvârșire asemănători, dar nu există în schimb nimic mai asemănător

¹⁾ Claude Bernard, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, Paris. Delagrave, Troisième Ed., 1912, pp. 140 și 141.

pe lume unui om ca un alt om »¹⁾). Poziția individualității este definită prin această îmbinare de fapte, comportând o suprapunere de caractere comune speței și de elemente profund individuale.

Individul apărut ca o expresie a unor condiții de viață particulare își accentuează în decursul vieții specificul, singularizându-se progresiv. Prin însăși dănuirea ei, viața se diversifică, își adaogă nuanțe și particularități de structură. Cu cât ne depărtăm de organismele inferioare aparent identice și trecând peste formele de viață în care principiul individualizării apare uneori șovăielnic, pentru a ajunge la organismele diferențiate, cu atât se afirmă unicitatea individualității.

Trecutul ereditar alcătuește primul izvor al acestei diferențieri. Prin faptul eredității, individul primește rezultatul încrucișării unor individualități având caractere particulare, dobândind inițial caractere și tendințe proprii, pe care le nuanțează, particularizându-le și mai mult în cursul vieții lui individuale. Prin însuși faptul dănuirii, viața individului se schimbă. Considerat în două momente succesive ale vieții sale, individul se prezintă cu modificări de conținut, determinate de însăși funcțiunea vieții. O boală determină formarea unor produse biologice humorale, explicând imunitatea ulterioară a individului, rezistența sa progresivă la boală și în sfârșit vindecarea lui, după cum evoluția naturală a organismului către declinul bătrâneții și moarte, va înscrie o nouă serie de modificări pe formula vieții lui proprii.

Aceste condiții particulare creează fiecărei individualități caractere interioare unice. Fiecare organism își are o istorie a sa, atât ereditară cât și individuală; fiecare organism își are o formulă proprie de structură și devenire, un « profil biologic » specific. Organismele sunt adânc diferențiate între ele, atât prin forma lor, cât și prin aptitudinile lor funcționale. Dacă legile care diriguiesc activitatea organică sunt aceleași la întreaga animalitate, fiecare organism prezintă particularități de comportare și un ritm specific de viață. Cunoașterea legilor biologice ne îngăduie o cuprindere în liniile lor mari a mecanismelor vieții, fără a putea da orientări

---

¹⁾ R. Müller-Freinfels, *Die Philosophie der Individualität*, Leipzig. Felix Meiner-Verlag, 1923, pag. 69.

și răspunsuri precise asupra formulei de viață a unei individualități date.

Științele medicale au recunoscut acest lucru în momentul când au accentuat importanța rolului jucat de « terenul » organismelor în ecloziunea bolilor. De ce din mai mulți indivizi care au fost egal expuși unei contagiuni numai un singur individ se îmbolnăvește? Cum se explică gradul de gravitate variabil al maladiei odată declarată la bolnavi diferiți? Este îndestulătoare explicația diferenței de virulență a germeului determinant al maladiei sau va trebui să recunoaștem corelativ importanța unui « teren » individual variabil, fie printr'o receptivitate individuală particulară, fie printr'o imunitate relativă față de germeul infecțios?

După epoca de entuziasm pentru descoperirile pasteuriene, medicina se orientează din nou către teoria humorală pe care o apăraseră medicii dinaintea erei pasteuriene, formulând un « nou humorism », adaptat observațiilor moderne și scoțând în evidență importanța aceluia mediu interior, a plasmei care scaldă celulele întregului organism și în compoziția căreia se aconcentrează produsele vitale ale activității întregului corp, exprimându-l. Postulând deci un nou humorism, medicina modernă recunoaște importanța constituției individuale, a specificității individualității umane: « Nu există probabil două persoane al căror sânge să fie cu desăvârșire identic », observă Jules Bordet care postulează în același timp adevărul că fiecare individ are o « personalitate chimică » particulară. Produsele biologice de imunitate, rezultate din contagiunile variate pe care individul le-a putut suferi în cursul existenței diferențiază și mai mult compoziția și structura corpului, accentuându-i diferențierea de celelalte organisme.

Această constituție somatică nu trebuie să fie considerată nici ca având o realitate fixă, refractară schimbării, și nici ca un rezultat exclusiv al unei transmisiuni ereditare, așa cum ar încheia autorii care continuă în spirit prea credincios principiile mendeliene. Constituția individului uman este de sigur rezultatul unei eredități determinate, dar înmănunchierea de elemente ereditare nu are un caracter invariabil, ea fiind susceptibilă de modificări în cursul vieții individului, prin caractere noi, dobândite. Fondul ereditar nu e deci o determinantă exclusivă, condiționând în mod fatal, permanent și neschimbat indicele biologic al individului; con-

dițiile particulare de viață ale organismului, reprezentate prin trecutul lui patologic sau influența mediului, modifică uneori până la schimbare totală indicele biologic primordial, moștenit. A reduce prin urmare viața individualității la o precizare a factorilor ereditari sau a defini prin examinarea ei la un moment dat a evoluției, nu înseamnă a o cuprinde în totalitate. Fiind în permanentă devenire, individualitatea trebuie urmărită în evoluția ei. De sigur, trecutul determină prezentul și acesta conține viitorul, dar numai în măsura în care forțele dinamice ale constituției pot imprima anumite direcții condițiilor de viață pe care individul le poate traversa. Cunoașterea complexiunii unei individualități nu acordă deci un caracter de certitudine orientării și vieții ei ulterioare, ci numai o indicație și un element de pronostic, hotărâtor de sigur, dar limitat. Alături de factorul ereditar, va trebui să ținem seama în studiul individualității de condițiile mediului, de factorii « exogeni », ca și de istoria biologică particulară a individului pe care îl examinăm ¹⁾).

* * *

Ambianța socială și evoluția psihologică a individualității umane au prilejuit cu timpul o diferențiere a vieții sufletești, deci la o accentuare a unicității individului, conducând progresiv la formarea personalității ²⁾. Planului individualității biologice se adaugă un plan psihologic evoluat, păstrând aceleași caractere de specificitate și unicitate. Diferențele calitative dintre indivizi nu sapă însă limite definitive între grupuri și tipuri, menținând deci puncte de trecere între categorii înrudite ³⁾.

Individualitatea umană se diferențiază în același timp de totalitatea individualităților cu care prezintă totuși asemănări de structură și conformație. Dacă pe plan biologic individualitatea era legată de speță și de întregul formelor vitale prin identități de funcțiuni

¹⁾ A se vedea în legătură cu aceste considerații, studiul critic al D-rului Henri Ey, *La notion de constitution (essai critique). L'évolution psychiatrique*. Seconde série, Nr. 4, 1932, pp. 25—54.

²⁾ V. Mihail D. Ralea, *Formarea ideii de personalitate în Psihologie și viață*. Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », 1938, pp. 146—212.

³⁾ V. William Stern, *Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen*, Leipzig. I. A. Barth, 1921, pag. 168.

și asemănări de structură, individualitatea sufletească nu se singularizează prin noutatea sau originalitatea fenomenelor sale de viață. Observând această uniformitate relativă de fenomene, Dilthey afirma că diferența dintre individualități nu este calitativă, prin existența la anumiți indivizi de fapte de viață care ar fi absente la alții, ci prin diferențe cantitative și prin noi combinații și raporturi de fenomene lăuntrice, astfel diferențiate¹⁾. Există totuși diferențe calitative adânci între individualități, atât în sfera biologică, unde examenul biologic al humorilor pune în evidență atari diferențe de compoziție, cât și în zona sufletească, unde fenomenele sufletești, deși unitar configurate în linia lor mare, prezintă diferențe de tonalitate variabile după fiecare individ. Atât calitatea percepțiilor sensoriale, cât mai ales a vieții emotive, pentru a ne menține numai la aceste exemple, prezintă timbrul ireductibil al individualității. Fenomenele sufletești nu sunt uniforme, impersonale, ci poartă vibrarea proprie a vieții care le trăește. Orice fenomen sufletește este specific individual, profund diferențiat prin rezonanță și calitate după fiecare individ. E ceea ce R. Müller-Freienfels a numit « das Meine », adevărată « posesie spirituală a individualității »²⁾ diferită, de alminteri, de « meul » lui Blondel, care are o accepție posesiv-concretă. Ceea ce limbajul arată ca fiind uniform și fără variații de conținut, apare în realitatea directă a trăirii ca infinit de nuanțat, după caracterele generale ale fiecărei individualități.

Biologic și psihologic, individualitatea reprezintă deci un fapt unic, apărut la un moment dat a evoluției vieții, însumând în sine caractere particulare care o diferențiază adânc de totalitatea individualităților aparținând aceleiași spețe sau rase. Asemănările dintre indivizi sunt de suprafață. Doi gemeni uniovulari, având deci o ereditate identică și legați fiind prin mari asemănări structurale, prezintă totuși diferențieri fizice sau morale³⁾. Rezultat al încrucișerilor ereditare sau a influențelor variate ale mediului,

¹⁾ Wilhelm Dilthey, *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* în *Gesammelte Schriften*. V. Bd. Verlag von B. G. Teubner, Leipzig u. Berlin, 1924, pag. 229.

²⁾ R. Müller-Freienfels, *op. cit.*, pp. 23—25.

³⁾ V. Jean Friedel, *Personnalité biologique de l'homme*, Flammarion 1921. Ch. IV, pp. 66—74.

unicitatea individualității ne apare ca o expresie directă a devenirii vieții.

Individualitatea se va defini deci prin unicitate, caracter izvo-rît din structura intrinsecă a vieții. Unicitatea formelor vieții este un rezultat direct a unei evoluții naturale, a unei necesități lăuntrice. Evoluția imprimă acest caracter tuturor fenomenelor vitale, celor psihologice în deosebi. Specificitatea individualității, rezultat al devenirii vieții, își are deci rădăcini și substrate în particularitățile structurale ale individului:

« Simțul existenței eului ar fi spulberat, dacă nu i-ar fi fost asociat unicitatea și individualitatea (în text: *Einzigkeit, Einmaligkeit, Individualität*). Obiectul, empiricul sensibil este un fapt definit (*ein Dieses*), pentru că e fixat temporal și spațial .... În aceasta consistă individuația lui. Dimpotrivă, eul își poartă individuația în sine însuși, în a sa *essentia*. În acest mod *existentia* eului este de asemeni individuală. Pentru eu principiul individualizării stă în a sa *essentia*. Eul are privilegiul de a-și dobândi individualitatea fără ajutorul timpului și spațiului, numai prin structura lui proprie (*durch seine Ichheit*)¹⁾.

Această formulare nu este valabilă numai privitor la natura unicității eului; ea definește esența lăuntrică a specificității tuturor individualităților.

* * *

3. Individualitatea astfel definită prin coerență lăuntrică și unicitate nu are un caracter absolut. Raportată la formele biologice diferențiate principiul rămâne valabil; el își pierde însă strictețea dacă îl raportăm la organismele inferioare. Studiul vieții ne oferă numeroase exemple de plante și animale care pot reface organele amputate. Plantele înmulțindu-se prin butași sau animalele mutilate, refăcându-se prin regenerarea organelor, dovedesc că principiul coordonării fiziologice și a unității morfologice a individului nu au un caracter universal valabil. Noțiunea de individualitate, așa cum poate fi formulată din studiul vertebratelor superioare, nu mai are aplicare la planarii, sifonofore sau hidre. Viața în colonii a anumitor animale știrbește principiul unității, după

¹⁾ Iohannes Volkelt, *Das Problem der Individualität*. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München 1928, pp. 33—34.

cum reușita culturii de țesuturi *in vitro*, realizată de Harrison și Carrel, dovedește că atât unitatea de totalitate a individului, cât și dependența strictă a părților în structura organică nu au o valoare generală de aplicare. Se poate vedea, în aceste condiții, în principiul individualității o simplă noțiune antropomorfică, așa cum susțin câțiva autori, și o realitate biologică reprezentând un termen, o direcție de devenire, și un nu fapt universal valabil în domeniul biologic ¹⁾.

Individualitatea nu trebuie să fie considerată nici ca o realitate biologică rigidă, invariabilă, și nici ca un cerc închis fără corelații sau prelungiri în mediul exterior cosmic sau social. Nimic mai depărtat de exactitatea faptelor decât concepția monadică, ce condamnă pe individ propriei singurătăți, interzicându-i schimbul și circulația cu lumea înconjurătoare. Individul este dimpotrivă devenire ne nctată, schimbare. Menținându-și formula și specificul, individualitatea prezintă în timp o permanentă creștere; ea nu e nici țărnută, închistată în sine însăși, nici fixată definitiv într'un tipar de vieță pe care nu-l poate transcende. Cuprinderea individualității în spirit mecanic, geometric, rigid, al logicei raționale, $A = A$, conduce, după cum remarcă pătrunzător R. Müller-Freinfels, la o concepție falsă a realității ei. Fără a fi, de sigur, discontinuitate și arbitrar, viața individualității presupune o împlinire progresivă și o depășire permanentă a actualului. Biologia e domeniul relativului. A introduce în acest studiu vederi schematice și rigide, formule absolute și invariabile, înseamnă a indigui și sărăci plenitudinea devenirii vitale.

Individualitatea e devenire. Cuprinderea ei în actualitate nu adâncește decât una din nesfârșitele metamorfoze vitale pe care le îmbracă în cursul existenței. Marile etape ale vieții creează individului forme vitale adesea profund deosebite între ele. Variabilitatea individualității în timp și schimbările neconținute ale formulei vitale ale individualității introduc în noțiunea unității și fixității individului o întinsă relativitate.

---

¹⁾ Un examen amănunțit al problemei este prezentat de M. Caullery: *Les principaux aspects de l'individualité dans les organismes* în *L'individualité*, publicația Centrului internațional de sinteză. Paris, Alcan, 1933, pag. 1—33. Cf. discuția dela pag. 34—38 și expunerea lui G. Matisse, *Individu et société*, împreună cu discuția dela pp. 147—156.

Individul nu e un centru cosmic fără prelungiri în lumea biologică; reproducerea aduce o primă știrbire principiului unicității. Prin reproducere, individul transmite specificul lui în secole, pe care factori diferiți îl vor prelucra și împlini. Dacă individualitatea nu se regăsește identică în descendență, ea își află acolo o corespondență care atenuază singurătatea unicității proprii, limitând individualizarea ¹⁾.

La organismele unicelulare, înmulțirea prin diviziunea celulei reprezintă o negație a însuși principiului individualizării, individul disociindu-se progresiv în descendență; la organismele diferențiate, în care Weissmann a deosebit un substrat pur individual, pieritor, *soma*, și un factor de continuitate, *germen*, principiul unicității individuale este de asemeni limitat prin circulația de viață de-a-lungul descendenței a *germenului*, a eredității. Există deci în faptul reproducerii sexuale un principiu de continuitate care leagă pe indivizii aflați pe aceeași linie de descendență, în același timp printr'un elan vital care depășește pe individ, ca și printr'un substrat material, circulând între formele accidentale ale indivizilor și legându-i între ei. Unicitatea individului, izolarea lui, sunt deci atenuate prin această integrare a lui într'o linie de viață mai largă, ce-l îmbrățișează și-l depășește. Principiul individuației nu are în sine nimic absolut.

Alături de aceste fapte limitative a principiului individualizării, va trebui să menționăm participarea largă a individului la realitatea din jur, ceea ce anulează hotărîtor independența lui morfologică și fiziologică. Deosebim, în primul rând, corelația dintre individ și mediu, acesta din urmă considerent în accepția lui cea mai largă. Inconjurul imediat ca și influențele cosmice depărtate, condițiile atmosferice, datele climatice perceptibile, ca și înrâuririle multiple, încă neîndestulător cunoscute de știința actuală, înconjură individul și-i diriguește nesimțit curba evolutivă.

Individualitatea este în același timp în strânsă dependență cu restul indivizilor aparținând aceleiași spețe, și chiar a întregii sfere a formelor vitale, a «totalității biocosmice» (Rutkiewicz), nu numai în cazul vădit a vieții în colonii a anumitor animale,

---

¹⁾ Bohdan Rutkiewicz, *L'individualisation, l'évolution et le finalisme biologique*, Paris. Vrin. 1933, pag. 14.

dar și în exemplul vieții independente a organismelor superioare. Intre individ și restul lumii biologice se stabilesc nenumărate corelații vitale, care integrează individualitatea într'un complex supraordonat de care este dependentă în permanență. În afara cazurilor speciale de simbioză și parazitism, viața individului este strâns legată nu numai de a indivizilor aparținând aceleiași spețe, prin concurență vitală sau ajutor reciproc, dar și de a faunei sau a florei regiunii (hrană, construire de cuiburi, etc.). Individualitatea este deci departe de a fi un cerc închis, suficient sie-și.

Participarea individului la ambianța cosmică și biologică se întregește în cazul individului uman cu o participare tot așa de strânsă la viața socială. Problema a fost prea amănunțit desbătută de sociologi și psihologi pentru a fi obligați să stăruim asupra-i decât printr'o fugară notare de concluzii: omul e o ființă socială; conștiința e o funcțiune de adaptare la realitatea socială; individul uman schimbă valori cu mediul social la care participă intim și originar; formațiunea sa psihologică este în funcție de valorile pe care le primește pasiv încă din primii ani ai copilăriei; integrarea individului în viața socială e desăvârșită, diferențierile lui de masa socială, prin afirmarea coeficientului său de originalitate, fiind în genere redus. Individualitatea umană participă deci nu numai biologic dar și psihologic la o realitate supraindividuală, dela care primește valori.

Dar paralele cu această participare la o realitate transindividuală, indicând o tendință de autodepășire, individualitatea umană prezintă o integrare neîndestulătoare în unitatea proprie a structurii sale personale. Cu alte cuvinte, individul participă larg la o realitate supraindividuală, deși el însuși nu e integrat sufletește într'o formulă statornică, și deși prezentând în structura lui lăuntrică o unificare șovăielnică, flotantă. Problema individualității consistă tocmai în această îmbinare aparent paradoxală de date, conducându-ne la o concepție esențial relativistă a noțiunii de individ.

Intr'adevăr, psihologia ne arată că realitatea lăuntrică a vieții umane nu este unificată, că această unitate e mai mult un termen către care făptura noastră morală tinde, fără a o fi realizat pe de-

plin ¹⁾). Psihologia ne arată că individualitatea este mai mult « o aspirație către unitate și distincție » decât o « unitate veritabilă, înfăptuită ». Realitate flotantă, multiplă, adesea contradictorie, ființa noastră lăuntrică este departe de a prezenta o coerență de înfățișare și structură pe care ar putea-o presupune o înțelegere simplistă a lucrurilor. Unitatea individului e departe de a reprezenta o constatare de fapt și o realitate; ea e mai mult o tendință, un ideal, poate o valoare-limită, în accepția matematică a cuvântului, adică o stare către care individualitatea tinde mereu fără să o poată atinge vreodată. Schimbări în timp, opoziție și contradicții simultane, disocieri, solicitări contrarii, știrbesc unitatea vieții noastre lăuntrice ²⁾). Aceasta nu se prezintă ca o realitate unificată, ea tinde numai către unificare. În această privință, concluziile lui Pierre Janet întâlnesc pe acelea ale lui Richard Müller-Freinfels; acesta din urmă postulează iraționalitatea vieții și a eului, care năzuiesc totuși către unitate prin tendința « raționalizării » (v. *op. cit.*, 89 ș. u.). În aceste condițiuni, individualitatea umană, originară contradictorie și neîndestulător integrată, devenire irațională și multiplă, tinde către unificare și stabilitate.

Cuprindem deci în prezent datele oarecum contradictorii ale problemei individualității: deși unitatea și integrarea individualizării nu sunt desăvârșite, cu alte cuvinte, deși individualitatea nu e o realitate statornică și bine venită, totuși ea tinde în mod permanent să se autodepășească prin înserarea ei într'un complex de viață supraindividual: cosmic, biologic sau social. În acest mod, « fără a-și știrbi unicitatea ei de structură, ea nu este niciodată individualitate în mod deplin, fiind totuși mai mult decât o individualitate » (Müller-Freinfels).

Relativismul noțiunii de individualitate ca și caracterul ei antropomorfic se impun cercetătorului. Faptele nu îngăduie în nici un caz formulări absolute și de valoare universală. Nici integrarea individualității într'o unitate mecanică, fără fluctuații, nici indivizibilitatea individualității, nu au un caracter de definire

¹⁾ V. P. Janet, *L'individualité en psychologie* în *L'individualité*. Alcan, pag. 39 ș. u. A se vedea concluziile dela pag. 50 și discuțiile dela pag. 51 ș. u.

²⁾ R. Müller-Freinfels, *op. cit.* Ch. III, *Die Spaltungen der Individualität*, pp. 55—67.

generală a formelor vieții. Specificitatea individualității, la rândul ei, este mult atenuată pe plan biologic la animalele inferioare, după cum e discutabilă, psihologic vorbind, la indivizii populațiilor primitive puțin diferențiate și confundați în masa socială din care fac parte.

Corectivele pe care le aduc însă observațiile principiului individualizării nu ridică în nici un caz valoarea cardinală a acestui fapt, care rămâne fundamental, atât pentru biolog cât și pentru sociolog sau psiholog. Ii rămâne cercetătorului obligația de a avea îndestulătoare înțelegere a nuanțelor și un simț sigur al elativității, pentru a mânui cu prudență acest principiu.

* * *

4. Fiind o sinteză în permanentă formație, năzuind către unitate, deși nerealizând-o niciodată, depășind în același timp sfera limitată a individualității, pentru a participa la o existență supraindividuală, individul nu poate fi încadrat în formule, după cum nu poate fi exprimat în cifre sau curbe grafice. Acestea din urmă nu pot alcătui decât un material de măsurători destinat unei interpretări ulterioare, dar sunt lipsite, prin ele înșile, de orice valoare concludentă. Devenirea calitativă a vieții e refractară încorsetării în formule și definiții. Individualitatea umană nu poate fi cuprinsă, în esența ei intimă și contradictorie, cu ajutorul măsurătorilor. Lumea valorilor și viața lăuntrică depășesc determinismul organic și stringența coordonărilor funcționale pe care le poate postula un biologism care anulează sau ne cunoaște simțul relativității. A deduce cu ajutorul datelor somatice și a indicilor oferite de cifre și măsurători realitatea lăuntrică a unei individualități, după exemplul lui Cuvier care a refăcut un întreg animal după indiciul unui os, bazându-se pe legea corelației părților în întregul organic, dovedește un regretabil simplism de judecată. Corelația la care ne referim există, de sigur, dar nu în sens strict, în paralelisme imediate, statornicite, ci în sensuri largi de orientare generală.

Orice studiu consacrat individualității va trebui să fie subordonat condițiilor intime de structură a acestei realități, care o departe de a presupune unitatea absolută și corelație strictă între planurile ei de viață; un atare studiu va trebui să dovedească în primul rând relativism și simț de nuanțe.

ION BIBERI

CUNOAȘTERE ȘI MICROFIZICĂ

Urmărind elementele constitutive ale materiei și radiației, știința a ajuns la concluzia că materialul, din care e construit Universul, este electricitatea. Ea poate să ia formă corpusculară sau ondulatorie, amândouă formele fiind tot atât de reale fizicește. Se pune întrebarea: cum sunt organizate aceste materiale în lumea atomului, cum se comportă corpusculele, în special în sânul microcosmosului pe care-l populează? Mai întâi, trebuie să spunem, că nu se știe nimic de modul cum e distribuită electricitatea într'un electron. S'a făcut ipoteza că ar fi uniform distribuită pe o suprafață sferică, dar ea nu a putut fi verificată în nici un fel. Ceea ce se poate ști, mai sigur, este ordinul de mărime al electronului: raza electronului este de 50.000 de ori mai mică decât a atomului. Problema organizării atomului s'a ivit odată cu experiențele asupra razelor α ; acestea străbat atomii, dar sunt deviate: Rutherford a observat deviații până la 90° . Știm însă că particulele α transportă electricitate negativă. Prin urmare, pentru ca ele să fie deviate din drumul lor, când străbat domeniul atomului, trebuie să se găsească în acesta o sarcină pozitivă puternică, care, prin atracția pe care o exercită, să producă abaterea razelor. Astfel a ajuns Rutherford la ideea unui nucleu pozitiv, situat în centrul atomului: electronii ar fi repartizați împrejurul acestui sâmbure, în tot volumul atomului. Dar, pentru ca să nu cadă în nucleul care îi atrage, electronii trebuie să fie însuflețiți de o mișcare de revoluție. Atomul lui Rutherford se prezintă dar ca un sistem solar în miniatură, unde soarele este reprezentat de nucleul pozitiv; planetele sunt electronii care descriu orbite circulare. Reprezentarea aceasta a atomului nu era suficientă și vom spune pentru ce. Un electron în mișcare vibratorie, care în definitiv poate fi considerată ca o descărcare oscilantă, trebuie să

emită unde electromagnetice, adică trebuie să radieze. În felul acesta, el ar pierde energie și, prin urmare, viteza lui ar scădea cu timpul, iar electronii ar urma să se prăbușească în nucleu. Atomul lui Rutherford era un sistem instabil. Mai mult, căderea către nucleu ar avea de efect să mărească în timpul căderii viteza electronului, astfel că și frecvența undelor magnetice emise (razațiile luminoase) ar trebui să crească într'un chip continuu. Însă un examen spectroscopic ne dă totdeauna aceleași linii pentru același corp, fiecare linie corespunzând unei lungimi de undă bine determinate. Dificultățile acestea turburau tocmai știința, când a apărut teoria quantelor, emisă de fizicianul german Max Planck. Planck s'a convins că legile mecanicii clasice nu sunt aplicabile la domeniul microfizicii și că trebuiesc introduse ipoteze noi. Problema organizării atomului nu a căpătat o soluție satisfăcătoare decât în momentul când savantul danez Niels Bohr a avut ideea să aplice atomului teoria quantelor. Cum vedea Bohr atomul?

Mai întâi el presupunea, contrar mecanicii clasice, că electronul, descriind orbita lui circulară sau eliptică, nu emite radiații. Mai mult, el nu poate descrie decât anume orbite de raze determinate. Electronul emite energie, când, din diferite cauze, sare de pe o orbită pe alta și anume totdeauna radiația lui are aceeași lungime de undă. Cu aceasta, toate rezultatele experiențelor căpătau o explicație deplină. Să luăm atomul de hidrogen. Bohr îl imagina sub forma unui electron, care descrie o orbită eliptică în jurul protonului. Acordul cu experiența a fost realizat de Bohr, prin presupunerea pe care a făcut-o că anume «restricții quantice» nu îngăduesc electronului să parcurgă decât acele orbite ale căror diametre sunt proporționale cu pătratele numerelor întregi.

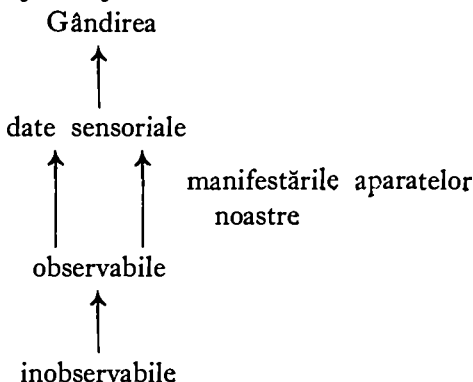
Marile orbite dela periferia atomului fiind mai apropiate, se putea considera că saltul electronului de pe o orbită pe alta e continuu; lucrul acesta nu se mai întâmplă însă cu orbitele mai mici, care fiind mai depărtate unele de altele, saltul electronului apare ca o discontinuitate. Ce conchidem din aceste considerații? Că pentru atomii mari, legile clasice ale mecanicii sunt valabile încă și dau rezultate în acord cu experiența; dar pentru atomii mici trebuie întrebuițată reprezentarea quantică. Aici a întrevăzut Bohr faimosul *principiu al corespondenței*, care face trecerea dela mecanica clasică la cea nouă. Universul atomic al lui Bohr nu dădea rezultate

bune decât pentru atomii cu un număr foarte mic de electroni. Concepția aceasta era deficitară când se referea la un număr de electroni mai mare. Dar cum concepția veche a mecanicii atomului reușea în toate cazurile atomilor mai voluminoși, cum concepția cuantică dădea rezultate exacte numai în anume cazuri de atomi mici, problema care în mod natural s'a pus a fost următoarea: nu se poate modifica și lărgi concepția veche, astfel ca ea, printr'o viziune mai vastă, să ne dea un acord experimental pentru toți atomii, pe baza unei singure idei? Iată problema pe care și-a pus-o Heisenberg. Bohr reprezentase atomul ca pe un edificiu mecanic, care însă deroga în anume momente de propria sa convenție: trecerea dela o orbită la alta nu avea nimic mecanic. Fizica a trebuit să renunțe la a imagina «realul» subatomic, mulțumindu-se cu imagini parțiale.

În locul imaginii întrevăzută de Bohr, Heisenberg a introdus un alt sistem de idei, analog cu acela care a făcut succesul teoriei relativității. El și-a spus că entitățile postulate de intelectul nostru, în fața experiențelor sensoriale, se clasează în două categorii: «observabile» și «inobservabile».

Observabilele impresionează direct simțurile sau aparatele noastre; pe când inobservabilele nu impresionează decât printr'un ocol, și anume prin intermediul observabilelor, simțurile și instrumentele de care ne servim.

Cu alte cuvinte, o observabilă este susceptibilă de o observație experimentală, de măsurători, iar o inobservabilă nu poate face obiectul decât al unui calcul abstract. Universul savantului poate să fie rezumat astfel, după James Jeans:

Evident că și observabilele se pretează la ipoteze, dar existența lor nu e îndoioasă; dimpotrivă, inobservabilele sunt esențial ipotetice, însăși natura lor este ipotetică. În teoria relativității care privea macrocosmosul, inobservabile erau timpul absolut, spațiul absolut și eterul. În lumea microfizică, electronul, protonul, atomul sunt inobservabilele. Consecvent cu această direcție de abstractizare, Heisenberg pleacă dela ideea de a substitui mărimilor fizice ce se consideră de obicei în teoria atomului, ca viteză, masă, sarcină, electrică, etc., tablouri de numere, sau cum se numesc *matrice*. Ce este o matrice?

Un tablou pătrat cu dublă intrare, unde numerele care figurează — elementele matricei — sunt asociate fiecare cu alte două. O matrice reprezintă un număr, un calcul neefectuat. Numerele din care se compune nu se referă la un atom, ci la o mulțime nenumărată de atomi, astfel că rezultatul pe care-l reprezintă nedă un clișeu compus din suprapunerea tuturor atomilor. Altfel spus, matricea reprezintă un «atom statistic». Există un calcul special al matricelor, astfel că ele se pot aduna, înmulți etc. făcând operațiile aceste fie între elementele lor, fie în general între tablourile lor. Fiecare matrice este considerată ca o ființă matematică unică. Iată două tablouri importante pe care Heisenberg își sprijine întreaga lui teorie atomică: o matrice, notată cu litera p , este un tablou statistic, reprezentând impulsul electronului: o altă matrice notată cu litera q reprezintă, în același mod, poziția electronului. În calculul matricelor se demonstrează însă că produsul a două matrice este tot o matrice, și încă mai mult, el nu este comutativ. Dacă considerăm produsul a două numere obișnuite. 4×7 de exemplu, rezultatul este același ca și pentru produsul 7×4 . În mecanica matricelor, lucrurile nu se petrec astfel: produsul $p \times q$ nu este egal cu $q \times p$, adică nu este comutativ. Heisenberg ajunge să stabilească relația fundamentală, că diferența următoare:

$$p \times q - q \times p$$

este constantă, în care intră și celebra constantă h a lui Planck, suverana fenomenelor microfizice. Această relație domină și organizează Universul atomului, așa precum Universul mare este dominat de legea lui Newton. Avantajul extraordinar al acestei formule este că ea înglobează și legile lui Galileu și Newton care

decurg din ele printr'o trecere la limită, adică pentru numere foarte mari.

În Universul mare, constanta h e neglijabilă, astfel că relația $p \times q - q \times p$, (care e egală cu h înmulțită cu încă un termen) poate fi considerată egală cu zero, adică:

$$p \times q - q \times p = 0$$

sau

$$p \times q = q \times p$$

Așa dar produsul $p \times q$ este comutativ în lumea numerelor obișnuite, în Universul lui Newton, așa cum trebuia. Ce ne ascunde însă relația lui Heisenberg? Intr'un colț al ei trebuie să se găsească natura intimă a structurii atomice, dar noi nu suntem capabili să o descifrăm. Se va putea vre-odată să se vadă înlăuntrul formulei, va putea să pătrundă intuiția acolo unde a pătruns numai abstracția? Iată ce e puțin probabil. « Faptul că $q \times p$ nu este același lucru ca și $p \times q$ în natura subatomică — scrie James Jeans — pune în îndoială posibilitatea de a reprezenta electronul sau protonul în spațiu și timp ».

* * *

În același timp cu Heisenberg, dar pe o cale separată, principele Louis de Broglie și profesorul Schrödinger urmăreau problema structurii materiei. Ei au pus bazele Mecanicii ondulatorii, și au ajuns într'adevăr să obțină o explicație a originilor spectrelor substanțelor chimice. Ceea ce este mai curios e faptul că la sfârșit — cum a arătat Schrödinger Born și Wiener — s'a văzut nu numai că cele două teorii dădeau aceleași rezultate conforme cu experiența, dar în fond ele erau identice. Diferența consta numai în aceea că lucrările lui de Broglie și ale lui Schrödinger îngăduiau o interpretare fizică a relației lui Heisenberg, adică ne dădeau o imagine a Universului atomic. Cum am văzut, Heisenberg, pentru a ajunge la concluziile lui, pornea oarecum dela concepția corpusculară, la care evident renunța pe urmă, fiindcă implica o formă prea precisă a electronului și protonului. Schrödinger, pe urmele lui Broglie, pleacă dela concepția ondulatorie. Înăuntrul edificiului atomic, electronii s'ar comporta ca fâșii de unde: undele ar forma

însăși realitatea electronilor. Undele acestea nu ar fi decât coeficienți de probabilitate. Electronul apare astfel ca un fenomen interferențial caracteristic. În general această interferență nu are loc și atunci spațiul atomic este umplut cu o ceață vibrândă de electricitate negativă. Electronul ar da impresia unui inel care se învârtește pe propriul lui plan. Iată dar o « vizualizare » a Universului atomic. Totuși interpretarea lui Schrödinger nu a putut rezista, fiindcă prin calcule s'a dovedit că pachetul de energie rezultat din interferență nu putea să se conserve un timp mai lung, cum arăta experiența.

Ecuatiile lui Schrödinger sunt verificate, nu însă și concepția lui, viziunea lui despre electron. De aceea s'a renunțat la această « vizualizare », rămânând ca formulele matematice să se aplice abstract fără să avem o imagină fizică a lor. Teoria lui Schrödinger ca și aceea a lui Heisenberg nu e o teorie fizică, ci e o teorie matematică, care reușește însă foarte bine. Ce se ascunde sub masca acestor abstracțiuni? Cunoaștem legile după care entitățile din Universul atomic ne comunică prezența lor, dar nu ne putem închipui în nici un fel aceste entități. « Legile fundamentale ale Naturii — scrie Dirac — nu se aplică direct la imaginea noastră clasică a Universului, ci tocmai la o realitate ascunsă mai profund, la un substrat despre care nu ne putem construi o imagine în timp și spațiu.

* * *

Iată cele două Universuri: Macrocosmosul și Microcosmosul. Primul e format din obiecte între care există relații, despre care știința a izbutit să ne dea o informație destul de mulțumitoare. Dincoace, în lumea atomică, cunoștința despre relații crește în precizie, dar pierde în adâncime. Cu alte cuvinte, legile Macrocosmosului sunt aproximative, dar ne dau o imagine suficient de precisă despre structura Universului: dimpotrivă, legile Universului mic sunt extraordinar de precise, dar nu ne mai dau nici o imagine despre edificiul atomic.

Știm, încă delă Poincaré, că teoriile științifice nu trebuie și nu pot să ne procure decât cunoștința unor raporturi. Când vor să reprezinte natura, ele utilizează ipoteze, simboluri pure, care nu sunt durabile. Acest adevăr se întărește în fizica atomică, unde

Universul e compus numai din relații între numere abstracte. Cum putem însă înțelege o realitate compusă sau țesută numai din relații, din raporturi numerice? Nu ajungem la ea decât pe cale intelectuală. Substratul profund microfizic este o pură *intelecție* care nu are nici o poartă deschisă instrumentelor noastre, dar se deschide minții. Se poate aminti aici cuvântul evanghelic: « La început era Logosul »; el a fost interpretat în felurite chipuri; la început a fost Verbul, adică acțiunea, au spus unii; la început a fost Fapta, a conchis Goethe; nu, la început a fost Logosul, așa cum spune textul, restabilește știința; *la început a fost Legea*.

Dar dacă fondul lucrurilor nu consistă decât în raporturi abstracte între numere, cum trebuie să ne apară Macrocosmosul? El nu este un alt Univers, ci înflorește pe marginea relațiilor, pe pânza aceasta unde obiectele și fenomenele apar ca rezultate, ca reziduuri, ca arderi ale relațiilor. Realitatea nu este aceasta vizibilă, ci aceea din fundul atomului, care guvernează cu ajutorul numărului lumea fenomenelor. Mai mult decât oricând se poate spune că Pitagora avea dreptate, numărul stăpânește lumea. Dar, ne credem datori să semnalăm cetitorului un lucru paradoxal; știința a căutat o explicație a fenomenelor fizice; ea a ajuns la niște formule matematice, care îmbrățișează totalitatea fenomenelor, adică le prezice cum trebuie; dar avem astfel o explicație?

Nicidecum. Această legalitate matematică pură ne impune rezultate, dar nu le luminează, ne orbește pentru a nu ne mai îngădui să vedem. Mi se pare că încercarea fizicei moderne se poate asemăna cu aceea a unui fricos, care, fiind singur într'o cameră, și-ar stinge lumina, pentru a nu mai fi bântuit de fantomele închipuirii lui. Este însă evident pentru toată lumea că acest procedeu nu a rezolvat nimic.

* * *

Să revenim la structura intimă a materiei. Experiențele au arătat lucruri foarte curioase, care de fapt au dus la o concepție mult mai profundă a fenomenelor fizice. Să facem așa numitele fotografii ale lui Wilson. Se aranjează astfel experiența ca razele materiale, de exemplu razele α , emise de elemente radioactive, să străbată o cameră care conține vapori saturați de apă. Aceste

raze produc — dacă posedă o energie suficientă — brazde rectilinii de vapori de apă condensată. Se poate astfel vedea că razele materiale sunt compuse din mici particule, animate de viteze mari, în jurul fiecărui corpuscul se condensează vapori de apă, astfel că el apare în fotografia lui Wilson, precum și traectoria pe care o urmează. Natura corpusculară a energiei este pusă în evidență. Dar dacă facem să treacă un fascicol de corpuscule materiale printr'o rețea, se produc exact fenomenele de interferență pe care le prezintă lumina obișnuită sau razele X. O fotografie a acestui fenomen — cum a obținut de exemplu Ponte — arată că razele materiale posedă o natură ondulatorie, adică sunt compuse din unde, fiindcă numai acestea pot da fenomenul de interferență. O mulțime de alte fenomene au întărit ideea că fondul materiei și radiației ar fi de natură ondulatorie. Iată-ne ajunși la un impas.

Elementele constitutive ale Universului sunt corpuscule sau unde? Răspunsul fizicii moderne sună paradoxal: *sunt când unde, când corpuscule*. Intr'adevăr, experiența arată că electronii se comportă în foarte multe cazuri ca niște corpuscule, dar nu s'a probat niciodată că posedă toate atributele corpusculilor.

La fel și în ceea ce privește undele. Cum spune Heisenberg, aceste două reprezentări nu au decât valoarea unor analogii, corecte în anume limite. Lumina și materia ar fi entități fizice simple, aparenta lor dualitate ar rezulta din insuficiența limbajului și intuiției noastre. Dar, în orice caz, cum nici materia și nici lumina nu pot fi și unde și corpuscule în același timp, ne întrebăm ce reprezentare ne dau aceste concepte despre structura microfizică a Universului? Să plecăm dela electron. Ceea ce putem cunoaște despre un corpuscul e doar poziția și viteza lui. Aceste cunoștințe se reduc la indicația că el este în interiorul atomului într'o oarecare poziție, mai mult sau mai puțin aproape de proton, și că are o anume mișcare. Evident această cunoștință este aproximativă și parțială, prin urmare: din cauza aceasta ea se poate reprezenta printr'un coeficient numeric care să arate posibilitatea ca electronul să fie în cutare punct sau nu. Să imaginăm atunci o ceață care ar umple atomul: dacă considerăm punctele din care e formată această ceață, ele nu reprezintă poziții egal de probabile pentru electron; unele sunt mai probabile, alte mai puțin probabile. Astfel fiecărui

punct al acestei ceți i se poate atașa un coeficient numeric, care reprezintă probabilitatea ca electronul să se găsească în acel punct. Să ne închipuim că ceața aceasta are densitatea variabilă și anume în fiecare punct să fie proporțională cu probabilitatea ca electronul să se afle în acel punct.

Să explicăm, în alte cuvinte presupunerea aceasta: electronul trebuie să se găsească în spațiul indicat atomului: prin urmare ceața reprezintă volumul unde electronul are posibilitatea să se ascundă. Dacă am cunoaște exact cândva poziția electronului, ceața s'ar reduce, s'ar strânge în jurul lui, pentru a se condensa într'o singură picătură pe poziția lui. Această picătură o putem identifica, odată cu Eddington, cu electronul. Așa dar, când ne închipuim că putem cunoaște precis poziția electronului, avem picătura; când renunțăm la principiu și socotim aproximativă cunoștința noastră, electronul se răspândește în ceață. Dacă ne oprim la o cunoștință aproximativă, ceea ce face fizica modernă, se vede că studiul electronului se reduce la studiul unei cețe a cărei densitate variază, care are deci o distribuție variabilă. Dar schimbările de densitate se propagă prin unde, cum se știe din toate experiențele obișnuite. Iată cum s'a ajuns la concepția *Mecanicii Ondulatorii*. Acesta și-a propus să studieze legile de propagare ale undelor în ceața de care vorbim, adică cum variază densitatea în fiecare punct, sau încă, probabilitatea în fiecare punct. Vom putea ști astfel, în fiecare moment, unde este ceața mai densă pentru a deduce că prezența electronului acolo e mai probabilă. Mecanica clasică urmărea mișcarea electronului ca un corpuscul; Mecanica ondulatorie urmărește același scop, însă pe principiul unei cunoașteri probabilistice, adică incomplete. Ceea ce este remarcabil, este că nu vechea mecanică reușește în domeniul electronului, ci tocmai această nouă mecanică ondulatorie, care privește electronul în mod incomplet. Vechea teorie a quantelor nu a reușit să dea o explicație a salturilor electronului dela o orbită la alta, pe când noua teorie a quantelor, bazată pe mecanica ondulatorie, a formulat un sistem de legi, care au avut un succes practic definitiv. Cum apare atunci structura de bază a Universului? Nu mai poate fi vorba nici de corpuscule și nici de unde. Substanța fundamentală este « ceața » de electricitate negativă, iar legile ei sunt legile de propagare ale undelor. Astfel se vede că reprezentarea corpu-

sculară sau ondulatorie depinde de gradul de precizie al cunoștinței noastre, și prin aceasta face să intervină un element subiectiv.

« Este o scenă — scrie Eddington — unde spiritele care joacă se materializează sau se anihilează, după cum ne fixăm atenția mai mult sau mai puțin asupra lor ».

Să examinăm rezultatele expuse, într'o privire de ansamblu. Știința a procedat în domeniul microfizic printr'o veritabilă dialectică hegeliană. Noțiunile cele mai contradictorii capătă o legătură sintetică se regăsesc la capetele unei aceleiași serii, cu un înțeles mai general. Iată de exemplu seria de unde care variază după frecvență și amplitudine; la un capăt se găsește condensat electronul, la celălalt, trecând printr'o serie intermediară de unde probabilități, neantul. Cei doi poli ai conținutului material sunt certitudinea, cunoașterea exactă (electronul) și incertitudinea absolută, adică vidul. Dela unul la altul ne conduce un nesfârșit lanț de unde. Cu alte cuvinte, realul se concretizează, se precipită într'o formă definită, sau într'o formă nedefinită, după cunoașterea pe care o avem despre el. Realitatea fizică nu mai e un ce dat cu care ne luptăm să-i aflăm secretul, ci este proecția propriei și subiectivei noastre cunoașteri. Nu există nimic în afară de cunoștința noastră, iar natura se mulează, se materializează, așa spune, după cât știm despre ea. Cunoștința noastră secretează natura și o creează într'un fel, în ceea ce privește organizația ei. Când am ajuns să privim fondul fizic al lucrurilor, instrumentele și experiența nu ne mai sunt de nici un folos înăuntrul lumii, numai putem scruta decât cu intelectul; dar nu în chipul cum făceau filosofii, ci înălțând gândirea pe aripele datelor experimentale, într'o sinteză superioară, obținem o viziune intelectuală mai adâncă a existenței fizice. Gândirea filosofică proceda de sus în jos: din câteva principii de bază, lua naștere Universul și existența concretă. Dimpotrivă, știința contemporană procedează de jos în sus; principiile și substanța realității sunt secreția cunoștinței pe care o avem la un moment dat despre Univers. Prin aceasta ele nu sunt definitive, ci esențialmente schimbătoare. Este adevărat că știința a ajuns la o unitate a structurii materiei și a radiației, dar cu ce preț? Trebuie ca electronul să se prăbușească într'o undă, să actualizeze

o contradicție, pentru ca natura esențial dualistă a lui să capete o unitate formală, adică matematică.

Undele și corpusculele, care sunt când adevărate când false după expresia lui Heisenberg, ne impun o gimnastică intelectuală greu de suportat. Ele ne provoacă să înlocuim o intuiție cu alta, să nu privim nici o imagine ca efectivă, ci ca o analogie imperfectă, ne învață cum scrie Bachelard, să «dezintuim o intuiție». Dar ce se ascunde în spatele acestor imagini aproximative, ce sunt entitățile acelea curioase care se produc pe scena atomului, atât de paradoxal? Nu avem nici o idee despre ele, doar calculul matematic dacă va fi surprins ceva din secretul lor, căci calculul matematic, cum spune Langevin, știe mai bine fizica decât fizicianul...

Știe, dar nu spune... Pentru ce nu avem nici o intuiție a fenomenelor subatomice? Se întâmplă lucrul acesta din cauză că nu putem pătrunde în lumea lui, cu instrumentele noastre, cu intuiția noastră, prea puțin subtilă pentru un domeniu atât de delicat? Nicidecum. Fizicienii s'au grăbit să intuiască primele rezultate ale experienței, admitând astfel o natură corpusculară pentru elementele ultime ale materiei și radiației. Rezultatele experimentele ulterioare au condus la o imagine complet opusă, aceea ondulatorie. Cum amândouă concepțiile dau rezultate bune, fizicienii au procedat, cu o avariție ciudată, la păstrarea și împăcarea lor. Cum se pot împăca două concepții contradictorii? Ele nu pot forma rezultatul unei sinteze raționale. De unde concluzia că entitatea care ne pricinuește atâtea griji acolo în subsolul atomului, este de natură irațională. Cu alte cuvinte, sămburele fenomenelor fizice este un «ce» irațional, care poate să ne joace toate fetele, să-și schimbe conținutul și figura, să-și rădă de fizician, ca un spiriduș. Dar despre o entitate irațională, evident, nu ne putem face nici o idee, și nu putem avea nici o intuiție. Iată dar cauza intimă a faptului că nu ne putem imagina lumea atomului, și mai cu seamă că nu știm ce sunt entitățile care ne apar când ca particule, când ca unde. Cetitorul a observat însă, de sigur, unde este artifiiciul acestei atitudini: el stă în faptul că vreau să cuprind într'o aceeași grupă generală de fapte, cele două comportamente contradictorii: electron și undă. Sinteza sau subordonarea a două noțiuni, față de o noțiune mai generală, este o operație pur rațională; poate ea

dar să ne ducă la un rezultat irațional? E clar că nu. Astfel atitudinea fizicianului, în fața ciudatelor întâmplări microfizice, nu este o atitudine științifică, dacă înțelegem să mai păstrăm sensul real și în general un sens pentru disciplina științifică.

ANTON DUMITRIU

POEZIA D-LUI V. VOICULESCU

Locul d-lui V. Voiculescu în poezia noastră contemporană este bine fixat. Poetul face parte din grupul tradiționaliștilor de după război, care au ținut dreaptă cumpăna lirismului nostru. Căci, dacă inovatorii au hotărât un progres, ce nu se mai poate astăzi contesta, scriitorii din jurul *Gândirii* d-lui Nichifor Crainic, chiar dacă ei înșiși se vor fi constrâns adesea la noile tipare, au creat încă odată deprinderea motivelor românești, au legat de un anumit pământ sboruri care altfel poate nu s'ar fi mai întors, au intervenit la timp cu greutatea tradiției, din a cărei opunere față de libertatea modernă a rezultat starea de echilibru.

Nu este nimerit acum să prezentăm acest proces de influență, care este dublu și reciproc, dar fără îndoială că lirismul unei epoci, în care se întâlnesc orientările cele mai contrare, devine durabil dacă aceste orientări se corectează între ele, așa cum s'a întâmplat și la noi în ultimii douăzeci de ani. Tradiția se înoeste neîncetat, venind în atingere cu modernismul, iar modernii se cumișesc cu timpul, combătând cumișenia.

Și observația rămâne adevărată atât în privința perioadelor istorice, privite ca unități literare, cât și în privința poezilor, luați individual. Poetul V. Voiculescu, după cum se va vedea, este un asemenea exemplu.

Dela întâia sa culegere, *Poezii* (1916), d. Voiculescu aspira la desăvârșirea proprie, pe care o întrevedea în clipa când va descoperi pe Dumnezeu. Inspirația religioasă îl făcea de cele mai multe ori să versifice scene biblice, să folosească motive creștine chiar în cântece lumești. Nu putem spune că vibrația lirică de atunci era curat creștină și nici curată. Poetul găsea potrivit ca aspirația

de creștin, care umblă după Dumnezeu, să și-o obiectiveze, oarecum, recunoscând-o în toate mișcărilor Creațiunii:

Părinte, unde să te cauți și pentru ce Te-ascunzi mereu?
Pe urma Ta în brazda vieții alerg dela 'nceputul lumii.
Cu hidrele în fundul mării, cu viermii orbi în noaptea humii,
Cu șerpii... m'am târît alături. Apoi m'am înălțat cu greu.
De-am zăbovit atât pe cale, Tu știi, de la 'nceputul lumii,
De-a-lungul vieților, pe Tine Te caut doar, Părinte-al meu,

Momentul liric exprimat, pe lângă setea de starea divină, conține sugestii despre eforturile Creațiunii întregi de a-și identifica și mărturisi Creatorul, semnificând în același timp, la poetul acestor versuri, o mișcare admirabilă de a se proiecta în universca singura conștiință ontologică. Se vede bine dar, că meditația religioasă se combina cu meditația zisă « filozofică ».

De altfel nu odată, cititorul întâlnește în acele poezii din 1916 semnele unei vagi preocupări de marile probleme; dar probabil că nu aceasta era adevărata vocație a d-lui Voiculescu, deoarece mai adesea dăm numai peste simboluri raționale în felul lui Cerna (vd. *Șoimul*), peste teme ale inteligenței și moralei în felul lui Vlahuță (vd. *Binele și Răul*), în care cugetarea și expresia iau ținuta didactică.

Stilul de viață al « înțelepciunii », adică liniștea morală de a primi destinul, liniște care este renunțare la luptă, dar nu resemnare înfrântă, înlesnește de cele mai multe ori inspirația fără avânturi de atunci:

Eu nu mă lupt cu soarta, nici nu-mi blestem destinul.
Călcând la pas pe urma clipitelor trăite,
Aștept să se 'mplinescă doar cele rânduite
Și fără să mă scutur, la gură duc veninul
Lăsând să se 'mplinescă în liniște destinul.

Căci orice 'mpotrivire sub fulgeru-i se frânge.
Nu-i luptă, nici scăpare, ci numai svârcolire.
Ca viermele 'n țărână sub strașnica strivire,
Mișelul doar se sbate, el blestemă și plânge
Și n'are bărbăție atuncea când se frânge.

Unde și unde, în același volum, se putea citi câte un vers, chiar poezii întregi, în care altul era tonul vital. Intr'o *Sentență*, se da îndemnul bărbătesc de a pregăti « oțelul voinței » ca să scânteieze când va ciocni « asprele cremeni »; iar în *Către mine însumi*, poetul își ațâța firea înțeleaptă: «...în mâna ta vânjoasă fii arc strunit puterii », vorbe care, dacă față de strofele citate mai sus nu exprimă aceeași atitudine de viață, putând fi cel mult o întâie treaptă către înțelepciunea morală, lasă totuși să se vadă influența optimismului utilitar al aceluiași maestru: Vlăhuță.

La această dată, nici vorbă, d. Voiculescu nu poate fi caracterizat. Abia dacă îi găsim oarecare indicații asupra sensibilității sale de mai târziu cât și asupra deprinderilor de exprimare, ce va dobândi cu timpul. Astfel în privința mișcărilor de simțire, sensul religios al inspirației și gestul optimist, mai mult ca metodă de a trăi decât ca fel de a fi, iar în privința expresiei poetice, limbajul cam uscat și simbolul rațional — pot fi semnalate de pe acum ca trăsături durabile.

Cu volumul *Din țara zimbrului și alte poezii* (1918), d. Voiculescu încerca modul național și patriotic al lirei și chiar struna ocazională. Talentul încă neacordat era pus astfel să atace lirica cea mai dificilă. Ca motive stăruitoare, reveneau luptele eroice din țara cutropită de dușmani, se exprima durerea colectivă a hotarelor noastre sluțite (ceea ce mișcase pe atâți poeți, dintre care tânărul pe atunci Demostene Botez va impresiona puternic cu *Munții săi*) și vibrau câteva ode pentru membrii Dinastiei.

Atingând accente demne de un Octavian Goga, al cărui timbru înverșunat se putea recunoaște în câte un vers (« Răzbnători ne vom întoarce iară, Cum ne-am legat cu aspru jurământ... »), poetul n'avea totuși glas atât de puternic încât să fie auzit de mulțimea, căreia i se adresa. Aceste poezii, care acopăr o jumătate a culegerii, au fost sortite să rămână între documentele vremii, fiind cu adevărat vorbitoare mai ales pentru câți am respirat acea atmosferă neprielnică.

Dar a doua jumătate (« alte poezii ») cuprinde versuri nelegate de nici o împrejurare imediată; unele, cum sunt în *Chemare*, un fel de prefață la noul lirism, proclamă deslegarea avânturilor din « lanțuri și peceți », chemând poeții la « o nouă lege », care le va

destăinui « un soare nou de frumusețe ». E vorba de « cântările vieții »:

Sărind a visurilor treaptă
 Veniți cu suflete nestinse,
 La harpa lumilor v'așteaptă
 Atâtea coarde neatinse . . .

Iar de vă 'ncearcă noi ispite,
 Și foc din cer căzut vă arde,
 Smulgând jos strunele 'nvechite
 Veniți să punem alte coarde !

Energia tonului era în adevăr plină de făgăduinți. Versurile *Chemării* sunt aproape gesticulate. O gesticulație vitală, după cum ușor se observă, le susține. Dar noutatea vestită nu este a unui ideal artistic, ci a idealului optimist de viață, ce i s'a transmis poetului dela Vlahuță. Aceasta e semnificația « cântărilor vieții » și « sufletelor nestinse ». Autorul rămăsese încă în mișcarea de diferențiere față de eminescianismul deprimant.

În altă poezie, fiind iarăși vorba de forța activă a sufletului, de « mâinile voinței cei fără șovăială », înțelegem că autorul n'a istovit încă puterea optimismului metodic al lui Vlahuță.

Asupra uceniciei d-lui Voiculescu la școala de viață și de artă, la școala — mai bine zis — de artă a vieții, pe care o recomandase Vlahuță, spre beneficiul societății, tinerilor « eminescianizați » subit, este prea folositor să insistăm. Această ucenicie va deveni la poetul maturizat hotărâre de a fi mereu altfel, de a fi altul chiar față de el însuși cel de ieri; îndemnul primit dela maestrul său se va menține inflexibil, nefiind departe să se transforme în principiul estetic al diferenții. D. Voiculescu începe să transpună ațățările voinții proprii pe planul exclusiv artistic, dela volumașul în discuție. Mitul lui Ganimede, după care cerul se deschide și celui care nu-l atinge prin puterea sa, îi inspiră versuri de ținută bărbătească în fața artei:

Răpit de vulturul lui Joe,
 Întregul cerului senin
 Mi-ar fi doar temniță și chin,
 De n'aș putea să-l tai în voie !

Și nu m'ar bucura înaltul
 Olimp, etern ispititor,
 De nu l-aș fi atins din sbor,
 Ci 'n ghiare lungi purtat de altul.

Râvnind lumina depărtată,
 Mai bine trist privesc de jos,
 Decât să trec neputincios
 Cu aripa împrumutată.

Ca prim rezultat al spiritului de inovație, derivat din mișcarea de diferențiere, amintită, avem deocamdată, în *Aiurare*, niște curioase versuri libere cu accent viril, care prevestesc destul de neînțeleș versurile d-lui Lucian Blaga din *Poemele luminii*. Iată o strofă:

Cu ochii plini de umbră,
 Eu nu plâng sfărâmate
 Iluzii,
 — Nici visurile mele —
 Ci năzuinți ciudate mă cuprind...
 Vreau aripi
 — Semețe aripi albe —
 Să sbor, să sbor, să sbor,
 Spre tine.

sau alta, de un tipografism mai caracterizat:

Și-o ne 'nțeleasă
 Ispită mă frământă și mă doare,
 O sete de pieire,
 Aș vrea să mă topesc în ceață,
 Să mă prefac în abur
 Și pretutindeni,
 — Departe —
 Pe munți, prin văi să mă împrăștii.

Culegerea dela 1918 nu arată alte rezultate artistice, ele putând fi însă așteptate.

Cu toate acestea, nici *Pârgă* (1921) nu duce mai departe, în realizări, voința inovatoare. Imaginile sunt în adevăr mai puternice, relieful exprimării e mai nou, tehnica poetică — mai precizată. Poetul dorește ca sufletul să rețină chipul iubitei, « ca năframa sfintei Veronica » obrazul « martirului »; el vede într'un plop îngălbenit, dela intrarea în grădina iubirii, sabiă de foc « la poarta Paradisului pierdut »; noaptea îi pare a fi Cenușăreasa cu « albastrul cer svârlit pe umeri » prins « în copci de stele » și încinsă cu « calea laptelui », în mijlocul căreia luna este « paftaua de aur »; și atâtea alte figuri, personificări și metafore, toate noi și interesante.

Tehnica generală se caracterizează prin imaginea unică și desvoltată, care se confundă cu poemul întreg, fără ca totdeauna să susțină vre-o intenție simbolică, așa cum e în *Nucul* sau în frumoasa bucată *Lacul șânelor*, ci numai pentru plăcerea intelectuală a potrivirilor simetrice, a polisimetriilor întrunite. Din acest punct de vedere, poezia *Doi gemeni* este caracteristică:

A dat pe rod porumbul și-acuma grabnic leagă:
 La subțioara frunzei pe verdele cotor,
 Cresc doi știuleți de-o seamă sugându-i seva 'ntreagă
 Iar foile-i înfașă în scutecele lor.

Și cum tulpina sveltă îi leagănă, duioasă,
 Ei par, purtați pe brațe de tânărul covrag,
 Doi gemeni scumpi în fașă, cu părul de mătăasă,
 La sânul dulce-al mamei dormind lipiți cu drag.

Meșteșugul ca și gustul pentru imaginea parazitară, fără susținere lăuntrică, sunt ale timpului imediat după război. Era vremea când dd. Lucian Blaga, Al. Philippide, Demostene Botez și alții creaseră la noi adevărate roiuri de expresii poetice, pe care le cultivam câteodată în deplină izolare (Blaga) sau acumulate (Philippide, Botez, etc.), după legea luxului, care este o artă a suprafeții. Poeții nu-miți au și părăsit de aceea această îndeletnicire, mai târziu, ca și d. Voiculescu, de altfel. A fost în orice caz o școală a noutății de amănunt, care n'a păgubit nici unui adevărat poet; și dacă amintim de ea, ca deprindere provizorie a modernilor, este ca să semnalăm momentul când poeții noi impun unui tradiționalist preocuparea de înnoire.

Procesul de influență reciprocă, despre care am vorbit, în câteva rânduri la început, că s'ar produce între tradiționaliști și moderniști, se luminează în cazul d-lui Voiculescu, deocamdată numai unilateral. Vom căuta cândva prilejul să-l verificăm și răsturnat.

De altfel poetul nostru avea, după cum am văzut, o dispoziție categorică la noutatea jocului poetic, avea o fermă voință anterioară de originalitate. Și este sigur că dacă modernismul epocii nu se declara atât de energic prin dd. Blaga și Philippide, am fi avut din partea sa mișcări mai libere, mai spontane.

Bănuim că trebuința diferențierii, devenită acum gest poate reflex, începe să lucreze împotriva noutății moderne, pe care, adoptând-o un moment, o și respinge apoi, când o vede generalizată. Numai astfel ne putem explica faptul că de unde atitudinea poetului din *Poezii* și *Din țara zimbrului* îndreptătea orice așteptare în sensul depășirii trecutului, volumul *Pârgă* însemnează accentuarea elementelor tradiției.

Se reia inspirația națională, motivul religios și pastelul local, felul lui Goga, Coșbuc și chiar Iosif devenind mijloc de a se deosebi de moderni; dar mai ales d. Voiculescu rămâne lângă scumpul Vlahuță, pe care îl cunoscuse la Bârlad în timpul războiului și despre care își va aminti mai târziu, când va scrie *Amintiri despre Vlahuță* (1927); rămâne, cu alte cuvinte, la vechiul îndemn de a se înfrunta viața cu bărbăție, îndemn retras de pe planul artistic, unde ajunsese ca voință de artă nouă, retras în dârzenia morală din nou. O asemenea concepție de viață ni se exprimă încă odată, cu mult mai energic, în *Indemn*:

Acum când fericirea nu-i floare, s'o culegi,
 Ci lupta 'nfricoșată cu vechi fără-de-legi;
 Când trebuie să semeni în sânge și în scrum
 Și 'n sârg să dai viață cenușii de pe drum,
 O trudă să vă 'ncingă din ce în ce mai tare:
 Aprinderea luminii pe noile altare.

. . . . .

Mergând către pământul sfânt al făgăduinții
 Isbiți în plin chiar piatra cu vergile voinții;
 In inima pustiei loviți fără cruțare,

Să tremure adâncul de apriga chemare:
Atunci din stânca morții vedea-veți ca profeții
Țâșnind, vijelioase, izvoarele Vieții !

Dacă despre bolile sensibilității e drept să se zică adesea că sunt bolile trândăviei, puterea brațului, în continuă desfășurare și mai ales rodnică, trezește nemijlocit ideea de sănătate morală. Poetul Voiculescu, care pare a fi gândit aceasta, a trecut firește dela predicarea vigoarei active la cultul muncii. În volumul *Pârgă, Imn Muncii* propagă aproape o nouă religie:

Să curgă val de lacrimi și sângele ca râul,
Ce roadă vor aduce când Munca nu le-ajută?
De n'ar pica sudoarea pe glij, n'ar crește grâul,
Căci stropii rodnici rana pământului sărută:

. . . . .
Ca pe-un copil ea crește pe om și îl alină,
Ii cântă și trudește, ne 'ntrerupându-și mersul
Și, fără să se 'ndoaie, purtându-l către țintă,
Pe umeri-i atletici ea duce Unîversul.

Poetul însă, spre mulțumirea cititorului, n'a întârziat în această poezie de mare frumusețe etică, e drept, dar cam stearpă și de sigur primejdioasă în toate consecințele ei, ci a constrâns-o în propria-i conștiință, închizându-i tumultul și dinamismul, care sub presiune — i-au dat sentimentul unui nou prometeism. Noul *Prometeu* era după d. Voiculescu un fel de anti-Prometeu: nu cel care s'a « înjosit » să fure focul din cer, ci altul — Poetul, care scapără din sine, spre uimirea cerului însuși:

. . . . .
Când vulturul trimis să mă sfâșie
Va tăbări cu groaznicul său cioc,

Din inima-mi să rupă o fâșie,
Să-și vadă pliscul negru luminat
Și-aprins pe loc de-atâta bucurie

Să ducă 'n ceruri taina ce-a aflat !

Orientată de atâta vreme către poezia Voinței, a faptei și a tumultului vital, sensibilitatea d-lui Voiculescu a mers în exprimare la vocabularul aspru, țărănesc, adică pietros, chiar dacă adesea îl resimte ca inestetic, și — când nu l-a găsit, i l-a servit memoria folkloristului, poetul nostru fiind și culegător de ceva înțelepciune populară în tovărășie cu d. G. D. Mugur. Astfel cuvinte ca *prou*, *șarul*, *cioturi*, *tarlale*, *strujeni*, *răstavuri*, *lești*, *nahlapi*, *grădini*, *cheanțuri*, *chelbașe*, *poturi*, *postate*, *robace*, *corlată*, *năboiou*, *covrag*, *jîtnițe*, *vâlnic*, *lostopăi*, *boncăe*, *ciurda*, etc... dau versurilor, care le conțin, înfățișarea forței, mai puțin însă forța însăși, pe care poezia finală din volum o exprimă în impresionantă pornire războinică, deși cu vorbe necăutate:

Urează-mi luptă, nu-mi ura izbândă,
Hotarul vieții nu râvnesc să-l mut...
Dar cum mă simt o flacără flămândă
Mă sbucium tot și singur mă asmut...

Țin rob, ca Năvi, vulturul Trufiei
Ca să-l reped, cu sângele pe cioc,
Să-mi țintuiască 'n bezna bătăliei
In loc de soare, zodiile 'n loc;

Buhavei nopți voi rupe cetluiala
Și vânt mi-oi face țeasta să-i despici;
De-o fi să cad, aprinză-mă iuțeala:
Nu frunză 'n vânt, bolid aș vrea să pic...

Stau smirna 'n ceruri stelele și cată
Cum trage spada mâna de pământ
Ca 'n lama ei de veci predestinată
Să-și vadă toate fulgerul răsfrânt !

Noul Prometeu este așa dar și un Lucifer, care se opune cui ?

Poetul a simțit de sigur împotriva cui se ridică trufia omenească; a simțit cu atât mai mult, cu cât poezia din *Pârgă*, deși freamătă de afirmația vieții, adică de principiul sănătății morale, se realizează în intuiții ce țin de cadrul biblic, evocă mituri creștine, acele ficțiuni-consolatoare ale oamenilor fără vigoare în viață; și

apoi nu este d. Voiculescu poetul religios de care am vorbit mai înainte ?

Rare ori putem citi versuri, despre această dramă intimă, în opera poetului nostru. E de presupus totuși că ea a avut loc între volumul analizat până aici și următorul, *Poeme cu îngeri* (1927). În cuprinsul noului volum, un vers ne confirmă rătăcirea credinciosului în aventura vitalismului (*Spuneți-i că m'am înturnat*), un altul cântă sufletul-porumbel, pe care «instinctul nesmintit» îl întoarce, oricât de târziu, la Dumnezeu-cuib (*Sufletul*); poetul care altădată credea că poate minuna cerul cu focul din piept și că îl poate chiar îngrozi cu spada Voinței, este creștinul cel mai umilit acum, când se roagă să i se primească ofranda, potrivit datinei (*Grâu comun*); o strofă ni-l arată împiedecat, încă, să devină înger, de chiar «vraja Vrerii» (*Inger amânat*), iar alta — făcând haz, dimpreună cu asinul, calul și cămila, de palatele în care Craii-călăreți se așteptau să găsească pe Mesia (*Pe drumul de aur al Sidonului*); în sfârșit, două poezii, dintre cele mai frumoase din câte a dat limbii române inspirația religioasă (*L-am lăsat de-a trecut și Ingerul în odae*), au un neuitat abur mistic, care ne face să le zicem scripturi și nu scrieri. Dacă nu le cunoaște cumva, cititorul ne va mulțumi, suntem siguri, că reproducem una din ele:

L-am cunoscut de cum l-am zărit:

Trimis înadins de soartă,

Mi-a trecut pe la poartă

Și nu s'a oprit.

Era cu părul ca aurora,

Aripele, cu pene de lumină,

Lânced le târa la picioarele tuturor

Prin pulbere și tină.

Suia din prăpăstii? Cobora din stânci?

Acoperit de mister,

Cădeau peste el umbre mari și-adânci

Ca peste toți cei ce vin din cer.

Nu purta sabie, n'avea 'n mână crinul;

Rătăcind pe stradă

Și-a aruncat doar ochii la mine 'n ogradă

Unde năpădise cucuta și pelinul.
 Stam pe prispă halucinat:
 M'a văzut... nu m'a văzut?
 Că nu mi-a luat aminte...
 Era așa de abătut,
 Că n'am mișcat, n'am strigat,
 L-am lăsat de-a trecut înainte.

Printr'o întâmplare fericită, vocabularul rebarbativ a fost îndepărtat; sau, dacă este cum credem noi, cuvintele colțuroase fiind folosite cu știință ca material de expresie frustă pentru poezia vitalității, nu e numai întâmplare: umilița creștină a trecut și peste vocabular, impunându-i legea armoniei artistice. Incât pe drept cuvânt putem ține pe d. Voiculescu, alături de d. T. Arghezi, de poet al inspirației religioase românești.

Este adevărat că vechile curiozități lexicale vor reapărea chiar în acest volum, la alte despărțăminte; vom întâlni *bataliștea*, *mușluiau*, *sugurei*, *smidă*, *oibul*, *liotă*, *șontoroagă*, *bulz*, etc.: , care — oricât de ale noastre ar fi — nu ni se par mai puțin inestetice; ele opresc atenția cititorului, o distrag dela întreg printr'o evidență de amănunt tot atât de nepriincioasă ca a neologismelor țipătoare; dar păgubesc poeziei mai puțin de data aceasta, decât în *Pârgă*, fiindcă d. Voiculescu, întâia oară, își dă măsura întreagă de creator cu cel de al patrulea volum al său: cuvântul este acoperit de viziune.

Nu avem decât să ne raportăm la *Gânduri de iarnă*. Sub viscol și nămeți, sunt văzuți acolo urșii, care își sug labele « visând că sug din faguri », — bursucii « nărăviți la lene » croindu-și părții, — « puendri și vulpile » târând cozile « ca niște mături », — veverița « în vechea ei scurteică » — ciutele care nu mai găsesc frunze pentru iezi, — mistrețul cu botul prin zăpadă după ghindă, — lupii, — « bieții iepuri » cu « pielea julită de alice », — șerprii, — broasca « ce se 'ngroapă de vie ca fachirii » și toate celelalte făpturi ale lui Dumnezeu, care — sub cuvânt că poetul le încălzește de simpatie — se adună la un loc, împrietenite deodată în aceeași viziune, ca descântate, ca în proza de nevânător a Odobescului, ca în aceea de vânător a d-lui Sadoveanu, ca într'o fermecată și fermecătoare Isopie. Cuvintele se pierd singure în ceea ce atât de puternic au evocat !

Volumelor *Poezii, Din țara simbrului și Pârgă* li se putea aduce obiecția capitală a uscăciunii, deși, după cum s'a văzut, o frenezie vitalistă, interzisă poate de conformația creștină a poetului să devină stil de viață, prometeism sau nietzscheism, le însuflețea când și când; erau culegeri cărora le lipsea elanul liric, iar aplicația artistică le prisosea. De aceea, tema morală, cu materia ei lirică puțină, apărând des, raționalitatea acestui fel de poezie ducea la imaginea desvoltată și unică, la paralelisme susținute cu bravură, care puteau fi admirabil de ingenioase, dar nu cuceritoare.

Forma tipică am ilustrat-o cu *Doi gemeni* și, dacă reamintim de ea, este pentru că, devenită deprindere, se păstrează pe alocuri și în *Poeme cu îngeri*. Astfel în *Fantazie de seară*, Seara este Salomeea care duce « pe tipsia cerurilor » capul tăiat al Sfântului Ioan — « soarele îngălbenit », din care curge « sângele luminos » și pe care îl sărută până ce « capul frumos » îi scapă din mâini « după colină »; pe urmele ei, vine apoi Noaptea « negrul gâde », care « șterge de sânge, Și 'nfige 'n cer securea lunii ».

Dar misticismul creștin, la care ajunge d. V. Voiculescu, în acest volum, cu *L-am lăsat de-a trecut și Ingerul din odae*, i-a descoperit poetului misticismul însuși stării al de poezie, fără de care meșteșugul artei e un fel de industrie rece și stearpă. Fie în poemele religioase menționate, fie în *Gânduri de iarnă*, acru de compoziție poetică se schimbă dintr'odată în acela de viziune, de copleșitoare viziune, în cuprinsul căreia se realizează un prea fericit echilibru de suflu și aplicație.

D. Voiculescu, e drept, a încercat multe țevi, dar a găsit în cele din urmă fluerul fermecat, care i-a strâns ca în poveste, jur împrejur, toate vietățile în raiul acelor *Gânduri de iarnă*, și i-a deschis până și inima pietrelor. Iar din mica spovedanie a unei pietre prețioase, d-sa a făcut un poem care poate sta alături de ce este mai bun în *Fantaziile* lui Dimitrie Anghel. Ca să căpătăm aprobarea cititorului, vom transcrie aici câteva strofe din *Mărgăritarul bolnav*:

Inchis adânc în fundul sîpetului tăcut,
Lăptos ca o 'mpietrită broboană de colastră,
Pe 'ngusta periniță de catifea albastră
Tânjia mărgăritarul de-un dor necunoscut.

De-o boală neștiută, zăcea captivul ros.
 O racilă ascunsă îl îmbăcsia cu ceață
 Și-l pistruia cu pete subțiri ca o albeață
 Pe ochiu-i fără ape și tot mai somnoros.

Bătrânul Gad zaraful, plângând cu dinadins
 Iși cerceta comoara cea dezmiertată zilnic,
 Pe când mărgăritarul din ce în ce mai silnic
 Mocnea ca o lumină ce-aproape e de stins.

. . . . .

Zadarnic o fecioară cu sufletul păgân
 L-a aninat pe săni-i bălani și tari ca piatra:
 El, ce trăise 'n vremuri pe piept la Cleopatra,
 Zăcea posac și rece acum, ca un bătrân.

. . . . .

Murea mărgăritarul cu stingeri și alean,
 Secat de-un dor năpraznic și fără alinare
 Și 'n lunga-i agonie visa departe 'n mare
 Un cuib de scoici bătute pe-o creangă de mărgan.

Strofele acestea n'au putut fi scrise decât de o mână cu adevărat fericită, ca și *L-am lăsat de-a trecut, Ingerul din odae și Gânduri de iarnă*. Dar excelența inspirației, în volumul dela 1927, se menține aceeași în toate direcțiile lirismului d-lui Voiculescu. De aceea, dintre poemele care exprimă sentimente în legătură cu ființa neamului nostru, suntem ținuți să amintim *Pe decindea Dunării*, puternică retrospectivă asupra neguroasei preistorii locale, din care se deșteaptă Sciții, ca să cânte, dimpreună cu un căruțaș de astăzi, același străvechi cântec țărănesc. E cu atât mai potrivit să menționăm această poezie, cu cât răsunetul ei poate fi identificat în opera câtorva poeți contemporani, cum este, între ei, d. Ion Pillat (vd. *Scitul* din *Caetul Verde*).

Incât volumul *Poeme cu îngeri* cinstește pe d. V. Voiculescu, după cum ar cinsti fără îndoială opera oricărui alt poet.

Un spor incontestabil de meșteșug, ieșit însă din echilibrul cu forța lirică, pe care o arată din plin *Poeme cu îngeri*, a dovedit

d. Voiculescu în ultimul timp. Culegerile *Destin* (1933) și *Urcuș* (1937) îi întregesc opera.

Vechea mișcare la inovație, voința de poezie nouă, voință exprimată chiar ca atare, se trezește încă odată. O neobișnuită înverșunare filologică își făgăduște « vorbele cele mai colțuroase », forme « din albia limbii de rând afară » și salturi « peste praguri de expresii încremenite ».

Cu toate acestea, *Destin* nu schimbă ideea pe care cetitorul și-o făcuse despre poet din celelalte volume. Abia *Urcuș* însemnează în adevăr orientarea poetului către un ideal de artă diferit. Căci virtutea plastică de până aci, în care d. Voiculescu excela adesea, devine virtute muzicală. Contactul cu poezia modernă se simte în alegerea cuvintelor nu după relief, ci după sunet.

Atât de deosebită, față de ceea ce cunoaștem de mai nainte, apare estetica dela care poetul se reclamă astăzi, încât am putea spune că *Urcuș* este începutul unei alte cariere poetice.

De aceea, după cum s'a putut vedea, n'am încercat să prezentăm pe poetul V. Voiculescu în caracterizări lapidare, ci în desfășurarea talentului său, dela care poezia românească a primit o contribuție antologică de primul ordin, dar mai cu seamă, un poet dârz, a cărui experiență artistică ni se dă în aria cea mai largă cu putință.

VLADIMIR STREINU.

PRIVIRE EVOLUTIVĂ ASUPRA TEATRULUI LUI CARAGIALE

La data când I. L. Caragiale își făcea debutul în teatru, ca traducător, el era aproape cu totul necunoscut. Primele lui încercări, de umor fantezist, din periodicul satiric « Ghimpele », discret semnate *Car.*, trecuseră neobservate. De altfel, semnătura întregă apare o singură dată înainte de 1879 și anume în « Revista Contemporană » (1 Octomvrie 1874, poema « Versuri » de I. Luca Caragiale). Numele său nu se întâlnește, în tot timpul obscurii sale pregătiri ziaristice și scriitoricești, decât ca girant responsabil al jurnalului « Alegătorul liber ». Printr'o adevărată ironie, pentru cel ce știe sensul fictiv al girării « responsabile », numele sortit unui destin glorios se ține în umbră, ani de-a-rândul de severă pregătire, dar figurează în coada fiecărui număr de jurnal, timp de aproape un an. Pretutindeni unde colaborează, Caragiale se ferește să iasă din anonim. Noțiunea de modestie, care implică sfială și neîncredere în sine, ne desleagă mai puțin procesul psihologic al autorului, de pe atunci foarte desghețat în raporturile sale sociale, decât deprinderea unui necruțător autocontrol. Spre deosebire de orice alt tânăr scriitor, dornic să-și vadă numele tipărit, oricare ar fi valoarea produselor sale, Caragiale se învață de tânăr să-și fie el însuși judecător și să-și aștepte ceasul, fără grabă. A trecut prin câteva redacții, a condus minuscula revistă umoristică « Claponul », și-a făcut relații printre breslașii condeiiului, dar n'a pătruns în public. A crezut, în tovărășie cu Frédéric Damé, că au găsit formula ziarului de informație, care îi va căpătui; gazeta lor, « Națiunea română », din greșea a unui corespondent ușuratec, dă la iveală știrea falsă a

căderii Plevnei și este suspendat, spulberându-le iluziile; nici acest eveniment tragi-comic, care a dat de răs cafenelelor bucureștene, nu l-a scos pe Caragiale din obscuritate. Este însă momentul, acum, către sfârșitul anului 1877, când formația sa intelectuală, de autodidact, și experiența sa, de observator și de artist, poate fi socotită ca încheiată. Articolele sale din această vreme, apărute în «România liberă», sub semnătura *Luca*, despre situația teatrului românesc, sunt agere priviri asupra scăderilor primei noastre scene. Intr'un mediu cu opinie publică, ele n'ar fi trecut neluate în seamă, așa cum s'a petrecut. Abia cu prilejul retipăririi lor, din anul trecut (Opere, V), aceste articole s'au bucurat de o deosebită primire în presa noastră, care a semnalat însemnătatea lor. Așa dar, în 1878, Caragiale nu are nici o situație literară, când, printr'o împrejurare norocoasă, obține traducerea unei piese istorice în cinci acte, «Roma învinsă» de Alexandre Parodi. Să adăogăm că lucrarea nu era tocmai ușoară, fiind o tragedie în versuri și în genul clasic, de atmosferă, mai curând corneliană decât modernă: mântuirea Romei, amenințată de Anibal, prin jertfirea consimțită de Vestala, care atrăsese mânia zeilor, păcătuind. Caragiale își pune în lucru o cunoștință foarte sigură a limbei franceze, cu care venise în atingere încă din ultimele clase primare și pe care și-o desvoltase prin lecturi numeroase, tot odată își învederează o nebănuită tehnică a versului alexandrin. Este aproape de necrezut în ce măsură l-a ajutat pe traducător o de sigur îndelungată «tachinare» a muzei, dar fără nici o chemare adevărată de poet, ca să-i reușească în schimb o magistrală adaptare a versului, la cerințele comenzii.

Traducerea sa e primită cu onoruri, încă înainte de reprezentăție, făcându-i-se o reputație, pe măsura sacrificiilor materiale de costume și decoruri, la sfârșitul stagiunii 1877—78. Succesului răsunător al spectacolului i-a corespuns prima notorietate, a traducătorului. După amintirile lui I. Suchianu, tălmăcirea a fost foarte prețuită, printre alții de Alecsandri. De altfel, de acest eveniment se leagă atât debutul fericit al lui Caragiale, cât și al Aristizzei Romanescu, în monologul Vestalei nevinovate, care-și povestește visul. De aceea găsim cu cale a da un fragment din acel monolog, pentru exemplificarea admirabilei traduceri:

« . . . Ziua pornea spre asfințire:

Pădurea s'amurgise; bătea un vânt subțire,
 Curgând cu dulce șopot prin ramurile ei.
 Mergeam încet, și dusă pe gânduri, ajunsei
 În crâng; văzui pe Zeul cu arcu: în picioare,
 Cu chipul lui cel fraged, cu fața-i zâmbitoare
 De marmoră, săgeata spre mine-și ațintea.
 Simțeam roșindu-mi fruntea, și inima-mi bătea
 Deodată nu știu cine, luându-mă de mână,
 Mă duce fără voie-mi sub sălcii, la fântână;
 Și-acolo, trist și gingaș, îl auzii zicând:
 « O singură viață e 'n lume; până când,
 « Jertfindu-te în templu, în umbra lui cea rece,
 « Lipsită de iubire, ascunsă vei petrece?
 « Și Vesta ce câștigă din lungă jertfa ta?
 « Eu — sunt în lume singur, tu — singură: ți-oi da
 « Și inimă și suflet! Vin, Iunio, cu mine! »
 Tăcu: muri cuvântu-i, în lacrimi și suspine.
 Pierdută-l ascultasem, că mult vorbea cu dor
 Și dulci avea cuvinte și grai fermecător:
 Pe valurile mării, o harfă 'ndepărtare
 Nu dă mai tainic sunet, mai molcomă cântare.
 Adânc, pe nesimțite, în ochi-mi pătrundea
 Din ochii lui văpaia, și'n suflet mă ardea.
 Privirea mi se stinse cu 'ncet. Când simț deodată
 Suflarea lui fierbinte pe gura-mi înghețată.
 Mă ia fior de moarte, din brațe-i mă smucesc,
 Mă 'ntorc să fug, și 'n umbra desişului zăresc
 Pe Zeul cu săgeata-i țintindu-mă în față. . .
 De spaimă dau un țipăt, tot sângele-mi înghiață. . .
 Atunci. . .

. . . m'am deșteptat ».

(Actul II, Scena IV)

Caragiale stăpâna ca un virtuoz până și meșteșugul greu al versului romantic, de care se folosise — pare-se — autorul francez, cu toată clasicitatea temei sale: « rejet »-ul și « surjet »-ul, de « enjambement », erau foarte bine transpuse în tălmăcire. Cu prilejul

reprezentării, fostul colaborator al lui Caragiale, Frédéric Damé, care deținea la « Românu » cronica dramatică, deși nu mai era în bune relații cu traducătorul, a avut lealitatea să afirme că versiunea românească era superioară originalului.

Incurajat de acest succes, publicistul de curând intrat în redacția « Timpului » se gândește un moment să-și facă din priceperea de traducător, o profesiune. El adresează direcției generale a teatrelor, următoarea petiție:

Domnule Director,

Deoarece am aflat că Societatea Dramatică națională, a cărei stagiune de iarnă este să se 'nceapă în curând, are nevoie de un repertoriu propriu, viu cu cel mai adânc respect a vă ruga să binevoiți a primi și serviciile mele ca traducător.

Domnia Voastră știți cum traduc și cunoașteți că prețul cu care lucrez eu traducerile în proză este destul de cumpătat, fiind, de acum un an, fixat de cătră Domnia Voastră chiar la 30 [ei]. n[oi]. pe act.

Nădăjduesc, prin urmare, Domnule Director, ca serviciile mele, daca în adevăr Societatea Dramatică ar avea nevoie de traducții nouă, nu vor fi refuzate, și vă rog respectuos să binevoiți a primi asigurarea înaltei considerații, cu care am onoarea a fi

Al Domniei Voastre
prea-plecat

I. Luca Caragiale

(Inedită, Arhivele Statului, Teatrul Național, dosar 31/1878, fila 1, nenumărată; petiția e înregistrată cu Nr. 576, la 14/26 August 1878).

Peste o lună, Caragiale, în urma unei rezoluții orale sau scrise, care nu s'a păstrat în scriptele teatrului, depune traducerea unei piese, cu o nouă petiție:

Domnule Director,

Am onoare a vă alătura pe lângă aceasta, traducerea piesei « Hatmanul », dramă în 5 acte, cu care m'ați însărcinat, și a vă ruga respectuos să binevoiți a-mi libera suma de una sută și cin-

zeci de franci, câte 30 franci actul potrivit învoielii ce am avut cu Onor. Direcție generală.

Vă rog, totodată, Domnule Director, a binevoi să primiți asigurarea înaltei stime și considerații, cu care am onoarea a fi

Al D-voastre

prea plecat

I. Luca Caragiale

(*id.*, *ibid.*, fila 2, nenumerotată; petiție înregistrată cu Nr. 636, la 19 Septembrie 1878).

Traducerea « Hatmanului » a fost de curând găsită în biblioteca Teatrului Național; manuscrisul este cel original. Piesa a fost publicată de d. Ioan Massoff în « Adevărul literar » din 7 Mai a. c. și numerele următoare, arătându-se că este o traducere după o dramă a lui Paul Déroulède, jucată apoi, în stagiunea 1881—82, sub titlul « Cazacii și Polonii ». Deși d. Ioan Massoff s'a condus în precizările sale după memoria uimitoare a d-lui Paul Gusty, primul director de scenă al Teatrului Național, suntem oarecum în îndoială, în urma cercetării printre dosarele Teatrului Național, depuse la Arhivele Statului. Intr'adevăr, după reprezentarea piesei « Cazacii și Polonii », traducătorul își cere drepturile legale, care pe atunci erau de 5 % din încasările brute. pentru traduceri în proză (și 10 % pentru traduceri în versuri). Dar traducătorul nu este Caragiale, ci M. Pascaly (dosar 621/1881, cerere cu Nr. 170, primită la 11/23 Octomvrie); iar rezoluția, prin procesul-verbal Nr. 20 dela 15/27 Octomvrie a comitetului teatral, îi refuză drepturile de traducător pe motivul că nu a existat contract, dar îi acordă suma cerută, pentru că Pascaly pusese la dispoziția teatrului un mare număr de costume. Orișicum, traducerea manuscrisă, publicată de d. Ioan Massoff, nu poate fi atribuită decât lui Caragiale, chiar dacă ea nu a fost folosită de teatru, preferându-i-se versiunea lui Pascaly, deși aceea a lui Caragiale are toate calitățile unei excelente tălmăciri.

În dosarul din care am extras petițiile lui Caragiale ne mai interesează o a treia, prin care traducătorul depune versiunea melodramei « Junetea lui Mirabeau », de astădată numai « corijată » de Caragiale, cu cererea de a i se plăti această lucrare (i s'au achitat 45 franci).

Datorită d-lui Teodor Scarlat, s'a dat de urma altei traduceri a lui Caragiale, în bibliotecă Teatrului Național: comedia lui Scribe, « La Camaraderie », cu titlurile românești « Camaraderia » și « Cărdășia ». Este vorba ca piesa să fie « publicată în întregime în « Convorbiri literare ». Descoperitorul ei, care ne-a comunicat-o în chip îndatoritor, credea a ști că anumite elemente i-au servit lui Caragiale ca izvoare în inspirarea comediei « O scrisoare pierdută ». Ne-am făcut datoria să încercăm a-i îndepărta aceste presupuneri, deoarece incidentul unei alegeri parlamentare și acela al unui *quiproquo* iscat de o scrisoare nu constituiesc elementele unor analogii precise. De altă parte, nici traducerea acestei comedii, oricât de bine întocmită ar fi fost de Caragiale, nu își are locul în ediția întocmită de noi. Traducerile din Edgar Poe, retipărite (Opere, IV) sunt cu câteva luni anterioare « Hatmanului » și « Cărdășiei » și dau toată măsura valorii de tălmăcitor a lui Caragiale, făcând fără rost editarea acestora din urmă, în corpul « Operelor », deoarece nici spectaculoasa melodramă istorică, nici chiar vodevilul nu vădesc afinități cu dramaturgia scriitorului român. Alta este situația « Romei învinse », care datează în cariera lui Caragiale, impunându-l publicului și învederându-l într'un fel excepțional, ca un bun stăpânitor al tehnicii versului. Pentru aceste pricini, tragedia lui Parodi (tipărită la Sibiu, în 1887, poate prin stăruința lui Slavici), rămâne încorporată între lucrările de oarecare interes, ale marelui prozator, care a izbutit mai puțin în versificările sale originale sau parodice.

Intrarea tânărului scriitor în cercul « Junimei » rămâne de asemenea legată de succesul său, ca traducător al « Romei învinse ». În prima mențiune pe care o face Titu Maiorescu despre participarea lui Caragiale la ședințele « Junimei », este trecut meritul său de « bun traducător al Romei învinse de Parodi ». Ședința a avut loc la 26 Mai 1878, după cinci zile dela prima reprezentare a tragediei. De aici urmează foarte limpede că titlul său literar, care i-a deschis ușile însemnatei grupări literare, a fost traducerea, iar nicidecum încercările sale literare sau ziaristice, aproape cu totul necunoscute.

Caragiale și-a făcut odată, în 1898, cronologia operelor sale dramatice. A fost cu prilejul unei supărări adevărate sau numai prefăcute,

când cu venirea la direcția generală a teatrelor, a lui Petre Grădișteanu. Noul director general fiind de profesiune avocat, Caragiale s'a crezut dator să-i amintească titlurile pieselor sale, numindu-le pe fiecare « farsă », afară de « Năpasta », care nu era decât o « piesă » și atâta tot (Opere V, pag. 479—480). Ceea ce ne interesează deocamdată, este datarea producerilor lui. După această cronologie, prima sa lucrare dramatică ar fi fost « O soacră », scrisă în 1876. Oricât ne-ar plăcea să credem că cea mai puțin izbutită dintre comediile marelui dramaturg ar fi fost în chip firesc prima lui încercare, socotim că e vorba de o antidatare, tocmai în scopul de a scuza lipsa de valoare deosebită a comedioarei. Izvorul verbal sau în scris de care s'a folosit d. Ioan Massoff în « Istoria Teatrului Național », afirmând că piesa a fost comandată de o societate de doamne, cu gândul de a fi jucată de un grup de diletanți, ni se pare mai credibil. Până la proba afirmației autorului, ne vedem siliți a lăsa în fruntea cronologiei caragialiene, « O noapte furtunoasă ».

A fost un debut de maestru, în toată puterea cuvântului. Conturarea personajelor, conducerea intrigii și dialogul nu vădese nici una din ezitățile unui începător. În compunerea comediei sale, tânărul autor a pus la contribuție o minunată experiență, mai puțin ereditară, decât în sensul mai larg al cuvântului, familială. Printr'un curios capriciu al soartei, tatăl său fusese cel mai puțin înzestrat dintre frații Caragiali, sub raportul actoricesc și cu totul lipsit de darurile creației literare. Nu ne vom avânta în direcția atât de gingașe a eredității, cu afirmația că nepotul a moștenit la un potențial superior, pe ascendenții săi colaterali, dar nu putem trece cu vederea rolul covârșitor pe care l-au avut Costache și Iorgu Caragiali în pregătirea geniului dramatic al lui Ioan Luca. Prin spectacolele trupei lui Iorgu, la care a asistat nepotul cu o adevărată pasiune încă din copilărie, prin cursul de declamație și mimică a lui Costache, urmat în anii 1868—69 și 1869—70, prin îndeletnicirea sa de sufler și copist sub amândoi unchii, adolescentul și tânărul a tras foloase foarte mari în timpul perioadei hotărâtoare, a întipăririi primelor impresiuni. Chiar după ce s'a despărțit de mediul actoricesc, în care trăise câțiva ani și când s'a dat gazetăriei politice și literare, Caragiale a rămas legat de teatru, ca un spectator statornic al reprezentațiilor dramatice și

muzicale, adunându-și toate elementele unei bogate experiențe scenice. Acestor date exterioare se adaugă substanța nutritivă a unui ager spirit de observație, atent la gesturi și cuvinte și plimbat cu precădere printre micii burghezi ai Bucureștilor, atât de pitorești în acea vreme.

Maturitatea pretimpurie de care dă dovadă « O noapte furtunoasă », este un capital încet și temeinic strâns, pe care nu l-a risipit ca alți începători, dornici de repede notorietate și risipitori în monetă mărunță. Nu e lipsit de interes a releva atmosfera favorabilă pe care și-a făcut-o piesa în gazetele timpului. « România liberă », unde își păstrase prietenii, vestește piesa, ca un eveniment literar al unui nou talent dramatic, fără să-l numească pe autor. Un anunț din « Românul », datorit poate lui Damé, înregistrează de o parte vâlva lucrării, iar de alta notează intențiile autorului, aflate direct sau dela alții: « Se vorbește mult bine despre această piesă în care autorul a voit ca școală naturalistă să ne înfățișeze moravurile populațiunii din suburbiile Capitalei noastre ». Sub aceste cuvinte se ascunde însă fățarnicia unui adversar, care calcă peste voința autorului, de a « rămânea învelit sub modesta manta a anonimului », — așa cum relatează nota prietenoasă din « România liberă », din 10 Ianuarie 1879.

Încă odată, așa dar, după debutul strălucit al traducătorului, Caragiale, fie din calcul, fie dintr'o mândră rezervă, se înfățișează ca autor dramatic original, fără să vrea a-și vedea numele tipărit pe afișele Teatrului Național. Dovada că Damé nu era de bună credință față de Caragiale, o constituie articolul său din « Românul », dela 10 Ianuarie al aceluiași an, în care, printre altele, condamnă direcția Teatrului Național pentru reluarea « Romei învinse », piesă care ar fi dat deficite; bilanțul reprezentațiilor acestei tragedii era, după Damé, 4680,40 lei, veniturile și cheltuelile 7049,88 lei. După verificările noastre la Arhivele Statului (Dosarul citat din 1878), cifrele sunt însă altele, vădind beneficii realizate de teatru, cu încasări brute de 7365,50 lei.

« O noapte furtunoasă » s'a reprezentat în fața unei săli pline cu un deosebit succes. Ecoul de presă a fost mai puțin favorabil. Din însăși redacția « Timpului », al cărui colaborator era Caragiale, cronica dramatică, semnată de I. Slavici, exprimă anumite

rezerve de ordin etic. Iar Damé scrie o cronică pătimașe, desvăluindu-și dușmănia; piesa e categoric învinovățită de imoralitate, îndemnându-se părinții să nu-și ducă copiii la reprezentație. Aici intervine un incident până astăzi cu totul necunoscut. Directorul general al teatrelor, Ion Ghica, lăsându-se impresionat de aceste critice, modifică cu dela sine putere textul, la a doua reprezentație. Participarea publicului era însă mai numeroasă decât la premieră, după cum am verificat din scripte, 2186 lei, încasările din vânzarea biletelor la cea dintâi reprezentație, 2251 la a doua) contrariu afirmațiilor d-lui I. Massoff, care crede că piesa nu a cunoscut succes de public (pag. 129, *loc. cit.*). Pe drept cuvânt revoltat de abuzul de autoritate, Caragiale are o explicație violentă, despre care vom relata altă dată, cu fostul beiu de Samos. În arhivele necercetate, am găsit petiția prin care autorul protestează împotriva procedurii direcției și cere satisfacție. Intâmpinarea este de sigur de o prea mare însemnătate, ca să nu-i dăm locul cuvenit, în această prezentare evolutivă a teatrului caragealian. Ea este de altfel redactată cu o demnitate desăvârșită, în contrast cu caracterul umil al stilului său petiționar din anul trecut — stil convențional de altfel adoptat cu o falsă smerenie, pe care și-o va păstra în tot decursul vieții sale.

Iată documentul:

*Domnule Director General,
Domnilor membri,*

La a doua reprezentare a comediei mele « O noapte furtunoasă », duminică în 21 ianuarie curgător, am văzut, spre marea mea surprindere, că partea ei finală a fost schimbată și jucată altfel de cum este în manuscrisul meu, primit odată de d-voastră, și de cum s'a jucat la întâia reprezentare, joi 18 c. Această schimbare s'a făcut nu știu de cine fără o prealabilă înțelegere cu mine.

Neputând eu admite ca piesa mea — odată primită și și — [sic] reprezentată în forma în care am scris-o — să fie schimbată la teatru fără știrea mea, și fiind aici în joc o importantă cestiune de princip pentru orice autor, care-și respectează munca intelectuală, am onoarea a vă invita să restabiliți, la reprezentarea ei viitoare, piesa mea așa precum este scrisă

de mine. La caz contrar, vă invit să binevoiți a formula în scris încheierea d-voastră, fiind eu decis a întrebuița mijloacele indicate de legea pentru organizarea și administrarea teatrelor, în deosebi la art. 6 și 26, spre mănținerea drepturilor mele de autor.

Binevoiți a primi, vă rog, asigurarea considerației mele

I. Luca Caragiale
(Str. Armenească 23)

(Arhivele Statului, dos. 445/1879, a 7-a filă, nenumerotată, înreg. cu No. 80, la 25 Ianuarie 1879, supusă comitetului teatral, care « a trecut la ordinea zilei », fără să o ia în considerare, în procesul-verbal de la 27 Ianuarie).

În urma acestui incident și nu din lipsa succesului piesei, care a fost socotit scandalos de direcția generală, « O noapte furtunoasă » este retrasă de pe afiș, nefiind reluată decât peste patru sau cinci ani. Mai temeinică însă decât succesul de scandal, este considerația pe care lucrarea dramatică i-o aduce în cercul literar al « Junimei », câștigându-și admirația solidară a tuturor.

Înainte de a părăsi această lucrare, nu putem trece peste o afirmație din « Istoria Teatrului Național », după care piesa, în prima redactare: « . . . începea printr'un incendiu declarat la chirstigeria lui Jupân Dumitrache. Veneau pompierii cu tulumbele și după muncă îndelungată potoleau focul ».

Informația, provenită probabil tot din amintirea d-lui Paul Gusty, rămâne incontrollabilă, neconfirmându-se nici desmințindu-se prin dările de seamă tipărite. Mai vrednică de crezare este afirmația următoare, că piesa ar fi avut o scenă realistă, ce nu mai lăsa nici o îndoială asupra legăturilor dintre Veta și Chiriac. Această scenă a fost de sigur pasajul modificat de Ion Ghica; ea figura probabil la sfârșitul celui de al doilea tablou al piesei, deși, după cum urmează din protestarea lui Caragiale, ar fi fost schimbată partea finală. Oricum ar fi, piesa a avut o primă versiune, la premieră, care nu ne-a rămas; o a doua, prin amputările aduse de Ion Ghica și care de asemenea nu ni s'a păstrat; a treia, din « Convorbiri literare », împărțită ca și cele dintâi în patru tablouri; în sfârșit, în două acte, textul tipărit invariabil în edițiile succesive ale teatrului său. După cele câteva variante dintre versiunea din « Convorbiri literare » și cea

din urmă, se poate regreta cu drept cuvânt pierderea primei versiuni, pe care ne-o putem reconstitui destul de vag cu închipuirea.

« Conu Leonida față cu reacțiunea » este a doua din lucrările dramatice originale ale autorului, care suferise un așa de regretabil accident cu reprezentarea piesei sale de început. Ea a apărut în « Convorbiri literare » dela 1 Februarie 1880. În arhiva lui Mateiu I. Caragiale, grațios pusă la dispoziția Fundației pentru literatură și artă « Regele Carol II », de văduva regretatului scriitor, se păstrează versiunea originală a piesei, sau — dacă ținem seama de neobișnuita scrupulozitate a artistului, care-și transcria până la perfecțiunea acurateței, lucrările sale — numai ciorna incompletă a piesei, destul de greu descifrabilă. După cât se pare, piesa nu figurează în repertoriile reconstituite de Teatrul Național, dar se crede că trebuie să fi fost reprezentată și înainte de anul 1912, de când a intrat în repertoriul Teatrului Național. Mai puțin considerată până înainte de război, decât « O noapte furtunoasă » și « O scrisoare pierdută », ea se bucură de atunci încoace de un reviriment de opinie critică, datorită neîndoelnicei perfecțiuni scenice și adâncitului studiu al caracterelor. Cu toate dimensiunile ei modeste și în ciuda lipsei aparente de pretenție a concepției, comedia și-a recâștigat valoarea nebănuită, prin condensare și substanțialitate. Ne este astăzi greu să despărțim chipul lui Conu Leonida de imaginea pe care ne-o facem despre micul pensionar de acum șase decenii, cu mintea îndopată de presa roșie a epocii. Leonida a ajuns, în perspectiva timpului, să se suprapună cititorului docil de ziare, incapabil să judece fenomenul politic prin judecata proprie. Această « farsă într'un act » cum o denumea autorul, și-a cucerit prestigiul unei comedii excelente, al cărei erou ni se impune printr'un indiscutabil relief, ca un tip al micii burghezii liberale din 1880.

Printr'o nouă antidatare, din cronologia pieselor sale, pe care și-a făcut-o autorul în 1898, « D'ale Carnavalului » cată să ne ie înfățișată ca redactată în anul 1881. Nu vom putea primi această aserțiune, deoarece este de toată evidența că I. L. Caragiale a scris piesa anume în vederea obținerii unui premiu dramatic. De aceea vom reda locul cuvenit, în cronologia exactă a teatrului caragialian, « farsei fanteziste » într'un act, « O soacră ». Piesa se numea după primul ei titlu « Soacră-mea Fifina ».

Este o piesă destul de anodină, care s'a jucat de mai multe ori, în disproporție cu valoarea ei și mai ales cu aceea a celorlalte piese, o vreme ocolite de direcțiile generale ale teatrelor, ca « O noapte furtunoasă » și « Conul Leonida față cu reacțiunea ». Ea n'a plăcut adevăraților prieteni dela « Junimea », dar a cules laudele nesincere sau neorientate ale unor nestatornici cunoscuți, ca Damé. Organizându-se în jurul prejudecății obștești, asupra soacrelor, dar înfățișând o siluetă nerăutăcios creionată, a unei prea tinere soacre, desamăgită în dragoste și care ține sub observație intimitatea însurășilor, printr'o obstrucție ce s'ar voi motivată cu mici « principii », farsa se isprăvește prin căsătoria a însăși refractarei Fifina. Nesuținută prin personaje bine caracterizate, piesa mai suferă de intervenția unei acțiuni parazitare, din îndrăgostirea unui chelner de hotel-restaurant de Fifina; este un prea ușor comic de situație, printr'un *quiproquo* sentimental, al cărui erou este victima romanelor-foiletoane; nu lipsesc nici « fiselele », din recuzita vodevilistică a vremii, ca apariția la timp a fostului iubit al Fifinei, care-și îndepărtase iubita prin încercarea de a o săruta cu sila. Ce să mai spunem despre procedeul leșinurilor în serie: al iubitului Fifinei, întors dintr'o lungă călătorie, al logodnicei chelnerului și al Fifinei! Totul e ușurel fără frivolitate, fantezist fără fantazie, de haz și nu prea. Piesa a fost tipărită în ediția Șaraga a « Teatrului » (1894), nefigurând însă în prima ediție (Soce, 1889) și nici în cea din urmă, alcătuită de autor (Minerva, 1908).

Aici se cuvine să intercalăm operelor dramatice originale, singura lucrare scrisă în colaborare, anume cu Iacob Negruzzi: « Hatmanul Baltag », « operă bufă », reprezentată întâia oară la 1 Martie 1884. Oricât ne-ar fi de penibilă stăruința, vom releva ca neautentice pretinsele piese în colaborare, publicate de d. Octav Minar: dramatizarea nuvelei « O făclie de Paști » în colaborare cu d-sa și « Reporterul Caracudi » și « Art. 214 », în colaborare cu actorul Petre Liciu. Se va remarca faptul că așa zisa colaborare a lui Caragiale cu Liciu a fost născocită după zece ani dela moartea amândorura, nesuținându-se cu nici o dovadă materială (manuscrite sau confirmări de martori). Iar în ceea ce privește scrisorile sau biletele facsimilate, cu scrisul lui Caragiale și al lui Liciu, ele sunt plastografieri, după cum am arătat într'un

articol (*Necroforul*, în «Adevărul», 27 Octombrie 1937), fără să-mi fi atras nici o supărare. Prin intervenția după cât ni se spune, a d-lui M. Dragomirescu, ediția, așa zicând critică și completă, cuprinzând piesele «în colaborare» cu Minar și Liciu, a fost un timp retrasă din comerț și apoi iarăși pusă în vânzare. Deși primejdioasă pentru profanii lesne induși în eroare, ediția Minar este suspectată de toți cercetătorii literari (ea mai cuprinde și o traducere a dramei «Lucrezia Borgia» de Victor Hugo, incorect atribuită lui Caragiale).

«Hatmanul Baltag» a fost prezentată direcției generale a teatrelor, probabil din îndemnul colaboratorului academician, ca o lucrare aparținând numai lui Caragiale. El propunea condiții extraordinare de punere în repetiție, de reprezentare neîntreruptă, cât timp s'ar acoperi cheltuelile și suprimarea biletelor de favoare, afară de cele permanente. După prealabila examinare a părții muzicale, alcătuită de Edouard Caudella, impunându-i-se de comisia tehnică, în care figura ca specialist Eduard Hübsch, «unele modificări fundamentale», și apreciindu-se libretul «bine întocmit», cu «toate elementele unui subiect de operă comică», comitetul teatral a respins condițiile puse de Caragiale, supunându-l prevederilor legale (Arhivele Statului, Dos. 602/1883, cererea cu Nr. 631 del. 9 Noemvrie, procesele-verbale ale Comitetului teatral din aceeași zi și del. 12 Decemvrie și raportul comisiei de examinare a părții muzicale, del. 25 Noemvrie, filele nenumotate). În această colaborare, Caragiale a scris proza și Iacob Negruzzi versurile, după o nuvelă de N. Gane, inspirată acestuia din Dickens. Prin spiritul operei bufe, de umor bacchic, într'un cadru de tradiție cinegetică, mai curând moldovenească, piesa a avut un succes relativ mai apreciabil la Iași decât la București. În compunerea temei, care este o ușoară satiră a matrimoniului, se vedește un fir de legătură del. «O soacră» la «Hatmanul Baltag». Recunoaștem înrudirea celor două piese, prin situații paralele; o mătușe, cucoana Arghirița, a rămas fată bătrână dintr'o desamăgire, care aduce cu aceea a Fifinei: iubitul ei încercase să-i fure o sărutare, cam «fără manieră»; până la urmă însă, adversara căsătoriei sfârșește măritându-se cu același iubit, ca și Fifina.

Și în această piesă, umorul lui Caragiale nu se ridică la cali-

tatea aceluia din « O noapte furtunoasă » și « Conul Leonida față cu reacțiunea ». Jocurile de cuvinte și calambururile ieftine se întetesc fără ca să se ivească vâna grasă a umorului. Moralitatea ușoară a piesei nu este îndemnul la celibat, ci soluția căsătoriei, în care soțul să aibă mâna forte, nerenunțând la tradiționalele petreceri bărbătești, vânatul și băutura.

În vremea compunerii operetei, Caragiale era revizor școlar. Ca un ecou al inițierii sale profesionale și al puținei sale trageri de inimă pentru obligațiile funcțiunii, este un episod de dăscălie al comisului Stacan, iubitul cucoanei Arghirița. El se vaită de cerințele metodei froebeliene și se declară în dilemă între metoda veche și cea activă, pe care o aplică în spirit național, cu nuiua.

După două produceri ușoare, care păreau a fi un semn de slăbire a talentului său, Caragiale suie piscul artei sale dramatice cu « O scrisoare pierdută ». Comedia se reprezintă întâia oară la 13 Noemvrie 1884 și izbuteste să realizeze o serie de unsprezece spectacole, până la 6 Decemvrie. Era o cifră ne mai atinsă de nici o altă piesă națională, deoarece publicul bucureștean care frecventa spectacolele era foarte restrâns, lăsând să scadă în așa fel rețetele, încât compunerile originale sau străine, fără mare aparat scenic, nu rezistau la mai mult de două sau trei reprezentații consecutive. De rândul acesta, s'a stabilit însă nivelul ideal între valoarea operii și interesul publicului, atras mai adesea de melodrame sau de exhibiții scamatoricești și ipnotice, îngăduite pe însăși scena noastră principală. Publicul a corespuns cu o rară intuiție, rolului său de a deosebi între bun sau rău, ori între excelent și bunicel. Este un merit ce se cuvine subliniat, dacă ținem seama de erorile sau confuziile unor intelectuali de cea mai bună calitate, cum a fost Ionescu-Gion, criticul dramatic al « Românului ». Acest eminent profesor și publicist afirmă că « O noapte furtunoasă » și « O scrisoare pierdută » « e una și aceeași, fără pic de deosebire ». El se ferește, din grabă sau chiar din bunăvoință, să examineze dacă piesa satisface gustul subțire, dacă va plăcea posterității, dacă situațiile se leagă între ele. Se mulțumește să înregistreze succesul autorului, consfințit prin râsetele și aplauzele necurmăte ale spectatorilor. Încheerea sa este epigramatică: « O scrisoare pierdută » începe pentru teatru românesc un alt succes care va întrece poate pe acela al lui « Hamlet ». Visătorul din Elseneur și

doamna Trahanache vor merge mână în mână!... Și adică de ce nu??». Pentru «gustul subțire», pe care-l reprezintă atât de bine franțuzitul cronicar, căruia limba românească nu-i ajunge ca să strălucească cu duhul său, neajutat de locuțiunile spiritului galic, nu era, așa dar, nici o deosebire între «O noapte furtunoasă» și «O scrisoare pierdută».

Cât de ușor se deosebește totuși, între viziunea fragmentară a primei comedii, prinsă dintr'un unghi mai strâmt, și între larga perspectivă, de sinteză a vieții noastre politice, din «Scrisoarea pierdută»! Celei dintâi i se pot aduce, oarecum, mereu aceleași învinuiri, cu privire la comicul ei verbal, rezultat din stâlcirile limbii, la vulgaritatea persoanelor, la trecătoarele stări pe care le-a oglindit, ca «Gvardia» civică; ele nu micșorează însă valoarea intuițiilor lui Caragiale, în limitele unei formule veriste sau «naturaliste», cum spunea anunțul din «Românul». «O scrisoare pierdută» înseamnă însă trecerea autorului, dela o periferie tranzitorie, a vieții noastre publice, la o permanență de viziune centrală. Chiar dacă autorul a situat acțiunea într'un orășel de munte, cu amintiri culese din șederile sale la Piatra Neamț sau Curtea de Argeș, moravurile politice fixate în cea mai bună dintre comediile lui desvăluiesc diagnoza unui rău generalizat, cu specificitatea sa. În Caragiale, recunoaștem pe cel mai lucid observator al vieții noastre politice, unit cu un tot atât de ager cunoscător al omului. Nu numai că situațiile se leagă bine între ele, în «O scrisoare pierdută», ca și în «O noapte furtunoasă» sau «Conul Leonida față cu reacțiunea», dar nici o replică, nici un cuvânt nu prisosesc, în economia lucrării; ele sunt totodată echivalentul unei structuri sufletești și veriga necesară de înlănțuire a situației scenice, ce se desfășoară cu o necesitate organică. Numai așa se lămurește de ce publicul dela premieră a anticipat asupra posterității, pusă la îndoială de domnul cu sarea subțire.

«D'ale carnavalului» nu a fost o piesă premiată de comitetul teatrului, după fluerarea ei, la premieră, cum pare a crede autorul «Istoriei Teatrului Național»; ea a fost prezentată la un concurs, înainte de reprezentare și a fost distinsă cu premiul bănesc de 1200 lei; juriul era prezidat de Vasile Alecsandri, care a redactat cu mâna lui procesul-verbal, contrasemnat de Titu Maiorescu, Hasdeu, Gr. C. Cantacuzino (directorul general), V. A. Ureche,

Gr. Ventura și C. I. Stăncescu (Arh. Statului, Dos. 715/1885, procesul-verbal dela 25 Februarie 1885).

Cum se întâmplă mai adeseori, fluerăturile au fost organizate de o cabală, condusă de D. Racoviță-Sphinx, cronicarul teatral dela « România liberă », probabil mânat de aceleași preferințe subțiri, ca și Ionescu-Gion. In arhiva lui Titu Maiorescu, ale cărei piese interesând editarea « Operelor » au fost binevoitor puse la dispoziția predecesorului nostru, de d-na Livia Dymcza, fiica marelui critic, s'a păstrat însă și o foarte curioasă mărturie, de reacțiune a unui reprezentant obscur, al indignării anonime, câtă va fi fost. In orice caz, spectator turmentat și-a păstrat anonimatul, în pitoreasca sa exprimare, căreia îi dăm mai jos locul cuvenit,

« *D-le Maiorescu,*

Te știam om literat și învățat și când am văzut că acea batjocură de piesă *D'ale Carnavalului* a fost citită și aprobată în cercul D-tale, am crezut că are să fie ceva și m'am dus s'o văd cu familia mea. Ei bine, nu mă așteptam la atâta batjocură! Nu te felicit că ți-ai dus fata să vadă o asemenea farsă care este o degradare a teatrului național și care abia se poate juca la târgu Moșilor.

Aceasta se chiamă *noua direcțiune!* »

Este oare « *D'ale Carnavalului* » o piesă atât de neizbutită, ca să-și fi meritat ieșirea anonimului revoltat, ca și acelea ale unor cunoscători? Nu suntem de această părere. Intr'un anumit sens, ea marchează de sigur un regres, dela marea comedie de moravuri, care este « *O scrisoare pierdută* », către un mediu mai puțin ales chiar decât acela din « *O noapte furtunoasă* ». Dar dacă nu ne oprim să judecăm dreptul autorului în alegerea materialului său omenesc și a speciei dramatice, din « ierarhia » convenită a genului, va trebui să recunoaștem în « *D'ale carnavalului* » o excelentă comedie de intrigă. Este comedia măștilor suburbane, ridicată la puterea a doua, prin măștile de carnaval adăogate mascaradei omenești. Mai toate personajele sunt vii schițate, cu o putere comică ce i-a lipsit autorului în « *O soacră* » și « *Hatmanul Baltag* ». Nu fac excepție decât eroinele, Mița Baston și Didina Mazu, care, în prima tipărire a comediei (« *Convorbiri*

literare », 1 Septembrie 1885), erau prezentate, una ca « republicană din Ploești », cealaltă « nihilistă din București ».

Sunt două planuri deosebite, care se încalcă nepotrivit: al comediei politice, de moravuri, cu comedia de intrigă, care-și pierde puritatea. Nu era de loc necesar ca flușturatecele mahalagioaice să fie implicate în agitații baroc politice. Autorul și-a dat însuși seama de neajunsul procedării sale, prin care, în mod arbitrar, făcea să devie purtările lor din politica anarhistă; de aceea, cu prilejul publicării în volum a comediei, el le taie calificativele de prezentare și le mai reduce ce i se pare de prisos din debitul lor verbal. Comedia nu trebuie așezată pe un plan care nu corespunde intenției autorului. Ea nu vizează mai sus decât ceea ce oferă, adică un divertisment bufon, printr'o foarte îndemânatecă înnodare a ștețelor, până la desnodământ.

« Năpasta » este, dintr'un anumit punct de vedere, un moment critic în cariera dramatică a lui Caragiale. Ieșit din linia comicalului, poate din îndemnul unor proaspete lecturi rusești, autorul a închipuit o sumbră problemă de conștiință. Cel puțin așa au văzut contemporanii, urmărind evoluția remușcării lui Dragomir, — sentiment care ne scapă cu totul în țesătura dramei. S'a discutat de asemenea în ce măsură recea investigație a crimei, întreprinsă de Anca, s'ar potrivi unui suflet femeesc și mai ales unei femei dela țară.

Suș raportul psihologiei celor doi soți, drama lasă loc unor comentarii fără rezultat, deși destul de îndreptățite, când duc la încheeri negative. Atâta pasiune în jurul unei piese, mai adesea învinuită de slăbiciune dramatică, învederează însă vitalitatea ei paradoxală. Credem a desluși sămburele ei de viață, care o însuflețește în ciuda arbitrarului situației și a caracterelor: este creația, lui Ion nebunul. Scoțându-se în lumină trucul refugierii sale chiar în casa autorului crimei, nu s'a stăruit însă asupra patetismului mistic al personajului. Ion nu trăește numai pe scenă prin interpretările neuitate ale lui C. Nottara și I. Brezeanu; el înfruntă cu succes și proba grea a citirii, susținând cu viața sa incandescentă, toate șubrezimile construcției, care chiar când este logică, este neadevărată. De altfel, sunt de remarcat, în totalitatea operei de observator incisiv a lui Caragiale, două realizări uimitoare, care ies cu totul din natura structurii sale: este nota de mister

magic din « La hanul lui Mânjoală », remarcabil comentată de d. Lucian Blaga (« Spațiul Mioritic », pag. 264—265) și creația lui Ion, prin care tăiosul spirit caragialian și-a vădit posibilitatea de intuirea frământărilor vieții iraționale. Deși nici una din formele literare nu cere mai multă stringență decât genul dramatic, unde cea mai mică greșeală este sancționată, plămuirea lui Ion, atât de stranie în opera lui Caragiale, asigură durata dramei, cu toate imperfecțiunile ei. Cum a putut un temperament orientat către exterior să privească în adâncurile unei « experiențe mistice », va rămâne, poate, unul din cele mai neexplicabile fenomene ale creației sale. Activitatea dramatică a lui Caragiale este virtual încheiată cu « Năpasta ». Geniul său comic, exprimat în comedie între anii 1879—85, dela « O noapte furtunoasă » până la « D'ale carnavalului », își va regăsi un tipar de dimensiuni mai modeste, dar de aceeași desăvârșire, în « Momente » (1901). Arta dialogului părăsește scena, în folosul scenetei, căreia îi lipsesc doar micile canoane formale, ca să fie reprezentate (încercarea a fost făcută de d. Ionel Teodoreanu, ca director general al Teatrului Național din Iași, cu oarecare succes).

Vom vedea mai departe că tehnica dramatică i se refuză, ori de câte ori îl ispitește. Cu toate acestea, Caragiale nu are tăria să refuze unele comenzi. În ultimul an al veacului trecut, direcția generală a teatrului îi solicită o « revistă istorică națională a secolului XIX », înfățișând scenic, progresul țării noastre din acest interval. Caragiale execută lucrarea cu titlul « 100 de ani ». Prevăzută cu o mare figurație alegorică și cu mult fast decorativ, piesa a avut câteva reprezentații. Am spune fără înconjur că este cea mai slabă lucrare a lui Caragiale, dacă n'ar fi în realitate un mozaic de piese străine care nu se îmbucă.

La reprezentarea ei, singurul glas critic, cu îndreptățită severitate, a fost acela al lui Al. Antemireanu, în « Floare-albastră » (14 Februarie 1899). Textul revistei istorice lipește cap la cap, poezii de I. Văcărescu, I. Heliade-Rădulescu, Alecsandri, Bolintineanu și Scipione Bădescu, poezii populare din Alecsandri și din G. Dem. Teodorescu, proză din Bălcescu și piesele « Franțuzitele » de Facca și « La Turnul-Măgurele » de Alecsandri. Realitatea șarjată a dominației grecești, etapele culturale sau politice de emancipare națională, împrumutând un sunet fals de iperbolă și elementele

fantastice convenționalizate, colaborează la o impresie generală de fabricație. Într'un singur loc, Caragiale a venit cu o amintire personală din copilărie: este scena când neuitatul său dascăl, Bazil Drăgoșescu, la o lecție în prezența Domnitorului Cuza, spune că a venit clipa lepădării de alfabetul străin (cirilic) și a însușirii celui național (latin).

Acest gest simbolic, împrumutat din Gheorghe Lazăr, care izgonește pe dascălii greci, fanteze de torționari, nu capătă nici o emoție sau grandoare în revista istorică. În schimb povestit cu zece ani mai târziu (« După 50 de ani », în « Opere », IV), epizodul este dintre puținele scene mișcătoare, din câte ne-a dat autorul.

Retras la Berlin, în neproductivitatea primilor ani de surghiun voluntar, Caragiale concepe planul reluării personajelor sale din « O noapte furtunoasă », după douăzeci și cinci de ani, cu ascensiunile firești pe care le-a înlesnit mediul social dela noi. Era o idee ingenioasă, inspirată poate de celebrul « Vingt ans après » de Alexandre Dumas, dar ea vădea lipsă de inventivitate. În tihna vieții berlineze, dramaturgul își pregătește cu admirabilă meticulozitate, câteva caete, înscrie în fruntea lor, titlurile succesive care-i vin prin minte, desemnează schema scenei teatrale și aruncă pe hârtie câteva indicații ale acțiunii și unele replici. Iată, bunăoară, prin câte stări trece titlul piesei, până la fixarea lui, definitivă. 1. *Cuiosul pedepsit. Pedepșa curiosului*; în interior: *Garden Party, Reporterul-Poet, Foto-cinematograf, Cațavencu și Titirică, Mălăiescu și Comp.* 2. *După ieri, astăzi. Astăzi. O noapte de petrecere sau No. 6—3. High-Life. În lumea mare. Titirică, Sotirescu et Comp. O noapte strălucită.* 4. *Titirică, Sotirescu et C-ie*, Comedie în 3 acte. Acesta e titlul la care se oprește, stăruind în patru din cele șapte caete, rămase în păstrarea d-nei Alexandrina I. L. Caragiale.

Unul din caete dă lista persoanelor, cu vârsta lor, în coloana din dreapta, iar coloana din stânga, în paranteză, arată vârsta din vremea « Noptii furtunoase ».

« Dumitrache Titirică, senator guvernamental, are 70 ani.

« Chiriac Sotirescu, deputat guvernamental, 49 ani.

« Spiridon Ionescu, deputat, doctor în drept din Liège, sportman, cu automobil și cai de curse, 35 ani.

« Nae Ipingescu, prefect de județ, 55 ani.

« Rică Venturian, director proprietar al « Alarmei », avocat, publicist, deputat în opoziție, 50 ani.

« Veta Titirică (tante Lizà), 55 ani.

« Zița Venturian (tante Zoé), 46 ani.

« Personajele noi sunt:

« Pulchérie (Chérie) Sotirescu, născută de Gantscho, unica nepoțică a lui Ivanciu Ganciu < i-a lăsat prin testament 5 milioane, el a măritat-o cu Chiriac > mare bogătaș răposat. Mare amatoare de sport. Habituée de la Excelsior-Regina Nizza, 27 ani. De patru ani măritată. A avut partide. Copilul de 4 ani [al] d-lui (?) Spiridon. Foarte bună prietenă și fostă camaradă de pension cu Nina, Niniche, Ninon, Ninette, Nichette, Ninichette (Chiriachița) Titirică, fiica lui Dum. și a Vetii, fina lui Chiriac, în vacanță. Crește la Paris în același pensionat unde a crescut și Pulchérie.

« Prince Arthur, 23 ani.

« Un mic groom, 11 ani.

« Un fecior francez.

Dumitrache este « mare agricultor, mare proprietar, capitalist puternic, petrolist », reprezentând vechea Românie, agrară, dar și pe cea nouă, capitalistă și industrială. Chiriac, Spiridon și Nae Ipingscu nu sunt decât mari proprietari (urbani), capitaliști puternici și petroliști. Rică Venturian s'a dedicat gazetăriei, are ziarul lui proprie și e opozant. Acțiunea se petrece în actul I la București și în celelalte două, la moșia dela Dobreni, a lui Titirică, probabil.

Caetul cel mai vechi (1) concepea piesa în 5 acte, care se petrec: « I. La Dumitrache. II. La Chiriac. III. La țară. IV. La Dumitrache. V. La Chiriac » — cu aceste sumare însemnări ale acțiunii: « I. Expoziția, de la 1906. II. Expoziț. Lovitura contra familiei, bătaia la Capșa. III. Gardenparty. IV. Atacul redacției. Duelul. Arestarea. V. Plecarea ».

În această versiune avea să apară și Nae Cațavencu, ca ministru, Cyru Titirică [fiul], locotenent de roșiori Victor Ipingscu [fiul], licențiat în drept, șeful de cabinet al lui Cațavencu, directorul proiectatei societăți [al] « Revistei literare și Sociologice », [care] va fi ministru, 22 ani, Madam Cațavencu, un general, iar Ionescu și Popescu, din « O scrisoare pierdută » erau promovați « inspectori pentru cursul de Istoria Românilor în Invățământul primar și secundar, public și privat ».

Tot aici întâlnim un scenariu foarte sumar, pentru uzul mne-motehnic al autorului, dar destul de obscur.

« 1. La Chiriac, cum a fost Expoziția, Dum. Ip. Veta, Chiriac, etc. despre Cațavancu și Mme Cațav. despre Chir. Pulșeria despre Spiridon etc. despre Rică, Zița, etc. Pulșeria e la dejun cu Caț., și cu Generalul.

« 2. La Chiriac la țară. Pendant la vechiul < scand[al] > mare duo. gelos de Cațav. Telefon *cu Generalul*. Gelos de Generalul.

« 3. Garden party la Chiriac la țară. Scandalul. Cațavencu cu dascălii < cu Rică > și Arestarea. Generalul rămâne singur cu Cyru, il trimite la garda pieții, el cam vine (?) obraznic. Toți la garda pieții apoi după infructuoasa stăruința tuturor și în urmă după a Pulșeriei imediat acceptată, arestat acasă.

« 4. La Dumitrache — locuința lui Cyru. In loc de rendez-vous, scrisoarea de despărțire. < Sinuciderea > Tentativă de sinucidere. La telefon Veta chiamă pe toți și pe Pulșeria.

« 5. Madame Cațav. Șeful < alt șef >. Congediul obținut. Impăcarea generală. Plecarea ».

Aceasta e de altfel singura schemă rămasă. Ea a fost zămisliță de sigur după 20 Mai 1905 (când piesa avea o cu totul altă înfățișare, cf. « Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zari-fopol », pag. 71—72) și înainte de 26 Octomvrie 1906, când titlul se fixase la « Titircă, Sotirescu & C-ie », în 3 acte (*ibid.*, p. 55). Dar după ce a spus că scrie la piesă și că « merge binișor », mărturisește că « merge greu » și teama « cu nu-l copleșească intenția » (la 7 Februarie 1907). În toamnă, precizează că e « incapabil să scrie o replică, ne-mi-te o scenă » (la 17 Septembrie 1907). Totuși, nu își părăsește proiectul, pe care-l spune prietenilor, dictându-le personajele, cu vârsta lor (cf. « A patra Duminică », de E. Gârleanu, în « Falanga literară și artistică », 28 Februarie 1910, unde Spiridon este Bucurescu, fiul lui Ipingescu e Napoleon și cu un număr de persoane mai redus). În caete, n'au ajuns să fie transcrise replicile, scrise pe mici bucățele de hârii, care au fost distruse; ne-a rămas una singură, al cărei început a fost scris de autor cu creionul pe un presse-papier, în păstrarea d-nei Caragiale: « *progres... mare progres, n'avem ce zice; dar și lichele multe... destule!* de par egzamplu cumnatul meu d. Rică ».

De bună seamă, marele scriitor, care își vedea și mai ales

își auzea personajele, altădată, nu își mai găsea condițiile ideale de lucru, din trecut. De altă parte, în perioada berlineză s'a dezvoltat într'însul vâna de povestitor, din zestrea Sud-Est europeană care dăduse pe Anton Pann. Natura lui scriitoricească, cu prețul destul de scump al istovirii vechiului său instinct dramatic, s'a compensat cu darul static al povestirii, din *Kir Ianulea*, *Calul Dracului* și *Ion*. Nu ne-a dat o ediție nouă a teatrului său politic, care ar fi fost, în bună parte, de sigur, o reeditare a viziunii sale și poate nu de aceeași calitate. Ne-a dat altceva, de o mai savuroasă substanță, ca să nu avem dreptul să ne plângem de neîmplinirile sale.

În timpul rodnicei sale activități, reluate la « Universul » și din care avea să iasă materialul « Schițelor noi », Caragiale a fost invitat de Alexandru Davilla, să-i compună ceva pentru deschiderea companiei sale dramatice, particulare. Atunci a scris « instantaneul » cu titlul « Incepem ! . . . », cu care s'a deschis programul întâiei reprezentații a teatrului « Comoedia », la 12 Septembrie 1909. Genul închipuit de autorul actului nu era chiar așa de nou, dacă ne gândim că și unchiul său Costache se inspirase din viața unei trupe teatrale, în « O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi », jucată la 17 Martie 1844. Instantaneul figurează un moment din viața companiei Davilla, înainte de începutul unei reprezentații teatrale. Este un du-te vino de bilețele cu intervenții, cu solicitări de angajamente și de bilete de favoare, sfârșindu-se cu vizita unei doamne excentrice, care reprezintă gustul publicului la modă. În tirada cucoanii excentrice, care cere teatrului acțiune vie și emoții puternice, e expusă oarecum preferința însăși a lui Caragiale, exprimată cândva aproape cu aceleași cuvinte (« Opere », V, « Teatrul Național » [I], pag. 305). Pieseta rostește și alte vechi credințe ale autorului: despre talent, « un accident din naștere », contra rolului tutelar al Statului în ale artei dramatice, împotriva încurajării mediocrităților conaționale, ideea că teatrul e pentru public și nu pentru autori și respingerea învinuirii că ar avea o pornire « contra tot ce-i românesc ». Printre cei șfichiuiți e și un profesor de estetică, cu teoriile sale « științifice », dar mai ales este Teatrul Național, al cărui director general în funcțiune, Pompiliu Eliade, îl supăraseră de curând. Ne e aici locul să cercetăm raporturile lui Caragiale cu

conducătorii succesivi ai primei noastre scene, dela Ion Ghica la I. C. Bacalbașa, care i-a acordat, în primăvara anului 1912, un premiu. Intre spiritul său independent, de neconformist și instituțiune au fost atâtea dezacorduri, încât nu e de mirare că și-au găsit supapa cu prilejul deschiderii unui teatru particular, înființat ca o protestare contra comportărilor Teatrului Național.

Nu se putea ca un om prin excelență de teatru, cum a fost Caragiale, să nu compună vre-odată, un monolog, ca pentru nevoia de destindere a spiritului său, încordat în lucrări de respirație dramatică. Un asemenea prilej i-a fost dat de un publicist dela «Opinia» din Iași, același care-și exprimase intempestiv părerea de rău că marele Caragiale a ajuns să scrie fabule, în loc ca să-și isprăvească piesa anunțată: «Titircă, Sotirescu et C-ie». După ce a răspuns prin micul apolog, «Talmud», din «Convorbiri» («Opere», IV), dramaturgul a redactat «Modern», monolog burlesc, punându-l pe cel care-l iritase, să debiteze în jargonul său provincial. Bucata a circulat în foi volante și a fost, după câte am auzit, rostită cu talentul său îndrăcit, de Petre Liciu.

Un alt monolog, «1 Aprilie», tipărit la sfârșitul ediției «Minerva», a «Teatrului», a fost reprezentat în săptămâna consacrată amintirii lui Caragiale, la deschiderea stagiunii 1912—13. După aprecierea d-lui Liviu Rebreanu, care semna cropicele teatrale la «Rampa», în acel moment, «minunatul» monolog ar fi o «tragicomedie simplă și mișcătoare» (7 Septemvrie 1912). Este o variantă la tema din «O făclie de Paști»: reacțiunea violentă a poltronului.

Activitatea dramatică a lui Caragiale, privită în totalitatea ei, este, după cum s'a văzut, destul de felurită și inegală. Recapitulativ, ea cuprinde o traducere o piesă în colaborare și zece lucrări originale, dintre care trei piese într'un act și două monologuri. Dintre aceste piese într'un singur act, «Conul Leonida față cu Reacțiunea» se situează pe întâiul plan, între «O noapte furtunoasă» și «O scrisoare pierdută». Genul ușor, în farsă, ca «O soacră» și libretul operetei «Hatmanul Baltag», i-a reușit mai puțin decât incisiunile în apă tare, ale comediilor politice. Judecată pe terenul farsei pure, «D'ale carnavalului» e o piesă fără greș, dacă trecem peste împietările politice, semnalate. Ca-

ragiale e, în farsa pură, de *imbroglio*, pe linia lui Scribe, în ușurința cu care știe să încurce și să descurce sforile.

Totalitatea operelor sale dramatice nu sporește cu nimic meritele aproape unanim recunoscute comediilor sale fixate, ca valori permanente, în cultura noastră. Gloria lui Caragiale, cu larg răsunet, se reazemă pe trilogia lui politică. Este un adevărat *ΘΕΑΤΡΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ* care înfățișează fără ură și întru adevăr realități sociale persistente până deunăzi. Am expus altă dată filiera tradițională a detractorilor lui Caragiale, prin care liberalismul nostru a încercat să se desvinovățească, acuzând pe marele autor dramatic de nesolidaritate sau de « neaderență » la națiunea sa. Procesul este însă câștigat de creatorul genial, înaintea opiniei neafiliate. D. Mihail Ralea a atras atenția, într'un strălucit fragment din « Valori », asupra caracterului idilic al societății noastre, din satira caragialiană. E o omenire fericită, observă d-sa, care ne servește « un antidot minunat, pentru preocupările tragice de astăzi » (« Lumea lui Caragiale »). Observația e foarte îndreptățită, dacă ne strămutăm în ambianța catastrofică a ceasului nostru. Dar nu e mai puțin adevărat că lecția lui Caragiale, în vremea ei, era legată de o pedagogie necruțătoare. Intr'un moment când societatea noastră suferea de iluzia progresismului în linie ascendentă și neîntreruptă, când « ochii Europei » erau « ațintiți asupra noastră », ca să se minuneze de realizările noastre și să ia pildă dela noi, Caragiale asocia atributul *tabu* de român, moftului. O asemenea faptă nu se iartă ușor la noi, unde au rămas să moralizeze prea adesea, înșiși demoralizatorii vieții publice și factorii bluff-ului.

Prin lapidaritatea și reliefurile tipurilor, teatrul politic al lui Caragiale este o realizare în aqua-forte. Substanța corosivă nu putea lipsi gravorului. Ea a trebuit să ardă, ca să creeze viața.

ȘERBAN CIOCULESCU

CENTENARUL NAȘTERII REGELUI CAROL I ¹⁾

Anul acesta 1939 s'au împlinit una sută de ani dela nașterea primului nostru rege, întemeietorul dinastiei, Regele Carol I.

Academia Română găsește în această împrejurare un motiv bine venit pentru a-și arăta, odată mai mult, admirația și nețăr-murita iubire Aceluia, care într'o viață de aproape cincizeci de ani, cât aflându-se pe tron, încărcat de marile griji, pe care i le da apărarea intereselor de Stat, a găsit totuși timpul să-i fie un neprețuit sfătuitor și protector. Cincizeci de ani aproape Academia Română a fost într'o strânsă legătură sufletească cu Regele Carol I. Câțiva dintre sfinții Lui erau și membri ai Academiei. Cel mai intim, *Dimitrie A. Sturdza*, era chiar secretarul perpetuu al Aca-demiei. Pe faptele glorioase ale Regelui își ridică și își consolidează Academia viitorul său. Dintr'o modestă societate literară, al cărui scop era mai mult să afirme în mod virtual dreptul Românilor la unitatea lor culturală, ea se transformă în anul suirii pe tron, în 1866, în *Societate Academică română*; apoi la 1879, în urma războiului glorios care a adus independența Țării, Academia Română își ia numele pe care îl are astăzi. În același an, în 1879 la 8 Iunie, Regele Carol I, pe atunci numai Domnitor al Țării, face Academiei Române marea cinste de a primi să-i fie președinte de onoare, prin următorul răspuns: « Sunt Mândru că sub Domnia « Mea s'a fundat Societatea care astăzi devine Academia Română. « Urez din toată inima ca această frumoasă instituție să fie un izvor « pentru știință, pentru limbă și istoria noastră națională.

« Primesc cu o vie satisfacție a fi președintele onorar al acestui « doct corp, precum am fost fericit de a fi chiar dela fundarea ei, « președintele Societății academice ».

Și înainte de 1879, în câteva rânduri, Măria Sa Domnitorul Carol I a venit în mijlocul membrilor Academiei, interesându-se de lucrările lor. Constatând, în primul an al domniei Sale, că din cauza situației precare a finanțelor Statului, publicațiile Aca-

---

¹⁾ Cuvântare ținută la Academia Română la 26 Mai 1939.

demiei nu pot fi tipărite, ia asupra Sa Insuși cheltuelile urgente. Astfel în 1867, scrie ministrului de Instrucție Publică de atunci: « Trebuie ca *neapărat și numai decît* să puneți la dispoziția Academiei « o mie de galbeni; lipsa de bani a oprit azi toate lucrările. De « nu puteți dispune de această sumă, o veți lua din lista Mea « civilă ».

În 1868, președintele de atunci al Academiei, *Ion Heliade Rădulescu*, profitând de prezența Domnitorului, la deschiderea sesiunii din 15 Septembrie, îi mulțumește cu recunoștință pentru numeroasele Sale acte de generozitate, în urma cărora se răspândeau pentru prima oară, în școlile primare, atlasuri geografice în limba română.

Însă, după 1879 și mai ales după anul 1881, când pe capul Domnitorului de până aici, a fost așezată coroana de Rege, interesul Regelui Carol I pentru Academie devine și mai viu. În 1884, El ia parte la lucrările Academiei, făcând propunerea de a se edita un « *Etymologicum Magnum Romaniae* », dicționarul, care este și astăzi în curs de publicațiune, sprijinindu-și propunerea pe următoarele considerațiuni: « Trebuie să ne îngrijim de « limba noastră care s'a păstrat neatinsă în câmpiile roditoare ale « Dunării, în plaiurile mărețe ale Carpaților... Ce sarcină mai « dulce poate avea Academia decât a lua sub paza sa această limbă « veche, pe care poporul o înțelege și iubește? ». Pentru ca propunerea să ia cât mai repede un început de realizare, Majestatea Sa se înscrie printre primii subscriitori platnici. În anul, 1890, în sesiunea de Martie, în ajunul împlinirii a 25 ani de existență, Academia Română are plăcuta surprindere să asculte conferința M. S. Reginei Elisabeta, pe care o prezidează M. S. Regele Carol I. « Academia Română, zice M. S. Regele Carol I, luând președenția, « are astăzi o ședință care va rămâne memorabilă în analele sale: « Regina va lua cuvântul. Nu s'a întâmplat niciodată ca o Regină « să vorbească înaintea unui corp stiințific. Sunt mândru că tocmai « Academia Română poate înscrie în *curriculum vitae suae*, încă « în ajunul nunții sale de argint, acest fapt unic, pe care îl salutăm « noi toți cu vie mulțumire. ».

Acest fapt unic a anticipat alte fapte tot atât de remarcabile. Chiar în primăvara următoare, când Academia a sărbătorit jubileul său de 25 ani, într'o alocuțiune ceva mai lungă, M. S. Regele Carol I trece în revistă întreg trecutul de activitate al Academiei, din care alocuțiune se simte, că nu fusese grijă și năzuință în sufletul acestei instituții, care să nu fi fost și în sufletul Său. Cu o vădită mulțumire, M. S. enumeră publicațiile făcute în ramura literaturii bisericești, în istorie și poezia populară și termină cu urarea ca « Academia să strălucească și mai departe prin lucrările « sale, să încălzească toate inimile românești și ca ușile sale să fie

« deschise pentru întâlniri pașnice și lupte științifice, un teren pe « care toți Românii pot să-și întindă o mână frățescă ».

În ședința din 25 Martie 1900, în sfârșit, dorința Sa de a lua o parte activă la lucrările Academiei, este exprimată fără ocol prin prezentarea unui manuscris inedit din timpul lui *Alexandru Ipsilanti* din Moldova, scris de Abatele *Comite d'Hauterive*, și al cărui cuprins Dânsul îl analizează cu amănuntul, așa cum ar face și colegii noștri din secția istorică. În anul următor, ca o continuare la contribuția de documentare istorică începută, M. S. atrage atențiunea asupra scrisorilor care interesează istoria Românilor, din corespondența lui *Frederic cel Mare*, Regele Prusiei.

După aceste comunicări ocazionale, urmează în anul 1904, comunicarea istorică despre « Nicopole, 1396—1877—1902 », cetită de M. S. Regele Carol I, în ședința din 3 Aprilie, și care va rămâne pentru toate timpurile cea mai luminoasă contribuție la explicarea destinului românesc.

Astfel, an cu an, legătura sufletească dintre fostul Suveran și Academia Română a ajuns să fie din ce în ce mai strânsă. Cuvintele pe care Suveranul le pronunța oridecâteori venea în incinta Academiei, « că se simte fericit aici », nu sunt o simplă formulă de politețe, ci expresia sinceră a celor ce El simțea. De asemenea și marele bărbat de Stat și editor al vechilor cronici, *Mihail Kogălniceanu*, nu ca să pună un titlu deșert de glorie pe numele Academiei, ci ca să constate, la avutul sufletesc al acesteia, un adevăr istoric, salută în calitate de președinte, la 28 Martie 1890, pe Regele Carol I, cu cuvintele: « Sire, Academia și-a luat începutul sub glorioasa Domnie a Majestății Voastre. De aici datează nașterea « ei, întemeierea ei, creșterea ei ».

Această strânsă legătură dintre fostul Suveran și Academie atrage asupra acesteia o îndatorire de înalt ordin moral, pe care tot marele bărbat de Stat și editor de cronici bătrâne, *Mihail Kogălniceanu*, o aduce la cunoștința Țării, în aceeași ședință dela 28 Martie 1890, prin următoarele memorabile cuvinte, pe care le spune la sfârșitul cuvântării cu care salută pe Regele Carol I:

« Mă opresc aici; însă nu pot să nu aduc aminte că o răsplătire « frumoasă Vă așteaptă, Sire, precum și pe prea glorioasa noastră « Regină, și pe Neptolul Vostru, Moștenitor al Tronului, pentru « protecțiunea ce dați Academiei; este știut că știința, literale și « artele nu au fost niciodată ingrate pentru Suveranii care le-au « îmbrățișat ».

Iată îndatorirea de înalt ordin moral, pe care o are Academia Română de îndeplinit.

Acei, care astăzi și în tot timpul de aici înainte, vor avea să reprezinte știința, literale și arta în instituția Academiei Române,

să ție de a lor datorie sfântă, că niciodată pe viitor, ingratitudea către Suveranul Țării să le păteze conștiința !

* * *

Suntem astăzi, la sărbătorirea centenarului dela nașterea Regelui Carol I, într'un moment în care, mai mult decât oricând, Academia Română este datoare să-și arate grațitudinea față de memoria fostului ei mare protector. Cum să și-o arate ea mai bine această grațitudine, decât intrând pe de-a'ntregul în deprinderile minții și inimii Aceluia care a fost Carol I, primul Rege al Românilor, adică: vorbind, deschis și cinstit, adevărul și numai adevărul asupra destinului care a unit pe veci pe prințul Carol de Hohenzollern Sigmaringen și pe familia Sa de neamul românesc. Este așa de frumos și mare acest adevăr, că nu mai este nevoie să fie îmbrăcat într'o haină de paradă.

Despre nepătrunsa putere a destinului, care a făcut ca un prinț din Casa de Hohenzollern să fie primul Rege al poporului descendent din Daco-Romani, prima clară-viziune a avut-o El însuși, Regele Carol I. Contribuția Sa la cunoașterea istorică a trecutului: Nicopole, 1396—1877—1902, dovedește aceasta în deajuns. La 1396 sub zidurile cetății Nicopole, a luptat pentru desrobirea creștinătății de sub semiluna otomană, alături de Mircea cel Bătrân, Comitele Frederic VI de Zollern, întemeietorul Casei de Hohenzollern; la 1877, sub zidurile aceleiași cetăți, prințul Carol I de Hohenzollern, Domnitorul Românilor, pe locul în care se desfășurase bătălia dela 1396, trece în revistă trupele aliate ruso-române, care aveau să ducă război în contra aceleiași semilune; iar la 1902 revederea din nou a cetății Nicopole, dar de astădată nu ca războinic, ci ca Suveran sărbătorit de locuitorii unei țări la a cărei independență el contribuise cu jertfele armatei sale române.

Puterea destinului, din cele mai vechi timpuri ale culturii omenești, este socotită ca o putere stăpânitoare a lumii. Calea ei este nepătrunsă. Totuși, dacă ea ține o ordine, fără cotituri de capriciu, calea ei nu poate să rămână în vecii vecilor nepătrunsă. Căci rațiunea omului, ce este ea altceva oare, decât darul de a inventa toate posibilitățile care se pot realiza într'o ordine fără cotituri de capriciu? Calea rațiunii și calea destinului trebuie să ajungă la o suprapunere, întru cât destinul nu poate fi decât una din posibilitățile rațiunii.

La această suprapunere lucrează toți oamenii noștri de știință, în special istoricii și filosofii.

Ce a adus sub zidurile cetății Nicopole, după malul Dunării, pe viteazul întemeietor al Casei de Hohenzollern? Liberarea creștinătății de sub amenințarea semilunei. De sigur, Aceasta este una

din posibilitățile indicate de rațiune. Este, în orice caz, posibilitatea întrevăzută de rațiunea oamenilor din anul 1939. Dar aceasta nu este singura posibilitate, pentru a reveni sub zidurile aceleiași cetăți în viitor.

Când Prințul Carol de Hohenzollern Sigmaringen a primit în 1866 propunerea, ca să se suie pe tronul Principatelor Dunărene, un tron înconjurat numai de riscuri primejdioase, în sufletul Lui s'a produs o stare asemănătoare aceleia, prin care a trecut, cu cinci secole mai înainte, ascendentul său Frederic VI de Zollern. Posibilități diferite, dar aceeași cale a destinului. Ce a urmărit Frederic de Zollern? Să sară în apărarea celui mai sfânt bun pe care îl avea atunci de apărat Europa apuseană: prestigiul bisericii creștine. După cinci secole, un alt Hohenzollern se hotărăște să ia calea spre Dunăre; oare era și acum un bun sfânt al Europei apusene de apărat? Era. Unul tot așa de sfânt, fiindcă și el era izvorât din spiritul creștinismului.

În Apusul Europei, mai mult decât în partea orientală a acesteia, prin adoptarea moralei creștine s'a trezit conștiința unei misiuni culturale. Popoarele Europei apusene se credeau predestinate, din datorie creștinească, de a libera lumea de sub mizeria morală și materială, în care fusese ținută de păgânism. În aprecierea unui bun creștin din Apusul Europei, de acum o sută de ani, a primi un rol de organizator într'o țară încă neorganizată era o misiune tot așa de sfântă ca și aceea de a fi apărătorul bisericii creștine. Prințul Carol de Hohenzollern Sigmaringen, primind oferta tronului românesc a continuat sub o nouă formă calea destinului pe care mersese odinioară străbunul său. De aceea și hotărîrea sa a fost repede; fără ezitare și fără calcul. Dacă e să salveze viața unui popor, cavalerul creștin, orice s'ar întâmpla, primește. Aceasta a și hotărît pe Prințul crescut într'o rigidă tradiție creștină.

În ziua de 8 Aprilie, stil vechi, se pronunță plebiscitul Principatelor Unite Române pentru alegerea Principelui Carol de Hohenzollern ca Domn al Românilor, iar la o lună după aceea Principele pune piciorul pe pământul României la T.-Severin.

Repeziciunea cu care s'a petrecut suirea pe tron; votarea primei Constituții, în care se institue domnia ereditară pentru familia Principelui; dobândirea firmanului de investire din partea Porții; consimțământul tacit dat, rând pe rând, de diferitele mari puteri europene la noua stare de lucruri în Principatele Române, sunt explicate de unii ca fiind rezultatul unei abilități politice; pentru care s'a găsit numele de politica faptului împlinit. Însăși conștiințiosul nostru bărbat de Stat, Dimitrie A. Sturdza, fostul secretar general al Academiei Române, este de această părere. Scrierea sa, cetită în ședința Academiei Române, dela 4 Mai 1912, are ca titlu următoarea afirmare, cu înțeles dubios: *Autoritatea*

faptului îndeplinit, executat în 1866 de cei îndreptățiți. Adică în 1866, un fapt a căpătat autoritate prin simpla lui împlinire; dar el totuși a fost executat de cei îndreptățiți. Dacă, însă acei care l-au executat, au fost îndreptățiți, autoritatea faptului nu vine ea oare dela această îndreptățire?

Adevărul adevărat este cu totul altul. Autoritatea faptului îndeplinit în anul 1866 vine dela împrejurarea, că acei care ar fi putut să împiedice faptul n'au voit-o sau n'au putut-o face. Așa este totdeauna cazul faptului împlinit în istorie, ca și în viața omenească în genere. Aceea ce se voiește și nu se împiedecă, se împlinește. Suirea și legalizarea pe tron a Principelui Carol, voită de reprezentanții poporului român din Principatele Dunărene s'au îndeplinit, fiindcă acei care ar fi avut interes să le împiedece n'au avut puterea să le împiedece. Care avea interes să le împiedece? Găsim denunțarea acestora în istoria adevărată, adică în istoria nefalsificată de subiectivism. Aveau interes: vre-una poate dintre Puterile europene; în primul rând Puterea otomană; și în al doilea rând, претендентii la tronul Principatelor. Nu s'a produs împiedecarea, nici dintr'o parte, nici din alta; de ce? Fiindcă hotărârile reprezentanților poporului românesc s'au luat repede și cu abilitate? Aceasta au putut-o crede entuziaștii patrioți români, chiar acei de talia unui Dimitrie A. Sturdza, dar adevărul, care iese din consultarea documentelor vremii, nu este acesta. Documentele vremii vorbesc în mod clar de slăbiciunea Statului otoman și de suspiciunea reciprocă dintre celelalte Puteri europene. Turcia nu avea o armată bine organizată. Celelalte Puteri europene își țineau armatele pentru alte scopuri. Totuși oricât de slab organizată ar fi fost armata turcească, ea ar fi putut ocupa Principatele sau măcar o parte din Principate. De ce n'a primit ordinul să treacă Dunărea? Fiindcă Turcia primea informații dela Puterile prietene, că ocuparea Principatelor n'ar fi tocmai fără risc. I se șoptea că armata poate fi silită să lupte; ceva mai mult: poate să sufere o parțială înfrângere, și atunci această înfrângere ar fi adus o știrbire de prestigiu care s'ar fi propagat în toată lumea balcanică. Și să nu se uite, adăogau binevoitorii informatori ai Turciei, că pe tronul Principatelor române se găsește un Principe de Hohenzollern, militar de tradiție și care, ceva mai grav, de cum a luat în mâini frânele Statului român a început să organizeze o armată. În aceste condiții, nu era mai bine pentru Turcia, ca ea să aștepte și să se mulțumească în cele din urmă cu o satisfacție formală? Rămăneau претендентii. Aceștia constituiau o piedică formidabilă, care putea să se ivească la fiecui moment, cu toate aparențele contrare. De ce nu s'au ivit? În pătura conducătoare a poporului românesc erau destule elemente care aveau în sângele lor aviditatea de a stăpâni tronul țării, aviditate care crescuse la paroxism,

pe timpul guvernării fanariote. În această privință, starea din Principatele Române era la fel cu aceea dela celelalte popoare creștine din Balcani. Pretendenții la tron constituiau aici peste tot o cauză de instabilitate politică. De astă dată însă pretendenții la tron își măsoară aviditatea; cumpănesc împrejurările; ezită. Bine înțeles, pentru moment nu pentru totdeauna. Cine i-a făcut ca de astă dată să se cumpănească și să ezite? Din documentele vremii se vede clar. Prestigiul personal al Prințului. Din momentul când acesta s'a prezentat în fața reprezentanților poporului pentru a presta jurământul pe Constituție, în suflul păturii noastre conducătoare s'a simțit că de astă dată nu mai este ca pe vremurile de până aci. De astă dată era un adevărat conducător pe tronul Țării.

Autoritatea faptului împlinit nu venea, așa dar, din rezeala cu care s'au împlinit formele instaurării pe tron a Prințului, ci din însușirile înăscute ale acestuia. Faptul s'a împlinit, fiindcă Prințul Carol I a fost bărbatul potrivit împrejurărilor prin care trecea neamul românesc la 1866.

Insușirile înăscute și tradiția de Hohenzollern ale Prințului au constituit în 1866 și de aici înainte, în tot cursul lungei sale Domnii, zidul de apărare de care s'au izbit și în care s'au frânt toate atacurile îndreptate contra Statului român. Un Principe de Hohenzollern, cu caracterul pe care l-a avut Regele Carol I, era singurul care putea reuși în misiunea de a readuce neamul românesc la destinul său istoric.

Și trebuie mărturisit astăzi, că misiunea aceasta a fost așa de grea, că numai prin voința Celui de Sus, se poate explica desăvârșirea sa.

* * *

Neamul românesc a fost scos din orbita destinului său prin năprasnicile cuceriri făcute în Sud-Estul european de Impărăția otomană. În urma acestor cuceriri, centrul de gravitație al vieții sale politice se mută din spre Europa centrală spre colțul Europei ocupat de puterea turcească. În secolul al XIX-lea, Români, alături de celelalte popoare creștine din Balcani, sunt cunoscuți în Apusul Europei, numai ca unul din numeroasele puncte de întrebare, pe care le pune așa numita chestiune orientală; sau, mai bine zis, ca unul din bunurile care aveau să se împartă, atunci când va fi deschisă moștenirea bolnavului din Constantinopole.

Prima parte a misiunii Principelui Carol I de Hohenzollern, ales Domnitor al Țării, era astfel dela sine indicată. Țările române trebuiau să fie liberate de sub Impărăția otomană. Pentru a fi eliberate însă, nu le sta înainte o singură cale. Ci mai multe; în orice caz două. Calea obișnuită balcanicilor: eliberarea prin intervenția

unei Puteri străine, care Puteri dintr'un interes direct sau indirect să fie aduse a face război Turciei, și calea obișnuită popoarelor occidentale: pregătirea unui război direct cu Turcia, organizând o armată proprie. Nu este greu de ghicit, care dintre aceste două era pe placul Principelui Carol I de Hohenzollern. Descendent al unei familii, la care disciplina militară era intrată în sânge; el însuși crescut de mic în cultul lui Frederic cel Mare de Prusia, ar fi greu de admis, că schimbând locul, el și-a schimbat dintr'odată și caracterul; că în loc de a se încrede în spada sa proprie să se încreadă în dibăcia diplomației balcanice. A doua zi, cum cetim în notele zilnice ale unui martor al vieții sale, instalat la conducerea Țării, el ia în deaproape cercetare situația armatei, pe care încearcă s'o organizeze, nu numai după modelul, dar și cu instructori prusieni. Bine înțeles, intențiunile lui nu sunt înțelese. Educația păturii conducătoare românești, din mijlocul căreia Domnitorul avea să-și aleagă șefetnici, cultivase în aceștia mai mult încrederea în magia frumoaselor formulări de principii, decât în organizarea trupelor militare. Domnitorul a trebuit să cedeze, pentru a nu trece drept un agent al Prusiei. Armata română s'a organizat totuși, cu încetul. La zece ani după venirea Prințului în țară, armata nu mai era aceea pe care el o găsisse în 1866. Când se produse declarația de război dintre Rusia și Turcia în 1877, el avea lângă el o armată modestă, dar avea totuși o armată și mai presus de toate avea în el conștiința că numai prin puterea armatei va ajunge să-și aibă independența Tronului. Această conștiință explică întreaga sa purtare dela începutul războiului. Atot Puternicului Impărat al tuturor Rusiilor i s'a părut, din cale afară de pretențios, că Domnitorul Românilor vrea să-și păstreze comanda asupra armatei sale. Ce însemnătea putea oare să aibă o armată așa de mică? Însă Domnitorul nu intră în război câtă vreme nu i se încredințează o zonă separată de comandă. Când apoi este chemat să vină grabnic în ajutor, pretenția lui crește: intrarea în război o condiționează, după tratative în toată regula, de comanda supremă asupra tuturor trupelor ruso-române, care luptă în sectorul Plevnei. Această purtare pretențioasă putea să aibă consecințe periculoase, în cazul când armata rusească izbutea să învingă fără ajutorul Românilor la Plevna, dar ea era singura consecvență cu conștiința unui militar de rasă. Domnitorul Carol, deodată cu afirmarea tradiției sale de familie, reinvia astfel vechea atitudine a voievozilor Țării, care duceau războiul numai pe propriul lor risc.

Independența obținută în urma războiului din 1877 înlesni neamului românesc din nou gravitarea lui spre Europa centrală și cu aceasta cristalizarea idealului său național. Aspirațiunile de până aici luată după proclamarea Regatului în 1881, o orientare politică precisă. Unitatea națională a tuturor Românilor se impuse

ca o a doua parte a misiunii așteptându-și realizarea. La aceasta a doua parte a misiunii sale, primul Rege al Românilor a avut din partea păturii conducătoare un concurs ceva mai eficace. Idealul unității naționale era în sufletul tuturor acelor care aparțineau acesteia: fie că ei aveau influență, fie că nu aveau influență în afacerile de Stat. Idealul unității naționale era pe deasupra oricărui interes de partid politic. După proclamarea Regatului nu mai existau separatiști, nici față de idealul țării, nici față de prestigiul Aceluia care ocupa Tronul. Cu toate acestea erau deosebiri de metode în aceea ce privește realizarea unității naționale.

Potrivit educației verbaliste, care era la modă, mulți dintre așa numiții oameni politici sperau să obțină realizarea idealului dela frumusețea arhitectonică a principiilor afirmate de sus cu pompă și ostentație. Regele Carol I, dimpotrivă, avea puțină încredere în frazeologie. Întregirea neamului, care își pusese soarta în mâna lui, pentru el nu era o problemă de rezolvit prin inspirații improvizate, ci o problemă de politică practică a cărei rezolvire o indica experiența de până aci a popoarelor; experiență pe care el nu avea să o caute prea departe, căci o învățase în casa sa părintească și își formase sufletul în ea; experiența întregirii Prusiei, la care contribuise în mod atât de nobil, strămoșii săi.

Într-o comunicare făcută la Academia Română în 1901 și de care am amintit mai înainte, Regele Carol I, vorbind de Frederic cel Mare, întregitorul Prusiei, îl caracterizează ca pe bărbatul de Stat: « cu iscusită judecată și minunată prevedere; cu o atenție, căreia nimic nu-i scapă, chiar din lucrurile cele mai mici ». Cu aceste cuvinte Regele Carol I caracterizează și metoda prin care el urmărește întregirea neamului, idealul național. Iscusită judecată și minunată prevedere. Prin aceste însușiri și-a meritat el gloriosul titlu de Carol I cel Înțelept, pe care i-l dă astăzi istoria.

În adevăr, o iscusită judecată a dovedit el, punând independența Țării la adăpost de orice atac din partea Rusiei, prin alianța cu Puterile Centrale, Germania, Austro-Ungaria și Italia; alianță care a durat până la războiul din 1916 și care a dat țării puțința să se desvolte în mod liniștit pe terenul economic și cultural. Minunată prevedere a dovedit el mai ales refuzând coroana Bulgariei, care i se oferea după detronarea Prințului Alexandru de Battemberg în 1886. Unirea cu Bulgaria ar fi adus o complicație primejdioasă în calea revendicării provinciilor locuite de Români din Imperiul Austro-Ungar și Imperiul rusesc. Iscusită judecată și minunată prevedere, la un loc reunite, a dovedit el în timpul ultimului război dintre popoarele balcanice, din 1913, când el se ridică până la rolul de arbitru al situației politice Sud-Est europene.

Întregirea de fapt a neamului el n'a văzut-o. Voia Celui de Sus a dat această nobilă misiune urmașului său Ferdinand I cel Leal.

Nici înlăturarea cauzelor de slăbiciune internă, cu care el a avut atât de luptat și care l-au împiedecat dela consolidarea Statului, așa cum a fost dorită de el, nici pe aceasta n'a văzut-o. În voia Celui de Sus stă ca și misiunea aceasta din urmă să se desăvârșească sub domnia Celui de al doilea urmaș al său, sub Regele Carol II Voievodul Culturii.

* * *

Sunt câteva zile numai, de când s'a ridicat în piața din fața Palatului regal din București, statuia de bronz a Aceluia care a purtat războiul de independență a Țării. Ceva cam întârziat a venit această statuie. Amintirea înțeleptului Rege n'a suferit însă cu nimic din aceasta. Întârzierea nu atacă decât amintirea celor care nu merită să aibă statue. În schimbul întârzierii, înțeleptul Rege a avut, cu ocazia desvelirii statuei sale, o apoteozare, nu numai așa cum s'a convenit să fie din partea unui popor recunoscător, ci așa cum și-ar fi dorit-o el însuși, din tot adâncul sufletului său!

Pe strada, pe care el venise în 1866, ca să-și ia în primire Palatul în care avea să locuiască, o modestă casă de boerșă, pe acea stradă, pe fostul pod al Mogoșoaii, pe care se găseau, la venirea lui, înșirați în spalier, de o parte și de alta, bărbații care nu aveau în aspectul lor nimic militar, deosebindu-se de restul populației numai prin aceea că țineau pe umăr o pușcă și erau încinși cu cartușiere, defilau acum, în ziua de 9 Mai 1939, în fața statuei lui, nu numai trupe de armată regulată, dar și echipe din rândurile populației civile, compuse din tineri și bătrâni, băieți și fete, formate în spiritul de disciplină militară, așa cum dorise și el atât de mult.

Apoi a doua zi, la 10 Mai, pe platoul Cotrocenilor defilarea măreață a armatei regulate: continuarea apoteozei! Statuia, în adevăr, a întârziat, dar spiritualitatea misiunii, pe care descendenții familiei de Hohenzollern o au de îndeplinit în istoria neamului românesc, aceasta n'a întârziat, dimpotrivă a continuat să-și sporească și să-și întărească roadele. Zecile de mii de soldați care au defilat pe platoul Cotrocenilor, disciplinați militarmente, la suflet și la corp; echipați cu tot ce tehnica războiului a dat până acum mai perfect, sunt întrupările, așteptate cu atâta dor, zeci de ani în șir, de sufletul Aceluia care a fost cărmuitorul de ieri al destinului românesc. Pe platoul Cotrocenilor, în zilele trecute, Invingătorul dela Plevna, Înțeleptul Rege Carol I, din lumea lui de fericită existență și-a revăzut cele mai intime gânduri în realizările Neputului Său Carol II.

I-a fost dat astfel destinului românesc să-și regăsească, până în cele din urmă, în mijlocul unei Europe întinerite, calea sa de glorie străbună.

C. RĂDULESCU-MOTRU

NOTĂ DESPRE LITERATURĂ ENGLEZĂ
ÎN ROMÂNIA

De câțva timp, comerțul de cărți din România este net dominat de literatura engleză. Locul prim în producția editorială curentă îl ocupă, cel puțin de doi ani încoace, traducerile din englezește. Edituri din cele mai importante și care într'o vreme tipăreau aproape exclusiv literatură originală nu mai editează astăzi decât romane englezești în traducere.

Cartea românească trece printr'o criză, pe care o subliniază prin contrast, prosperitatea industriei de traduceri. « Industrie » nu e un cuvânt exagerat. Traducerile apar într'adevăr în serie și copleșesc prin număr, prin tiraj, prin răspândire, puținele opere originale care se mai editează, mai mult cu titlu de sacrificiu, oarecum pentru a constitui o justificare. Pentru fiecare carte românească, apar cel puțin trei cărți traduse. Niciodată în ultimul deceniu disproporția dintre producția literară originală și cea streină, nu a fost la noi atât de gravă.

Trebue de sigur să exceptăm dela această constatare activitatea « Fundației pentru literatură și artă Regele Carol II », ale cărei obiective sunt prea precise și comandate de o prea înaltă viziune de cultură, pentru ca să depindă de modă, de gustul public sau de criteriile comerciale. Editurile particulare însă — toate fără nici o excepție — și-au redus considerabil activitatea în sectorul literaturii românești, unele până la completă desființare, sporind în aceeași măsură producția traducerilor.

Scriitorii cel mai mult tipăriți astăzi la noi sunt Pearl Buck, Rosamond Lehmann, Somerset Maugham, D. H. Lawrence, Sinclair Lewis, Maurice Baring. Popularitatea romanului anglo-saxon, repede câștigată și surprinzător răspândită în cele mai largi cercuri de cetitori, merge atât de departe, încât opere dificile și care presupun anumită pregătire intelectuală, cum sunt cărțile lui Aldous Huxley sau ale lui Charles Morgan, cunosc un adevarat succes de roman foileton. Până și scriitori ieșiți oarecum din imediata actualitate, cum sunt Kipling, Galsworthy sau Conrad ¹⁾, sunt luați de acest val editorial și prezentați publicului nostru, care primește totul cu o neobosită curiozitate.

Ne aflăm fără îndoială în fața unui fenomen, care prin amploarea și perzistența lui încetează de a fi un simplu accident și merită să fie cercetat de aproape. Funcția criticii nu este de a studia numai valoarea producției literare, ci și reacțiunea publicului cetitor, mentalitatea lui, semnificația preferințelor lui.

---

¹⁾ De ce oare *Almayer's Folly* poartă în românește titlul « Hanul lui Almayer »?

E greu de crezut că o preferință, de atâtea ori verificată, este datorită numai întâmplării. Excepționalul interes pe care-l trezește în marele public cetitor dela noi, literatura anglo-saxonă, locul considerabil pe care îl ocupă ea pe « piața » noastră editorială, răspunde probabil anumitor circumstanțe speciale.

Ne propunem să le cercetăm în articolul de față.

* * *

Să remarcăm în primul rând că succesul romanului anglo-saxon la noi coincide cu o răspândire generală a sa în întreaga lume și cu deosebire în Europa.

Sunt anumite împrejurări de ordin general, care explică acest fapt.

Ceea ce e adevărat în politică, e adevărat și în literatură: Anglia încetează de a mai fi o insulă și devine o putere continentală. Forțe contemporane implacabile au rupt nevăzutul dar puternicul zid izolator, care a despărțit veacuri întregi Marea Britanie de Continent.

Din punct de vedere militar, din punct de vedere politic și în anumit sens chiar, din punct de vedere economic, Anglia devine abia acum o țară europeană. Existența ei de insulă, spiritul ei de insulă și-au încheiat ciclul. După o lungă despărțire, ea se integrează în geografia fizică și în geografia morală a Continentului, din care nu voia până acum să facă parte.

E un fenomen istoric menit să aibe consecințe adânci în cele mai variate domenii. A fost totdeauna ceva insular nu numai în politica britanică, dar în toate manifestările sale spirituale și artistice, în gândire, în muzică, în plastică, în literatură.

E de așteptat ca ceea ce numim « reintegrarea Angliei în Europa » să se facă prin toate aceste domenii și revenirea pe continent să nu fie numai politică, militară și economică, ci mai ales spirituală.

Literatura engleză, care imediat după război a găsit în Europa o dezvoltare fără precedent și care de atunci și-a mărit neconținut prestigiul și forța de radiere, nu reprezintă poate decât un aspect al acestui fenomen istoric complex.

Mai este o împrejurare, care explică preponderența actuală a literaturii anglo-saxone în lume. Este faptul că două mari literaturi — cea rusească și cea germană — au fost oprite în loc de evenimentele politice.

O revoluție politică este totdeauna în artă un moment de sincopă. Până a-și forma o artă și o literatură proprie, și mai ales până a restabili comunicațiile intelectuale cu restul lumii, inevitabil distruse, un regim revoluționar este, în această ordine de idei, un regim absent.

Gândiți-vă la prodigioasa literatură rusească dinainte de revoluție, gândiți-vă la turburătoarea literatură germană dinainte de 1933, și comparați-le cu tăcerea care le-a luat locul.

Că există o nouă literatură rusească, crescută sub regimul sovietic, că de altă parte o nouă literatură germană face efortul de a se constitui, controlată și stimulată de regimul național-socialist, este neîndoios. Dar oricare ar fi valoarea acestor noi literaturi (chestiune care nici nu se pune în cadrul prezentului articol), este sigur că ele nu vor putea să câștige decât foarte târziu puterea de circulație mondială a vechilor valori, pe care le-au înlocuit. O revoluție politică este totdeauna, în ordinea culturii, un regim de autarhie.

Succesul excepțional al literaturii anglo-saxone în lume este poate, cel puțin parțial, datorit acestor două mari absențe din cultura europeană. Sunt locuri vacante care așteptau să fie ocupate, sunt deficite spirituale, care așteptau să fie acoperite. În tăcerea a două mari țări, altă dată producătoare de valori cu circulație universală, glasul lumii anglo-saxone e firesc să se audă mai clar și mai departe.

Să trecem în sfârșit printre cauzele generale, care explică răspândirea literaturii engleze și mai ales a romanului englez, un fapt de ordin exclusiv literar.

Romanul contemporan și-a păstrat în Anglia o vigoare epică, pe care în alte țări a pierdut-o. În timp ce romanul francez și chiar cel german (Thomass Mann, Iacob Wassermann...) se realiza în forme complexe, analitice, abstracte, romanul englez continua tradiția marilor povestitori din veacul al XIX-lea și dela începutul veacului nostru, ducând mai departe acel tip de carte vastă, generoasă, cu eroi mulți, cu peripeții bogate, adresându-se mai mult imaginației lectorului și puterii lui de a da crezare ficțiunilor, tip de carte pe care o găsim atât de fericit realizată în opera unui Thomas Hardy și atât de fericit continuată de romancierii englezi de azi, chiar când nu sunt, critic vorbind, de cea mai bună calitate.

Romanul anglo-saxon aduce în literatura europeană, sterilizată de intelectualism, de atitudine critică, de probleme morale, un suflu robust, forțe epice nealterate, o mare putere recreatoare.

Toate acestea sunt făcute să vorbească direct marelui public cetitor, îndepărtat din literatură, și să-l cucerească.

* * *

Cauzelor de mai sus, valabile pretutindeni, li se adaugă la noi anumite împrejurări speciale. De altfel, poate în nici o altă țară, pătrunderea literaturii anglo-saxone în marele public nu s'a făcut atât repede și atât de departe.

Primul impuls a pornit probabil dela succesul romanelor engleze în Franța. Librăria noastră trăiește atât de mult sub influența Parisului, încât și scriitorii englezi ne-au venit nu direct dela Londra, ci tot prin Paris, purtând girul publicității franceze.

E de neînchipuit numărul de cetitori pe care l-au găsit la noi traducerile editate de Stock, N.R.F., Plon și Grasset. A fost o vreme în care volumele din « Feux croisés » (excelentă de altfel, prin alegerea textelor și prezentarea lor critică) deveniseră tipul curent de carte franțuzească la noi.

Primele traduceri românești au fost făcute după versiunea franceză — metodă grosolană care continuă în parte și azi! — dar succesul lor de tiraj a fost așa de neașteptat, încât cu vremea, industria traducerilor ne mai găsind suficient material pe « piața » franceză, s'a adresat direct țării de origină și — de bine de rău — a organizat o echipă de traducători din original.

Între timp acestui prestigiu literar anglo-saxon, « retransmis pe undă franceză » — ca să întrebuițăm o expresie radiofonică — i s'a adăogat un real și progresiv interes local pentru Anglia și pentru cultura engleză.

Răspândirea pe care o capătă de câțiva ani la noi limba engleză, succesul cursurilor organizate de Societatea Anglo-Română, cursuri urmărite de un public pasionat și sârguitor, mulțimea de școli particulare atât de mult frecventate, răsunetul pe care l-au avut manifestările culturale britanice — conferințe, concerte, reprezentații de teatru — toate acestea s'au resfrânt asupra literaturii engleze și au contribuit la succesul cărților prezentate în traducere.

În sfârșit suntem obligați a constata că ultimii ani au fost ani de secetă pentru producția literară originală. Cât de departe suntem de anii 1930—1934, când în fiecare săptămână înregistram apariția altor romane românești, pe care publicul le primea cu simpatie și curiozitate, lipsite poate de discernământ uneori, dar generoase și stimulative totdeauna. Fără să încercăm a explica aici de ce, — căci a explica însemnează în același timp a stabili răspunderi, lucru care ar trebui făcut într'un articol anume — literatura noastră trece de câțiva ani printr'o incontestabilă criză de producție ¹⁾. Traducerile au luat în mod firesc locul cărților

¹⁾ Trebuie să insistăm asupra termenului « criză de producție ». Cetitorul nu trebuie să vadă în constatarea noastră nici un fel de lamentație. Ceea ce s'a publicat în anii de prosperitate editorială a fost destul de inegal, destul de dezordonat și destul de grăbit. Poate că un moment de oprire în loc era necesar. Să nu uităm că dacă producția literară curentă a suferit o mare depresiune, în schimb anii din urmă au fost ani în care s'au întreprins, din inițiativa Fundației pentru literatură și artă « Regele Carol II », mari lucrări de restaurare critică. Retipărirea lui Hajdeu, Creangă, Caragiale, Eminescu, Macedonsky înseamnă pentru literatura noastră momente de conștiință și de scrutare interioară, mai grave și mai responsabile, decât exuberanța simpatice dar neglijentă, cu care în « anii buni » se tipăreau zeci de romane noi.

originale, așa încât literatura engleză pe cale de a se impune pretutindeni a găsit la noi condițiuni cu totul prielnice și cerinți de lectură, pe care producția noastră proprie nu le putea acoperi.

* * *

De obicei pătrunderea unei literaturi într'o țară străină se face printr'un proces de selecție, care este eminentemente o funcție de elită intelectuală.

Agenții de legătură între două culturi nu pot fi decât scriitorii, criticii, artiștii, care au în comun preocupări de același ordin, ce trec dincolo de hotarele lor respective.

Până a fi acceptată într'o țară străină, și a cuceri un public străin, o operă de artă trebuie să fie recunoscută în straturile de sus ale acestui public, acolo unde există o minte gânditoare, o sensibilitate vie, capabilă să aleagă adevăratele valori și să le transmită mai departe.

Edgar Poe răzbate în conștiința literară franceză numai după ce a fost verificat de Baudelaire și puțin mai târziu de Mallarmé.

A trebuit pasiunea acestor doi mari poeți, luciditatea lor critică, arta lor recreatoare de traducători, pentru a face vie în Franța o operă atât de stranie și a o impune în cercurile largi ale cetitorilor de literatură.

Această filieră n'a încetat niciodată să funcționeze în Franța: aproape că nu e scriitor străin care să fi pătruns acolo, fără a purta un gir intelectual autorizat. Până și popularitatea actuală a romanului englez este tot opera criticilor francezi, care au îndeplinit în această privință o funcțiune de explorare, de alegere, de triaj.

Samuel Butler de exemplu a descins nu numai în Franța, dar în întreaga Europă cucerind locul eminent pe care îl ocupă azi, datorită exclusiv lui Valéry Larbaud, care l-a tradus, l-a explicat, l-a răspândit, l-a impus. Tot Valéry Larbaud a fost primul descoperitor francez al lui James Joyce.

Sunt cărți, care n'au existat multă vreme decât numai în fervoarea câtorva cetitori de elită — și abia mai târziu, prin prestigiul acestora, au trecut mai departe. Multă vreme minunata *Tess d'Urberville* a lui Thomas Hardy a fost un secret al lui Gide, al lui Claudel, secret care prin ei a fost transmis mai departe lui Jacques Rivière, lui Alain Fournier, pentru ca mai târziu să devină glorioasa carte pe care o cunoaștem azi. E emoționant să urmărești această transmisiune dela generație la generație, această progresivă spargere de obstacole, de rezistențe.

O carte nu poate fi aruncată orbește în climatul unei culturi străine, ruptă din mediul ei propriu și părăsită apoi într'un mediu străin, pentru ca să se descurce în voia norocului.

Ați băgat de sigur de seamă că nu există autor străin, care să apară în traducere franceză, fără a fi prezentat în prefață de un critic francez?. S'a creat astfel aproape un gen special de portret critic și fiecare prefață scrisă de René Lalou, de Benjamin Crémieux, de Edmond Jaloux, este un strălucit exemplar al acestui gen. Este un oficiu de informație și de orientare, pe care penele cele mai prestigioase nu ezită să-l îndeplinească, spre îndoitul folos al celor două literaturi puse astfel în contact.

În România, literatura anglo-saxonă a sărit această etapă preliminară de selecție. Ea nu este un teritoriu cucerit de critică, ci invadat de-a-dreptul de marele public cetitor. Pătrunderea s'a făcut de jos în sus, peste orice control, peste orice rezistență. Prin câteva accidente norocoase, editorii au băgat de seamă că romanele englezești în traducere au succes. În termeni clari vorbind, romanul acesta este o excelentă marfă editorială — și nimic mai mult. A fost de aceea tratat și exploatat ca o marfă, fără exigențe artistice, fără obiective literare, fără scrupule critice.

E neîndoelnic că au fost publicate unele opere de primă valoare, dar nu pentru calitatea lor, ci cu totul la întâmplare, din simplu accident.

Valul acesta de traduceri servește de sigur literatura engleză, dar cel puțin în aceeași măsură o trădează. O trădează nu numai în litera ei (căci traducerile prost făcute, de oameni fără calitate și fără răspundere, care nu știu ca lumea nici englezește, nici românește, sunt în majoritatea lor monstruoase — lucru pe care merita să fie dovedit prin confruntare de texte într'un studiu special), dar o trădează mai ales în spiritul ei, căci o literatură nu poate fi prezentată prin cărți răzlețe, luate la nimereală, ci numai într'un cadru organizat, în care să-și păstreze legăturile interioare, ierarhia valorilor, semnificația manifestărilor individuale.

A traduce o carte de Galsworthy sau de Conrad nu însemnează nimic, dacă în același timp nu reușim să-i dăm cetitorului întregul climat literar, din care această carte face parte, și să-i indicăm locul său exact pe harta literaturii engleze.

Câți din cetitorii cari privesc în vitrină aceste două cărți, au cunoștință de înrudirea lor literară și cunosc vechia frăție de artă dintre Conrad și Galsworthy? Aruncate în librăria românească, cele două opere își pierd identitatea și devin două lucruri moarte, indiferente, fără trecut și fără destin.

A traduce un autor nu însemnează a-l face neapărat prin aceasta cunoscut. Cazul lui D. H. Lawrence este în această privință convingător. Niciun alt autor contemporan nu a fost mai mult tradus la noi, dar în același timp niciunul nu a fost mai

grav desfigurată. Și astăzi se mai crede că Lawrence este un « pornograf » sau cum scria cu indignare acum câțiva ani un tânăr literat, de altfel dintre cei talentați, nu « pare vertical ». O asemenea tristă eroare a fost posibilă numai pentru că opera lui Lawrence a fost atacată de traducători în punctele ei cele mai turburi, care ar fi cerut prealabile explicații critice. Dar o operă măreață ca *The plumed serpent*, carte fără exagerare epocală, a rămas până azi netradusă — și tot netraduse au rămas toate articolele sale de critică, toate profesiunile sale de credință literară și mai ales toată admirabila sa corespondență (despre care ne propunem să vă vorbim într-o zi), corespondență din care se desprinde o figură de artist grav, sobru, sincer, urmărit de un vis de mare libertate spirituală.

Totul ar trebui refăcut, restaurat, reluat dela început, pentru ca într-adevăr caracterul publicului cetitor dela noi cu literatura anglo-saxonă să devină un fapt de cultură, nu un semn de desorientare.

MIHAIL SEBASTIAN

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

Cultura are grade. Și cel mai înalt este — cred eu — acela când o societate parvine să producă capodopere semnate de autori necunoscuți. Capodopere « celebre » mai toate țările au. Mult mai greu este să deschizi o carte scrisă de cineva de care nimeni nu auzise încă și să constăți, deodată, că e cel mai frumos lucru pe care l-ai citit vreodată. Cine cunoaște pe Marie Larue sau pe Jean Paul Sartre? Citiți însă « Les Croquevivants » sau « Nausée », și veți rămâne înmărmuriți de plăcere și turburare. Subiectul acestor două romane e foarte interesant. Ni se descriu: *oameni*. Oameni, nu evenimente. Oameni, indiferent de evenimente. Se face o călătorie verticală și de sens unic: sensul-suflet. Găsim în cursul călătoriei milioane de trăiri de mult familiare noi, căci sunt acelea — și aceeași — pe care ori care din noi le-a avut și le ține cu dragoste, întrebându-le uneori, simțindu-le totdeauna la fundul și îndărătul acțiunilor sale.

În « Nausée » e vorba de un om care adună, la Biblioteca unui oraș de provincie, date pentru redactarea biografiei unui minuscul personaj din veacul al XVIII-lea. Dela bibliotecă se duce acasă și imens, trecând uneori pe la o cafenea și de sigur trecând, totdeauna pe stradă. Iată toată acțiunea. În « Les Croquevivants » e vorba de o fată care va fugi de acasă, dela părinții

ei. Iată toată acțiunea. Dar ce importă acțiunea? La început, literatura a descris fapte. Este faza ei primară și grosolană. Acum literatura a ajuns în stare să descrie alceva: vise. De-a-lungul purtărilor noastre, sub ele și pe deasupra lor, se țese un neîntrerupt vis treaz. Această permanentă și activă rețea de gânduri, imagini și vorbe este însăși viața noastră, însăși structura omului. Poetul, romancierul este fratele nostru privilegiate care poate transforma în cuvinte scrise această mișcare constantă și imaterială. Cetindu-i cărțile, ne găsim propria noastră fotografie intimă. Un sentiment nespus de dulce de întoarcere acasă ne inundă atunci. Toate lucrurile străinii pe care le spun eroii celor două romane de care vorbeam sunt în fond cele mai puțin străinii lucruri din lume, de vreme ce ele sunt tocmai acelea pe care întocmai toți oamenii le au identice.

E bine să reamintim această fundamentală identitate a sufletului, azi când oamenii, îngrădiți benevol în compartimente distincte și trufașe, se cred, fiecare, altfel de cât ceilalți, fiecare superior celorlalți. De sigur, cât va exista omenirea, vor exista și compartimente cu caractere proprii — națiuni, civilizații, grupuri de civilizație comună. E bine să fie așa. Dar tocmai pentru ca aceste colectivități să fie viabile și originale, ele trebuie să-și construiască personalitatea sondând neconținut în fondul de umanitate comună. Este paradoxul și legea inflexibilă a oricărei originalități, această prealabilă căutare în adâncimile sufletului cel pretutindeni și totdeauna același.

Există o țară unde aceste curioase adevăruri sunt pricepute mai bine ca oriunde aiurea. Este Franța. Acum câteva săptămâni, am găsit acolo un document foarte caracteristic în această privință. Un publicist, cu numele de Pierre Dominique, scria, în « Nouvelles Littéraires » (care nu e o revistă de avangardă, fiindcă în Franța toate revistele sunt oarecum de avangardă) scria, zic, aceste admirabile rânduri:

« Sunt, în Franța, 3 milioane și jumătate de străini. În fiecare zi sosesc alții. Și nu-i putem împiedica să vină. Cum i-am putea oare trimite înapoi? În timp ce aproape tot restul universului se compune din comunități ce se închid, aprig, în ele însele, noi n'o facem, din dorința de a rămâne un azil. Astfel, în invazie pacifică se revarsă, zilnic, peste noi, aducându-ne numeroși criminali, smintiți, bolnavi, teroriști, inamici ai Statului, oameni de un nivel foarte inferior nouă, într'un cuvânt « barbari ». Dar nimeni nu se teme. Laolaltă cu multă mizerie și disperare, — primim la noi îndrăzneală și energie. Popoarele azi se cred datorate să-și construiască un caracter național pur,^o despuiat de orice aspect străin. Cred ele oare că astfel vor fi mai tari? În cazul acesta, grupările omenești cu sângele cel mai curat, ca Laponii

ori Tibetanii ar trebui să fie în fruntea civilizației. Nu. Amestecul e, dimpotrivă, un element de civilizație, cu condiția, firește, ca el să se facă destul de încet și destul de profund, într'un creuset destul de larg și unde un element național destul de îmbelșugat există deja. E tocmai cazul nostru. La noi, rasele năvălesc și se amestecă într'un enorm metisaj unde totuși vechiul sânge galic își păstrează superioritatea — cu ajutorul pământului și al cerului. Și Parisul, ce este el oare dacă nu imaginea mereu anticipativă a Franței viitoare? În el vin să se piardă toți provincialii și toți străinii. Parisul reprezintă ce este mai esențial francez. El rezumă Franța și este sinteza acestei țări. Ceva mai mult: Parisul se înalță până la cosmopolitism, ca vechea Romă, și, tot ca ea, sfârșește prin a deveni universal ».

Franța, Parisul, sunt legatarii testamentari ai Romei crede Pierre Dominique. Nu. Ar fi prea puțin. Franța nu continuă Roma. Franța nu e urmașul, ci, mult mai mult, este egalul Romei. După cum aceasta din urmă a descoperit Umanismul, adică acel *quid commune* care se găsește în orice fiu al acestui pământ; după cum Roma a adunat Barbarii tuturor locurilor, le-a dat cetățenie și a preparat materialele pentru cea strălucită lecție de umanitate care a fost și este încă creștinismul, opera finală a Urbei-Eterne, tot astfel Franța, de când există și cât va exista, va lucra la înfrățirea barbarilor, la acele creștinisme moderne, cum a fost declarația Drepturilor Omului, la arătarea identității în calitate și în respectabilitate a tuturor, de îndată ce ne dăm puțin osteneala să ne plecăm, ceva mai adânc, peste un suflet omenesc, oricare ar fi, și ori de unde ar veni el.

Literatura franceză contemporană exprimă perfect această perpetuă căutare a « omului în sine ». Alain Fournier ne desvelește ceea ce în orice om, de orice vârstă, poartă, pecetea adolescenței. Proust, cu o răbdare de pedagog de internat și uneori plicticos ca și dânsul, ne învață să citim, ca într'un manual de petrografie, în sufletul nostru profund și nemărturisit. Giraudoux, acel mare profesor de frumusețe, ne descrie toată grația și complicata armonie a visului, a gândurilor care curg, ca firele de apă ale unui vârtej sau ale unei cascade, se îmbină, se împletesc și se despart, făcându-se iar disponibile pentru împreunări spirituale nouă. Și împărăția visului este o mare democrație, unde împărat și proletar vor fi pururi egali. Cocteau, cu tot stilul lui precis geometric, se grăbește, dela prima pagină a cărților sale să se afunde drept în acele adâncuri încălcite unde toți oamenii sunt Jeopotrivă de poeți și de copii. Proust, Cocteau, Giraudoux, Fournier — personaje celebre — Marie Larue, Jean Paul Sartre, și alți autori foarte recentți, și apoi atâția alți scriitori al căror nume nu-l cunosc — toți literatorii valabili ai Franței

noastre a tuturor sunt ca niște mandatar ai Providenței însărcinați a explica omului din ce omul este făcut.

Și credeți că această specialitate umanistică a poporului francez — activitate, veți zice, pur contemplativă, — îl face, fatal, să se depărteze dela activități mai temporale, mai practice, mai social productive ?

Ascultați ce recomandă concetățenilor săi, același Pierre Dominique la sfârșitul eseului din care citam adineaora :

« În fine, acele teritorii de peste mare, acel imperiu colonial a cărei masă face speranța și orgoliul nostru — să nu-l privim numai sub aspectul geografiei fizice. Imperiul e compus din rasele cele mai diverse, ale căror glorii și ai căror zei noi îi primim bucuros în Panteonul nostru. Prin asta, încă odată, ne purtăm la fel ca Roma de odinioară. Cum a făcut ea odată, cu Galii sau Ilirii, facem noi astăzi cu Berberii sau Negrii, cărora le acordăm drepturi de cetățean. Imperiul nostru devine astfel Biserica ferice, unde, moralmente, om și om se egaleză în valoare; unde refacem iar ideea creștină care, în harapul creștin, vede un creștin ca orice altul, și-i dă preoții și episcopii lui de culoare neagră ».

Astfel, arată Pierre Dominique, ideea de umanitate își are și ea imperialismul ei. Nu e numai o îndeletnicire metafizică sau literară, ci se poate oricând traduce în conduite militante și cucceritoare. Și o asemenea politică are, asupra tuturor celorlalte, acest imens avantaj că victoriile sale sunt la adăpostul războaielor nenocite sau al aranjamentelor internaționale.

D. I. SUCHIANU

CRONICA MUZICALĂ

I ilarmonica, Carl Elmendorff, I. Nonna Otescu, George Georgescu, Maria Müller, Fr. Schütz, Aurelia Cionca, Constantin Bobescu.

Misionar al muzicii wagneriane, d. Carl Elmendorff, care a fost vreme de două ceasuri oaspetele muzical al Ateneului Român, nu se abate niciodată dela înaltul său țel de răspândire a operelor lui Wagner. Incursiunile în alt repertoriu și le-a interzis cu severitate; lucrările geniului dela Wahnfried au devenit pentru d. Elmendorff sensul unei vieți și singurul mijloc de a-și pune în valoare superioarele sale daruri de animator al orhestrii. Succesor prin talent al lui Hans Richter și Felix Mottl, dirigentul din München nu vrea cu nici un chip să știrbească buna tradiție stabilită prin testament estetic de Richard Wagner. D. Elmendorff des-

chide simfoniei dramatice zăgazul pentru ca melodia libera și infinită să ne cuprindă în desfășurarea-i modulativă. Muzica lui Wagner căpăta prin contribuția interpretării maestrului dirijor expresia sinceră și pură a gândirii, reliefează viața eroilor fără să determine personajul. Orchestrația wagneriană suia ca o maree dintre cele două țărături ale mâinilor, colorată și bogată; instrumentele Filarmonice noastre sunau clar și puternic, leit-motivele ușor de recunoscut duceau dela un pupitru la altul o cursă de stări sufletești. Muzica se dispensa fericit de auxiliarele scenice, de poem, declamație lirică joc și decoruri. D. Carl Elmendorff ne-a prezentat *simfonia* în stadiul ei ideal, independentă de orice concurs lăturalnic.

Audiția și-a intronat clipele de adânci emoții prin uvertura la « Vasul Fantomă ». Ea ne-a rezumat întreaga dramă. Furtună, convulsie de valuri la alături; vasul nălucă aleargă în noapte, cu pânzele roșii. Marea se potolește și un cântec de împăcare vrea să deslege blestemul marinarului rătăcitor. Fuga demonică reînțepe însă. Cântecul o clipă ivit dispăre. Deodată în noapte o lumină străbate orizontul. E un cântec, o voce consolatoare ca o privire de iubire. Uraganul luptă cu această chemare salvatoare. Puterea dragostei e atunci mai mare decât suferința matelotului condamnat. Vasul Fantomă se scufundă și o incantație cerească pune stăpânire pe Olandezul fără odihnă, mântuit de blestemul lui greu și legat de țărături prin vraja divinei Senta.

Ca și uvertura Vasului Fantomă, Uvertura « Tannhäuser » și Bachanala (versiunea parisiană) lămurea sensul întregii opere. Cântecul plin de credință al pelerinilor se înalță puternic și se stinge în apus. Din nuanțele paletei orchestrale, mântuită măestrit de d. Elmendorff, cădea noaptea și aparițiuni magice, cețuri accente sensuale prindeau formă de dansuri. Venusberg se însuflețea de dorinți. Cuprins de farmecele desfrânării, Tannhäuser se apropie și cântând provocator el zărește zeita iubirii. Melodia eroului fermecat se exaltă, Venusberg se umple de bucurie și strigăte; bachantele poartă pe Tannhäuser în lumea arpătoare a zeiței. Ceata de bachante se risipește și însuși suflul zăcerii abia mai palpită la apropierea zorilor. Imnul religios al pelerinilor crește din nou. Spiritul și lumina triumfă. Cântecul de Moarte al Isoldei, Preludiile la « Parsifal » și « Lohengrin », uvertura la « Maeștrii Cântăreți » rând pe rând de un sfâșietor tragism ori de o măreție austeră și mistică adâncime, ni-l arătau pe d. Carl Elmendorff în lumina mării sale inteligențe de a crea tâlcuri dramatice și de a ști să ni le comunice sugestiv.

Multiplu ca preocupări artistice, d. Nonna Otescu ne este cunoscut de mulți ani și ca dirijor de orchestră; ca și colegul d-sale

de generație, d. Alfred Alexandrescu, d. I. Nonna Otescu își îndreaptă predilecția spre poem, care pentru d-sa apare nu ca o pâlpare vie, ci ca un semn înalt, calm, difuz. Potolit și aș putea spune « înțelept » în mișcări, dirigentul cântă parcă mai mult pentru dânsul, un cântec intim la care ține și pe care nu vrea să-l desvăluie. Această sgârzenie lirică naște însă farmece rare, pentrucă urmele mistuirii poetice pătrund încetul cu încetul în matca orchestrei, și dacă nu ne este dat să ne scaldăm în imense vâpăi, nici întinderea nesfârșită a peisajului de cenușă nu este mai puțin impresionantă.

D. Nonna Otescu a ales un program cu « program » (să mi se ierte acest joc), adică piese cu un antecedent poetic, cu un comentariu literar explicativ. Și d. Nonna Otescu l-a tălmăcit admirabil, fie că era vorba de Simfonia Jupiter, de poemul « Phaeton » ori de « Carnavalul Roman » al lui Hector Berlioz.

În simfonia « Jupiter » întâiul allegro dă o lămurire (nu prea convingătoare de altfel) asupra titlului operei. Aici sonoritățile sunt violente, pasajele au scurtimea electrică a fulgerelor, voind prin aceasta să lase a înțelege că sugerează fulgerele aruncate mânios din Olimp. Totuși formula explicativă din acest allegro nu stă nici ea în picioare; contrazicând revolta zeiască și natura răzbunătoare a muntelui antic, tema doua care apare la violine e de o grație de salon, de o galanterie specifică lumii dantelate mozartiane. Ceea ce pare și mai straniu e că această parte majestoasă a simfoniei, care urma să ne convingă de prestanța simfoniei e scrisă totuși pentru orchestră mică: un singur flaut doi oboi, doi fagoți, doi corni, două trompete, două timpane și coarde. Ei bine, Mozart, genial explorator al resurselor orchestrale, știe să scoată din mănunchiul redus de instrumente efecte unice de mare amploare. Finalul simfoniei, apropiat iarăși de anecdota Olimpului, construit pe patru sunete (do re fa mi), intenționează să ne descrie sub forma unui fermecător dialog o încrucișare de glume și de vorbe de spirit la un banchet unde participă împrejurul lui Jupiter toți zeii vorbăreți ai Mitologiei. D. Ion Nonna Otescu a găsit mijlocul de a ne traduce descriptiv scena comunicativă a prânzului zeesc.

Dirijorul a pus în relief viu cele trei « idei » ale poemului « Phaeton » de Saint-Saëns. Argumentul poetic era bine susținut de d. Otescu. Întâi orchestra voia să sugereze dorința eroului de a stăpâni înălțimile, de a domina lumea conducând carul de foc al soarelui. Eroul se abate, nestăpân pe frânele și frâiele carului, din drumul matematic al luminii. Pe-deapsa acestei imprudențe încheie capitolul cutezătorului succesor al lui Hellios. Corespunzător acestor trei stări, din poemul muzical se desprind trei expresiuni simfonice. Cursa calmă a

carului, devenind încetul cu încetul precipitată ca pe un povârniș. Tema eroului este anunțată energic de trompeți și tromboni, iar cântecul cornilor prevestește parcă destinul tragic al cutezătorului Phaeton. Combinarea acestor motive, dezvoltarea lor, arată din partea autorului o grijă deosebită pentru sobrietate și totodată preocupări de colorare orchestrală. Temele din acest poem sunt de un puternic patetism. Saint-Saëns a fost mult uitat în ultimii ani, în profitul unor moderniști de mâna doua, adevăratele talente se prăfuiseră într-o umbră pe care o venerăm dar nu vrem cu nici un chip să o risipim. Bine a făcut d. Otescu că a readus pe Saint-Saëns la Filarmonică. D-sa a împlinit un act de dreptate, cu atât mai frumos, cu cât întâia noastră orchestră simfonică (din toate punctele de vedere) și-a dat silința să-l prezinte într-o ținută cât mai muzicală. În perfecte realizări de nuanță strict păstrată, s'a interpretat sub conducerea măestră a d-lui Otescu, Suita în domajor de George Enescu, lucrare de o ireproșabilă construcție, cu un tematism ușor românesc, amintind pe departe cântecul rustic. Maestrul Enescu a înnobilit însă expresia melodică, a modelat-o și transportat-o în alte sere lirice, dând unei flori sălbatice parfum aristocratic. Concertul dela 13 Aprilie s'a încheiat cu uvertura la «Carnavalul Roman». Ea este o urmare a operei «Benvenuto Cellini», fluerată la Paris în 1838. Din «Benvenuto Cellini», Berlioz a luat ca motiv principal unul de dans viu, Saltarello; cu ajutorul altor două melodii, Berlioz a compus o lucrare plină de fantezie. Uvertura începe cu un accent de bucurie; e Saltarelo care apare fragmentat. O tăcere bruscă urmează. Viorile și instrumentele de lemn sugerează prin trilurile lor râsete voioase. Simetric se face o altă pauză. Cornul englez urcă atunci cantilena lui, în opoziție cu atmosfera de frenezie a mulțimii în sărbătoare. E cântecul calm de iubire cunoscut din «Benvenuto Cellini» în actul întâi. Violele răspund reluând melodia de adânc sentiment al cornului englez, primind ornamentația flautelor și a clarinetelor. Același cântec prinde mai târziu forma unui canon, cele două melodii urmărindu-se fără să se găsească. După acest popas liniștit, tabloul simfonic se schimbă ca o scenă rulantă. În depărtare, se aud vibrații de sărbătoare, care merg crescând ca o apropiere de mulțime dăruiată petrecerii. Poporul se amuză în carnaval, apoi se potolește iarăși ca un talaz. Susținut de ritmul «Saltarelo-ului» cântecul expresiv își face din nou apariția la instrumentele de vânt și la tromboni, complet diformat, aproape de nerecunoscut. Fluxul de petrecere învăluie în spuma lui strălucitoare atmosfera finală a uverturii.

Ultimul concert simfonic al stagiunii a fost condus de d. George Georgescu. Ilustrul nostru dirijor a dovedit aceleași

daruri excepționale de animator al orchestrei. Măinile sale nu se plimbau prin aer. Ele loveau stânci cu izvoare, desprindeau rodiile emoției din paradisuri sonore. D. George Georgescu e un artist desăvârșit. Pentru nimic în lume d-sa nu ar sacrifica unui efect un moment de intensitate dramatică. Gama sa de nuanțe nu se oprește la piano. Maestrul știe să coboare în misterul unui pianissimo ca nimeni altul; dar pianissimele sale sunt totuși auzite. D-sa ne-a prezentat pentru a nu știu câtea oară Simfonia 8-a de Beethoven; ea ne-a părut totuși nouă, într'atât d. G. Georgescu o reînsuflește de fiecare dată când o readuce atenției noastre. Allegro-ul I părea un capriciu melodic, o expoziție de suave emoțiuni, iar Andantele Scherzando de o cerească poezie. Menuetul căpătase grație științei de a potrivi și găsi stilul adecvat un caracter similar menuetelor din simfoniile lui Haydn, iar finalul brio și scânteiere. Intre simfonie și dansul Salomeii de Richard Strauss, evocând stranii rotiri împrejurul unei înfricoșătoare decapitări, d-na Maria Müller, o cântăreață consacrată muzicii wagneriane, ne-a dat prilejul să gustăm miezul mistical melodiilor lui Wagner. Liedurile Wessendonck, Aria Elisabetei din « Tannhäuser » și Aria Reziei din « Oberon » au găsit în d-na Maria Müller o adevărată talmăcitoare de poezie dramatică. O voce amplă și sigură, clară în registrul acut, fără stridențe, și limpede în sunetele grave, ajută incantației sonore a muzicii wagneriane. Dacă la aceste calități rare ale glasului adăogăm o impecabilă dicțiune, știința dozării nuanțelor și gustul în repartizarea accentelor pentru realizarea unui patetism dramatic, ne închipuim de ce publicul nostru meloman a făcut artistei o primire atât de entuziastă și de ce a aplaudat-o sincer ca să bizeze aria Elisabetei.

Orga Ateneului Român a fost inaugurată de marele organist german Frantz Schütz. Concertul de deschidere a registrelor a avut loc sub conducerea maestrului George Georgescu și a Corului « România » dirijat de d. Prof. Lungu. Relevăm muzicalul acompaniament al Filarmoniceii noastre la concertul pentru orgă în la major de Haendel și al corului « România », care astăzi, după străduințele d-lui Lungu, a reușit să fie o grupare corală omogenă: vocile cântăreților sunt bine pozate și se mișcă fără stângăcie în modulații. Corul « România » a câștigat un loc de frunte în formațiile vocale dela noi din țară. El va fi păstrat de sigur, dacă ținem seamă de dragostea pentru desăvârșire a d-lui Lungu și de eforturile pe care le depune d-sa spre a repeta cât mai mult pentru obținerea unor interpretări « exacte », așa cum ne-a mărturisit prin cele trei coruri din « Messia » de Handel. Cât despre d. Prof. Frantz Schütz nici un elogiu nu e prea mare. Bach era sanctificat sub degetele sale. Câtă emoție pură, ce gândire reli-

gioasă urca în spiralele de smirnă a sunetelor din Preludiul, Tocata și Fuga în do minor și din Coralele de Bach!

D. Constantin Bobescu, a cucerit grațiile unui public plictisit de o stagiune întreagă de celebrități. Aceasta înseamnă că d. Bobescu e un talent deosebit, un violonist de superioare merite. Singurul d-sale cusur e că dă concerte de vioară prea rar, lăsându-ne o frumusețe de iarnă muzicală ocupată de valori dubioase, prea neînsemnate ca să ne ocupăm de ele; la acest defect, rezultat al modestiei, adăogăm neștiința de a alege timpul concertului. Tehnica și simțirea d-lui Constantin Bobescu s'au consumat atunci când nu trebuia. Dar admirabila audiție ne-a lăsat o impresie vie până în toamnă, când de sigur d. Bobescu va relua cariera de violonist neglijată, pentru care are o chemare autentică.

D-na Aurelia Cionca, ne-a oferit un recital de pian la sala Dalles. Ilustra profesoară de Academie s'a arătat a fi nu numai o virtuoză de care putem fi mândri, dar și o sensibilitate. Programul d-sale substanțial a cuprins lucrări de Rameau (Găina, Egipteană, etc) cântate cu tendinți descriptive, Sonata de Schumann în fa diez minor și Rapsodia Română de Liszt.

VIRGIL GHEORGHIU

ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂȚATE

Anglia

Stagiunea de operă dela Covent-Garden a fost deschisă la 1 Mai a. c. cu opera Parsifal, dirijată de Felix Weingartner, care a asistat la Bayreuth la 26 Iulie 1882, când s'a reprezentat pentru prima oară această operă.

— În stagiunea aceasta, se vor mai reprezenta pe scena aceluiași teatru, operele Trovatore, Traviata, Aida și Otello de Verdi, Don Giovanni de Mozart, Tosca și Turandot de Puccini, Tannhäuser, Tristan și Isolda și Inelul Nibelungilor de R. Wagner.

— La Sadler's Wells s'a reluat opera The Wreckers a compozitoarei Ethel Smyth, în vârstă astăzi de 81 ani. Reprezentată pentru prima oară la Lipsca, în anul 1906, această operă a mai fost reprezentată și la Praga, Viena și Londra încă înainte de anul 1910.

Inscrisă din nou în programul stagiunii teatrului Covent-Garden în 1931, această operă a fost între timp prelucrată în formă definitivă, în care ea s'a reprezentat acum cu mare succes.

— Violonistul Yehudi Menuhin a dat un concert cu orchestra filarmonică din Londra de sub direcția lui Sir Henri Wood, în beneficiul femeilor și copiilor evrei refugiați din Germania și Austria.

— Centenarul nașterii compozitorului rus Mussorgsky, născut la 21 Martie 1839, a fost comemorat prin trei concerte simfonice date de orchestra B. B. C.

Belgia

Opera regală flamandă din Anvers a reprezentat o dramă muzicală a compozitorului danez Ebbe Hamerik, intitulată Leonardo da Vinci, al cărei text a fost extras din poemul dramatic a lui Cazzamini Mussi și Marino Moretti. Opera nu are o acțiune dramatică continuă, ci se compune din 4 scene luate din viața marelui pictor, care se desfășoară la Milan, Florența, Roma și Amboise.

Partițiunea compozitorului Ebbe Hamerik este de o mare valoare, care indică personalitatea și profunda lui sensibilitate.

Opera Leonardo da Vinci, ce a fost terminată în 1931, a trebuit să aștepte 8 ani până când a putut vedea lumina rampei. Meritul reprezentăției acestei dificile opere revine directorului operei flamande, M. Sterkens.

Germania

Pentru a sărbători pe marele compozitor german Richard Strauss, care la 11 Iunie a. c. împlinește 75 de ani, operele de Stat din Berlin, Dresda și München vor reprezenta în cursul lunii curente operele de seamă a compozitorului, într-o « Săptămână Strauss ».

— Opera de Stat din Berlin a reluat opera comică « Dragonii din Villars ».

— La opera din Karlsruhe s'a reprezentat pentru prima oară, drama lirică « Dorian Grey », după romanul lui Oscar Wilde, a compozitorului Hans Leger.

— La Teatrul Național din Cassel s'a reprezentat opera « Elisabeta Angliei », ultima lucrare a compozitorului Paul von Klenau.

— Aflăm că ultima fiică a lui Robert Schumann, care a murit acum câteva luni, a lăsat Muzeului Schumann din Zwickau, manuscrisul « Album pentru tinerețe », 38 de scrisori adresate de Clara Schumann lui Brahms.

— O societate germană anunță adaptarea cinematografică a operei « Don Juan » de Mozart.

— Un eveniment de o mare importanță trebuie semnalat: este vorba de cele patru spectacole pe care ansamblul Operei Române din București l-a dat în Frankfurt pe Main, cu operele Rigoletto și Bohema.

Importanța evenimentului stă în faptul că este prima oară că ansamblul tinerei noastre opere trece granița, putând arăta străinătății că posedăm o Operă, cu cântăreți și șefi de orchestră care ne face cinste.

E regretabil însă că opera Română din București nu s'a gândit de a arăta străinătății, că avem și compozitori români care au scris opere, care puteau fi reprezentate în cadrul unui spectacol « coupé ». Reprezentarea unui act din opera « Năpasta » a lui Sabin Drăgoi și Baletul « La Piață » de Mihai Jora puteau fără îndoială forma partea întâia unui program de operă românească, completat cu executarea unor lucrări simfonice a compozitorilor români.

Fr a n ț a

La Societatea « Triton » s'a executat în primă auditiție « Interludiu și Capriciu », datorit compozitorului român M. Mihalovici.

— Opera Mare din Paris a comemorat centenarul nașterii lui Mussorgsky, reluând Boris Godunov.

— De asemenea s'a reluat « La Tour de Feu », puternica dramă lirică a compozitorului Silvio Lazzari, reprezentată pentru prima oară în anul 1928.

— Fritz Kreisler, Serge Rachmaninoff, Yehudi Menuhin și bătrânul Emil Sauer au dat câte un recital în capitala Franței.

— Celebra orchestră de negri, de jazz « Hot » a lui Duke Ellington, a dat în fața unei mulțimi entusiaste, în noua sală a Palatului Chaillot, două concerte. Succesul obținut se datorește fără îndoială lui Duke Ellington, marele animator ale acestei minunate orchestre de jaz.

I t a l i a

— La teatrul « Reale » din Roma, a avut loc premiera operi « Margherita da Cortone », a preotului-compozitor Licinio Refice, operă dedicată Ducei.

Compozitorul a declarat că preferă să scrie opere (aceasta, fiind a doua sa operă) decât muzică religioasă, sperând astfel să intre în contact mai direct cu masele populare și căutând să desvolte sentimente religioase.

— Oratoriul compozitorului Perosi « Risurrezione di Cristo », a fost executat la Vatican cu ocaziunea încoronării Papei Piu al XII-lea.

— Un bust al compozitorului Giacomo Puccini a fost de curând inaugurat la Roma. Bustul a fost așezat în grădina Pincio, pe alea oamenilor iluștri.

— O violentă polemică a avut loc în presa italiană în legătură cu stagiunea muzicală a teatrului Scala din Milano.

Ea a fost provocată în urma scrisorii deschise a intendentului teatrului, adresată directorului ziarului *Corriere della Sera*, și în care se plângea împotriva criticelor aduse operelor « Favorita » de Donizetti și « Nerone » de Boito, ce au fost reprezentate pe scena primului teatru de operă din Italia.

Intendentul teatrului atribuie slăbiciunea spectacolelor de operă următoarelor cauze:

1. Campania rasistă a determinat aproape o treime din publicul său obișnuit să absenteze dela frecventarea spectacolelor de operă.

2. Desechilibrul produs în pregătirea stagiunii de plecarea subită a directorului corului *Vittore Veneziani*, care timp de 17 ani a condus și a ridicat această falangă la un inegalabil nivel artistic.

3. Demisiunea motivată a dirijorului *Erich Kleiber*, ce urma să conducă opera « *Fidelio* », și care a trebuit să fie înlocuit cu un mediocru dirijor german.

4. Sporirea prețului la abonamente și a locurilor.

5. Obligațiunea impusă de guvern de a se juca mai mult lucrări de a compozitorilor moderni în viață, care nu sunt gustate de publicul obișnuit să frecventeze spectacole de operă.

Monaco

Opera din Monte-Carlo, pentru a comemora tricentenarul nașterii lui Racine, a reprezentat opera în 3 acte și 5 tablouri *Athalie*, de Haendel, a cărei partiție datează din anul 1733.

— Baletele din Monte-Carlo au reprezentat « *Bogatyri* », după o legendă rusească din secolul XVII, muzică de Borodin.

Olanda

Societatea Wagner a fost silită să rezilieze contractul cu șeful de orchestră *Erich Kleiber*, ale cărui manifestări ostile împotriva regimului actual din Germania au provocat numeroase dificultăți cu interpreții germani.

Statele Unite

— Concertele simfonice ce vor avea loc la New-York, în cadrul Expoziției de curând deschise, vor fi dirijate de șefii de orchestră *John Barbirolli*, *Walter Damrosch*, *George Enescu* și *Burlo Marx*, având ca soliști pe *Marian Anderson*, *Fritz Kreisler*, *Jascha Heifetz*, *Jan Kiepura*, etc.

— La « *Metropolitan* » s'au reprezentat operele *Carmen*, *Parsifal*, *Bohema* și *Tristan și Isolda*.

— Pianistul *Artur Rubinstein* întreprinde un turneu de concerte în Statele Unite.

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 109 — Volumul 50 — Nr. 3 — 1 Aprilie 1939

D. Maurice Lewandowsky înfățișează portretul ciudat al lui Sir Henri Deterding, regele petrolului și povestește cu mult pitoresc cariera sa uluitoare. Deterding a fost tipul *self made man*-ului care a plecat de pe treapta cea mai joasă ca să atingă culmile cele mai înalte ale industriei, fără să fie cunoscut înfrângerile, necazurile, desamăgirile pe care le-au încercat aproape totdeauna inventatorii de geniu. Deterding a dat el însuși justificarea devizei sale, potrivit căreia câmpul nostru de acțiune este lumea. « Dacă ne-am fi mărginit comerțul nostru în anumite regiuni, spune el, concurenții noștri ar fi putut lesne să ne strivească, slujindu-se de câștigurile pe care le realizau în alte țări ca să ne facă un război al prețurilor. De aceea, ca să ne menținem propriile noastre prețuri, eram nevoiți să cutropim și alte țări. Actualmente, în industria petrolului, jocul stupid care constă în a vinde la un preț ridicat într'o parte a lumii ca să poți înlătura concurenții în alte țări, a fost părăsit ». Marea idee a lui Deterding, a cărei realizare o urmărește toată viața, este spiritul de cooperare substituit aceluia de concurență și duminicului.

Henri Deterding era mic de statură și cu înfățișare distinsă. Incarna tipul seducător al omului de afaceri și din el se desprindea acel fluid, acea radio-activitate care deosebește pe marii șefi. A fost înainte de toate o minte internațională, format în Olanda, cioplit în Anglia și dezvoltându-și la maximum puterea sa prin numeroasele contacte cu celelalte țări. A fost însurat de trei ori, mai întâi în Indiile olandeze, apoi cu fiica unui general rus și, în sfârșit, cu o germană. Dacă patria inimii sale a fost totdeauna Olanda, se poate spune că Anglia a fost patria omului de afaceri. De fapt, era cetățean englez și fusese onorat cu titlul de Sir, aproape în aceleași condiții ca și Basil Zaharof. Spre sfârșitul vieții și-a stabilit în Germania reședința sa de căpetenie, nu numai pentru că întemeiase un al treilea cămin, ci mai ales pentru că vedea în Hitler cel mai serios bastion împotriva bolșevismului cutropitor. Ura sa împotriva regimului sovietic care spoliase societatea « Royal Dutch » de terenurile ei petrolifere din Rusia a fost obsesia ultimilor săi ani.

Averea sa a fost evaluată la 65 milioane de lire sterline, adică la vre-o 46 miliarde de lei.

D. Maurice Lewandowsky povestește o împrejurare solemnă din viața lui Deterding: vizita sa Papei Piu XI. Deterding se dusesese să-l vadă pe Mussolini cu gândul de a găsi în Italia un punct de sprijin pentru politica sa industrială și financiară. Ce-l împingea însă pe omul de afaceri de confesiune protestantă să facă o vizită Papei? Deterding, regele petrolului, voia să vadă, ceea ce, în viață sa intensă, nu întâlnise încă: o forță morală. El însuși povestește întrevederea sa cu Sfântul Părinte și spune că-l privise pe Piu al XI-lea cu oarecare respect îndepărtat, mai de grabă ca o instituție decât ca un om și că era convins că această audiență nu era decât o formalitate. Însă după primele cuvinte de bună venire, pompa și ceremonialul fuseseră înlăturate. « Câți oameni întrebuințați? » îl întreabă Papa. Deterding fu nevoit să se gândească o clipă înainte de a răspunde: « În Anglia mai bine de 6.000 și în lumea întreagă între 30.000 și 40.000 de funcționari și muncitori ». Iar Papa îi răspunse: « Folosele materiale ale unei întreprinderi atât de mari nu mă impresionează. Ceea ce mă mișcă, e bucuria intensă pe care trebuie să o încercați, știind că această muncă a vieții d-voastră dă mijloace de existență la aștepta mii de familii ». Și Deterding adaogă că, rostind aceste cuvinte, Papa atingea pe problema care are cea mai mare valoare în ochii oamenilor demni de acest nume care conduc astăzi marile afaceri.

Generalul Armengaud tratează problema echilibrului aerian și este de părere că Anglia și Franța pot considera că marea surpriză a armamentelor aeriene ale Germaniei și Italiei a trecut, iar echilibrul armatelor aeriene se stabilește destul de repede pentru ca echilibrul general al forțelor armate să nu mai fie afectat în ipoteza unui viitor conflict.

În restul sumarului figurează: Papa Piu XII-lea, de Georges Goyau; Institutul Pasteur, de Pasteur Vallery-Radot; Scrisori către d-na de Staël; Cu privire la « limbajul » albinelor, de Julian Françon.

Anul 109 — Volumul 50 — Nr. 4 — 15 Aprilie 1939

D. Emile Dard face un reportaj interesant al încoronării Papei Piu XII, care a durat cinci ore și a cărei ceremonie a fost cum nu se poate mai bine organizată.

Liturghia s'a desfășurat ca cea mai emoționantă dramă pe altarul Mărturisirii, în fața tronului pontifical și încoronarea a avut loc, ca în timpurile străvechi, în fața pieții Sf. Petru, unde aștepta o mulțime imensă care nu putuse intra în basilica inundată de lumină.

Figura lui Piu al XII-lea, îndată ce a apărut pe *sedea gestatoria*, vestită cu mare rumoare, apoi cu aclamații, spiritualiza întreg templul. În răstimpul acestor ore, această figură slabă l-a umplut în întregime și templul nu mai era decât un cadru minunat în jurul ei. Piu al XII-lea făcea să se închine toate frunțile și să se încovoie toți genunchii sub binecuvântările sale. Profilul său slab, paloarea sa, majestatea sa, ochii săi plini de bunătate

emoționau. Măinile sale lungi binecuvântau foarte încet, cu opriri în timpul cărora parcă se reculegeau. Nici un gest care să nu fie desăvârșit și în rânduială sfântă. În desfășurarea acestei ceremonii, nimic n'a turburat această armonie supranaturală.

Ingenunchiat pe scaunul său de rugăciune și cu mâinile împreunate, Papa este însăși imaginea rugăciunii. Când se ridică, cu mitra de aur în cap, păstrează nemișcarea unei statui, parcă ar răsări ca dintr'un nour din faldurile lungi ale vestmântului său alb. Când stă pe tronul său înalt, tapisaț cu mătase albă, parcă ar fi absent din această lume, cu ochii aproape închiși, căzuți pe genunchi.

Când s'a împărțășit, mii de inimi au bătut la unisonul inimii sale. În fața acestui mare spectacol, cei mai vârstnici și-au adus aminte de un Papă de ilustră amintire, Leon al XIII-lea care și el, eliberat de carne în măsura în care un om se poate desprinde de ea, înfățișa într'adevăr un suflet. Cu toate acestea, când erai primit de Leon al XIII-lea, te izbea expresia ochilor săi, asemenea unor palide « nu mă uita », care deodată se luminau cu o sclipire isteță lipsită, firește, de orice răutate, însă care deconcerta pe vizitator.

Nimic asemănător la Papa Pius al XII-lea. « Când am fost primit la el trei zile după încoronarea sa, l-am regăsit tot atât de firesc și primitor cum îl cunoscusem la München cu douăzeci de ani în urmă. El însuși și-a adus aminte cu toată buna voință de legăturile atât de simpatice și pline de încredere stabilite între noi încă din acel timp. Numai calota sa și vestmântul său alb se ridicau deasupra oamenilor. Părul său era acum argintiu. Însă privirea sa frumoasă, simplitatea sa plină de grație și atât de atrăgătoare nu se schimbaseră. De abia mi-am putut stăpâni emoția, aceeași emoție pe care o încercasem pe terasa mareșalului, deasupra Pieții Sf.-Petru înnegrită de lume, când Cardinalul Caccia-Dominioni, la 2 Martie, ora 17, proclamase alegerea sa, care, se spune, a fost unanimă, așa cum cum trebuia să fie aceea a celui mai demn. Și toți de pe terase, italieni și străini repetau: « Era cel mai demn ! ».

Din restul sumarului însemnăm: Al treilea Reich și libertatea de conștiință, de Robert d'Harcourt; Inceputurile unui Imperiu Occidental, de Louis Madelin; Tinerețea lui G. Lenôtre, de Thérèse Lenôtre; Hitler judecat de ai săi, de Frédéric Eccard; Plantele carnivore, de Lucien Planțefol; Criza politică belgiană, de L. Dumont-Wilden.

REVUE DE PARIS

Anul 46 — Nr. 7 — 1 Aprilie 1939

« Hitler și Sfântul-Imperiu » e titlul unui studiu anonim foarte interesant, în care ni se înfățișează că austriacul Hitler a ajuns stăpânul necontestat al armatei prusiene, fără să aibe ceva comun cu tradiția de glorie, de servitute și de credință dinastică de care această armată a fost totdeauna legată. D. Hitler a fost pangermanist încă din adolescența sa, însă pangermanist în

înțelesul austriac al acestui cuvânt, căci și-a făcut prima sa ucenicie politică la școala primejdiosului demagog Lueger, vestitul primar al Vienei. Cu toate acestea, singurul Habsburg apreciat de Führer este Iosif al II-lea, care încercase să realizeze un Stat unificat, centralizat, germanizat. D. Hitler dorește moștenirea Cesarilor ca să reînființeze un Sfânt Imperiu de națiune germanică. A susținut totdeauna că a făcut unitatea spirituală a poporului german; însă în această privință nu trebuie uitată rezistența ideologică a catolicismului și a protestantismului care n'a putut fi încă înfrântă. Ba mai mult, acest ideal de unitate spirituală va ajunge pe de-a-ntregul nerealizabil când va fi vorba să fie aplicat unei sumedenii de rase neegale în drept.

Inceputurile d-lui Hitler ca moștenitor al Habsburgilor în sânul națiunii mari-germane nu par din cele mai îmbucurătoare. Dovadă, experiența austriacă. «Vom vedea, spune Vinezul a cărui încredere ai câștigat-o, vom vedea ce se va întâmpla în caz de război». Dacă aceasta e situația în Austria, care va fi aceea din Boemia sau din Slovacia? Nu este îngăduit să presupunem că poporul ceh va îngenunchia de bună voie în fața unui regim de «protectorat». Inșă greutățile Germaniei nu se opresc aici. Care sunt granițele Sfântului ei Imperiu? Lumea întreagă se întreabă cu înfrigurare în ce direcțiune va merge acum cuceritorul. Slovacia, pe care trupele germane au ocupat-o, este ca o săgeată indicând direcția răsăriteană, care parcă a avut totdeauna preferințele Führerului. Cu toată ocuparea Ucrainei subcarpatice, Polonia și Ungaria sunt mai despărțite ca oricând, din pricina influenței germane în Slovacia. Strădania viitoare expansiuni germane va trebui să se îndrepte în mod logic spre Nord sau spre Est de ținuturile Slovace. Germania are două socoteli de răfuit cu Polonia. Vestitul «coridor» subsistă ca unul din ultimele resturi ale clauzelor teritoriale ale Tratatului din Versailles. Prusia-Orientală e atârnată în aer, fără legătură cu restul Germaniei și construirea unei autostrade nu poate avea decât valoarea unui paleativ. Naziștii din Danzig cer alipirea orașului liber la Germania. Dincolo de Prusia Orientală și de Memel, a cărui anexiune recentă modifică adânc toată situația strategică în Marea Baltică, Lituania este acum lipsită de orice acces la mare. Odată «coridorul» străpuns, o armată germană ar putea ajunge la porțile Vilnei, și Polonia ar fi încercuită de-a-lungul întregii graniți nordice. In ce privește provinciile poloneze din Sud, limitrofe cu Cehia și cu Slovacia, și ele stau sub o amenințare și mai grea. In Polonia trăiește o minoritate germană de un milion de suflete, din care o treime în Silezia superioară, în apropierea imediată a frontierei germane. Nimic mai ușor decât de a creea acolo o nouă «problemă a Sudeților» Iar în Galiția și Volhynia trăiesc câteva milioane de Ucrainieni. Dacă Posnania și Silezia au aparținut Prusiei până în 1918, în schimb Galiția a făcut parte integrantă din morarhia austriacă și argumentul «juridic» al dreptului de moștenire ar fi putea fi găsit cu tot atât de mare ușurință ca și argumentului moral al suferințelor «fraților asupriți». In sfârșit, Polonia de Sud este calea cea mai simplă, cea mai dreaptă spre acea Ucraină mare, care poate soluționa pe o scară întinsă dificultățile economice ale Reichului și este, de aceea, scopul suprem al Führerului.

Din restul sumarului, desprindem: André Chénier, de Charles Maurras; Amintiri asupra Reginei Hortense, de d-na Lacroix; Imperiul German în 1918, de Bertrand de Jouvenel; Granițele vieții, de Louis Houllevigue; Criza belgiană, de Roland de Marès.

Anul 46 — Nr. 8 — 15 Aprilie 1939

Ignotus comentează realizarea d-lui Albert Lebrun la președenția Republicii franceze. Unanimitatea națională dobândită încă înainte de a fi confirmată de majoritatea dela Versailles se justifică din două puncte de vedere; prin faptul ocaziei hotărâtoare pe care o oferea de a afirma, fără rezervă, în zile atât de turburi, continuitatea absolută a politicii «salutului public», cu aceiași șefi și aceeași voință; prin faptul imposibilității de a ne închipui un ales mai hrănit de experiență și de lecții de după război, mai conștient de nevoile și de datoriile ceasului de față, mai reprezentativ prin viața sa particulară și familială, cât și prin patriotismul său, calități fundamentale ale Franței.

Ca și Poincaré, al cărui prieten și colaborator a fost în ministerul din 1912, d. Albert Lebrun este loren, patriot vigilent, om al datoriei, al studiului și al metodei. Ca și Poincaré, d. Albert Lebrun, copil din popor, a ajuns prin ascensiune la titluri și onoruri, reprezentantul unei burghezii luminate și menită să slujească drept cadru trainic națiunii.

« Aceste ținuturi dela Răsărit dau bărbați cu însușiri bogate și puternice, ca și pământul lor, cu mintea sdravănă și mlădioasă în același timp ca dealurile cu pante dulci, holdele mănoase, pădurile îmbelșugate care alcătuiesc unduirea graniței imuabile, însă nuanțată.

« Și dacă ne gândim ceea ce este un sat de pe această graniță, un biet sat cu casele cenușii și care a rămas cimentat pe platoul aspru din Briey, însă ale cărui holde au fost secerate și amputate pe război, și ce poate ascunde în putere rănită, în credință și în dureroasă nădejde a doua zi după înfrângere, în acel sfârșit de August 1871 care l-a văzut născându-se pe Albert-François Lebrun la Mercy-le-Haut, putem înțelege sinteza virtuților naționale realizate de acela pe care Franța îl face pentru a doua oară, întâiul ei Ales »

« Istoria acestei vieți de muncă și stăruință, a cărei gravă continuitate se confundă astăzi cu aceea a reinnoirii franceze este, într'o simplă și credincioasă prescurtare, istoria Franței care, de-a-curmezișul crizelor, inerentă oricărei existenței sbuciumate și vie, urmează o menire nobilă și dreaptă ».

Din restul sumarului, desprindem: Pagini de jurnal, de Julien Green; Italia și Canalul Suez, de Marc Abaris; Ofensiva economică germană, de Gabriel Louis-Jaray.

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 46 — Nr. 532 — 10 Martie 1939

Studiind situația economică și financiară a Germaniei, d. Maxence Bibié ajunge la concluzia că Germania urmărește și va urmări cu mare energie

cucerirea piețelor externe ca să-și asigure ceea ce-i lipsește și, de altă parte, nădăjduiește să-și salveze finanțele apelând la o muncă mai intensă și mai bine rânduită a muncitorilor și țăranilor. Cu alte cuvinte, se va lega, cu mai multă tărie decât în trecut, de programul pe care și l-a impus și împotriva căruia totuși, piedicile semnalate sunt un motiv de serioase temeri. Nădăjduiește oare, că evenimentele favorizând-o, îi vor îngădui într-o zi să facă față angajamentelor ei interioare sau să se desfacă de ele prin operațiuni de consolidare care i-ar asigura viitorul? Crede oare că popoarele care rezistă la năvala produselor ei într'un scop de auto-apărare « economică » sau poate din vrăsmășie împotriva politicii sale interne și a amenințărilor ei în afară, se vor arăta cândva mai împăciuitoare sau pentru că se teme de puterea ei?

* Sunt atâtea probleme care se pot pune, însă la care e greu de răspuns, dat fiindcă Germania nu joacă numai astăzi acest joc primejdios la care s'a dat și în alte epoci ale istoriei sale și care, de altminteri, nu sunt atât de îndepărtate. În temperamentul germanic aflăm într'adevăr elementul de a încerca aventuri și pe plan economic, de a lansa întreprinderi, de a cheltui fără a număra, îndreptând spre viitor grija scadențelor, care, poate că nu vor fi niciodată onorate. Este încă în amintirea noastră strădania « raționalizării industriei » care, răstimp de cinci ani, după 1924, a făcut să se reverse în Germania capitalurile tuturor țărilor, care s'a încheiat cu lichidarea îngrozitoare din 1931, unul din motivele venirii la putere a hitlerismului?

Din restul sumarului, însemnăm: Puteri și slăbiciuni ale Germaniei, de***; Uniunea Internațională de ajutor și Spania, de Lucien Le Foyer; Magazinele cu preț unic și comerțul mic, de Roger Picard; Expansiunea japoneză, de R. Bouvier și W. Lalande; Acorduri internaționale și legături aeriene ce interesează ținuturile franceze de dincolo de mări, de A. Bastide; Cronica financiară, de Frédéric Jenny.

Anul 46 — Nr. 533 — 10 Aprilie 1939

D. Roger Léwy, examinând situația creată după douăzeci de luni de război chino-japonez, pune justificata întrebare: Cine pierde în Extremul Orient? În primul rând, Imperiul britanic și, mai ales, Anglia. Honkong poate adormi în inerție. Gurile fluviului Yang-tseu sunt asfixiate. *Settlementul* din Chang-hai se supune, protestând de formă, autorității japoneze, care se exercită din interiorul și exteriorul însuși al Consiliului său municipal. Milioanele de dolari care figurează în bilanțul comerțului britanic pe Yang-tseu se risipesc, în timp ce se operează transmutări în yeni. La Tien-ts'in, Japonezii își evacuează naționalii din concesiile britanice și franceze pe care le înconjoară cu sârmă ghimpată, înainte să le lase uitării, părăsirii, morții.

Firește, situația nu s'a schimbat simțitor în China pentru U. R. S. S. Franța, Statele-Unite, Olanda, pentru că nici una din aceste puteri nu întreține un comerț prea activ și nu are interese de ordin cu adevărat vital. Cu toate acestea, Franța se poate teme să nu-i fie compromise mâine investițiile ei, inferioare acelorale ale Angliei, însă cu mult superioare celor americane.

Dacă e ușor de constatat cine pierde în 1939, în schimb nu se poate răspunde la întrebarea cine *va pierde* în Extremul-Orient. Ca tendință, Anglia conservă pentru fostul ei aliat, Japonia, un fel de admirație plină de temere și deferență. Iar Statele-Unite, dimpotrivă, sunt foarte optimiste în ce privește soarta războiului chino-japonez și a Chinei. La Washington se crede că războiul va dura mult timp, și se adoptă formula « că Japonia nu va câștiga războiul și China nu-l va pierde ».

Amintirile celor două negocieri internaționale care, în urma înfrângerii chineze din 1894 și a chestiunii celor 21 de cereri din 1915 au obligat Japonia la unele restituiri, întunecă oarecum mințile. Căci astăzi situația e oarecum deosebită. Japonia are una din cele mai bune flote. E liberă să acționeze în Extremul-Orient și până în mările din Sud: carența flotei britanice și sincopa presiunii rusești...

Însă cât timp va dura carența navală a Mării Britanii? Iar sincopa rusească înlătură adevărul geografic al presiunii masei rusești și siberiene spre mările Asiei?

Prin glasul căpeteniilor și a diplomaților ei, China a declarat că nu ar dori să fie salvată printr'un război care ar destinde cleștele japonez. Ea se bizuie astfel, cu multă dibăcie, pe un fel de umanism permanent din era înțelepților ei, din veacul al V-lea înainte de era noastră. Dacă totuși China e lăsată singură cu adversarul ei, fără sprijin material, nici diplomatic, va fi învinsă.

... Și, în ultimă analiză, China se va salva singură; și salvarea ei va fi mai mult sau mai puțin înceată, mai mult sau mai puțin anevoioasă, după calitatea sprijinului pe care i-l vor aduce puterile prietene, care sunt condamnate să piardă mult sau tot în China, dacă ele nu admit că un sincronism perfect al voințelor lor a ajuns necesar. Și fără întârziere.

Războiul din China avea-va efectul paradoxal de a convinge Occidentul de a-i aduce aminte că factorul esențial în orice război este și acum ca și totdeauna *moralul* și că disciplina rămâne forța principală a armatelor?

Din restul numărului, însemnăm: Riscuri și șanse de pace, de P.-E. Flandin; Italia, veșnica nemulțumită, de Colonelul A. Grasset; Criza cehoslovacă și efectele ei asupra politicii izolaționiste a Statelor-Unite, de Reverendul F.-W. Beekmann; Marocul și economia orientală, de G. Dayras; Navigația în convoi, de G. Raulin; Societățile pe acțiuni în economia franceză.

LE MOIS

Anul 9 — Nr. 49 — 4 Aprilie 1939

Examinând criza politică din Belgia și regimul deplinelor puteri acordate guvernului de Parlament în Franța, Senatus examinând scrisoarea în care Regele Belgiei, constată greutățile de care s'a lovit guvernul său și ajunge la convingerea că jocul coalițiilor, sub regimul parlamentar, paralizează acțiunea guvernului în momentele de tensiune internă sau externă. Și fenomenul se produce identic în două State dintre care unul se bucură de reprezentarea proporțională și integrală, celălalt de scrutinul uninominal. Defectul siste-

mului nu rezidă deci în legea electorală, ci în atârnea partidelor de alegători, prost informați asupra interesului general, în acțiunea predominantă a clientelei politice asupra aceluia pe care i-a investit cu un mandat prea precar.

Concluzia generală este că regimul parlamentar nu și-a găsit încă echilibrul care-i va asigura funcționarea lesnicioasă în momentele turburi. Ori, sguvelile neîncetate pe care le îndură rânduiala europeană îl constrâng să-și schimbe metodele. Aceeași problemă solicitase cumișenia întemeietorilor Republicii romane, care găsiseră soluția, desemnând un « dictator » căruia, la orice amenințare de război, i se încredința dinainte depline puteri. Poate că ar fi și altă soluție.

În restul sumarului, însemnăm: Mersul Germaniei spre Răsărit, de René Gast; Limitele materiale ale cursei înarmărilor aeriene, de Maiorul Chateaufneuf; Bilanț francez a trei ani în materie socială, de Jacques Chapsal; Misiunile catolice în lume, de Florian Delhorbe; Posteritatea lui Pontiu-Pilat, de Louis Lonay; Gentlemanul, capodoperă a genului englez, de Daniel Orme; Rusia nouă și bătrâna Europă, de Wladimir Weidlé; Actualități romantice de Gonzague Truc; Viața mentală la primitivi, de Roger Lutigneaux.

DIE MUSIK

Anul 31 — Nr. 6 și 7 — Martie - Aprilie 1939

Din bogatul sumar, desprindem următoarele colaborări interesante: Richard Wagner despre războiul Burilor, de George Schönemann; Goethe și muzică populară a Slavilor de Sud, de Walther Wunsch; Diabolus în muzică, de Theodor Veidl; Ermanno Wolf-Ferrari, de Gottfried Schweizer; Iohann Sebastian Bach — compozitor de filme, de Ernst Schlieppe; Locuințele lui Beethoven, de Willy Brix; Bach « Misticul » de Karl Ziebler; Mozart a fost otrăvit de Salieri, de Walther Nohl; Muzică și sărbătoare de Karl Gustav Fellerer; Pictură sonoră sau simbolică? de Friedrich Baser; Cultura muzicală în România (III), viața muzicală a germanilor, de Ludwig Schmidts; Culegere de motive din opera « Daphne », de Richard Strauss, de Alfred Burghardt.

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 27 — Nr. 308 — 1 Mai 1939

Dacă în politică, răsunetul evenimentelor din Septemvrie 1938 s'a stins de mult sub presiunea altor evenimente, la fel de grave și având de partea lor urgenta lor actualitate, în literatură faptele par a începe abia acum să capete sensul lor întreg.

Sunt nenumărate textele apărute în publicistica franceză în legătură cu criza din toamnă: pagini de jurnal (Henry de Montherlant), articole și eseuri (Georges Duhamel), confesiuni personale, manifeste publice, fragmente de roman, nuvele — o întreagă literatură găsește punctul ei de plecare în drama europeană ce s'a desbătut în toamnă, părând că-și găsește de bine de rău, o soluție la München.

Indiferent de valoarea ei artistică (uneori remarcabilă de altfel), această literatură măsoară sguduirea de conștiință pe care această dramă politică a provocat-o atunci și continuă s'o întrețină astăzi, până și în regiunile morale cele mai depărtate de faptul politic brut.

În Noemvrie, revista « Esprit » a publicat o serie de poeme asupra faptelor din Septemvrie — dar revista aceasta fiind o publicație militantă, colaboratorii săi tineri fac în mod firesc o literatură de atitudine. Iată însă că în N. R. F. — sobra, austeră și nepărtinitoarea N. R. F. — un poet ca Jean Cocteau, atât de străin de politică, publică și el un lung poem, scris în Septemvrie 1938, și care dincolo de grimasa ironică, persiflantă, obișnuită lui Cocteau, exprimă o turburătoare sfâșiere în fața dezastrului ce părea deslănțuit.

C. F. Ramuz continuă să publice frumoasele sale note despre Paris.

« Venisem la Paris pentru șase luni; am rămas, cu câteva absențe, mai mult de doisprezece ani. Venisem la Paris ca să prepar o teză; n'am scris niciodată nici un singur rând din ea. Venisem la Paris ca să urmez cursuri la Universitate; aș putea să număr pe degete de câte ori mi s'a întâmplat să iau loc într'una din sălile Sorbonei. Pentrucă la Paris poți veni ca să « înveți », dar mai poți veni de asemeni numai ca să înveți Parisul. Există un învățământ al școlii, dar mai există învățământul vieții. Crezusem că voi avea de a face cu învățământul școlii; cu atât mai mult, cu cât la început Parisul mi s'a părut ostil și străin. Dar încetul, școala se depărta, mă părăsea; nu eu mă depărtam; ci ea; dispărea în zăre cu orarul și disciplina ei; în timp ce se mărea, se preciza, devenea din zi în zi mai familiară și mai apropiată, această viață a Parisului care nu pretinde că te învață, care nu liberază nici o diplomă, care nu te convoacă la oră fixă, care nu-și bate capul cu tine, dar care e aici, te înconjoară, te chiamă și de chemările căreia te supui, fără să-i dai seama.

Trebue să spun că e nevoie de luni pentru a începe să cunoști Parisul și în felul acesta e o adevărată școală. Trebuie timp ca să bagi de seamă cum e făcut și din ce e făcut; ai putea să trăiești o viață întreagă fără să știi acest lucru. Străinul care vine în trecere, rămâne separat de Paris, pentrucă nu vede decât ceea ce e destinat străinului. Există un întreg Paris factice și « turistic », făcut din teatru, cafenele, restaurante, care nu există decât prin banii ce-i cheltuiești și în care străinul găsește cu ce să-și umple zilele și nopțile, dar din care, venit străin, pleacă tot străin. Mai există și Parisul studențesc, de care vorbeam adineaori și care nu este mai puțin factice, Parisul universitar care și el este un Paris complet, închis în celălalt Paris și din care atâția tineri nu ies niciodată, pentrucă găsesc în el tot ce le trebuie, inclusiv micile lor plăceri. Dar cu vremea observi că Parisul este făcut dintr'o mare juxtapunere și suprapunere de mici Parisuri particulare printre care trebuie să recunoști care sunt cele autentice. Sunt multe Parisuri, care n'au rădăcini și care nu există decât din întâmplare: Parisuri de ocazie, Parisuri fără trecut și deci fără prezent și care nu continuă nimic, dar nici nu încep nimic. Există o mulțime de Parisuri provizorii și ocazionale, care se adună ca într'o Expoziție universală, în jurul Parisului veritabil ».

ROMANEȘTI

INSEMĂNĂRI IEȘENE

Anul 4, Vol. 10, Nr. 5 — 1 Mai 1939

Număr festiv închinat d-lui Mihail Sadoveanu, cu prilejul înmânării diplomei de *doctor honoris causa* al Universității din Iași.

Versuri omagiale, studii critice, amintiri, semnate de scriitorii ieșeni și în genere de personalitățile culturale ale capitalei Moldovei: Mihai Codreanu, Ionel Teodoreanu, Octav Botez, Traian Bratu, C. Meissner, Gr. T. Popa, M. Carp, Titus Hotnog, George Lesnea, Alexandru Pogonat, etc.

Foarte utilă schița bibliografică ce încheie materialul festiv al volumului.

Un fragment din discursul pronunțat de d. Mihail Sadoveanu cu prilejul acestei sărbătoriri academice, poate fi considerat ca o adevărată profesiune de credință literară.

« Aș ține să precizez că motivul pentru care limba operei mele pare așa de bogată și firească trebuie căutat în necontenita mea mișcare în mediul poporului dela țară. Mai cu seamă după război, am întrebuițat această falsă vânătoare și acest fals pescuit ca să cunosc cum vorbesc frații mei de pretutindeni.

« Astăzi — după patruzeci de ani de școală și lectură de gazete — limba populară se orientează către părăsirea slavonismelor, acestea nerămânând decât în formele fixe ale proverbelor și zicătorilor. Neologismele le găsec pretutindeni bine întrebuițate; astfel sub ochii unei generații, limba se înnoiește, îmbogățindu-se. În Basarabia, în mai puțin de două decenii, limba a lepădat tot balastul ei străin, intrând în făgașul ei moldovenesc. Limba pe care a vorbit-o și a scris-o Creangă am găsit-o în peregrinările mele nu numai în Nordul Ardealului, dar și ceva la Sud de Sighișoara, până în Hunedoara. Se vede asta și din Atlasul Lingvistic ce se tipărește acum la Cluj. Lexicul acesta nordic, predomină în marea majoritate a poporului nostru. În Ardeal, Creangă n'are nevoie de glosar. Scriitorul în contact cu poporul nu se poate să nu ție samă la toate aceste împrejurări și fapte. Ele se oglindesc și în limba cărților mele.

« Prin ce «intuiție» — s'a zis — am putut da în opera mea misterul sau adâncimea sufletului popular?

« Poate nu e intuiție, cât cunoaștere.

« Fiind în contact neconținut cu poporul, am fost izbit dela începutul carierei mele de un fapt important: între poporul românesc dela țară, între toți acei necunoscuți, umiliți și obișduiți care vin din adâncul istoriei, și între pătura care conduce, am fost forțat să văd că este o desfacere interesantă, dar prea tragică. Pătura suprapusă în chip firesc se orientează către civilizația care călăuzește întreaga Europă. În ce măsură orașenii, adică cei care călăuzesc țara aceasta, pot asimila această civilizație, e greu de spus. Putem însă spune că ei nu sunt de o rară calitate morală. În același timp, țărănimea rămâne sub semnul vechimii, trăind o viață a sa — civilizată și ea, dar cu totul alta. Poporul a rămas în rânduielile morale și datinele dela Boerebista. Astfel a încremenit de două mii de ani, poate din pricina împrejurărilor istorice,

printr'o reacțiune firească, închizându-se în el însuși ca să reziste mai bine. Intre cei vechi și între orășeni stă săpată o prăpastie. De aceea se produce desfacere totală între acei care pleacă dela țară și acei care rămân. Unii stăruesc la ale lor; ceilalți trec în lumea « cealaltă », a Europei.

Către lumea aceasta cu totul originală s'au îndreptat sufletul și dragostea mea. E lumea realităților noastre naționale. Aici trebuie căutată explicația preferinței mele pentru anume subiecte; și lenea mea artistică pentru hibridul orășenesc ».

Un titlu de document, transcriem din articolul d-lui M. Carp, un pasaj în care autorul povestește împrejurările în care a intrat în redacția « Vieții Românești » și s'a întâlnit pentru prima oară cu Ibrăileanu:

« Cu Sadoveanu, omul, am făcut cunoștință mai târziu.

« În 1906, a apărut primul număr din revista « Viața Românească ». Apariția lui a fost pregătită îndelung, cu multe discuții, cu multe cercetări, informații și precauții, și, în genere, cu toate măsurile necesare ca să fie ceva nou și strălucit în viața noastră culturală.

« S'a cerut, între alții, și lui Mihail Sadoveanu colaborarea care a fost primită, firește, cu destulă mulțumire de tânărul scriitor.

« El însuși a dat atâta importanță faptului, încât a venit personal la Iași, ca să cetească în comitetul de redacție (de fapt, nu era un « comitet de redacție » constituit ca atare, ci un grup de prieteni strâns uniți în jurul lui Stere și al lui Ibrăileanu) nuvela ce avea să apară în nr. 1 al « Vieții Românești ».

« Reuniunea a avut loc la una din faimoasele crășme ale Iașilor, unde am luat cu toții masa și unde Sadoveanu ne-a citit apoi nuvela. Fusesem informați că tânărul autor lucra de zor ca să ne dea ceva de-o deosebită valoare și așteptam cu nerăbdare lectura.

Nu vreau să examinez dacă este o simplă întâmplare sau dacă este ceva în felul de a fi al lui Sadoveanu, dar, în primele începuturi, cele dintâi întâlniri ale noastre cu el ne-au produs oarecare deziluzii.

« Am vorbit de una din aceste deziluzii, în articolul « Ibrăileanu în slujba Vieții Românești », publicat în numărul închinat marelui critic, arătând cum Sadoveanu, dus de noi pe Valea Moisei dela Mănăstirea Râșca, ne-a apărut rece și neatent la frumusețile naturii; dar tot în acel articol am pomenit de minunatele lui descrieri din munții Moldovei, care au apărut în primul volum, publicat după această călătorie.

« Și iată că, și de astă dată, prima impresie ne-a decepționat. Nu numai că *Pustiul*, nuvela adusă, nu era ceva extraordinar, dar ni s'a părut chiar inferioară altor nuvele deja publicate. Și știam, cum am spus, că voise să aducă ceva cu totul superior, — și o doream și noi pentru primul număr al « Vieții Românești ».

« S'a pus, când am rămas între noi, chestiunea simțului autocritic la scriitori. O formulase Gherea într'un articol special, arătând cum se poate înșela asupra operei sale un scriitor. Era oare cazul lui Sadoveanu ?

« Evident, bucata era bună și s'a publicat, dar nu era ceea ce ne așteptam, o operă superioară celor de până atunci.

« Apoi Sadoveanu cetise cam monoton, cu glas stins, fără reliefare, —și avusese în totul o ținută prea rezervată față de elanul și căldura din scrisul lui, și de căldura cu care fusese primit între noi. Apoi își făcea impresia că socotea toate atențiile ca ceva firesc, ca un lucru care i se datora...

« Bietul Sadoveanu !...

« El care-i gata oricând să se ție în umbră, care este atât de departe de orice pretenție, de orice îngâmfare !...

« Probabil că ceea ce-l făcea atât de rezervat era nu numai examenul greu pe care-l trecea în fața unei grozave comisii, ci în mare parte timiditatea și modestia lui. Este drept că toți cei de față eram mai în vârstă decât el, iar Costică Botez, fostul inspector, îi fusese chiar profesor.

« Nu știu dacă Sadoveanu a aflat vre-odată despre impresia pe care a făcut-o nuvela lui și apariția sa între viitorii lui prieteni și colaboratori. Căci, firește, nuvela nu a fost criticată; modificări nu i s'au cerut; a fost luată pur și simplu pentru a fi dată la tipar: era deja autor al mai multor volume și scriitor consacrat.

« Poate va fi simțit, în atitudinea politicoasă a ascultătorilor, semnul de întrebare care plutea în aer, sau acea jenă care făcu o clipă ca toți să păstreze tăcerea la sfârșitul lecturii.

« Poate... ».

Tot în cadrul « Vieții Românești », dar mult mai târziu de sigur, a avut loc și prima întâlnire a d-lui Ionel Teodoreanu cu marele scriitor.

Iată cum evoacă d. Teodoreanu această întâlnire:

« Au lătrat deodată câinii, a trecut o umbră compactă prin dreptul ferestrei, s'a deschis ușa din față, au răsunat pași grei prin antret, au scârțâit podelele ca la mutat, când trec dulapurile, și a apărut în prag, umplându-l, un om cu trup strașnic și cu față rotundă, spână și rumenă. Și-a scos pălăria de păslă neagră și « ne-a poftit la toți bună-ziua »...

« Apoi s'a așezat pe un scaun, și-a potrivit părul, și-a dres glasul, și a început să tacă. A tăcut mult și bine, cum tac de când lumea dealurile și ogoarele, fără să le întrebe nimeni de ce tac.

« — Ce mai faci, Sadoveanu ? l-a întrebat profesorul Ibrăileanu.

« A pregetat puțin. Apoi a grăit convins, cadelnîțând din cap:

« — Bine.

« — Coane Mihai, ce se mai aude pe-acasă ? l-a iscodit Topârceanu, privind-l ascuțit, numai c'un ochi.

« — Bine.

« — Da' via cum îți mai merge, coane Mihai ? a încercat și Demostene.

« — Bine.

« Hu-huuu » a făcut un huhurez în gândul meu; dar am tăcut, luptând cu zâmbetul.

« Stătea acolo « marele Sadoveanu » între oameni sclipitor de vii, cu buzele cetluite, cu mâinile ancorate pe genunchi, cu fața rotundă și placidă ca o lună rurală, — tăcut, pasiv, indiferent, zăvorât în el.

* — Frumoasă zi, coane Mihai, — a mai exclamat nu ştiu cine.

* — . . . Da, — a consimţit să răspundă, după un răstimp, din vârful buzelor, cum ai scutura un scrum netrebnic.

* Şi iar a tăcut, falnic.

* Stătea între noi, — dar acolo, dincolo de noi, într'ale lui ca polul Nord între gheţari, răspândind tăcere şi îngheţ.

* Nu mi-a fost drag. Brr ! Dimpotrivă. Şi într'un fel mi-a părut bine că omul, de opera căruia mă lepădasem, nu-mi dădea nici părere de rău, nici căinţă.

* L-am uitat acolo, pe scaunul lui, ascultându-i pe ceilalţi care şi-au reluat firul vorbei. Lecturi de manuscrise, făcute de Topârceanu, cu un glas oarecum radiosopic, având darul să învedereze vulnerabilităţile textului, imperfecţiunile gramaticale, impurităţile estetice, influenţele neasimilate; apoi discuţii între profesorul Ibrăileanu şi Topârceanu, la care participă marginal şi De-mostene Botez.

* Mă uitam uneori cu coada ochiului la omul tăcerii boreale, întrebându-mă ce-o fi căutând printre aceşti meridionali.

* A trecut mult timp astfel. Lumina şi-a schimbat straietele la fereastră, îmbrăcându-le pe cele fumuriu-albastre, cu care încep şi stelele. Se făcuse o oprire în glasurile volubile până atunci. Prin fumul îndesit, glasul profesorului Ibrăileanu s'a îndreptat familiar, dar şi c'un fel de sfială:

* — Sadoveanu, ne-ai adus ceva ?

* Fără să răspundă, Sadoveanu şi-a tras scaunul mai lângă fereastră, a scos nişte fiţuici dintr'un fund de buzunar cu chei, şi-a potrivit distanţa dintre ochi şi mâna cu manuscrisul, şi-a sunat glasul, într'o mârâială adâncă de urs care adulmecă smeura şi s'a pornit la spus.

* Şi dintr'odată, s'a umplut odaia fumului, de miros de frunză nouă. Cânta cucerul în transparenţele luminii, înverzeau pădurile sclipind de glasuri, umblau căprioarele cu parfum de toporaşi în nara umedă, sunau apele, fraged, păleau lin tălângile, — şi toate erau cu rouă, cu mirare şi cu Dumnezeu în rai de lume nouă.

* Niciodată n'am simţit mai aproape de inimă obrazul şi suflarea eternei primăveri, decât în acel ceas de îngenunchiere spontană a truficii tinereşti, ascultând glasul care-mi suna parcă nu în ureche, ci în amintire, ca fluierul marelui Pan.

* — Ei, ce spui, domnule Teodoreanu ? m'a întrebat la plecare, pe drum, profesorul Ibrăileanu, privindu-mă tumultos.

* Sadoveanu mergea înainte, vast, cu pădurea umbrei lui, însoţit subţirel şi agitat — fânţăreşte — de Topârceanu.

* Am ridicat din umeri, nevolnic. Profesorul Ibrăileanu zâmbea cu fum şi suflet.

* — Ne acopere pe toţi, — a oftat el din adânc.

* Şi braţele lui, izbucnind din pelerină, arătară cerul care ne învăluia dela începutul lumii *

ÎNDREPTĂRI

la recenzia: *O lucrare a d-lui P. P. Panaitescu*, publicată de d. Damian P. Bogdan în Nr. precedent al Revistei.

La p. 442 rând. 7 în loc de *se simte* citește *se simțea*.

» » 442 » 7 » » » *lucrarea* » *lucrare*.

» » 442 » 9 » » » *în secolul* » *cu secolul*.

» » 442 notele 3 și 4 se suprimă.

» » 442 nota 5 devine nota 3.

» » 442 » 6 » » 4.

» » 442 » 7 » » 5.

» » 442 » 8 » » 6.

» » 442 ca nota 8 consideră nota 1 dela p. 443.

» » 443 rând. 27 nota 10 citește la XV.

» » 443 nota 1 devine nota 8 de pe p. 442.

» » 443 » 2 » » 1.

» » 443 » 3 » » 2.

» » 443 » 4 » » 3 cu următorul text omis: Cf. Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. LXXXII—LXXXIII.

La p. 443 ca nota 4 consideră și citește următorul text omis: Cf. Alexandru Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj, Târgu-Jiului*, 1908, p. 5.

La p. 444 rând. 18 în loc de *mai multe de* citește *mai mult de o*.

» » 444 » 27 » » » *vocale* » *vocalele*.

» » 444 » 33 » » » nota 4 » nota 2.

» » 444 » 34 » » » » 5 » » 3.

» » 444 ce urmează după nota 1 consideră-le ca 2 și 3.

» » 445 rând. 17 în loc de *discretitudine*, *Venelis* și *Miletic* citește *disuetitudine*, *Venelin* și *Miletici*.

La p. 445 rând. 20 în loc de *Venelis* și *Miletic* citește *Venelin* și *Miletici*.

La p. 445 rând. 21 adaogă între *sens* și *de pe e*.

» » 445 » 24—25 suprimă *Alexandru Aldea*.

» » 445 » 25 » *Vlad Țepeș*.

» » 445 » 26 » *Vlad Călugărul*.

» » 445 » 27 în loc de 22 citește 17.

» » 445 nota 1 » » » 17—29 citește 17—28.

» » 445 » 2 suprimă Nr. 14 și 58.

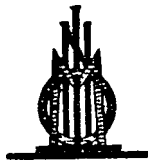
» » 445 » 4 suprimă.

» » 445 » 7 »

» » 446 rând. 38 în loc de Nr. 47 citește Nr. 45.

» » 446 » 40 » » » *Borbat Ion* citește *Bărbat, Ion*.

La p. 447 la începutul notei 1 în loc de *Vezi op. cit.*, citește următorul text omis: Cf. Dr. L. Miletici, *Novi vlaho-bylgarski gromoti ot Brașov* (= Noul documente vlaho-bulgare dela Brașov) în *Sbornik za narodni umotvorenija nauka xi knizina*, Sofia, XIII (1896), p. 4 și p. 28—29.

MONITORUL OFICIAL, ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939